

אל יבקש איש בספר זה את הדיוק הגיאוגרפי
שאינו אלא פיתיון כוזב. גואטמאלה, למשל אינה
קיימת במציאות. אני יודע זאת, כי גרתי שם.

ז'ורז' ארנו

ע פ ו ל ה

עוזי גדור

בחצי השני של אוגוסט, זאת אומרת ממש בקיץ, מה שמלמד על היחס בכלל, שלפחות לנקות, זה יכול, לפנות את כל הקוצים, כל העשבים היבשים, ואז יתגלו המקלות השחורים, מסודרים בשורות, והשבלולים כמו פרחים מצטופפים למעלה. במקום זה סבך צהוב שתופס כל מיני ניירות וסחבות, שמסתיר נחשים. במקום זה הגרוטאות של מצקין מוטלות אחת פה אחת פה עד שחושבים מזבלה.

דוביק אמר שעשו בהכי הרבה זהירות, ממש בידיים, ארבעה ארבעה לכל משאבה ורק את המכל הראשי שיותר מחצי טון היו מוכרחים בטרקטור. אז נפגעו בקצה אחדים, כאלה שבקושי רואים. בסך הכל שתילים שרופים שאף פעם לא יצמחו.

עניין גדול, ביטל דוביק.

בכל שנה המקהלה שלנו ואחריה ילדות מבית הספר של ההסתדרות. הבוגרות באמצע והולך וקטן עד שבמעגל החיצוני כאלה שבכיתה אלף. כל מעגל בצבע אחר ומסתובבים בכיוונים הפוכים, שרים כי תבואו אל הארץ. ואז ראש המועצה שמכריז, זאת החורשה על שם קרוגלר זיכרונו לברכה ותיקרא גן יעקב או גן שמואל מפני שהיו שני שמות.

את השכל לצרף, העירה גברת צירין, זה לא, ונוגעת במצח שלה לבטא ששום סיכוי.

בכל שנה במקום אחר, גן חדש או פינה ירוקה, ובפעם הזאת את הכניסה לתחנת הדלק. אולי שיסתיר את הפחים, חושבים שבטח ימצא חן בעיני אדון מצקין, כאילו לא יכול לכסות בשיש אילו הבחין בכלל, לרכוש מאה חליפות חדשות במקום המזוהמת שלובש.

אחר כך ירטון שהנה, מה שיצא רק הוצאות. ועכשיו יתעקשו לסלק את ערמת הפיח, ופירושו של דבר תשלום כפול. כספי ציבור זה גם כן מהכיסים שלנו, של משלמי המיסים. בצד שנכנס, כדים של שמנת, ומה שיוצא גם לא עשב יבש. כך הגבאים. מין פתגם מהארץ שלו, מרוסיה. על זה השיב לייבו שעלבון. הרי אדון מצקין לא מתכוון לרמוז שהיה אפשר לראות מראש, להתכוון. אולי במה מברזל או להעמיד שומרים כל הלילה, מה שעולה כפליים מכל הסחורה הזאת, השתילים שקיבלו חינם, רק ההובלה, רק הקרשים שהשאל צירין מה שבאמת אבדה.

לא עלה בדעתי לפגוע בכבוד ראש המועצה, אמר מצקין.

מפני שקרובי משפחה וזה מצד הנשים שלהם. האימא של דוביק קוראת לגברת לייבוביץ קוזינה, ובשבתות אוכלים תמיד יחד, עם הגשה וכל מיני מנות. דדי גרשטיין אמר שרק זה בראש שלהם, כסף ועוד כסף והכל מהמלחמה, שקונים בנוין בחביות ומי שיודע למהול בלי להיתפס, שיודע לשחק במונה. מה הפלא שנהרסים המנועים, וכבר כמעט כבש את כל מצרים הרומל ההוא.

הוא דיבר על הגרמנים במין כבוד, שזה ההבדל, ששם תכף תוקעים כדור בראש, וכאן מחליקים מכיס לכיס ויכול להמשיך. לכן מחזיקים את המשגיח לנגפוס שכאילו בתוך העניינים, ורק שבאותו רגע כיוון במקרה את המבט לצד אחר.

עניין של שנייה.

דדי לחש שגם אבא שלו. שאם לא תטפוף משהו תהיה טוחן רוח, טוחן קש. מפני שיכולים לספק רק פסולת, גרעינים ששכבו שנים במחסנים, עם תולעים ועובש, עם ריקבונות. אז אתה מוכרח. אבל לא כשמדובר בדברים שקשורים במאמץ המלחמתי. בשום אופן.

העסק שלהם זה קמח.

ובנוגע לשריפה צריך קודם להוכיח, אחר כך לזרוק האשמות. הרי גם לייבו טוען שעיקר הבעיה שסותמים את הפה, לא ראו לא שמעו, אפילו באו להשתתף בטקס, חלק בא. אולי בכלל לא הם. אולי אבא שלי או שלך. למצקין הכי קל, עם כל הסולר והנפט. עם כל השמנים.

כבר חשבנו שיבטלו את החגיגות. אבל לישי מיהר להכריז שדווקא, שיתקעו אותם כך, כמו מצבה. והתחילו להוציא מתוך האפר מקלות חרוכים, ארוזים עשרה עשרה בחבל מתפורר, וגרוסמן צעק להסתדר בזוגות, אחד חופר אחד תוקע את השתיל. בעצמו עבר עם החבילות, שולף ומושיט, וכשהגיע לאגרונוב אמר, אתה לא, אתה תרד מהשטח.

לייבו נאם שבכל זאת ממשיכים, לשם כך באנו הנה, לעמק הזה. מי שזוכר איך היה בהתחלה, כל הסכנות ואיזה מין כבישים, אחד לחיפה ברוחב שלושה מטרים, וההמשך לבית שאן שני פסי זפת ובאמצע אדמה כדי לחסוך. ואיפה טבריה איפה ירושלים. אז באים אלה אל המוכן ועוד מעזים לפגוע. ושימו לב, לא לאור היום חלילה, לשים בגלוי על השולחן, רק כמו גנבים, כמו בדואים, תפדל תיכנסו תאכלו תשתו, ואז מאחור את הסכין. אז לא, בשום אופן לא (שהיה צריך לפרוץ כמו שאגה, כמו שעושים הנואמים שמרביצים ביד על השולחן, בכל הכוח, מה שאי אפשר מפני שנהיה גוש פחם, לכן כף אל כף, ידיים רכות כמו ממחטות, ועוד הנייר הכתוב שמתקמט, ומין צווחה כאילו בכי בגלל הסופרן, שרוצה להזהיר שלא, שבשום אופן).

לייבו תכף תפס מעדר, מכריז, אני ראשון, ראש המועצה ראשון ואחריי כולכם, יראו ההם וידעו, יראו וידעו. התחיל לחפור ליד הבמה, וגרוסמן משך אותו, שצריך בצורה מסודרת, לפי השורות, לפי הסימון. אבל זה נאבק והמשיך, מעלה גושים שחורים, צועק אל גרוסמן תזוז תזוז.

כך דבק בו הכינוי הזה, שקראנו מאחורי הגב שלו. אחד שיכול להרים חבית, וכשלוש את בגדי הספורט כל הרגל שרירים. או שאומר, תרביצו בבטן בכל הכוח, תכניסו אגרוף ונעמד ממול. כך בשיעורי החינוך הגופני. פתאום מושך ולא מצליח להיזי את לייבו שבקושי עד הכתף שלו.

ועכשיו המשאבות הישנות שחפרו להוציא מהעומק, ובמקומן שמו כאלה שרושמות ליטרים, ואת זה מכפילים בכך וכך ומודיעים, חצי לירה, שבעים גרוש. חידוש שמושך נהגים למלא כאן, להביט איך מסתובב מהר כאילו נשפך. ועל הישנות שמו מודעה בעיתון, למכירה. בינתיים לגרור לכאן באופן זמני. ודדי אמר, שערורייה.

תמיד אפור הקיץ, תמיד אבק. וכל העשבים שהתייבשו מכוסים שכבה, והקוצים, וכל השבלולים מטפסים למעלה, דבוקים, עד שאי אפשר להבדיל מה קוץ, מה מקל ששתלו. פתאום ראינו שצומחים. דדי הלך בראש, מכריז, אתם רואים. עוד כשהיינו ליד אנדלמן ליד המסעדה, צופים אל החלקה שכולה גושים שחורים שלא התכסו. הוא פתח בדהרה ואנחנו רצנו גם כן, מדלגים על התעלה.

גדעון אמר שיקלקל את הכל, את כל התכניות. איך בכלל יכול לצמוח אם היה מת. ואני אמרתי, עלים של אשל. מה פתאום אשל, ביטל דדי, אם שתלו ברושים. לכן התכופתי לגעת, להיות בטוח. מישוהו טעה או מהשרפה מהחום. עובדה שכשמקרבים את הלשון מרגישים מלוח. את כל התכניות יקלקל להם, אמר גדעון.

ואז המכוננית ההיא, כמו הפורד של המכבסה, רק בלי חלונות מהצדדים. עוצרת לידנו, והנהג שואל איפה פה הצריף הגדול. וכשאף אחד לא עונה הוא חוזר ומדגיש, הצריף הגדול, אמרו לי שיודעים כולם.

למתוח קו

טריקות של דלת חוזרות שוב ושוב עם כל משב רוח. משהו בקצה הרחוק, בחדר של משפחת רובינשטיין אולי. השאר היו סגורות ומרחוק היה אפשר לטעות שסתם. הרי אף פעם לא התנהלו ברעש, מה שהמורה כינה שלולית של שקט. כשרק הגיעו, וזה ממש לפני שנה, כשהצצנו אליהם

מאחורי הגדר של שמש, אמרה חיה צירלוי שאולי אילמים שמדברים בעזרת תנועות השפתיים. וזה בגלל הרוח שנשבה מהצד שלנו אליהם. חיה אמרה, כמה רזים, רואים שבאו מארצות המלחמה. בטח לא חפפה את הראש אף פעם הילדה הזאת.

היא עיוותה את הפנים לבטא סלידה, כי שערות הן הדבר הכי חשוב אצל הצירלויים, מאז שאימא שלה עשתה קורס ספרות בחיפה.

על זה אמר המורה שהתפקיד העיקרי של הראש אצל אלה להיות בסיס לשיער. אמירה לועגת. המורה הוא אבא שלי, ורגיל לקרוא לו כך כי יחד באותו בית הספר, ושם הרי בושה לפנות כאילו אצלך בבית, ונשאר כך.

שלושת הילדים הזרים נראו טרודים. אולי ניסו לתקן משהו במנעול, הניעו ודחפו ותקעו אצבעות בצד שיוצאת לשון ברזל. איש מבוגר התקרב אליהם, אולי יעץ להם, מפני שהנער הרזה נכנס לחדר הסמוך ותכף חזר עם חפץ ארוך, כמו מברג. האיש תקע פנימה בתנועה למעלה ולמטה, חוזר אל הידית ואז חיוכים.

הצליח, אמרתי.

לאה סברה ששמו את כל הילדים יחד, הצמידו שתי מיטות, ויותר לא ניתן להכניס לכזה חדר. אבל הכניסו. אמנם רק מזרנים. וחשתי הקלה כשראיתי אחר כך שלחוד כל אחד. עכשיו כבר לא היו מזרנים, ושום חפץ אחר, סתם חדרים ריקים בדיוק כמו לפני שבאו. או שהיה אבל מרחף, כמו ריח שאי אפשר להבחין בעיניים. וגם האחות ציינה שסתם ריח של חדר אפור ולא מבינה מה אני מחפש. סילקה את הממחטה שקשרתי לה על הפנים והושיטה לי, אומרת, אולי היה תכלת אבל מזמן.

האיש היה נפח, מה שהבנו אחר כך מהשם שקראו לו, וגם שהיה ראש החבורה. אבל עוד לא ידענו שעתיד למות, ושאוּלי לשם כך בכלל הגיעו. מבוגרים נוספים נראו יוצאים ונכנסים עד שנבלעו בחדרים. נשארו רק אלה השלושה שכבר הניחו לדלת והחלו בודקים את החצר, מתקרבים אל ערמת הגרוטאות ובתוך כך גם אלינו. מכאן כבר היינו מוכרחים להתגלות. לכן פרצנו בריצה ושעטנו אל הרחוב צורחים טו טו טו הגרמנים ימותו. האישה של השוטר הביטה בנו מהחצר שלה, וגם גברת לישי שיצאה בגלל הצעקות, במין בגד שאולי לשיזוף, שחור ומהודק וחושף את הרגליים. וחיה אמרה, איזו שמנה ועוד מבליטה את זה.

הגברת לישי קראה שמעי שמעי, כמו בכל ערב. אחריה גברת צירלוי וחנה גרינצ'ר בזו אחר זו, מקפידות על הסדר. לאה אמרה תלכו כבר, אחרת יתפוצץ לנו הראש. שמעי התיישב והתחיל לשפוך חול מהנעליים. לא עניין שלך, רטן. תלכו כבר, ביקשתי, אחרת מה יחשבו עלינו אלה החדשים. לאה תהתה איפה ילמדו, ועיני שבעוד שבוע נגמר החופש ואז יתברר. בטח עם מספרים על הידיים, אמר שמעי. הוא למד שתי כיתות מתחתינו והמחנכת שלו הייתה עוברת בכיתות ומספרת על הגרמנים ותורת הגזע וגם על מקום ששמו אושוויץ. לסיום דיברה על החרם שהטילו אחרי גירוש ספרד ומתקיים כבר יותר מארבע מאות שנים. תארו לעצמכם איך יהיה הפעם אחרי אסון גדול פי כמה. את זה, כשמילאה את מקומו של אברמובסקי בזמן שנסע לכנס היסטוריונים בירושלים.

אברמובסקי הוא המחנך שלנו.

גברת לישי קראה לשמעי להזדרז וישר אל המקלחת כי בוודאי מזוהם כולו. לא מבינה למה כל כך קשה הפרידה מהחבורה הזאת שמזוהמת לא פחות. נמאס לה הוויכוח הזה בכל ערב.

תגיד לאימא שלך שיותר נקיים ממנה, רטנה חיה, לא מסריחים מתרנגולות. כי אצלם כל המגרש מלא לולים שמטביעים את כל השכונה באבק ובריחות.

בפינוי הצריף התחילו ערב קודם. אדון בר אדון הגיע עם טנדר ורשימת ציוד וסימן איקס ליד כל חפץ שנתנו כשהגיעו. הגברת כהן טענה שעוזבים רק מחר, אבל הוא הסביר שאחרי שילכו לא תהיה כתובת לטענות, לכן חובה לסיים היום. אליאס שאל על מה יישנו בלילה. ובר אדון ענה שבטוח שלא ימותו. הוא הורה לאחים אסולין להוציא את החפצים ולהעמיס על האוטו. לא הכל פה שלכם, מחתה גברת כהן.

ובאמת רק מעט. כמה מזרנים, כמה כלי מטבח ושתי כונניות מעץ שעטפו בנייר. היה ויכוח על נורות החשמל. האיש שכינו חייט טען שלא היו כלל כשהגיעו, לכן עברו את הערב הראשון בחושך. כאן רשום שבע נורות, התעקש בר אדון. איננו צריכים אותן, ניסה החייט להסביר אבל גברת כהן סימנה לו לחדול, אומרת, את המזרן הזה תחזירו למקומו, הוא שלנו.

היא ניגשה אל החייט ומשכה אותו פנימה והסנדלר והופה הלכו אחריהם. ניכנס גם אנחנו, אמר אליאס, ואוה תביא את הזקנה. הו אתה כאן, אמרה אוה, חשבת ששנעלמת. המחשבות שלך, קרץ אליאס, וכאילו מבקש להימלט מהמבט שלה שכאילו חושד. ואז פנינו שנינו לחדר של הזקנה.

דבר שעשינו יחד המון פעמים. גם לבד. אתה מניח יד אחת על הכתפיים הרזות ובאחרת אוחז במרפק ודוחף קדימה. לא ממש בכוח, רק לשדר כוונה. לפעמים מגע הלחי בשיער שלה, לבן ובלי ריח, ועור הידיים חלק לגמרי, גם הצוואר. רק הפנים מקומטות. וכשעושים בשניים הרבה יותר קל וגם מהר. אוה אמרה, עכשיו כשלא נהיה פה, בוודאי תשאל עליך, גם אם לא בקול, וחייכה. ואני אליה במבט מושפל. פתאום הרימה את כף היד שעל הכתף ובקצה האצבעות נגעה לי בלחי. שנייה אחת.

פתאום ראינו את בר אדון והאסולינים מגיעים מפינת הצריף ומביטים בנו במבט רע. בזריזות תפסו בדלת של גברת כהן, איפה שהתרכזו כולם, ובר אדון נתחב בכל הרוחב, סוגר לגמרי, שואל, עבודה של מי. אוה ביקשה סליחה, אנחנו רוצים להיכנס. אבל הוא המשיך לחסום כמו קודם, לא מתייחס בכלל, ואחרי רגע בחריקת שיניים, הכריז, אופן מוזר להגיד תודה.

מה העניין, שאלה גברת כהן.

מי שעשה את זה יודע היטב.

אנחנו רוצים להיכנס, דיברה אוה והוא זז מעט, מפנה מעבר כשהוא מדגיש שצריך משטרה.

חשבנו שכבר נסעתם, לגלג אליאס.

היה אפשר לראות מהחלון, אבל רק אחד. וקודם הצחוק שלו, מסביר לגברת כהן שהתפוצץ צמיג במכונית שלהם.

שניים, תיקן אסולין, גם בצד השני.

אם כך בעיה, הסכים אליאס, כי מאיפה ייקחו שני גלגלים.

אחד מכם, צרח בר אדון, בטוח שיגלו בחקירה.

מין הרגשה שעוטפת כאילו קור, כזה שמצליף בפנים בטיפות מחטים ואין במה לחפות, גם לא לתחוב את הידיים לכיסים מרוב כחול. או לדוגמה להיתקע בשדות של מרחביה, אבל רחוק, בדרך אל תחנת הקמח של טליתמן, ואין מחסה להתחבא עד שתחזור הנשימה. מין רעד שלא חדל גם

כשסוף סוף הגעת, ויכול להימשך עד הערב, עד הלילה. ובאמת שטות כי מה כבר יכול לעשות ואיך יוכיח.

אל תרעד, לחשה אוה, והתכופתי אל הרצפה מאחורי הגבות שלהם, לשמוע את אליאס שואל איך יהיה אחר הצהריים כשצריך להוביל את גברת בר אדון לחנויות, למספרה או סתם לשבת בקפה של רוטמן. אולי תרצה לצאת בערב לחברות. די, ביקשה אוה וכאילו לא שומע, מהרהר בקול שאם יזדרזו אולי יצליחו להגיע לפני שיסגור אהרונוב את הפנצ'רייה שלו. אחד שלא מתאמץ להאריך את היום, שלומי אהרונוב, רבע לשלוש, אולי שלוש, ומה השעה עכשיו.

בר אדון אחז במשקוף והביט כאילו מקשיב. זה אתה, קבע בפסקנות, גם בכל הפעמים הקודמות. ואנחנו חיפשנו למעלה בשכונה כמו אידיויטים.

עכשיו תור החייט. מתעלם מהאורחים, מכריז שאם ירכזו את השמיכות בשני חדרים יעבירו איכשהו את הלילה. הרי קיץ. שם הילדים ומשפחת רובינשטיין והשאר כאן ומחר מקפלים ולדרך. צעדה ארוכה לפניהם.

אף לא מילה אל בר אדון.

לא ממנו, אבל מגברת כהן שהדגישה ששוב אינו באחריותם, הציוד שעל המכוננית, וכדאי לשים שומר. ופתאום הצחוק שלה וגם החייט, אבל לא בר אדון, לא כשקולט את הסימן שעושה אסולין באצבעות שלו, מראה שלוש, והמכוננית שבשולי הכביש שוקעת גם בחלק האחורי, וכאילו טובעת בעשב.

הערב שמסיים.

הטענות של גברת לישי שבעיקר אליי. בגללי הלכלוך שעל הבגדים, הבוץ. מראה שהולם את מי שבאותם מכנסיים עד שנפרמים. ממש באלה המילים. עכשיו מנסר הקול שלה בקוצר רוח, תמהה אם יסתיים אי פעם. צריך שרוכים חדשים, אומר שמעי, עם ברזלים בקצוות.

והכעס של לאה עליי, על ששתקתי. מוכרח לענות לה, להגיד שמלוכלכת בעצמה. אחת שחושבת שרק כסף, לא אכפת מאין בא ואיך. אולי מהגודל של הבית שבנו ובית השימוש שלהם שירודים המים מלמעלה, רק למשוך בידית, ועוד יש שם נייר בגלילים שמסתובבים, כזה מיוחד שהרבה יותר רך מנייר עיתונים. פעם הייתה שם והחביאה בכיס פס שלם.

מרימים את האף, היא אומרת, לכן חובה לענות.

חלומות שיש לך, אני צוחק.

להזכיר מאיפה באה זו, היא ממשיכה. עוד עומד הצריף של ההורים שלה בבוץ שמאחורי בית הכנסת הגדול ובכל שנה מוצף. עכשיו מבריחים את התרנגולות, מוכרים בלילה לכל מיני שמגיעים בטנדרים, ומזה כל הכסף.

החלומות שלה מרחפים אל עולמות שצבועים באורות נוצצים, איפה שלא רואים את האדמה ורק רחובות סלולים ומדרכות ובתי קומות מסוידים בלבן. כשתגדל תברח מהעיירה הזאת לתל אביב, בלי אבא ליכטר והעגלה שלו, בלי הצריף הדולף שכבר מזמן צריכים לחדש את ציפוי נייר הזפת. ושם הוא הו.

נעלי עקב, אני לועג.

כבר היו לי החלומות האחרים, הדמיונות. וזה עוד לפני שבן עשר. תמיד בלילה. היו מתקבצים סביבי בהבעה נחושה, עומדים דרוכים. עשרות עשרות, בלי שלשות בלי טורים, סתם ניצבים

מחכים לאות, וכשנתתי, תכף נערכו במין צורה שאי אפשר לחדור. לא אכפת הקור או אם ירד שלג. ושותקים. שתקנים.

אחת כזו, אומרת לאה, אם לא תיתקל בהתנגדות רק תתנפח עוד יותר. לכן צריך לענות מיד ובכל הכוח.

גם בקיץ. לחלום את היערות ששם, עצים שצומחים כאילו נשענים על קירות הסלע. אתה מחזיק באצטרובלים ומטפס על האבנים בקפיצות או מחליק למטה אל התהום עד הנהר שכבר סוחף גושי קרח. אם לפוצץ את הגשרים לא יעברו בשום אופן. לכן לא יכבשו לעולם, לא את העיר ההיא סטלינגרד. ומה אכפת הלישית הזאת, אפילו לישי עצמו ומאה כמותם.

והמורה מנענע אליהם בראש לשלום. בטוחים שמתוך כבוד והערכה. חושבים שלא מבחין בגסות שלהם, שכל הזמן צועקים, צווחים על הילדים, גם זה על זה. אחד בדלת הבית והאחר בקצה הלולים.

חסרי בושה, אומר המורה, המוניים.

את זה רק כשלבדנו. איך יכול לדעת שמיותרת ההצגה שלו כלפי חוץ, כי קטנים ועלובים גם אם מצופים הקירות שלהם שיש. איך ידע שהנה כאן אצלו בבית נאסף כוח עד שיכול להכות בכולם. אולי אלף, ערוכים בגדודים, מאה מאה, ובכל יום נוספים, שדי בשריקה אחת. איך יכול לדעת.

אולי אם מתוך שינה, פולט את השמות. והאם תשאל בלשון מתחכמת, מה זה היה שצעקת, מין ביטוי שלא הבינה, מתאמצת להיזכר. גם ללאה לא, אפילו רמז, עד שיהיה. עד שיתייצבו מחזיקים בנשק והראשים מורכנים, מביטים למטה. ואלה שכאן יצפו מרחוק בזהירות, בחיוך שמתקמט לגיחוך של חנופה. פתאום כדאי.

לכן להגיד ללאה לילה טוב ולהיכנס לחצר. עדיין די אור לרוץ במעגלים על ערמות הקרשים של בעל הבית צירין. סיבוב ועוד סיבוב בצעדים קצובים, ארבעה בכל קרש, וכבר מכיר כל בליטה ואיפה רופף. קפיצות קפיצות שמצטרפות לטבעת והמצודה באמצע. מנגינה שמתופפת כשיר לכת, בתנאי שאין מאזינים מהצד, שלא ילעגו אחר כך, ואדון צירין יאמר מספיק מספיק.

כבר אינם כל אלה. ריק עומד הצריף הגדול ורק לחפש זיכרונות. דיבורים בישיבה על רצפת העץ שבכניסה והשאלה אל אליאס אם אולי יחזרו (וזה עוד הרבה זמן לפני שעזבו), בקול שכמעט מתחנן, והמבט שלו התמה, כאילו לא מבין. אי אפשר לדעת, ניסיתי, ופתאום אוחזים געגועים. אם אף פעם לא רציתם לחזור למקום שהייתם.

לראות את תנועת הראש שלו, ברורה ומוחלטת, ומוסיף שאולי אוה, רק היא, אבל לא למקום, למערה. אהבה את המערה שבה הסתתרנו.

כאן היו קוברים במערות, אמרתי.

שיחות כאלה על מה ששם. סיפורים מארץ שתמיד חורף ויערות לבנים משלג. אם הבחנת בכתמים כהים, כמעט תמיד גופות מתות שצנחו בדרך, שניסו לברוח וכאן סיימו. להביט באיכרים שחרשו בשדות (וזה כבר בסוף), ועצרו את הסוסים מביטים בתימהון בחבורה שמשתרכת, שמיישירה מבט מלגלג, להגיד, הנה אנחנו שוב, חזרנו. איזו הנאה, אמר אליאס.

התענוגות שלך, אמרה אוה, ויזו שתק.

יזו הוא אולי אחיה, אולי אפילו אח תאום, עניין שמן ההתחלה לא הבנתי, ואחר כך חדל להטריד. חושב שלא יודעים בעצמם.

אליאס אמר שכשיעזבו ישרוף את הצריף. בלילה, כאילו במקרה. זוכר את הפרוד ההוא שנגמר המנוע שלו מהחול שהכנסנו, את הצעקות של לישי שלא ייתכן שסתם קלקול, מוכרחה להיות עבודה של מישהו.

אתה הכנסת, אמרתי.

השאלה שלא התבררה, איך עשו אם סגור מכסה המנוע. היה אפשר לשמוע את השאגות של לישי עד קצה הרחוב, גם האשים את האישה שלו, מראה שוב ושוב את האופן שננעל ואיך ייתכן, וכולם נינענו בראש בהסכמה, כל האנשים שהתקבצו לראות. רק אליאס שאל אם בטוח שחול.

הו, הו, הצטרד לישי, עוד אחד שמבין. ושמט את הידיים בתנועה של ייאוש, נשבע לקצץ את הידיים אם יתפוס את המנוול.

זה הצריף שייך למועצה, אמרתי, לא שלך.

עכשיו יתייבשו הבוגנוויליות שתקעו מול הדלתות שלהם, שכבר יותר משני מטרים ובמלוא הפריחה. יזו שתל. וכשראיתי את אסולין מגיע לפרק את חיבור המים, ביקשתי רק רגע ומילאתי בפח שתי מנות לכל שיח. אולי יבוא מישהו לגור, הסברתי ללאה, והרבה יותר נעים כשמוקף ירק.

ושנית, אלה השיחים לא אשמים.

חושבת שהנה שבים לאחור, למה שהיה לפני שהגיעו אלה. היא ואני ומירה שלא נחשבת, והשמעי הזה שמתחיל להיות צרוד כמו אבא שלו וגם בצורה. לחזור בזמן, משהו שלא קורה אף פעם, בייחוד לך שיחד אתם כל כך הרבה.

כי לא שייכים לכאן, אומרת לאה.

גם אני.

כבר רבים רבים. וחמש ערי מבצר. יום אחד יגילו ברעש, מדוממים את המנועים. לא כאלה שמלאים צינורות וגומי וברגים ופית, עד שנדמה שתכף יתפרק. לא כאלה. לכן להביט בשקט ולא לענות. כאילו על מסך. וכשנגמר מדליקים אור ויוצאים החוצה. לאן שבאמת.

אברמובסקי

אחד שמדיף תרבות. למשל כשנאחז בתמונה שבספר ההיסטוריה, נשים במרכבת סוסים ובעצמן תופסות במושכות. שימו לב לטכניקה, הוא אומר, שקבעו את העיניים כאילו אל המתבונן אבל מהצד. ולגבי המשמעות החברתית, להתרשם ממידת החופש, השוויון בין המינים, הפתיחות. לזכור שבנות אצולה ובכל זאת נוהגות בעצמן. או כשמבקש להציץ בתמונות האלות, אחת ששמה ונוס, אחת אפרודיטי, נמשך האף בקו ישר אל המצת. לא חנחון שבאופנה, טעם זה ואחר, יופי שתמיד.

זה מתרבותם, שמכנה בני יפת, שמתנאה בחומר. ומנגד זו שלנו, נדחסת על גבי מגילות קלף. אלפיים וחמש מאות שנים וכאלו נכתב כאן ועתה, על דרך רשעים שצולחת, על יושבים בתוך מרמה ובוצעים בצע. תמיהות שנותרו תמיהות, מבוכה שהיא מבוכה, וזה ירמיהו. כך אברמובסקי.

אירועים שימנה זליגסון בגיליון ראש השנה. עמוד לכל אחד עם צילום האיש ומיני פרטים על המשפחה שלו והצורה והצבעים והדרך עד שהגיע אלינו. ואיך הקים את הקיוסק הזה בקצה השדרה הראשית, וכל היום המוני ילדים שנאבקים בתור מול דלפק המכירה, צועקים גרינצר. לפעמים עוצרים הנהגים את המשאיות ליד גדר בית הספר, ניגשים ללגום גוזו, לעשן סיגריה, במכנסיים רחבים שנגמרים בברכיים, וגם הוא. אותן חולצות בצבע חקי כהות מזיעה, לכן כמו אחים, גם הכתמים וכל השערות שעל הפנים, שעל הצוואר. פנים שהם צוואר. נמשך למטה עד הגרביים. עור של איכרים. גרינצר צועק, קדימה ילדים, לקחת ולזוז, לא להפריע, ותכף ממשיך עם ההם, בדיחות שצריכות תנועות ידיים, שצריכות קריצה. למשל הווילה של לישי.

ובשנה הזאת גם את סדרת ההרצאות של אברמובסקי שמעביר בבית התרבות בכל יום שני בתשע, רשב"ג יל"ג ביאליק. שתיים עשרה פגישות ללא התחייבות, ללא הרשמה מוקדמת. תבוא אם תרצה, אפילו ללכת באמצע, בהפסקה. ונירה קורסקין על הבמה לצדו, מקדימה דברי ברכה בשם המועצה, בשם מחלקת התרבות, ותראו שרק בהרצאת הפתיחה ויותר לא תבוא, אמר גדעון ליפקין, ורק אם ייתן לה לקרוא בקול את השירים. ובאמת נותן, מסמן לה באצבע איפה, והיא מזדקפת וזועקת את הקטעים בקול מתנגן שגובר משורה לשורה, עד שאתה מוכרח להתכופף מאחורי הגברת פרידמן והגברת טיינר, מאחורי הגב שלהן. להסתיר את הצחוק.

זליגסון ידגיש ששונה מכל שאר נבחרי השנה, שהם עשויים חומר ולבנים וכאן ניגון. דרכו של חומר שהוא נשחק ועובר מן העולם, קירות ועמודי שיש ורעפי מרסל שהירוק של האזדרכת ניתז עליהם עד שנוצרת קומפוזיציה של תשוקת חיים. כך על הווילה של לישי, שבסגנון חדשני, יפה לעם מתחדש בארץ חושפת נעוריה. כל חודש צרור עמודים משוכפלים במכונה ידנית, ובראש השנה גיליון כפול לכבוד חג של סיום ופתיחה, של מאזן וחשבון נפש. יש לסכם את הטוב שראוי לשבח, ומה שלא, דוגמת ההצתה בליל טו בשבט שהדליקו הבוכרים, את זה לגנות. מי ששורף שתילים כאילו שורף את התקווה, כתב זליגסון, כאילו שורף חיי אדם.

תשעה סיפורי יצירה מחומר. אפשר לשלוח יד ולמשש. גם מגרש המשחקים, גם השיפוף שעשה שטרויכלר בבית הכנסת הגדול, וחנות הכול-בו של ברסלר, והחלפת המשאבות בתחנת הדלק, וגוש האשכוליות בכניסה למשק הפועלות, ומועדון הריקודים של קובי גרינשטיין שכבר נסגר בינתיים, ותעלת הניקוז שברחוב ההסתדרות. אחרונה חביבה הסדרה שהטעימנו מר אברמובסקי, מרקחת שנמזגו בה יופיו של יפת וחכמת שם וטעמה כדבש למתוק, נפרטת על מיתרי קולה של מנהלת המחלקה לתרבות שלנו שזיכתה אותנו במופע דרמתי אמיתי. כך זליגסון.

בעצמו מגיע רק לעתים, ותמיד נחבא בשורה האחרונה, אף על פי שאולי עשרים משתתפים, עשרים וחמישה. אנגל הזקן והגברת חצורי ובני הזוג יודנהרץ וכאלה. כולם מהותיקים שכבר פרשו מעיסוקי פרנסה, שזכאים לנוח, ובערב ששים לצאת פעם לכאן פעם לשם, לכל מקום שחותך מהלילה. ואני, מפני שמבקש להיות לבד.

גדעון לגלג שצמד חמד. דואגת לו לתוספת הכנסה וכל מה שמרוויח מוציא עליה בנסיעות לכנסים בירושלים, ואתה שם כדי למצוא חן.

הייתי צריך לחדול יחד אתכם, הצטדקתי, תכף אחרי הפעם הראשונה, ועכשיו כבר יבלוט אם אסתלק. מוכרח להיזהר כי לפעמים בא אלינו לביקור עם המשפחה שלו.

מורים, אמר גדעון ליפקין, השבט שהמציא את החפץ הזה שנקרא משקפיים. ובאמת רק פעם אחת, אחרי שנולדה האחות, והאישה שלו נופפה בחבילה עטופה בנייר סגול והכריזה שזה בהוקרה על התרומה לברנשה, זאת אומרת לענף. היו בפנים שלושה זוגות תחתונים ושתי גופיות מבד ורוד, ושתי הנשים צהלו שנהא ושימושי. האם פרסה עוגה חומה והניחה על השולחן, מאיצה בהם שיטעמו. האישה של אברמובסקי, שקרא לה רננה, שאלה אם אפתה בעצמה, מה ששימח את האם מאוד מפני שפשוטה וקלה להכנה, ותכף הסבירה איך עושים. אצלם בבית בשמחות תמיד את העוגות האלה, עוד בפולניה.

גדעון אמר, מתאים לך, ואחר כך כשתהיה גם אתה במקצוע תוכל לחזור על ההרצאות שלו. עניתי, אני לא אהיה מורה, והוא חזר על המילים שלי במין מנגינה שצריכה להצחיק. ודדי אמר, אתם לא מהוותיקים וגם אין שום ביזנס משפחתי. לכן הכי טוב בשבילך שתוכל להישאר לגור פה כל החיים. הוא היה יותר טוב ולא דיבר כדי להרגיז. גדעון הוסיף שעד אז אולי לא תנהל את מחלקת התרבות אישה, ועוד מהמין שכמה שתביא לה לא מספיק. גם שמנה שאיך יכול לסבול. יש כאלה שדווקא אוהבים שמנות, אמר דדי.

הבחורות היווניות בכרכרה היו מצוירות בפרופיל, אבל החזה שלהן כאילו מסובב לפנים ומבליט את רוחב הכתפיים. אברמובסקי רשם בגיר על הלוח את הכותרת, מאפיינים, וביקש שניצין על פי התרשמותנו דוגמאות למה שחשוב בעיני האנשים ההם במקום ששמו קנוסוס. למשל שנהגות בעצמן, זאת אומרת לא בנות תפנוקים. גם לא כאלה שסגורות בחדרי חדרים כמו בחברות המזרחיות. גם עוסקות בפעילות גופנית, וזה מהצורה של הגוף האתלטי והחסון. עושה רושם שהנושא לא מרתק במיוחד את אגרונוב, או שכבר יודע את הדברים מהבית. אברמובסקי עצר והביט בו בעיניים שונאות.

ציונה אמרה שהנאה בשבילו להגיד מזרחיות. כאילו משחק איש מדע, מין סוציולוג, ולא סתם בוז למי שבקבוצה הזאת. אפשר לחשוב שלו עצמו יש גוף של מתעמל ולאשתו כתפיים מסובבות ובמותניים חגורה שמהדקת. את זה בהפסקה במסדרון. דוביק שאל, את מגנה על אגרונוב, וענתה שבטח, מה יש, מקשיב לא פחות ממך, אפילו יותר. הייתה לה חולצה רחבה מאוד ושיער שיורד ברישול גנדרני, מתגלגל מהכתפיים אל החזה, והרגליים ישרות בלי שום כיפוף באמצע. מכוונת את העיניים ישר אל דוביק לראות מי מסובב ראשון. דוביק שאל אם רוצה להגיד שלא מפגרים, שלא פרימיטיביים, אפילו הבגדים מלפני אלפיים שנה, זאת אומרת אלה שהביאו משם ומתקשטים בהם בחגיגות כמו שבט אפריקאי. ואגרונוב הסביר שלפי דעתו כל אחד לפי הארץ שנולד ופה לומדים את המנהגים ואחרי כמה שנים כבר כמו השאר, ואל תגיד שיותר יפה לבן. כולם הביטו על ציונה, על החום שלה ולא אמרו.

גם בעניין מה ששם, שכינו גטאות ומחנות ריכוז, טפטופים שלא בבת אחת, חלקי שמועות שהתגלגלו ורמזים, גם בעיתון, ולאט לאט הפכו למשהו שהוא חלק מהסובב, שישנו, כמו עונות השנה ושכונת הבוכרים וטחנות הקמח ומשק הפועלות. בסוף המלחמה כבר נכנסו לתוך הלימודים, גם בשיעורי הזמרה. המורה קירש כתב את המילים על הלוח ואנחנו העתקנו למחברות אחים בעיירת שרפה, ואיך חיבר את זה לפני שקרה, כאילו נבואה, וגם בספר של עגנון שכתב

קודם. אבל כל כך נורא לא הצליחו לדמיין. אברמובסקי דיבר במין לחש שמרחף בתוך השקט, אמר שכמעט את כולם השמידו וזה הרי החלק הטוב. מה שנשאר, רק מיני שוליים ופזורות צדדיות שספק רב אם אמיתיות, חוץ ממה שבאמריקה. עכשיו אין לדעת אם יחזור להיות העם הזה, אם יש בכלל סיכויים שיתאושש. גם השיר ששרו ברכבות, עומדים דחוסים ועל החלונות חוטי תיל, למי שינסה לקפוץ, להוציא ראש כדי לנשום. וכל הדרך מלמלו את המילים שבסידור שחיבר הרמבי"ם, ומי שלא ידע בעל פה המהם את המנגינה. גם השיר של הפרטיזנים.

אמר שצריך לנסות לאחות את הקרעים, להצמיח מחדש, זו משימת הדור שלנו. להשתמש בכל הפירוורים אפילו כאלה ששחורים לגמרי. הרי גם האישה של משה מהתורה, משה רבנו, ובוודאי גם הילדים כשכך האימא. דרך אגב, לא שומעים עליהם בהמשך, לא מוזכרים, מה שמוזר מאוד. (על זה אמר אליאס, שלפי דעתו חיסלו, פשוט חיסלו את המנהיג ואת הגופה השמידו, לכן לא יודעים איפה נקבר וגם את הבנים. מפחדים שאם ישאירו יכולים לבוא פתאום, לדרוש את המשרה, כמו שהיה נהוג בתקופות ההן. ועובדה שתכף שינו את הכיוון ונכנסו לארץ, מה שלא הרשה בשום אופן כל עוד חי, אולי מפחד. אבל את זה אחר כך, כשהגיעה החבורה לגור בצריף של המועצה).

אברמובסקי ביקש שננסה לדמיין. יודע שקשה, אולי אפילו בלתי אפשרי, ובוודאי לא לאלה שבלי קרובים בארצות ההן, זאת אומרת שלא הגיעו מאירופה. לכן כאילו קוראים על אסון בקצה העולם, שמבינים שנורא, אבל רק בשכל. ויש גם אחרים שכלום, לא נוגע. יושבים ומכסים את הפה שלא יצא הפיהוק. כאלה שהיו חוסכים סבל מעצמם, ובוודאי את כספי הציבור, כי לרוב לא משלמים את שכר הלימוד, אילו היו פונים לעבודת כפיים מועילה. סתם סוחבים את השנים, ובמוסד הזה לא יעשו מהם בני תרבות.

הוא כיוון את המבט אל הפינה של אגרונוב ששם הבוכרים, והבנות בטור שליד. לשער שעדיין כך בסוף החופש הגדול, לשוב ישר אל אותם שולחנות, אותו הרכב, מה שמעיד שלא הצליח בדיבורים שלו. ורק התוספת הזאת, הילדה והילד הרזה, ועוד אחד שבוחר את הקצה הרחוק, מעדיף שם.

לישי

בהפסקה חוזר אליהם, אומר משהו בשפה אחרת, והנער הרזה עונה שהכי קשה בהתחלה עד שמבינים מה קורה. והיא שואלת איך בקצה ההוא, איך נראה משם, ומצביעה על המקום שלו. מחייכת בשקט.

ורבקה רייכניץ שבתפקיד תורנית, וצריכה לבדוק שיצאו כולם החוצה, מסבירה שאסור להישאר בהפסקות. מסבירה להם.

יותר גבוהה ושיער כהה שמקיף פנים כאילו חרסינה. הכי יפה בכיתה שלכם, יאמר המורה. יותר מטובה אידלסון, יותר משרה ביטמן והן אחריה בזה הסדר. זו דעתו.

המורה הוא אבא שלי, זאת אומרת בזה הכינוי.

גם ציונה שאולוב אבל בקבוצה אחרת. אי אפשר להפריד בין הצורה של האיש לבין מה שהוא מחובר אליו, התרבות, השכונה, מה שבא מהמשפחה. לכן שתי רשימות. הרי לא מדובר בעמידה על במה בבגד ים, לבחור מספר אחת מספר שתיים, שלוש. ציונה זו קבוצה אחרת, יסביר המורה. גם הכסף.

אחת ממשפחה מבוססת, והעסק שלהם בכיכר המשטרה. שלושה חלונות ראוה ותמיד מלא נשים שמודדות. גם מדור מיוחד לכובעים, גם ארנקים. בכל שנה אדון רייכניץ נוסע לצרפת לראות מה שם, להביא חידושים, והשנה עם האח שלה שכבר בתוך העסק גם כן.

האם אומרת, החנות הזאת לא לבעלי משכורת של מורים.

כשתגדל תהיה דוגמנית, וכל שנה שתי תצוגות בבית התרבות. על גבי מסלול שעשוי במיוחד וגברות מקושטות משני הצדדים מוחאות כף לפי ההתרשמות שלהן, לפי מה שמוצא חן. רק כאלה שמוזמנות או די עשירות לקנות כרטיס.

לכן חייבת לדאוג לצורה שלה, להשתדל להיות דקה, לצמוח לגובה. והכי מקלקל האוכל, כל הלחם שזוללים בכל הזדמנות, והיא לא, בשום אופן. ובהפסקה הגדולה שמרשים לצאת רק לאחר שסיימת לאכול את מה שהבאת, תכף נחפזת אל הדלת. ואת זה מסבירה להם, שלא יודעים שמביאים מהבית ומותר לאכול רק בעשר ובאחת בימים שנשארים מאוחר.

ההיא החדשה מנידה בראש, מחייכת. אומרת, אף פעם לא למדנו במקום כזה, ואיפה שלימדו עברית נתנו גם לאכול.

עם הצלצול נכנס ויושב. חוזר על השם שלי כאילו אל עצמו, ואני בחיוך את שלו, אליאס. כך גם בשיעור הקודם כשאברמובסקי הצביע על הספסל שלי שיותר כדאי כאן, יותר קרוב. כאילו הצעה, אבל לא מתכוון לשמוע דעה אחרת. גם רצה להפריד בין הילד והילדה כי אצלנו לא נהוג לערבב בין המינים, לא באותו ספסל. ואליאס אמר שאח ואחות, מה שבלבל את אברמובסקי. לא רשום בניירות.

אליאס זכר שכבר ראה אותי לפני כן, ליד הגדר של הצריף שלהם. ואני הנהנתי בראש שגר ממש קרוב. אחר כך הרים את האצבע והסביר למורה יוכבד שצריך לגשת למועצה בדיוק בתשע וחצי וביקשו להגיד שתשחרר. רק אני, הבהיר לה, והם לא.

ואז יוצא והולך לראות את המשטרה ותחנת הרכבת, לשוטט בשכונת הבוכרים ובכל הכביש עד מרחביה. חוזר כשמסתיים יום הלימודים והמורה שפירא מבקש שישלים את מה שהחסיר. מביט בי אומר, אתה תסביר לו.

בדרך הביתה אני מספר מי גר בכל בית או איזה מוסד. למשל בית ההסתדרות למשל בית הכנסת הגדול, והחזן זה קרייזמן שלפעמים מארגן מקהלה ללמד את השירים שמחבר בעצמו.

כך עד הבית של השוטר.

מכאן אני שמאלה לרחוב שלנו והם רק עוברים את החצר הזאת וכבר בצריף שלהם.

את האישה שלו כבר ראו לפני כן מהגדר. לפעמים תולה כביסה או מטיילת בין העשבים, לפעמים יושבת סתם, לא עושה.

האישה שקוראים אתי.

אם לא מכירים אי אפשר לדעת ששוטר, כי לא לובש מדים. מהבולשת, הסברתי. גם לא את השם שלה כי מתרחקת מהשכנים, אבל של לישי כן. תכף ביום הראשון נכנס אצלם להציע עבודה.

אוה אמרה, כשתסביר לאליאס נקשיב גם אנחנו, נחזור על זה. מין שפה שקשה להבין והאם אסכים שאצלם, ששם לא ירגישו שמפריעים.

ארמית, הסברתי, שפה שדיברו פעם.

כשרק הגיעו, בבוקר שלמחרת, והאישה ששמה עדנה אמרה, למצוא חנות, לקנות לחם, גבינה, סוכר, דברים כאלה. וכשפתחה את הדלת ראתה אותו מגיע מכיוון הערמה, ולכן נשארה לעמוד מחזיקה בידית אומרת מישהו בא. גברת רובינשטיין שאלה אם מביא ארוחת בוקר על מגש. אבל לא. ותכף שאל איך הם, מתכוון אם טובים לעבודה.

אצלו מין מגרש שכולו לולים, כל החצר הענקית, ובקיץ אבק שחונק, סותם את הנשימה. מי שמבוגר יכול להשתעל ולהשתעל אפילו חצי לילה. ואת הביצים מוכר חלק לממשלה וחלק מהצד לכל מיני אנשים שמשלמים, בעיקר מחיפה, בעיקר בחושך. לכן צריך עובדים להאכיל את התרנגולות ולעשות זריקות ואיסוף הביצים והארזיה וכל הזמן לנקות לסלק את הזבל, גם לצבוע. האם אומרת שעושה שחפת האבק הזה, ואיך אלה חיים בתוכו, מה שעניין; שלהם מפני שמרוויחים כסף. אבל למה צריכה לסבול שכונה שלמה, למה אנחנו, וזה למועצה, למחלקה הסניטרית. שום תקווה מהמועצה הזאת, אומרת האם, כשהאח שלו מפקח על השווקים והזקן כל השנים חבר בוועד. אז בלי תקווה עד שנגמרים.

ומשתעלת בכל הכוח עד שנדמה שנחנקת.

אני מסביר שאת האות יוד שבסוף השם שלו הוסיף שיהיה כמו שם משפחה, למשל חרובי שעל שם העץ, למשל יצחקי. אז תרגם לעברית ויצא אריה, מה שלא מסתדר עם יוד בסוף, לא מתחבר, לכן ליש שגם כן אריה. לזה הוסיף.

ולא הבינו.

אליאס אמר, יש שישה גיפיים בחצר המשטרה ושום טנק שום רכב על שרשרות. ואוה אמרה, לא הבנתי הרבה מילים במה שלימד בסוף, וחייכה. ואני הצעתי שאגיע אחרי הצהריים, אם בסדר. לזווג דברים. למשל חמור וסוסה ומזה פרד. אבל אלה דומים. אם לא, לא יצא, לא תוכל לחבר כלב ותרגולת. רק בדמיון, שם אפשר את לישי וסבתא רחל, או לעשות אותו בן שלה, צירוף מגעיל כי שני עולמות שלא מתחברים, שמתאיצבים זה מול זה. היא יושבת לפני הבית (וזה בפסח כשבאה להיות אתנו כל החג), מתבוננת בשתיקה כבדה, שתיקה שהיא צער, יודעת שגמורים, כל הבנים שלה, אלה שנשארו שם. גם יודעת שאין תקווה כי אין אלוהים ומי שהלך, שנרצח, לא צפוי לו שום שכר, גם אם בגרזן. אפילו יהיה זה ילד ששואל למה, מביט ולא מבין (לכן השאלה רק בעיניים). אתה יושב על ידו בלילה כשחולה, מקשיב איך נושם והפה שלך נפתח עם כל כפית שבולע, לפעמים חיוך. פתאום מגיחים ההם, במגפיים כבדים, נפוחים, בשר בכל מקום, והקול צרוד, סדוק, עם מגלבים ואלות. וזה לישי ושכמותו.

את חושבת למי את הכדור הראשון, לו או לך, שאיך תשאירי אחד כזה בלי אימא, בלי להחזיק ביד שלו, שאפילו כשישן מושיט לגעת בקצה האצבעות. לכן יותר טוב שהוא ואחר כך כבר חייבת. כך כששם.

וכשכאן זה משק עופות. כל היום הפועלים שלו מסלסלים את המנגינות שלהם, והוא דורך באמצע, דורך כבד, צועק חסיין, מחמוד, סעידה, צועק שרה וזה לאישה שלו.

רק אם באונס. מה שבשיעורי היסטוריה אלפיים שנות פרעות. פעם קוזקים פעם צלבנים, מנופפים באלוהים שלהם ורוחצים בדם תינוקות. ואז נולד אחד שגם אם הפנים כמו אימא, בתוך בתוך תקוע רעל, ואחרי כמה דורות פתאום מגיח ועוד אחד ועוד, ולא מבינה מאין צץ.

ומה שיותר פשוט, שלא מתחבר. כל אחד בצד שלו. והוא לוטש עין אל החבורה הזאת שרק הגיעה, חושב שהנה אפשרות לעשות עוד כמה לירות, גם יכולים לעזור במשלוחי לילה, ואת הילדים בעד פרוטות חה חה. כך הוא. לשנוא את לישי. והיא על משטח הבטון שלפני הבית, נציב מלח אבל בישיבה. חושבת, שכבר ייגמר.

כות

המורה אברמובסקי לא חוזר על פרקים שכבר לימד. לא מוכן. ומי שצריך עזרה, עניין שלו לחפש לעצמו פתרונות, למשל מורה פרטי. אי אפשר לעכב את אלה שבסדר, שמקפידים להכין את שיעורי הבית, שמתייחסים ברצינות. קורה שמחסירים פעם, נעדרים משיעור, אבל חשובה הסיבה. ובכלל לשם מה צריכים את זה, אותם שאליהם מכוון ושיודעים היטב מי. לא אומר בוכרים. אחד דוידוב אחד יצחקוב אחת פנחסוב וככה. שהילקוטים שלהם תפורים מבד, עבודת בית. פתאום צצה המצאה חדשה שמתקין להם אגרונוב מזוודות פח, מין קופסאות כבדות ומבריקות שכשנופלות לרצפה, כמו רעם של פצצה, ועוד באמצע השיעור. פעם ועוד פעם עד שהתפרצה המורה יוכבד וצעקה שדי עם זה וממחר לא להביא אותן, בהוראת המנהל. זה האגרונוב שהוא הבן הבכור במשפחה שלהם, שמחזיק דוכן בשוק עם שלט פחחיה משיח, עושה מרזבים עושה דודים וגיגיות, כל מיני כלים בצבע ברזל. פחחיה מפני שהחומר פח, ומשיח זה השם שלו, אפילו שנמוך והעור שחור ועל הפנים כל מיני צלקות מהלחמות כי שוכח לשים מסכת מגן.

בן נוסף שלהם אצלנו בכיתה, רשום ביומן גם בשם פרטי יעקב, אבל אף אחד לא משתמש בשם הזה, אולי גם לא מכיר מפני שתמיד בשם המשפחה. עכשיו הביא מזוודה לדוגמה והציג אותה לפני כולם, מכריז כל מי שמזמין, בתנאי שמשלם חצי לירה והסחורה אחרי יום. אגרונוב הסביר שיש הוצאות, רק הפח זה עשרים גרוש וצריך חיזוקים בפינות, צריך אבזמים והידית רצועה מעור. לכן כשאסרה להביא, הזדקף מהספסל ושאל באיזו רשות. סחורה שעשו במיוחד למטרה הזאת ואי אפשר לגרום נזק לאנשים ששילמו כסף. יוכבד אמרה, לא קיבלת רשות דיבור. אם מוכנה לשלם את הנזק מהמשכורת שלה. לא קיבלת רשות דיבור, התעקשה המורה. אגרונוב תכף התיישב והרים את האצבע גבוה שיראו כולם, אבל היא אמרה שעכשיו לא תיתן, ומי שלא מוצא חן בעיניו יכול לגשת בזה הרגע למנהל היימן. איך זה, התפרץ אגרונוב, קודם את אומרת להצביע ואני מצביע. המורה יוכבד הסבירה שזה מפני שכבר דיבר בלי רשות, ובכלל, עוד משפט אחד והחוצה, מילה אחת. אחר כך סילקה את דוידוב מפני שדרש את הכסף, שאם אסור להביא אז שיחזיר את מה ששילמו. לא צריכים לסבול בגללו. את צריכה לחייב אותם, צעק בדרך אל הדלת, לא לתת להיכנס לכיתה עד שיחזירו. אגרונוב הסביר שנגדם תמיד, גם בציונים. תיקח את הבחינה ותרשום גזעון ליפקין ותכף מזנק הציון למעלה. והבעל שלה, בגללו לא מתקנים את הדרך לשכונה. אליאס סיפר שממש בתוך הבוץ, אפילו כשקיץ. ותקעו קורות ואבנים שיוכלו לדרוך כשמסתובבים בין הצריפים שבנו בלי סדר, כאילו תקעו בחושך ואיך שיצא. בטוח שבחורף שלולית אחת גדולה, גם מסביב גם על השביל שכבשו אופני העגלות בכניסה היחידה לשכונה. אנחנו לא מסתובבים שם, אמרתי. בטח חודרים מים פנימה, אמר אליאס. ומספר שכל הזמן נבחו כלבים, כאלה שאפשר להגיד שמסריחים רק מהמראה. מסתערים להגיע קרוב אבל עוצרים לא מעזים. גם לא ניגשים אם שורק אליהם. וכשכבר היה בתוך השכונה יצאו לקראתנו שניים, גם הלכו אחריו כל הזמן עד שעזב. שני אנשים, בוודאי אנשים. ובכלל בלי גינות, בלי צמחים, חשוף לגמרי. ואני הסברתי שאוכלים אותם, מבשלים את העשבים, כל מה שנובט. אוה הציעה שנחזור שוב על הקטע שלמדנו לבדוק אם זוכרים, ואת הסיפורים של אליאס לדחות לערב. אבל אליאס הסביר שכנראה נסתם הצינור ומזה השלולית שצמחה בחוץ ושהבטיח להופה לראות מה אפשר לעשות. לכן נשארנו שלושתנו, ויזו חזר והסביר את המילים השור והבור המבעה וההבער ואחר כך את התוכן, וכשגמר יצאנו לחצר. כמה מבוגרים ישבו שם. קרש שהניחו על שני פחים להיות ספסל ברווח שבין שתי דלתות, ועליו שלושה, נשענים על הקיר, ואישה מזגה לכוסות מכד שחור. אוה אמרה, זה עודי, וכולם הביטו בי. רק האישה חייכה מפני שכבר נפגשנו כשחיפשתי את החדר שלהם. אוה סיפרה שעזרת להם. בלעדי לא היו מבינים את החוקים העתיקים של היהודים, שכתובים בשפה שלא מדברים. מה שהיה פעם, הסביר יזו, ועכשיו כבר רק כדי להכיר.

מהגדר הציצה בנו אשת השוטר אתי, עומדת סתם גלויה ולא מתביישת, כאילו הצגה. והורדתי את העיניים, נזהר שלא להביט בכיוון שלה כדי שלא ישאלו. לגלות שדאגת שווא, כי לא מתייחסים, לא מגלים עניין במה שבחוץ.

את זה הבנתי אחר כך.

אחד הגברים שאל איך היה בבית הספר ואם רע מאוד, ואוה ענתה שלא, לא נורא, חוץ משמות שלהם שהתעסק והתעסק, ממש נטפל.

גם העברית, אמר יזו, בעיקר הכתיבה.

עכשיו דיבר האיש האמצעי, הנמוך, מספר במין תערובת של שפות ותנועות ידיים, איך מכר בגדי ילדים, חמישה גרוש חולצה או מכנסיים, מה שמשאיר בשבילך כמעט חצי. כאלה שצריך מעט מאוד בד, הסביר, והתפירה קלה. הוא הוסיף שהכי חשוב לשים בערמה כדי שיוכלו לחפור ולחפש. אחד עובר, רואה מחטטים ומתחיל גם כן. יזו אמר שאם ידריך אותם יוכלו לעזור בערב שעה או שעתיים וכך תגדל הערמה. אותי לא לספור, אמר אליאס.

רטוב, גם בבגדים גם בשיער, והאישה אמרה איך שנרטבת.

עכשיו התקרבו מהקצה איש קטן שאוחז בזרוע של זקנה ועוד אישה בחצאית ארוכה שממש נוגעת ברצפה. הם התקדמו לאט לאט והאישה נאנחה בזמן שדיברה בשפה שלהם. שמחה על החום שמתחיל לרדת, הסבירה אוה, והגבר האמצעי חזר על המילים שלה בקולו הדק. זה החייט, אמרה אוה.

היא משכה בידי להושיב לידה על רצפת העץ, ואת הרגליים החוצה אל האדמה. אומרת, לא הולכת בעצמה וצריכים להוביל לכל מקום, גם לא מדברת. שאלתי אם קרובת משפחה וענתה שאשתו של הופה, זה שמחזיק, אבל כבר לא ממש.

הביטה בי כאילו מבקשת לומר שיודעת שמחייב הסבר ובבוא הזמן אבין, ובינתיים תתרגם לי את הדיבורים.

האיש השלישי התאונן על החום בשוק, שכל הגגות מפח ובצהריים כמו בתנור. והרי יכלו לעשות מקש, שהרבה יותר זול. את זוכרת עדנה איך קשרנו גבעול למעלה גבעול למטה ואת העלים עם הגב לארץ שימשוך הצדה. כן, הנהנה האישה.

סנדלר, לחשה אוה, ועדנה היא גברת כהן, זו שמזגה קפה.

אולי הגיע הלחש גם לאוזן שלה, מפני שהביטה בי וחייכה.

יזו אמר שדווקא מעניינים אותו הלימודים האלה שמזכירים מערות. לחפש בתוך האבק, בין האבנים. וזה הצחיק את אליאס, שקודם מבזבזים זמן על כתיבה מיותרת, אחר כך מחפשים סודות בין השורות, ומה שיותר רחוק וקשה, מגדיל את הסקרנות. זה מלפני מאה דורות, הסביר להם, ועוד מזל שגשם ובוץ ושרפות, אחרת לא הייתה נשארת פינה לעמוד מרוב נייר.

אל תשים לב אליו, אמרה אוה.

הצביעה על הגבעה ממול בשאלה, מה שם שרואים קוביות כמו חומה, והסברתי שאולי המבצר של העיר. משהו ישן מאבנים כבדות. רק כמה שורות טובעות בסרפדים גבוהים, כאלה עם כדורי ארס שממש פחד. נטפס, הציעה אוה, והלכנו שלושתנו, מפני שאליאס כבר הספיק לבקר בבוקר, מודיע שבאמת אין כלום. משהו שמתאים לאוה, אולי ימצא חן גם בעיני החייט, לא בשבילך, אמר ליזו, אבל הרי תלך.

אחר כך יסביר לי ששומע את הזמן, את הזרימה שלו, דפיקות דפיקות כמו שעון. יזו כמובן. לא מבין איך אפשר, אף אחד לא מבין. והנפח הרי כבר בסוף הדרך, גמור, גם אם לא ממש רואים, ומי יוביל, הרי מוכרח שיהיה.

את זה אחר כך. כשכבר ידעתי שהעיקר זה הנפח, והשאר כאלה שמסביב. בואו נטפס, אמר יזו.

אפשר בקו קצר, כמעט ישר. רק להקיף את הבורות, להשתדל אל האמצע. וכשעל האבנים כבר לפנות לכל צד, גם אל הקירות הפנימיים, כאילו להיכנס. משם לשלוח מבט לאחור, נוף כמו תמונה, בתים וצריפים שנדמה גושי בוץ ואבנים, ואנשים זעירים בישיבה לפני הבית מחכים שתתחיל רוח הערב. מכיר את הבילוי הזה עם פרוסות אבטיח או בכוסות אדומות לימונדה שמוציאה גברת לישי, וגרינצר מהחצר שלו שולח מבטים אל הדלת של אביעזרי, אולי תצא סלבה להחליף רמזים.

לטייל זה הזקנות, סבתא תרזה וסבתא סוניצקה. צעד ועומדות ועוד צעד. הכל רק מחלות ושכבות של בד. בבוקר במרפאה מפני ששוב התחיל השיעול המעצבן וגם חולשה בכל הגוף שפשוט אי אפשר. תוקפת תכף כשקמות מהכיסא או אם מנסות לשטוח בצק, עד שמוכרחות לשבת. ודוקטור פרידברג אומר שצריך ספירת דם, אולי סוכר. איש אדיב הדוקטור, שואל איך הייתה השבת גברת לשציק, אם הגיע שמוליק והמשפחה. או בשינוי נוסח, איך הייתה השבת גברת פלדמן, אם סבתא סוניה. ובנוגע לשמוליק והמשפחה אפשר להשאיר מפני שיש גם לה. תמיד מתעניין.

וברור שלא בגללן ההשתוללות. מה שמכנה אברמובסקי מניעים חברתיים. והגרינצרים אולי כן, שמתוך שיעמום, למשוך את הזמן ערב אחרי ערב וכמה אפשר. לכן אולי עניין טוב המהומה, גורמת להם שיזנקו, מכריזים שמוכרחים לבלום את יוצאי המערות האלה. ויתור קל וכבר ידרשו את כל הכיסאות. גם חלקות קרקע, גם בית כנסת ומועדון. כאילו מהמסים שלהם. כך גרינצר.

ולישי בפסקנות צרודה, שיכולים להאשים רק את עצמנו, לא תופסים שהכי הומני יד חזקה.

לפני הגשם

לפעמים מתאחר החורף, ואז חושבים שאולי בכלל לא יגיע. נאנחים מהחוס, מהכובד שלו שמחניק. אנשים שכבר סוחבים מטען שנים והגוף כמו חפץ משומש, סתומה הנשימה מרוב שימוש, שלא יוצא גם אם תשתעל.

בסוף תראו ששחפת, רוטנת האם. כך גם אדון צירין, שהרבה יותר מוצדק כי זקן. רק לפנות ערב מתחיל החום לרדת, חודר אוויר חדש, מצטרף לצללים שמתארכים אט אט, צורות מלבנים ומשולשים שנמתחים להיות קווים עד שמשחיר הכל. ואז רובצים בעשב והפנים למעלה אל השמים הריקים, אומרים, אולי סתם, אולי במתכוון. למשל בבנק.

אפשר שיהיה בן רגע. אתה מסביר שבעניין שכר הלימוד ואת השמות שלהם. וזו שמעבר לדלפק פותחת את הקלסר ומסמנת באצבע, לוקחת את הכסף. ויש שעומדים ועומדים, מוציאים כל מיני ניירות ונדמה שלא יסתיים אף פעם. גם צריכה לגשת לחדר השני לשאול את המנהל. ובכלל הרי הגיע אחריו, סתם התפרץ כשפתחו, דחף את ההיא החולה ונעמד ראשון בתור.

ואליאס עוד מצדיק, עושה תנועה ביד שקצת קצת, יוצא רק לרגע ותכף ישוב. וברור שמזימה, אולי לשבור את הראי במכונית שלו. אבל מוכרח להזדרז לחזור בגלל החתימה.

כשעוד עמדנו בחוץ פילסה מישהי דרך בין כולם והקישה בזכוכית. מישהו הסביר שעוד שלוש דקות, וענתה שרק להיכנס לשבת בצל. השיער שלה הזדקר לבן ודליל, צומח ברווחים קווצה קווצה לקשט מין פנים שאי אפשר לרצות. רק להיכנס ולשבת, הפצירה בשוער שמעבר לדלת, אני אישה חולה. וכולם ענו שבעוד שלוש דקות, עוד מעט.

אחת בוכרית רטנה שאף פעם לא פותחים לפני הזמן, אבל לעתים קרובות באיחור בגלל השעון שלהם. לא תשמע מילה אחת של התנצלות. חושבים, אז מה. וזו ענתה שאין התחשבות, שום

התחשבות. במקום לשכב במיטה, מה שמתאים יותר כי גם הגרון, גם בגב דקירות, ובגיל הזה צריך להיות זהיר, צריך לשמור. לא יפתח שנייה אחת קודם, אמרה הבוכרית. ואז, כאילו תיאמו מראש, השוער שמסובב את הבריה ולישי שמתפרץ ותופס במשקוף, לזנק פנימה.

כשמגיעים לגיל, אמר אליאס, הכל רק מחלות. גם אתם עוד מעט. והנפח ענה שכשעוד היו צעירים, חשבו שבבוא העת ייפתר הכל. וגברת כהן צחקה.

הכי חשוב בעיניו שמשותפים לכולם, הזקנה והמוות, אי אפשר להתחמק. רק אם תגמור קודם כמובן. וכאן נאחזים בפרטי פרטים כאילו מי יודע. אתה חופר באדמה ואפילו העצמות כבר עפר ולך דע אם של שניים, אולי אחד שהרג ואחד קורבן, ומונחים יחד אלף שנים כפול אלף, שכבר היו שוכחים בעצמם לו נשארו.

כך הנפח. ועל זה ענתה גברת כהן שהפילוסופיה שלו לא עושה את הדברים צודקים יותר, ושגם הזיכרון בסופו של דבר המצאה שלו. לא שכלול מושלם, הסכים הנפח, אבל אולי די, כדי לשים את הדברים במקום מתאים.

אצלנו אף פעם לא יושבים סתם בחוץ. הרי אי אפשר בחצר בין התרנגולות של גברת צירין, שאיפה שתדרוך לשלשת, ולפני הבית כבר רחוב. בכלל מעדיף בשכיבה, כף היד על הלחי ואת הספר מניח על המיטה לפניו ויכול להמשיך שעות. לפעמים מספר מה שכתוב, מספר לאם. זאת המורה.

גם הנפח, אומרת אוה, גם אלה השתיים, אבל לא בעברית. ופה אין ספרים בשפה ההיא, רק זה הגדול שעל המדף ואותו כבר יודע על פה.

בשנים שעברו היינו מטיילים לפעמים לחורשה של מרחביה. יושבים על הגזעים הכרותים שכמו חביות צבועות חום והעלים נערמים ביניהם ובכל מקום עד שאפשר לשקוע. המורה תמיד עם הספר שלו ומשאיר אותנו לשחק משחקים בתנאי שלא נתרחק. האחות מציעה שלפי תור כל אחד מתחבא וצריך לענות בצליל. אני בעד הים הצפוני ואז לדלג מאי לאי עד מפרץ מורמנסק ושם ביבשה ללנינגרד, לכל רוסיה. ממש כך.

אולי בכל זאת ימצאו מישהו. כאלה שהתחבאו ביערות, מכרסמים קליפות עצים ולפעמים צדים חיה או סתם כלב ובלבד שלא ימותו ברעב. אפילו בשר אדם, למשל של גרמנים.

אני אומר לה לשוטט בין העצים ואז מתוך הסבך מזנק במפתיע וחונק. בלי קריאות, בלי שאגות פרא. והיא נופלת מן הכובד, קוראת די ויותר לא מסכימה.

לפעמים גם האם, בשמלת תכלת חדשה עם כפתורים עטופים בד, מחזיקה את התינוקת שלא תרוץ אחרינו, וזו בועטת ומתפתלת עד שרואים שנשר כפתור אחד ואיך אפשר למצוא. בגללכם, היא אומרת, מפני שבורחים בכוונה. ובבקשה לבוא לעזור לחפש.

שיירה צבאית שזורמת על הכביש. גם זחלים גם משאיות. יורדים מטבריה דרך כביש ירושלים ומסתובבים ליד המכולת של ברומברג. זה למצרים, הוא אומר, מניח את הספר ומתבונן.

הגברת אביעזרי דיברה בקול נחרץ, אמרה שמה שצריך זה להתגייס לצבא הבריטי, אחרת אין סיכויים. בטח כבר כבש חצי מצרים הרומל הזה ולכאן יגיע בעוד שבועיים שלושה. אם אתה מגויס אתה נסוג אתם וכך ניצל. יש לך ילדה, אמרה גברת צירין, וזו עונה שגם אימהות מגייסים אם צעירות ובריאיות. בגלל הילדה הרי לא נמות כולנו.

עכשיו מבחינה בי, יושב מאחור ומקשיב, ותכף מתנפלת, ואזון צירין מתערב לטובתי, אומר, מה שלא לאוזניים של ילד מוטב שלא לומר בכלל.

כמה שנים לפני שבאו. כשעוד לא ידעו. רק שמועות מפה לאוזן, סיפורים של אברימלה צוויג שגם לימד את השירים שתרגמו לשפה שלנו אבל המנגינות כמו שהן. איך נשבעו למות עד האחרון ובלבד שיעצרו את המנוול, לא ייקח את העיר ההיא סטלינגרד, בשום אופן. היה לו קול שקט ונוגע ללב, ואני משכתי אחריו ואחר כך כל היום אבל ביתר חוזק, בתקיפות. עד שהמורה אמר שיותר חשוב לחזור על המילים באנגלית לקראת ההכתבה.

אחד שאף פעם לא יהיה חייל, כי קטן וחלש שאפשר לגמור במכה אחת, שיכולות לנצח בריצה גם ילדות. וכאן הרי תמיד מלחמות, תמיד יהיו, רק אם פעם ינצחו ההם, ואז כבר יהיה שקט כי יחסלו את כולנו, לא ישאירו חיים.

דיבור של אליאס.

משווה לעשבים בגינה שצריך לנקות בלי הפסק, ואם לא, תכף משתלטים ומכסים, ואז כל מה שקודם, כל ההצלחות כבר לא יועילו. לכן, הוא אומר, צריך לחשוב היטב מה רוצים, כל אחד מה שרוצה.

דווקא בעינינו מוצא חן המתח שלא נגמר. גם שם, במקום שנקרא מונטנגרו. כמעט הצטער שסיימו.

כך אליאס.

הגברת כהן אמרה, אל תשים לב, ואוה אמרה שכדאי לנקות חלקה לפני הצריף, לשתול דשא. קצת הלאה מרחביה. עם שער ברזל גדול עשוי רשת ומלמעלה חודים חודים שלא יטפסו. השער פתוח אבל אם נכנסים אי אפשר לדעת מה יגידו. הרי מיד רואים שלא שייכים, ידיים של מורה, אחד שלא יכול לרתום מחרשה, אפילו להחזיק פטיש. לכן הסתובבנו וירדנו אל שכונת הבוכרים, ושם כבר נותנים כבוד בגלל שהוא מורה שלהם.

אם מלחמות אז חיילים. בעיקר הסוג שיכול להוביל, להגיד מתי לפתוח באש, להגיד לתקוף ומה הצד הנכון. גם אלה שיודעים לצרף מתכת ואבק שרפה. לכן מאז שהגיעו לכאן איך אפשר להתרחק.

והאישה של השוטר רמזה לי להתקרב, מתכופפת עד שמציצים השדיים שלה, ובלחש, שמוכרח להטות אוזן לכל מה שמדברים שם, ללמוד מהם, לא לאבד אף מילה.

תבוא לספר לי, ביקשה.

האישה ששמה אתי.

הנפח אמר, היינו חכמים לא פחות מכם. בטוחים שעד שנגיע לגיל יתהפך העולם. פתאום אתה כאן, רואה שהתמלא במחלות חדשות.

בזמן שעושה את העבודה שלו. אוחו בברזל ומשנה את הצורה, מקפל ומחליק כאילו קרטון, כאילו עשוי חומר. ידיים מחוספסות שנדמה שישרטו אם ייגעו בך, פתאום עדינות מלטפות את המתכת עד שנדמה שמתענגת בין אצבעותיו, תופס בפטיש וטח מכה אחת ודי.

ומדבר אלינו.

ושם היה מייצר אותם. גדולים כמו כיכרות לחם ובאמצע מין ירוק ששומר על הפתיל עד שמתפוצץ כשעולה הרכבת, וזה אפילו אחרי שעתיים, אפילו בגשם בשנים שירד בלי הפסקה. לפעמים שלג ואז צובע את המכסה בלבן שלא יבלוט.

יצטרכו בצבע חום, אמרתי, ואוה התבוננה בי, שואלת אם לכאן לא הגיעו. והתנצלה, חשבתני שלכל מקום, חוץ אולי מאמריקה.

מועצת העיר

לייבו אמר שמוכרחים לעבור למעשים, מוכרחים פעולות. זו דעתו. אבל מכל הציבור נראה לו שרק לישי מתייחס בכובד ראש למצב, תופס את המשמעויות לעומקן. על זה ענה מצקין שהוא טרוד מדי בעסקיו, לא מסוגל להקדיש זמן לכל אלה. לכן בחרנו באנשים הראויים. בכל מקרה אם יתחיל מישהו בחבלות, חובה להכות מיד, להשליך החוצה בלי רחמים, לא עבודה לא פרנסה. אם כך ינהגו כולם יהיה העניין סגור בטרם ייפתח.

עוד מבקש להזכיר שקיימת משטרה. עדיין חיים בעולם של בני תרבות.

מה שעושים בכל יום גימל, זאת אומרת בשעות הערב, וכשמסיימים כבר החל יום חדש. שבעה חברי מועצה וקוזלובסקי מוועדת הביקורת. מצקין עצמו לא חבר, לא רוצה להציג מועמדות, ובפעם הזאת בא כי ביקשו. הרי אי אפשר לתאר צעד כלשהו ללא תקציב, וצריך לגייס עזרה גם מהאנגלים. על זה עונה שהכי קל לשפוך כספים ואחר כך מגלים שהכל לכיסים שלהם, עד הפרוטה האחרונה. כבר מצטער שבא, שתכף הבין לאן מכוונים ומה תהיה מגמת הדיון. לכן מוטב שיכריז מראש שלא מתכוון לתרום אפילו סכום סמלי. דיו בכאב הלב כשחושב על המסים שמשלם, איך מתבזזים ללא תועלת, וכשצריך תיקון ברשת המים, לחזק משאבה, אפשר לחכות ולחכות.

ואל תגיד שבטיפול, כי כבר חצי שנה שמצוי בבדיקה שלכם, טען אל לייבו.

דדי אמר שבזכות אבא שלו. ואם אדון מצקין זקוק ללחץ מוגבר בתחנת הדלק שלו, שיקנה משאבה בכספו. אחת שעולה יותר מהמסים שמשלם בשלוש שנים. עניין שבכל מקום היה נסגר בוועדת ביקורת, אמר גרשטיין, אחת ולתמיד.

לא אצלנו. מפני שעל קוזלובסקי לא תוכל לסמוך. תסובב את הראש פעם אחת וכבר סגור ביניהם בעד כמה חביות של שמן שרוף. יותר מחמש שנים בבוץ כל הפרדסים, רק הוצאות והפרי נשאר להירקב על העצים כי אין לאן לשלוח. אז מוכרחים לחסוך בכל דרך, לא לטפל במזיקים, להשקות רק מעט כדי שלפחות יישאר חי, ונגד העשבים ריסוס בשמן. בייחוד עכשיו כשנגמרה המלחמה ומתחדשות התקוות.

לא שיתפו אותנו ברווחים, אומר המורה, בעת שממלא את הסל, מתכופף ומרים ושוב ואני מסייע. להצטער שלא קלמנטינות או לפחות תפוזים, מינים שלא מגדלים אצלנו בגלל הקרקע הכבדה, ומאשכוליות רק מיץ, רק לפתן, פלחים קלופים והיתר סוכר ומים. לפעמים מוסיפה האם כף קמח

שייעשה סמיך, אומרת, תאכל תאכל לפני שיסתיים, לפני שיאספו להאכיל את הפרות, שבועיים שלושה ודי.

גם תירס. בשדות של מרחביה או בכביש ירושלים, וזה הרי גנבה ממש. להתגנב אל תוך החלקה ובזריזות לבחור כאלה שבשלים, שמתייבשות השערות שבקצה הקלח. שישה שבעה, ולהסתלק לפני שיופיע מישהו, לפני שיגלו. ובכביש כבר לדחוף את עגלת התינוקות בכיוון שחוזרים בקצב שכמעט ריצה, מהיר מדי לכנות טיול. ואת הקלחים לתחוב אל תוך הכיס שבגב המושב, שמיועד לחיתולים ובקבוק חלב, דברים כאלה.

מי שהתחיל ראשון, אליאס, הניח תרמיל שממש מוריד את הכתף מרוב כובד. וקודם האישה ההיא עדנה שחקרה איפה הוא, אם יודעים היכן משוטט, כי רואה שהתיק שלו כאן אתנו. וזה מפני שדחף ליד של יזו שיביא לחדר, כך כששבנו בצהריים. הגברת כהן קימטה את המצת, יוצאת לעיסוקיה, ואחרי חצי שעה או פחות הגיע ישר אליה, אמר שהכי טוב לשים במים שהרתיחה לכביסה. חמש דקות עד שיהיו מקולפים ועוד עשר הבישול, אולי פחות כי סחורה טרייה לגמרי, ואת הגופיות אחר כך.

הצחיק את האם מפני שנעשים חומים מהבישול, צבע שנדבק לכביסה ולא תהיה לבנה אף פעם. ואולי החליפה את המים. חושב שמבינה בעצמה. ואחרי רבע שעה הביאה בקערה גדולה וחילקה לכולם, מציעה שוב ושוב, לא להתבייש, וגם לי שנטלתי קלח אחד וליותר סירבתי. בוודאי לא קל להם, אומרת האם.

ואיך שם, בארץ שהיו קודם. חושב שהרבה יותר גרוע. שאם תפסו איכר מסתיר תפוחי אדמה או שק חיטה תכף כדור בראש, להיות אזהרה לאחרים. לכן הדרך להשיג, רק בתחבולות, והכי טוב לעצור משאית או לפוצץ רכבת, לתפוס ולהיעלם במהירות. שאחר כך נעשה התפקיד שלהם, לבוא לשדות בזמן שאוספים או כשרואים שכבר הבשיל, להגיד, אנחנו מהיער למעלה ולנפנף בנשק. ואם מנסה להתחכם, להגיד, תחזרו בעוד שבוע, שברור שרק מנסה לדחות, ואז להסביר ששם ליד הנחל ממתינים שניים, ואם יראו שמתעכב מה יחשבו.

תמיד אליאס. היה נכנס לבדו והשאר מרחוק, מסתתרים מאחורי שיח או סלע, עוקבים בדריכות, מוכנים לחוש לעזרה אם יצטרך. אוה סיפרה שאף פעם לא חזר בידיים ריקות, והחייט חשד שאולי מלכודת, וצריך בזהירות אתו. אלה הרי יהרגו בגלל כמה תפוחי אדמה גם את הבן שלהם, וכאן תרמיל שלם. לזכור שבסך הכל ילד שאפשר לחסל בקלות, להגיד לא ראינו. לכן מוכרחים לעקוב, לשמוע איך משכנע. ואז העדשים, סל מלא, הסוג האדום שכבר לא זוכרים מתי ראו. והנפח הרגיש שמוכרח לחקור איך משכנע. ואליאס הסביר שבאמת התמקחו, ניסו להחליף וכבר הסתובב ללכת.

ולמה, שאל הנפח.

חושב שנבהלו. הכי מוזר מראה הפחד, שעושה צבע על הפנים שלהם, צורה שאפשר למשש, נהיות עגולות העיניים והפה פתוח. וכשנמצאת גם האישה, אומרת תיקחו תיקחו, וביד עושה את הסימן על החזה שעושים הנוצרים, או שממלמלת, חזרו משם מלמטה. זאת אומרת שחושבים ששוב ריק הקבר כמו אז כשעלה האל מן המתים. את זה שמענו באוזניים שלנו, אמרה אוה, איך מודיע להם, אנחנו היהודים שבנו.

כאלה שאולי הרגו בעצמם, אבל הרוב לא, כי רחוקים הכפרים שלהם. שהגיעו השמועות על מה שקרה, יחד עם החפצים, כלי מטבח או בגדים בחצי מחיר ובכל בית כאלה, מונחים בגלוי.

אולי רק מישהו שהזדמן, פליט בודד, אמרה אוה, כזה שנותנים לישון באסם ובלילה הורגים בלי להשאיר סימן. לכן לא הרשו לרדת לבד, תמיד רק כמה ביחד. ולאליאס כן.

כאילו בתגובה, אמר דדי, באותה השעה ממש. לכן בכל מי שבעל מכונית, ואלה מצקין ולישי ולייבו שנוסע בפורד של המועצה ושקולניק. ממש מזל שהחליט לבוא ברגל אבא שלו. כל כך קרוב שלא כדאי לפתוח את השער, להוציא ושוב לסגור. גם שקולניק קרוב, אפילו יותר מהם, אבל מוכרח בגלל הכבוד. ולייבו הכריז שאולי היה נחוץ כדי לשכנע את מי שעדיין מפקפק, שעמדו כמו גושי בוץ כל המכוניות, החלונות ומכסי המנוע ותאי המטען. אפילו על הגגות.

אנחנו ראינו, אמר יזו (אחר כך, כשכבר אצלם בבית). גם את הצעקות. וקודם גוש אנשים שנע במהירות ובידיים דליים. ואליאס תכף זינק מהערמה ורץ אחריהם. חוזר כעבור כמה דקות וגם הם, ומספר שלכלכו את המכוניות שבחנייה של המועצה. סתם שפכו ומיהרו בחזרה אל השכונה, להספיק להיעלם לפני שתתחיל להתרוצץ המשטרה וכל הרעש.

אחד שקוראים לבייב, אמר אליאס, וכל הזמן נתן פקודות, אמר למי יש עוד, לשפוך פה, להסתלק מהר וישר הביתה, כל אחד למיטה שלו, ואת הבגדים להחביא. כך סיפר.

והנפח אמר, הפרעת באמצע, הפרעת לחייט.

שיושבים על הערמה פעם בשבוע, מטפסים למעלה למקום שמסודרים הקרשים ישר, גם ליהנות מהאוויר, מהקרירות. ויכולים לדבר על מה שרוצים, גם לספר מה שראו או מחשבות. והחייט בדיוק הציג את השיטה שכמעט בית חרושת. קודם גוזר עשרים שלושים, אחר כך התפירה, מתחיל אחד גומר מתחיל גומר וכך.

קורים דברים, התעקש אליאס.

והנפח הביט בו (סיפרה אוה), חוזר על המילים שמקודם, שאמר הפרעת לחייט. אחר כך נשמעו הקולות כי לילה ומגיעים רחוק, ואז אפילו מכאן יכלו לזהות את הקול של לייבו, והכי הרבה את הצרוד של לישי, מנסר מנסר. ואליאס אמר, זה לישי שאצלו שפכו גם פנימה מפני שהשאיר את החלון פתוח. והנפח הביט בו עד שהשתתק, עד שאמר סליחה. זה לחייט, הדגיש אליאס.

מורה

לחם שחור שחוטך בגושים, חותך בעצמו, קצת מרגרינה והעיקר התה. בכל בוקר.

אחר כך לצחצח שיניים, לקחת את הילקוט, לצאת ליום נוסף. הכי קשה ההתחלה ובערב כבר עייף, לא מספיק את כל המחשבות. נרדם בשמונה, בתשע, בשעות שרק מתחיל הערב במשפחת מצקין, במשפחת קרמרמן, לכן בושה.

בכל בוקר בחמש וכבר אור. ומהחלון יכול לראות רק ערמת קרשים ואת עצי ההסקה של צירין וסתם שאריות חומרי בניין שמונחים זה על זה. גם את בית השימוש המשותף שפתוחה הדלת שלו, סימן שאין אף אחד. את זה כשקם.

הגברת אביעזרי תמיד ראשונה. מסתערת כאילו המתינה כל הלילה, לא הספיקה לסגור את הכפתורים. וכשמישהו מהם בפנים אתה מוכרח לחכות, להביט בכל רגע מהחלון אם כבר סיימו. לפעמים לבקש סליחה, להגיד אם אפשר להזדרז. מפני שממהר לבית הספר וגם האחות.

והוא אף פעם לא בבוקר. רק למקלחת למרוח על הפנים את סבון הגילוח, להעביר בשיער מסרק שחור סמיד, ואחרי האוכל את השיניים. גם להתפלל.

אחר כך להביט בתלמידים, איך מכוונות כל העיניים ישר אליו, אל הפה שלו שמביא את הסיפורים. רוצה שיגידו, בבקשה תמשיך, המורה, גם אם הפריע הצלצול. והתנועות שמבקשות להמחיש איך היה אז, ליד המזבח הקרוע בעיר בשם בית אל.

בכל שנה בכיתה אחרת. כאלה שההורים אחד סוחר אחד חשמלאי אחד שיש לו מאפייה. גם ההם מהשכונה למעלה, פועלים, אולי בעלי מלאכה. ובשיעור חשבון תרגיל אחרי תרגיל, אבל מסבך בכוונה שצריך לחלק גם את השארית. ועכשיו מה יעשו כשקטן נחלק בגדול, הסוג שקוראים שברים. והבנות לא תופסות, לא מצליחות להבין. רק טובה אידלסון ושרה ביטמן, אולי גם רבקה. שלוש שהכי יפות, הכי מוכשרות, לכן בתנועת חיבה להחליק לשיער שלהן, להכריז, בהצבעה, בבקשה בהצבעה. וגם אליך שתכף תופס את העוקץ, אבל את הבן שלו לא ישאל.

גם בשיעור תנ"ך, כשעל אם הדרך חמור ואריה ליד הגופה המתה. זה אוכל עשב, אבל אריות הרי לא, ובכל זאת לא פוגע. וכבר עובר את הצלצול.

זה ואחרים. למשל בשומרון. להיות אלישע שמביט בהם בשקט, איך רעבים. מי שיש לו כסף כבר ישלם אפילו בעד גללים. ומוכרחים להצטופף יחד, כל הזמן, שלא יתנפלו בחושך שלא יטרפו חיים. שמועות שבחדרי חדרים כבר התחילו לבשל את הילדים של עצמם. ועדיין מתבוננים מגבוה

המנהיגים שלהם, לא ייטלו אחריות, ולא אכפת שכך סיבכו. עדיין שואגים בנוסח מתגרה, רדה אלינו אדון אליהו. ואתה מתבונן בהם בסבלנות, נושך את השפתיים לבלום את הכעס, שידוע שכעת מחר הכל אחרת, ולאט לאט לסנן את המילה האחרונה. אחר כך לאכול צהריים. להסתגר עם הספרים העבים שלו וגם באנגלית. ובבוקר העיתון שכבר נייר לבן, כבר לא סיפורים משם, לא עדויות. רק לפעמים מדור מחפשים, שמות זרים שלא משאירים סיכוי ולא תקווה.

שנה אחרי שנה. מין הנאה שכאילו טומן מלכודת. לערבב דף משלך בספר שלהם. מגניב פנימה ועכשיו כבר בתוך המטען כמו נוסע סמוי. קובייה קטנה שכמעט נשחקת, ואחרי חמש עשרה, עשרים שנה, כשכבר כרס נשפכת של נהגים, או כאלה שבעסקי מסחר עם מזכירה וטלפונים, פתאום צף, מטריד, שלא זוכרים בדיוק מאין ואיך, ורק מתקשר במעורפל אל ההוא המורה השמן שחשב שיהיה קובע בחיים הציון שלו. ובאמת לא.

הכי קשה בלילה. בחדר הגדול שגם סלון, ובלילה מזרן אחד בשבילי אחד בשבילו, וזה מאז שנולדה התינוקת והיה צריך לפנות את המיטה הקטנה, ויצא זכרים לחוד ושם הנקבות. לפעמים תתעורר מהגשם שמתפוצץ ברעם על הגג, או יללת בכי חודרת את הקיר, ורק שתיים או שלוש אחר חצות. ואז להפליג אל המסילות, אל שדות השלג ביערות שקוראים פונאר. יללת רכבת שמצטרפת אל הנחרה שלו, עולה ויורדת נגמרת במין צפצוף. חשוף לגמרי כאילו קיץ, רק תחתונים רחבים ובלי גופייה, חושף חזה נשפך כמו שדיים, מתרומם וחוזר מתרומם וחוזר, והפה פעור כמו חנוק, כמו מת.

לפעמים מתעורר, שואל נבהלת, וזה כשמרעיד הרעם, אומר תישן תישן, כאילו צריך שכנוע. בעצמו רובץ על הצד בתנוחה של הרהורים, חושב, כל זה רק כדי לגדל את הילדים, כל יום, כל יום, ובסוף החודש שלושים לירות שעוזרות להם לצמוח בחודש נוסף, כל השלושה. נימוק שכבר אי אפשר להיות בטוח מפני שמחשבות שכאלה בוודאי היו גם לאבא שלו, ואפילו במקום שקשה הרבה יותר, וגם הקור. ארץ ששואבים את המים מבאר באמצע החצר, ומסביב מעקה אבן נמוך, להישען ולהוריד חבל. איך להיות בטוח שפתאום לא יקרה כמו שם, שנגמרו שלושה אחים שלו בתוך בור שנופלים כשפוגעות היריות. לדמיין אותם באלה הרגעים, אישה וילדים שמחפשים להסתתר מאחרי הסינר שלה, פנים קטנות, חלקות, מביטים בדך בלא להבין, ולך תסביר. גרמנים שמנים, ליטאים שמנים.

לא הגיעו הנה. לכן אם מתלבט, מנסה להבין לשם מה, מה הטעם, מתכוון לדברים אחרים. מתכוון שגלגל חוזר בכל יום. לכל הפחות בכל שנה. שוב ושוב הפרקים ההם שממהרים להימחק, תרגילי הכפל, השברים וערך משולש. שכשמשמיע מול הכיתה מוכרח לצוף ולעלות הרהור, שכבר עשרים פעם, בזיכרון יעקב ובראש פינה ובעקרון ובמגדיאל, בכל מיני חדרים שכורים תחילה, אחר כך עם האישה הזאת. שום חלום, שום סיכוי, רק אולי הילדים. לנחש אם פעם היו, זאת אומרת חלומות.

מחויבים

במועצה כתבו אותם אחד בכל שורה כאילו בודדים, ורק רובינשטיין והופה שניים שניים. דפנה אמרה שבבת אחת התמלא חצי עמוד ועוד שורה בעמוד הקודם, כשבסך הכל אחת עשרה נפשות. היא אמרה שבשכונת הבורכים מספר כזה לפעמים שורה אחת. וקובי ענה שמקווה ששייכים למחנה הנכון, ואם כן לא אכפת גם אם מחברת שלמה. בייחוד את, שעובדת במועצה ולא רוצה לאבד את המקום שלך. דפנה ענתה שלא מודאגת. הרבה זמן יעבור עד שאלה יוכלו להסתדר בלעדינו. טיפשה יותר משחשבת, השיב קובי. דפנה הרימה את הראש מהניירות והתבוננה בו בריכוז, אומרת, יעקב קורץ.

הדעה של המורה שכל בנות משפחת יזרעאלי יפות ונעימות. הדרך שלהן, לסיים את לימודי התיכון כאן, וממשיכות בבית הספר לאחיות בירושלים. כבר שלוש עשו את המסלול הזה ורק דפנה העדיפה להישאר ולעבוד במועצה. היא וקובי היו זוג ותיק, שעוד כילדים הפליאו לרחף בקרוסלה שבמגרש המשחקים. היינו עומדים ומביטים איך אוחזים בשלבי העץ וחגים בזריזות בתוך טיפפת רגליים מהירה שמגבירה את התנופה עד שדי בצעד אחד בכל מגע עם הקרקע.

תענוג לעיניים, אמר גרוסמן, כמה חטובים, כמה גמישים.

הוא היה המורה להתעמלות בבית הספר היסודי, ותמיד האיר פנים למי שחונן אותו הטבע. האחרים נראו לו מיותרים בעולם.

ובאמת.

בהירות שיער ומתולתלות ורק דליה בשחור. כאילו תקע את המברשת לקופסה הסמוכה, כאילו בטעות. היא הייתה הצעירה בחבורה ולמדה בכיתה שמתחתינו, ופעם בקייטנה הצעתי לה את הספר דוד הראובני. ראיתי שהביטה מודאגת על הדפוס הצפוף ועשתה מין תנועה של השלמה. אם ימצא חן בעיניך תוכלי להמשיך את כל הסדרה, הוספתי.

זיכרונות לבית דוד, כמובן.

הייתי ספרן של הקבוצה הבוגרת.

השחור שלה הלם את הספר שהוא שמשאיר בחושך בלי להצליח להירדם, ובדמיון לכופף את הסורגים בכף היד כאילו קני קש, כל מכשירי העינויים שבמרתף למטה. אחר כך לירות בכל האינקוויזיציה הארורה.

אווה אמרה, כמה שמיהרנו ובכל זאת הגעת לפנינו.

חום השיער שלה ויורד מרושל.

אתמול בערב ישבו על הערמה והחייט אמר, רצים לפה ולשם ונשארים בידיים ריקות. בגיל שלך אפילו הסנדלר כבר הספיק לצבור יותר.

את זה בניזפה לאליאס שרק משך בכתף.

מי שענה, הנפח, אומר, יש הילדים. זה בסוף. וקודם סתם דיבורים, בעיקר גברת רובינשטיין והחייט וגם אליאס. אתה והבורכים שלך, אמרה אוה, והמרד שלהם שכמו מריבות ילדים.

כך בימי שלישי. ובבוקר שאחריו מתווכחים בדרך לבית הספר, וגם כשחוזרים. אוה אמרה שלא מתכוון באמת ורק להגיד דווקא. ובלי לנסות אל תוך הקוצים, להידקר ולעבור, שום סיכוי אמיתי. תמחקו שהייתי, אמר הנפח.

על יד הבית של השוטר ראינו את האישה מעשבת בצדי השביל, וכבר קרובה לשער. עכשיו הזדקפה וצפתה בנו מברכים לשלום ולא עונה, ואני פניתי לרחוב שלנו, מכריז, להתראות ושבערך בארבע. בגלל הבחינה בתנך שעושה להם אברמובסקי.

אילו לא הסתובבתי לאחור, וזה כבר ליד הבית שלנו ששני בשורה, שמה פתאום תנפנף לי שאגש, שרק לרגע. בדקתי מסביב אם לא מתכוונת למישהו אחר, ולא היה. לכן הטלתי את הילקוט לתוך החצר וחזרתי. כבר הייתה קרובה לגדר, שאלה אם אח ואחות. היא אמרה, הילד עם השיער הבהיר, ועניתי ששמו יזו וגם את שמות השאר, ושכמו אחים אבל לא יודעים בעצמם, לא בטוחים. החיוך שלה כשאמרה שבוודאי תענוג למצוא חברים נחמדים, גם רוצה להזמין לשתות תה באיזה יום שנוח.

הרגליים שלה נלחצו אל הרשת והיא נגעה בהן בקצות אצבעותיה עד שהסקתה.

הדעה של גברת אביעזרי שזו התגלגלה לכאן בטעות, שלא מתאימה למדבר שלנו. אחת שצריכה עדר של זאבים, וכאן אפילו הקצינים האנגלים אוכלי עשב. גם בעיית הצנעה, שכל דלת שנטרקת מזניקה אל החלונות רחוב שלם. עקבתי ולא התרשמתי שמוטרדת, אמר גרינצר. גברת אביעזרי השיבה שלא היא אלא הוא, איך יכול להסתתר תחת כובע מצחייה, מעמיד פנים שלא רואה מה שלעיני כולם. העולם הגדול כבר כאן, שאג גרינצר, הרוחות החדשות, ואין בררה אלא להצטרף אם רוצים שלא להיות נלעגים. תחב את כפות ידיו לכיסי מכנסי השלושת רבעי, ומשך כלפי מעלה, ומהפה שלו מין תשפוכת של צחוק רטוב מעורב בקריצות עין ועוד חומר שעושה סמיך כמו גריז. הוא שאג, הא סלבה, קורא לגברת אביעזרי בשם הפרטי.

האישה אתי הדגישה שמזמינה גם אותי יחד אתם, היא קראה בשמי, עודי, ושאלה אם בסדר ומתי נוח. התאמצתי להרחיק את הפנים ואת המבט באלכסון, בגנבה, ולא. לכן הרמתי את העיניים ממש אל שלה, שאפשר מחר בחמש, או בשבת כמו שמציעה. אשאל אותם, אמרתי, והשאר בתנועות ראש, תנועות של הסכמה. כך גם כל השיחות שמקודם, דיבור שלה ותנודות ראש של אישור, להגיד, הבנתי. אפילו כך, די לעורר תגובות מתגרות אצל רסקין ודני גורדון על הסולמות במגרש המשחקים.

מעשה בריונות, שמה פתאום התיישבו על המתקן, לא נותנים לאחרים לטפס, גם לא מטפסים בעצמם, סתם תפסו. טובה טליתמן ניסתה באמצעים פסיכולוגיים, אמרה להם שגדולים וצריכים לשמש דוגמה, וגורדון קרץ והזמין לבוא לשבת אתם, להביט מקרוב. תתרחקו מהם ילדים, קראה אל הקטנטנים שעקבו אחר מאמציה, כי נהנים להרגיז וכשיימאס להם ירדו. היא הגיעה חדשה לעיר בגלל נישואיה והדריכה במגרש המשחקים.

אבל לא ירדו. אדרבה, הפכו אותם למקום מפגש, כאילו במה לוויכוחים. גורדון אמר, אחת ששווה לתפוס, אפילו שהחזה לא הכי, אבל מעדיף את ההיא של השוטר שגם בעלת ניסיון. הוא טיפס עד למעלה ואת הזרועות השחיל לתוך הסורגים עד שכאילו תלוי ליבוש, ואמר, בגיל הזה הכי חמות ומחפשות דווקא נערים, לכן קורא לי להיזהר.

חולין

כמו הרמת יד, הרמת הקול שלו, שממש מתנפל על האם, על הבזבוז שלה, קניות בלי חשבון שללא צורך. ומסבירה שמתוך המעט שנותן לצורכי הבית, למכולת, לשוק, מתוך זה. לא הדרך שצריכות להתנהל משפחות בימינו, כמו בחברות ירודות שרק הגבר עיקר והאישה שפחה. הדעה שלה.

יודעת שאין טעם להתווכח אתו, כי קמצן. וגם הדרך היחידה שמכיר, מנהגים שספג שם בעיירה והביא לכאן, להחזיק את הארנק בין הצלעות, ביטוי שמתרגמת מהשפה שדיברו שם. העיירה וילנה, מעיר המורה בלעג, ומבקש הדרכה מאבא שלה, אחד שראה עולם, וכדאי ללמוד ממנו.

ומשתתקת, יודעת שהפסידה.

לשמוע ממנו איך שיתף את אימא שלך, הוא ממשיך, כשעוד חיה, איך מכר את בנותיו ברגע שהגיעו לגובה השולחן, די גדולות להדביק שקיות נייר, לארוז מצות. כל כך מהר שכחת. ומתקוממת נגד הביטוי שהשתמש. זמנים קשים שלא היה לחם וברצון יצאו לסייע בפרנסה. ועכשיו התעשרנו, הוא לועג, נושר הכסף מהכיסים שממש בעיה על מה להוציא. אולי, היא עונה בתקיפות, את זה הרי רק אתה יודע ושומר בסוד.

מוכרחה להיות חזקה, להגיד את המילה האחרונה, אחרת יהיה רע הרבה יותר. שניים שצריכים להמשיך יחד כי לאן יכולה לפנות, ממה תחיה, והילדים שהביאו לעולם, לכן כמו גזרה, כמו עונש. לשקוע בעבודה שאולי אוהב, וכששב הביתה מסתגר עם הספרים שלו, לפעמים מלטף את התינוקת שכבר זוחלת על הרצפה, נטפלת אל האחים שלה ומעוררת ריב. והיא במטבח שכולו שלה. בין הפתילות והסירים, מצרכים שמחלקת הממשלה ושאריות ירקות שמוצאת בשוק, כרוב וחצילים, ומזה להאכיל חמישה פיות שלא עניין קל. מוכרחה לגייס את הידע והניסיון שצברה בבית הוריה, לחם שחור שמרוח בשמן ומעליו לזרות מלח גס שאוכלים עם זיתים, גם דג מלוח פרוס לפיסות, אחת לכל נגיסה. כך בערב. ובצהריים תפוח אדמה בצד תבשיל עגבניות שאספה בדוכנים בסוף היום, יודעת שטובים לבישול כמו טריים, ומעדשים מרק הפתעה. להראות שידעת לעשות, גם מקווה שיתנפלו בנהמות עונג, מקווה מהילדים שלה, וזה הרי אף פעם.

בשבתות ארוחת חג. נתחי כבד במנות קטנות שמטגנת בבצל עד ששרוף. אתה לועס ולועס ולא מצליח לבלוע כי כמו גומי. ממה שאשת השוחט שמש שומרת בשבילה חלקים קשים שעולים בזול. אומרת, לשם מצווה ובלי שום רווח, לתת לילדים שצריכים לגדול.

זה שמש שגר בצד שלנו מעבר לביצה. והאחר, שגם כן שמש אבל ספרדי, בבית ממול, ואצלו גם חנות ירקות. הבית של השוחט בנוי רק חצי, והיתר יסודות בטון שבולטים בפניות ברזלים, ויכול לרוץ עליהם עם האחות לשמור על שיווי המשקל, ומי שנופל מפסיד. מוקף גדר הבית ובחצר שורת משפכים עשויים פח ודבוקים למסגרת, לתחוב את התרנגולת עם הראש פנימה והדם מטפטף ונוזל למטה עד שמתה, מפסיקה לפרפר. לפעמים התרנגול גדול מדי להיכנס למשפך כי ממין זכר, ואז תופס וזורק בכוח וכשקם מתחיל לרוץ והראש על הצד עד שנופל.

תראה שימשיך, אמרתי.

ובאמת. כמה מטרים ושוב נשכב על האדמה, ובפעם השלישית כבר מעט, בלי טפיחות כנפיים, קצת רעידות ונגמר.

היה אחד שהצליח להתרחק עד הגדר למטה, אני מספר ליזו, עד הגדר של מרמלשטיין. אצלם רק תפוחי אדמה וקמח, לא אוכלים בשר. ובכל פעם שבא לשחק מביט לשם, אם בדיוק עכשיו, אם שוחט. לעמוד שעות ולהתבונן, אומר, אצלנו אף פעם לא מבשלת אותם ורק בזמן המלחמה. זה כשהיה רעב וצדו מה שיכלו, שמו מלכודות. היו מתרחקים הצדה שלא לעיני הילדים, שלא יבכו בחלומות.

כבר היה מת, הוא אומר, ותראה איך מתנועע.

יותר קשה אם גדול, והכי מכולם פרה. קושרים את הרגליים ומחזיקים שלושה גברים יחד, ושמש חותך וחותרך ולא נגמר. וכל הזמן צועקת מתאמצת לקרוע את החבל. פעם ראה אצל האיכרים שהצליחה לברוח. שעה שלמה רדפו וגם הכלבים.

כל הזמן נזל הדם, סיפר.

שם היו עושים בגרון, וצריכים להכות ולהכות, לקצץ לגמרי. והחבלים שקושרים כל מיני ישנים שמתפוררים בקלות. הם עצמם חיפשו רק קטנים, עופות או ארנבים, וכשנגמר החליטו שדי, חוזרים להיות כמו קודם. בעיקר הופה שנגעל מזה כבר קודם, אבל בלי גברת כהן לא היה מצליח.

דוביק מסוגל לחנוק ציפור ביד שלו, אמרתי.

הכי גרוע גוזלים. פוערים את המקור, כל הזמן למעלה וציוצים, חושבים שאימא שלהם, שהביאה אוכל. ואמרתי, עזבו אותם, צער בעלי חיים. ואז גדעון משך את דוביק הצדה, אמר לו בלחש ושניהם צחקו, קראו לזה מבחני כושר. לא תוכל להרוג ערבי, לתקוע סכין בצוואר שלו מאחור, ואז כל הפעולה נכשלת. במחלקה של האח שלו מתאמנים על חיות גדולות, על חתולים. כך גדעון. לכן דרשו שאהרוג ביד, לפי הדוגמה שמראים. קודם הם ואת השלישי אני. התרגזו כשלא הסכמת.

דוביק לא נגעל מזה, כאילו תולש פרח, וגדעון כן, עושה ועוצם עיניים.

מזמן. עוד כשהיינו בכיתה של המורה יוכבד.

מזל שפתאום עברה גברת בטר, נעצרה לשאול מה קורה פה, ואני בכיתי, מכניס חול לפה ויורק שיצא הטעם, מכניס עלים.

בוא תשטוף במים, תפסה בי ומשכה לברז, אומרת, פראי אדם.

יזו אמר שיותר טוב בתוך הפחים האלה בתוך המשפכים, הכי מהר. עכשיו להתבונן בגברת צירין שמפזרת שאריות אוכל, משמיעה צפצופי שפתיים שיבואו התרנגולות. לא בשיטה של לישי שבתוך תאים צרים, שתיים שתיים, והביצים מתגלגלות הצדה עד שאוספים. כאילו בית חרושת, ואצלה סתם מטיילות בחצר, גם יוצאות מהגדר ומתרוצצות בכל מקום. ואז מופיע אצלה לישי, אומר שמביאות מחלות ללול שלו, ועדיף לחסל את כל הלהקה. בעד זה מוכן לתת עשר ביצים בכל שבוע ובכל חודש עוף. יותר ממה שנותנים אלה, הוא אומר. גברת צירין שונאת מתנות. כל חייה רק ממה שגידלה בעצמה, או כסף מהעבודות שעושה אדון צירין. כך התרגלה וכבר זקנה מדי לשנות. עדיין חזקה לפזר פירורי לחם, לשים מים, להושיב על הביצים. כשתמות ישחטו את כולן ויעשו ארוחה כמו שנהוג שם, שעושים בעלי הבתים סעודת אבל. מתרנגולות שלהם, לא קנויות.

רק אז ייגמר, פוסקת גברת צירין.

מה שעצר את אליאס. כבר רצה להסתלק לטיולים שלו ואת הפרקים בתורה אולי אחר כך, כל דיני הקורבנות שבין כה וכה לא יעשו אף פעם.

חקר, כמה מגדלת.

לחוד גדולים לחוד אפרוחים ויש כאלה שבאמצע, שעוד לא בוגרים ורק מתחילות הכרבולות. יחד עשרים שלושים, לא יותר. והחלום שלה על סעודה כמו בכפר ברוסיה, מתרנגולות שמגדלת בעצמה. מניחים מנה אחת בצלחת על המצבה. מנה בשבילה. אז מה, שאלה אוה, מבקשת להבין מה העניין שמגלה פתאום. יש מקומות שכל כפר בשיטה שלו, גם סיפורים גם שירים, והרוב סתם. אישה זקנה שעושה כמו אימא שלה.

לא מתעניין באמת בסיפור שלך, אומרת לי אוה, כבר זמן שתדע.

אליאס שותק, לא מתווכח. אבל בערב יגיד שצריך לספר לו שגם לנו מנהגים כאלה, להגיד ללישי. ומציע את התכנית שלו, לבנות כלוב גדול ומסביב גדר, ובכל יום ביצים טריות. יודע איפה למצוא את החומרים, ותרנגולות אפשר מלישי. זה חידוש גדול, אמר החייט.

אחד שאף פעם לא מתערב בתכנונים. רק במה שנוגע לתפירה שלו. וכשעדנה אומרת שצריך לעשות חשבונות, מסתלק הצדה, טוען שלשם כך הנשים. ופתאום מתלהב. וביקשתי (סיפרה אוה) שיחזור עוד פעם, וזה לפני שהסנדלר הצטרף גם הוא והכריז שאי אפשר להצדיק חצר שעומדת מלאה עשבים, ולמה לא כבשה או עז. אוה שאלה אם לזה מתכוון, למה שאמר הסנדלר.

והוא למה מתכוון, ענה החייט ואליאס צחק.

גברת כהן טענה שלא צריך את לישי ואפשר לקנות בשוק, שתיים שלוש לפי הכסף שיש. להקפיד שמטילות ולאט לאט יהיה. ודווקא לא תמימה, מכירה את אליאס יותר מכולנו (אמרה אוה), גם יודעת איך צריך להיזהר אתו, ובפעם הזאת לא שמה לב.

המורה קבע שמספיק לבלות בחברתם עד שעה שבע. ואם יש צורך להמשיך בגלל הלימודים, אפשר אחר כך אחרי ארוחת הערב. אי אפשר להפוך את כל הסדרים, גם להגיש לכל אחד לחוד כאילו מסעדה. ועניתי שאפשר לקחת לבד, למרוח פרוסת לחם. ולא הסכים. כך הנוהג אצלנו שאוכלים בשבע, וכך ימשיך עד שאגדל ואגור במקום משלי. עוד הוסיף ביקורת על ההתלהבות לרוץ תכף כשחוזר מבית הספר, ממשיך ישר לשם, כאילו ריק כל מה שהיה קודם, לא חברים לא ספרים. לא מתכוון לאלה שברחוב שלנו, יויליק וצביקי שאתם במפורש אוסר להתראות, גם לא לילדות שבשכנות, לאה ליכטר וחיה צירלוי ופנינה ומירה וגם רחלה הבת של גרינצ'ר. שואל על אלה שבכיתה, ואליהם הרי אף פעם לא מוזמן כי ותיקים, והאימהות שלהם מביטות בחרדה על הרגליים, על הנעליים הבלויות, ממהרות לנגב את הריפוד במקום שנגעתי. רק אצל קרייזמן הבן של קרייזמן החזן ויוסי למפרט ואליקום קזרנוביץ, שגם כן בכיתה אבל בדירות שכורות, צפוף שאי אפשר להיכנס, ורק ברחוב. וכשחוזר, תמיד הרטינות שדווקא אל אלה, ילדי דלים שבלי שום סיכויים.

אם זה מה ששואף.

אז מוטב בבית. משחק שקוראים פרה עיוורת, ולשחק בקלאס עם הילדות, ובבוא העת לבחור אחת מהן. די זמן להחליט במי. לפי צבע העיניים שאצל חיה תכולות, שיער חלק שיורד והפה תכף נפתח להטיח דברים. יותר יפה לאה, רק שמהר נעלבת, מסתובבת והולכת לחצר שלהם. כזאת

עדינה, מלגלגת חיה. ואני לה, שלא יותר נקיים מהם, רק להביט על האח שלה איך מתגלגל על הארץ בבגדים מלאים בוץ. בוץ, היא עונה, שיורד ברחיצה. שונה לגמרי אם יש כינים. אחת שמוטב למחוק.

גם את פנינה, מאז יום ההולדת שלה שזרקו אבנים על הבית, על הגג. מתחילים סביב השולחן כשאוכלים את הכיבוד, ומטיחים קליפות זה על זה וגם עליה. ומזה לאבנים.

הכי מלוכלכים ברחוב, אומרת חיה, משפחת ליכטר, שהאורווה ממש ממש דבוקה לצריף ומזה הכינים. סוסים לא מעבירים כינים, אני אומר.

להיות כמוהו. שרק ספרים כל היום, לפעמים טיול לתינוקת שמסיע בעגלה, הולך לכביש מרחביה, לכביש ירושלים, לפעמים למשק הפועלות. לא חשוב הכיוון ורק להתרחק. לפעמים מלטף את הראש של הילדות האנגליות, כריסטינה וסנדרה, אומר לאבא שלהן, נייס גירלס, וזה במגרש המשחקים. בערב שואל אם רתח התה, ובבוקר הכסף, מחשב כמה צריכה ומה התכניות שלה, אם סתם בבית או מתכוונת לצאת לשוק למסע מציאות. ואז יוציא מהארנק שתמיד בכיס שלו, והשאלה אם לא נשאר כלום מאתמול. שיחות כאלה.

אולי חולם ומסתיר מאתנו, ויותר נראה שאין.

ואני כן.

רחוק מפה, מכל אלה. בשדה של שלג, תמיד גרמנים. לפעמים ביערות שבצד האחר, ארץ שקוראים בורמה. להופיע פתאום מלמעלה והם מנסים לברוח. ללעוג לסיכויים שלהם.

לפעמים בגובה מטר, אמרה אוה, מכסה את הפסים, את הסוללה, עד שנדמה ששדה חלק. ואז מין קרונית שנוסעת ראשונה, עוצרת בכל פעם ומפנים במעדרים. והרכבת אחריהם מלאה עמוסה, והחיילים על הגג יורים אל תוך העצים, גם אל החלונות שלא ינסו לברוח. ואנחנו אליהם.

סיפרה שפעם מצאו חייל, נפל מלמעלה מת ולא הרגישו. חייל גרמני.

חום השיער שלה, סתם יורד פרוע, והידיים חיוורות, מחבקות את הברכיים. מאה שנים לשבת כך ממול ולא די.

וסיפרה שהעבירו ברכבות כל הקיץ, עומדים צפופים בקרונות בקר, שותקים, ונשארו רק הרחוקים, שאותם בחורף. אחר כך גם מארץ שיותר למטה. והנפח היה מכין קופסאות, שלוש בכל תרמיל, ובלילה שמו מתחת לפסים, מחכים שיבואו.

היו צריכים להתרחק מעבר להר, שלא יאשימו את האיכרים, שלא ישרפו.

יותר מדי חיילים, אמרה אוה, על כל רכבת.

ואני יכול.

במקום שההר מתעגל למתוח את המסילה כמו טבעת, והקרונות חלק לפני הסיבוב וחלק אחריו. ומוכרחה להאט. ואז קולע בבת אחת בשני הכיוונים יריות מקלע שכמו גשם, ומוכרחים להימלט, מי שמצליח. לא יודעים שמארב, ששוכבים בין העצים בצד הגבוה, מחכים להם.

העיניים שלה שכמעט אפורות, מביטות אל הידיים למטה, ולא רואות. ואמרה שלפעמים גם פירקו את הברגים וכאילו לא. נוסעת עוברת בלי לעצור.

הרדופים

הכי מתאים השכם בבוקר, בשש ואפילו בחמש. קודם הרדוף, אחר כך תאנה, וכבר חשבת שימשיך וימשיך, לפי האדמה שללא הגבלה אפילו עשרים אפילו שלושים, ואיך אפשר שלא ימצא חן, אלא בעיני גברת אביעזרי שכל דבר מציירות הפוך. כבר בבוקר הראשון, מפתח הדלת שלהם, צועקת, למה כל כך מוקדם, ולא מחכה לשמוע למה. לכן מסביר לי, מה שמיותר לגמרי. כלל לא הערת אותי, אני אומר, כבר כשפתחת את המנעול. ואדון צירין מזדקף מעבודת העידור ומתנצל על החריקה. צריך שימון, לא המנעול שדווקא בסדר, רק הצינור שמשחיל בתוך הטבעות וממלא את כל החלל. לכן מוכרחים לשלוף בכוח.

גם בפעם השנייה, אולי שלושה ימים אחר כך, אולי ארבעה. ואז הייתה התאנה. סתם מקל חסר עלים שהקצה שלו בצורת כיפה מחודדת ושום סימן לשורש. אבל אדון צירין הסביר שיצמית, ובלבד שיהיו תנאים מתאימים. לכן עדר ועדר עד שמתוחחת הקרקע ומילא מים גומה שלמה, יוצק דלי אחר דלי שייספגו לעומק, ואף לא מבט אל גברת אביעזרי בכתונת הלילה שלה הסגולה והשיער פזור פרוע, מחזיקה בידית הדלת, צועקת שאיך אפשר בשעות כאלו שכמעט לילה. איש זקן אדון צירין ולא מתרגש מקריאות. הרבה מקומות בעולם שמתאימים לכל מיני טיפוסים. ומי שלא מתעורר עם הזריחה לא צריך לגור בעמק הזה, יותר טוב שילך.

בבקרים הבאים הייתי ממתין לו שימשיך, כשרק ניתן היה להבחין בעצמים, אפילו בלי צבע. מכווץ על המזרן, מצפה לחריקות, לדפיקות הטורייה שיבואו אחריהן. ולא באו. עד ששאלתי מתי ממשיך וענה שדי, שרק שניים, אחד לנוי וריח, אחד לפרי. אלה תאנים שחורות, אמר, הרבה תאנים.

כבר השקה אותם בצינור. מין שחור ובלוי שדלף בכל מקום, גם התיז בחיבור לברז. היה ממלא את הגומות וממתין לחרקים שיצופו ויעלו. בעיקר ערצבים, הסוג השמן והמכוער. וכשנתגלה אחד מפרפר בזרם, היה שולה בכף הטורייה ומתבונן בסיפוק. הכי גרועים, הסביר, מכרסמים את השורשים, מחסלים הכל. לכן אף פעם לא יצמח ירוק כמו שם בערבות שלנו.

אצלנו במשפחה מתעוררים מוקדם, אמרתי, ובקיץ מתחיל לקרוא כבר בחמש. זה המורה. ואדון צירין ניענע בראש שמסכים. ליטא כמו רוסיה, המשך אחד בלי שום סימן מפריד עד שמגיעים לים. והזאבים חוצים להקות להקות וכשמרגישים את האוויר שמתמלא מלח, עומדים ומייללים כל הלילה. אפשר לשאול את הגברת.

זאבים גדולים, אמר אדון צירין, לא כמו הכלבים שכאן. אולי שלושה חודשים עד שהחל ההרדוף פורח. מפיץ מין מתיקות גאה שמצמיחה תקוות. כמו ורדים. גם הצבע, ורדים קטנים. כשחזרנו מבית הספר הצעתי שיבואו לראות. לא היו כאלה במקום שגרו קודם. היו פרחים אבל אחרים. ואוה שאלה אם לא נושרים כששמים בצנצנת. יכול להביא לך מאה, אמר אליאס.

הגברת אביעזרי יצאה לשאול אם קרה משהו. אמרתי שבאנו לראות את הפריחה ורק מסתכלים. היא אמרה, אבל בלי רעש, ונכנסה הביתה. ואליאס אמר, בואו נלך.

אחר כך כבר התחיל הערב. הנפח ישב לפני הדלת על רצפת העץ ולידו בעמידה הזוג פסחוביץ. פסחוביץ אמר, מכאן עד אלינו בקושי עשר דקות בהליכה רגילה. מסלול מתאים לצעוד בכל ערב.

אולי בריצה, נדחקה היא לתוך דבריו, ממחר כדי להראות שעומד בזמנים, שיוכל להגיד שבין כה וכה הולכים בכל ערב, אז למה לא לפה. ועוד גורר אותי אחריו. פסחוביץ התמלא כעס. רק עשתה כמה צעדים וכבר סיבה לרטון כל היום. גם לאט כמו זיקית, הכי טוב לרבוץ בשמש, זה מה שהייתה רוצה.

מה שממציא, אמרה.

החדר שלהם היה פתוח, אבל לא היו. הקפתי לראות אם ליד המקום של הלול, שהתחילו להביא לוחות ורשתות, או בצד שקראו גינה, ששתלו חצילים מהדילול בבית הספר ולא נקלטו. כאן כבר יכולתי לשמוע שוב את הקול של פסחוביץ, אומר, ירושלמית, בוודאי ירושלמית, דור רביעי של זוללי חלוקה. שב לייבל שב, אמרה אשתו, והנפח סימן ביד שאתקרב. מאודסה, סיפר פסחוביץ.

היה מאוד צעיר כשעלה ארצה ורווק. קודם זיכרון יעקב אחר כך ניסה בראשון לציון, אבל גם פה אמרו שמוכרח בת זוג, ובלי זה לא יכול להגיש מועמדות, לא יאשרו. ואז רמז לו האיש שמטפל, שיוכל למצוא משהו בירושלים, יש משפחה שמכיר, מוכן להמליץ. ותכף נסעתי ומצאתי אותה מתחממת בשמש.

מה היה לי לעשות, צחקה גברת פסחוביץ.

בסופו של דבר פתחו חנות, גם ניסו מסעדת פועלים, גידלו ילדים. אחר כך המלחמה כידוע. שניהם נאנחו.

הנפח אמר לי, זה מה שעשו, העבודה שם, ואז הלכו, לא יודע לאן. הוא הצביע על פס מעושה ועדור בחזית הצריף, ממש נוגע.

עכשיו נמשיך, זינק פסחוביץ.

הבטנו איך ממהרת אחריו, קוראת, רק לא לרוץ. וכשהגיעו לכביש שאל אותי אם מכיר את אלה. עשיתי תנועה שמקמטת את המצח. אותו תמיד רואים בבית הכנסת, מין גבאי שכזה. הוא אמר, פתאום באו, דיברו, לא הפסיקו. עניתי שאולי בגלל שזקנים, ואם מוצאים מי שמוכן להקשיב. ומביט בי כאילו שוקל אם לענות ושותק.

אנסה בכיוון שהראיתי, אמרתי.

בתעלה ליד תיבת הדואר של לישי. שבנו מאבנים עגולות, כאלה שמוצאים בנחלים, והצורה כמו דג שפעור הפה שלו. גדול לבלוע אבטיח שלם. ומלמטה השם באדום. יזו החזיק כמה מקלות, וכשהתקרבתי הסבירו שמחפשים סמוכות לשתילים, ולא טובות מה שמצאו, סתם ענפים ישנים שלא יחזיקו.

לקשור את השיחים ששתלנו, הסביר יזו.

ואמרתי שאולי אוכל להביא להם מהערמות של צירין.

ובאמת שתלו. כאלה שקשה להבחין אפילו מקרוב כי חתכו נמוך ובלי עלים. תקועים לאורך המרפסת ברצועה הנקייה שהראה הנפח. מין צמחים שמטפסים, הסביר אליאס, ומצא זרוקים ליד הגדר של משק הפועלות חבילה שלמה.

חושב שאם ייקלטו יכסו את כל הצריף.

עם קוצים אמרתי, שפורחים בסגול, לא זוכר את השם. וניענע בראש שנכון, שבאמת דקרו.

אביא בכל יום, הבטחתי, לאט לאט שלא ירגיש. בין כה וכה עוד לא התחילו לצמוח.

שתולים אחד מכאן אחד מצדי כל דלת, וברווחים שתיל נוסף. יחד עשרים. היה אפשר לחשב בקלות כי שבע דלתות ועוד שישה באמצע. אבל אוה הקדימה להגיד שעשרים ובטוחה שיהיה יפה

כשיגדלו. הצחיק את אליאס כי היה יפה גם קודם, ויפה גם כן. כבר מכירים את הדעות שלך, אמרה אוה, שלא משתנות, לנחש מה שתגיד. בכל זאת הבאתי את השתילים, התעקש הוא, מה שהצחיק את יזו, אומר שאת זה באמת לא מבין, ומביט בו, מחייך שרק עכשיו שם לב שכל כך עלוב.

אמרתי שככה צריפים, בגלל שעטופים בנייר זפת להגן מהגשם, בכל זאת מחזיקים מעמד שנים אם שומרים שלא ייסדק. תראו את של ליכטר של פאפו, ומה אלה של הבוכרים שבכלל טלאי על טלאי. ויזו אמר, טוב ששתלנו.

שמענו חריקה וזו הדלת שבקצה הרחוק, וממנה החייט. הוא אמר, ישר לתוך השמחה, איך ידעתם. מה שהקפיץ את אוה, שואלת בשפה שלא הבנתי והוא אליה בלי בהלה, בסבלנות. מהר תוציא אותו, אמרה, אוחזת בו ומושכת פנימה.

זו הזקנה, הסביר יזו, כך תמיד.

אולי כדי להרגיע.

שניים שיוצאים, והחייט אחז בו, אומר, בוא נשב כאן בצל העצים. איזה עצים, שאל הופה, אין כאן עצים. שתלו, לא ראית ששתלו. לא ראיתי, אמר הופה, והחייט צחק, רק סבלנות ובינתיים נשב, אוה הרבה יותר טובה בשבילה, אתה יודע שיותר טובה, וענה כן כן, אוהבת את אוה. כמו כלנו, צחק אליאס.

הופה סיפר שתכף כשחזר מצא שנשענת על הדלת והראש במשקוף כאילו ישנה בעמידה. מין צורה שאף פעם מקודם, לא מבין איך החזיקה. לכן רץ לתמוך בה לגרור אל המיטה. ועכשיו שום דבר, לא זזה, לא מתנועעת, סתם.

תראה שאוה תצליח, אמר החייט, הרבה יותר טובה בשבילה, ואליאס אמר, עניין.

בגלל החומר בהיסטוריה שצריכים להתכונן למחר. לכן הציע יזו שניכנס לשם גם אנחנו וננסה בשקט, ליד המיטה. רק להביא את הספר. ואז כבר היה הנפח, יושב עם אלה השניים וגם האישה שקוראים רובינשטיין, ומדברים סתם, כאילו כלום. היא אמרה, אולי מישהו יחמם את הדוד, כבר קר להתרחץ כך. באמת, הנהן החייט, מציץ באליאס.

אליאס הזכיר שרק לפני כמה חודשים התפעלו שתענוג, שלא צריכים שום חימום. והאישה הזכירה שלפני כמה חודשים היה קיץ. הופה ישמח לעזור לך, גם יביא גפרורים. אנחנו הולכים ללמוד, ענה אליאס.

התגנבנו פנימה, לראות שמוטלת על הגב, פקוחת עיניים וכאילו מרוכזת במה שלפנים, ואוה על הכיסא מחזיקה ביד שלה, אומרת, עוד מעט יעבור.

התיישבנו ליד הקיר ויזו דפדף עד שמצא את פרק הקיסרים הנאורים והחל מונה את השמות. כמה פעמים חזר והפך, מצרף אחד לאחד עד שכולם, אומר, עכשיו אתם. נשענתי הצדה, מנסה להתחמק מהעיניים שנעוצות בנקודה, לא זזות, והנקודה היא אני. לא לדעת אם רואה או סתם. לנסות למתוח את הקמטים עד שיסתירו, גם לעשות צורה חלקה, כאילו ילדה, מפני שבת כמה יכולה להיות, אולי ארבעים וחמש אפילו חמישים, לא ייתכן שיותר אם באותו הגיל, וההסבר של אוה שקרה בבת אחת, הצורה הזאת.

בשנים שהיו למעלה, מין כפר שבתוך ענן ורק יושבים סביב האש, מכוסות הברכיים בשמיכות עד שיעבור הזמן, והנפח יורד לעמק וחוזר בלילות, לפעמים יומיים או שבוע, וזו החלה מתקמטת כאילו לסיים במהירות.

לאן ברחת, חייכה אוה.

שעכשו התור שלי למנות. אולי מעדיף שקודם יפרט יזו את הנקודות החשובות על כל אחד, מה שמייוחד בו. ומיהרתי לדקלם את השמות, נרווה טריינוס אדריינוס אנטונינוס פיוס מרקוס אאורליוס.

את זה אל המורה, מנוסח כשאלה, מתי מתחיל להיות זקן, זאת אומרת הגוף, אם כל אחד בזמן משלו. וענה שכמובן, הרי איננו זהים גם בכל השאר, בחכמה, במראה, בכוח. וכמה מדויק התואר הזה זקן או צעיר. אדם הופך סב כשנולד בן לבנו, מה שיכול בגיל ארבעים ויכול בשמונים. אין מידה של שיער שיבה שקובעת שמעכשו זקן. ובכלל תלוי בעיניים של מי. הרי בעיניך גם אני בוודאי. הוא גמע את המרק שלו, כף אחר כף, משמיע מצמוצים שאילו באוזני אברמובסקי, איך היה מעקם את הפנים בהעוויית מיאוס. ואמרתי, יש אחד בערך בגיל שלך שמקומט בפנים כאילו בן מאה.

ולא אף לענות, טובל פרוסת לחם, דוחס לפה, וכשקצת בולע מסביר שלפני מאה שנים, אולי אורך חיים ממוצע, אולי גם היום בארצות עניות, הודו או סין. לא כל כך רחוק, התעקשתי, פחות ממאתיים מטר.

להתרגז מהאדישות שלו. טובל פרוסה שנייה ולא אכפת. לא רואה למה גורמת האכילה הזאת שמתנפח הגוף להיות נלעג בבית הספר, וממנו גם אלי הצחוק, ההתחכמויות, שאולי בהיריון אבא שלך, כדאי לשלוח לבדיקות. לכן להכות, בלי מחשבה שנייה, בלי רחמים, להגיד שבין כה וכה לא מחבב את אלה, אולי יותר ותרן לילדים, אבל פה הרי החייט שהכי גרוע בעיניו, מתמתח על הספסל בחיך ממזרי, כזה שרק לנעוץ מחט, ובמי, הרי לא נפח כי שום קשר. לכן בהופה שיושב מכווץ, שמוט הראש אל הרצפה ולא נראה מקשיב בכלל. משפט סתום שלא הבנתי, שכמו פרח שלא הופרה, מה כבר נשאר לה, רק למהר לנבול.

סתום גם הדיבור של הנפח, שאולי תגובה (וזה כשרק שניהם והשאר אצל דוד המים במקלחת, מנסים להדליק את האש), שלא העריך נכון את הכוח של אלה, שממשיכים לחיות גם אם מכה בפטיש שלושה קילו, שנדמה שריסק לגמרי. ולא מחיך, גם לא החייט כשמעיר שמוכרח להודות שעשתה בצורה מוצלחת. כן, אמר הנפח, אם מביטים מכאן, ואם מתעלמים מהופה. אחרי שיצאנו.

וקודם התור של אליאס שכמעט הצליח. הוא אמר אנטונינוס פיוס ואוה תיקנה לו, ואצל מרקוס אאורליוס התעכב קצת, מתקשה להיזכר בשם המלא, אבל בסוף השלים נכון. יזו החל לפרט על כל אחד את מה שכתוב, ואחרי כל קיסר שאל אם בסדר. היו מעט פרטים ולא היה טעם לחזור אחריו. פתאום אצל אדריינוס גנחה הזקנה בחזקה וראינו שמשעינה את המרפק, מנסה להרים את הראש והצוואר. אוה תפסה בזרוע שלה וניסתה להחזיר אל הכר, לא בכוח, בעדינות, מפצירה בה שתשכב ותנוח. אבל הזקנה התעקשה להוריד את הרגליים אל הרצפה, ולאט לאט נצמדה אל הקיר, התמתחה ועמדה. שלד עצמות שעשוי פרקים פרקים ועליו מלבושים שלא מתיישרים יפה, שמוטים ומקומטים, והחלוק מופשל כלפי מעלה, חושף רגל דקה וחיוורת, חושף שולי שוליים של רזי מערות, לגחון ולחתור.

פתאום הזעם, המחשבה שצודק ההוא משיעורי ההיסטוריה. שמה שבעל ערך באמת, שיהיו דוקטורים הרבה. כל מיני. לכל הפחות בוגרי אוניברסיטה, אם אין ברירה אחרת. אבל עדיפים פרופסורים לגיאוגרפיה לסוציולוגיה לפסיכולוגיה, שאוכלים בשעות קבועות ומדברים בנועם, פתיחה וסיום וראשי פרקים, משמרת התרבות.

עכשיו עמדו חבוקות ואוה לאט לאט מושכת לשוב אל המיטה. וכשכבר בתנוחת שכיבה יישרה את הבגדים ואת השערות, מחליקה ומלטפת, מרעיפה עונג ואהבה. ואני מביט, חושב, שכשיהיו הילדים שלנו (וזה חלום), כל בוקר כל ערב אשנן באוזניים שלהם לשנוא את אברמובסקי.

הכי נכבד

על יד הגרוטאה ששקועה בבוץ, שלד של משאית, פתאום מספר ששני אלה תמיד יחד, עוד כשתינוקות, והוא, אליאס, הצטרף הרבה יותר מאוחר, בתוך המלחמה. בהתחלה יחד כי אחים. אחר כך יתחתנו ויזו יעביר לילד שלהם.

כך נמשך, הוא מסביר.

אחים לא מתחתנים, לא יכולים, אמרתי.

וכאילו לא שומע, מושך בידית ההילוכים, מזיז למעלה למטה.

מי שבוחר זה הנפח. ואוה אמרה לו שלפעמים חושבת, איך זה כשחיים סתם, זאת אומרת רק הורים וילדים, ואל השכנים אולי נכנסים מדי פעם או סתם אומרים שלום, לא שותפות. מין רגש שאי אפשר לעשות שתחוש, אי אפשר להסביר, רק אולי אם יש ילדים משלך. אליאס סיפר שהנפח שאל אם מצטערת. לא כתשובה של חייט, בקול של אחד שבאמת רוצה לדעת. אבל יש דברים אחרים, ניחמה אוה, דברים טובים אחרים. אתם בית סתם, אמר אליאס.

להשוות זה לזה, את הנפח והמורה, וגברת כהן שכאילו אימא ולמשל גברת אביעזרי. זו אמרה שלא בחירה אמיתית ושרק בגללו, בגלל חולשה של רגע, ועל זה רק להצטער אבל לא סוף פסוק, בשום אופן. מתכוונת לא רק לילדים, גם לנישואין בכלל. אילולא כן לא הייתה מגיעה למין יישוב נידח שהשיא שלו זה חנות המכולת. אבל מה עושים במקום אחר, שאל אדון צירין, והיא צחקה שאיך להסביר לבהמה מעלת גירה את הטעם של אספרגוס. בעיר שלה יכלה לבלות בכל ערב במקום אחר, בהצגה או לרקוד, ולא תספיק שנה לגמור סיבוב. כבר לא, אמר אדון צירין, לא גדל האספרגוס הזה, ואת חיה לפחות. מגדלים אחרים, התעקשה זו, אפילו בהרבה מקומות. לה די באחד. העיר שלה זו ורשה. גם העיר של האם.

לגור במין בתים גדולים שמלאים במשפחות, דחוקים כמו בלול של ליש. ומוכרחים להביא לחם למשפחה, להאכיל שמונה פיות. לכן לחפש מה למכור, לכן מחרוזות וכל מיני ארנקים. כל היום יושבים ומשחילים, מזמרים על פרחים, על אהבות, והאב יוצא למכור בחנויות. אחר כך עשו שקיות נייר ואת החרוזים השאירו בארגז גדול שעל המרפסת לתת שי לנכדים. גוזרים את הנייר ומקפלים בתנועות זריזות ופס של דבק, וכשמתייבש מצרפים חבילות בנות מאה. חמש בנות ובן אחד וצריך הרבה חבילות כדי להשביע. לכן בתנועות זריזות, בקצב. אבל את זה כבר כאן בארץ הזאת.

אולי מפני שיהודי מאמין ומבקש לקיים מצווה. אולי רק תירוץ להחליף מצוקה במצוקה, וכשמבין שטעות כבר מאוחר להחזיר. ובינתיים כבר גדולות, כל אחת בתורה, ויכולות לצאת להשתכר בעבודת כפיים, ובערבים מביאות הביתה את השירים החדשים, עורי שממה דינדך נחתך, וגם שרות במחרשתי כל אושרי ירשתי. חמש בנות בארץ שאפילו השם שלה ממין זכר, שאם תנסה למשוך את ההחלטה, להאריך בבדיקות, בהתלבטויות, יקדים אחר ויחטוף את הסחורה. כך כשמעטות, וכנגדן בחורים שמגיעים חדשים בכל יום, בודדים בארץ החדשה ומי יעזור במעשה הבחירה. לכן חתונה וסוף פסוק, ולמחרת כבר ניצני חרטה, מבוכה, כי צריך להציג את הכלה בפני האנשים שם במושבה הצפונית ראש פינה, שמלאי עניין, סקרנים לראות איזו סחורה הביא המורה שלהם.

אחת שמשפט שלם לא תוציא מפיה.

מה שתאמר ססיל מורגנשיין שקוראים גברת ססיל, וגברת קוטנר תענה שדווקא טוב בעינייה הצירוף הזה, שלא עושה מהפכות, ויכולים להמשיך כמו קודם, שיעורי עזר בלא תמורה, (אם להוציא מהחשבון קריצות שובבות, לפעמים חיבוק ידידותי בזרועות של איכרות בריאות בשר), עד

שיתבגרו הבנים ויוכלו לנקות את הראש לקראת חיי מעשה. אחת חכמה אולי תשאל לשם מה הנדיבות הזאת, מתת החינם הזאת, ותבקש להחזיר בביצים ובחלב, אולי להפחית משכר הדירה. וזו תכיר את מקומה, לא תעז, אדרבה, אולי תפקח עין על הזאטוטים בזמן שצריכות לעלות לצפת לקניות של ערב חג.

בערב תתאונן שבלא מילת תודה, חושבות שהכל מגיע. והוא יאמר שהתפקיד שלו להיות מורה, ומה שמחוץ להגדרה לא מחויב, ומוטב להקפיד, לשים גבולות, שאם לא כן לא יהיה לדברים סוף. בעלי גוף, הוא אומר בלשון נמלצת שעדיין גורמת לה להתפעל, כאלה ששולחים יד ארוכה לתפוס כל מה שבטווח שלה ולצרף אל שלהם. בכל זאת חביבים, היא מנסה להראות רוחב לב, והוא מחייך בלי להגיד, תוהה אם עשויה להבין.

וידוע שלא. לכן עניין של זמן עד שתתקבל כגזרה משמים דרך חיים שכל אחד לעצמו. היא במטבח והוא אצל ספריו, מצליח להיחבא בדירה שכולה חדר, תמיד אחד, עד לזו האחרונה שממש שניים, ורק שלכאן כבר מצטרפות שלוש נפשות נוספות. לכן לא שונה בסופו של חשבון. והמחשבות שלה, ללא איש מעשים ולא יזמה. הסוג שנחבא אל הכלים, מחפש שקט, לכן תמיד יחיו על גבול המצוקה, לא יגלוש הדבש אף פעם. להגיד גורל.

חושב שכך גם אבא שלו, מהפעם היחידה שראיתי כשכבר היה זקן. וקודם ההליכה בין גדרות חלודות עד שהודיע, הגענו. אומר להם, זה עודי. ואני אמרתי שלום והבטתי למטה. בשנים שהשתוללה המלחמה הגדולה, וכמה אחים שלו נשארו שם וידענו שעניין רע. סבא ליטף לי את השערות וחייך, אומר, נאה נאה. בחוץ הצטופפו מרפסות ובאמצע שביל ברוחב אדם, ועל הקיר ממול צמח לופה עם פירות ירוקים בשביל לעשות ספוגי רחצה. סבתא הכינה תה בכוסות זכוכית ישנות ובצד פרוסות לחם שחור ונאנחה.

אלה לא הגיעו. גם לא ברשימות שבעיתון שהיו מפרסמים אחרי הניצחון, שניצלו ומחפשים קרובים. וסבא מת עוד קודם. בוקר אחד דפקו בדלת, ממש לפני שיצאנו לבית הספר, ואיש הכריז שבא מחברת האוטובוסים ושביקשו שיודיע. המורה מיהר ללבוש מעיל ונסע לתל אביב ללוויה ולכל השבוע שאחריה. אבל קודם הודה לאיש שמיהר להסתלק. היה לו קול בס, ואת ההודעה מסר בלי לברר אם בכתובת הנכונה, ואם כאן גר זה וזה. רק הכריז, אבא שלך מת. כאילו הודיע, הגיעו הרהיטים, הגיעו עצים להסקה.

ביום ההוא הלכתי לבית הספר לבדי, וכל היום חשבתי, סבא מת ולא הספיק לשמוע מה קרה להם שם, ועוד מעט כבר נדע, מפני שמתקיפים את הגרמנים מכל הצדדים. הייתה לי מפה שבה סימנתי את המקומות.

במקומם באו אלה, וכבר כמה חודשים לפני כן ידענו שעוד מעט תגיע קבוצה. מאז ההכרזה של לייבו בחגיגות העיר. הוא אמר שרק מעט נשארו וצריכים לפתוח לקראתם את הלב, אחרי כל הסבל, וככל שימהרו להיקלט וישכחו את העבר כן ייטב. גם שמח לבשר על תקציב מיוחד שאישרו במועצה לטובת הנושא הזה. אתם יודעים את המצב הכספי שלנו, הדגיש לייבו, לכן תדעו להעריך את ההחלטה.

אליאס אמר שאצלם כל אחד משמיע את דעתו או שיכול לשתוק, אבל הנפח הוא שמחליט. וגברת כהן כמו אימא, דואגת לארוחות ולבגדים. גם הולכת לישון יחד אתו, אבל גרים כל אחד בחדר נפרד. אילו הצטרפה לחדר שלו היה מתפנה מקום לאדון קובלסקי, אף על פי שזה אולי מעדיף להצטופף אצל הרובינשטיינים.

לפנות ערב מחלקת להם את האוכל. מין תבשיל צהוב ופרוסות לחם מרוחות בגבינה. זה כשחוזרים מהשוק, עוברת מחדר לחדר ושמה בצלחות וכולם אוכלים בשקט, מסיימים בלי שאריות ובלי לשאול מה הכינה. וממש בערב חוזרת עם דייסת אטריות או תפוחי אדמה.

רק כשיבשיל התירס בשדות, אמר אליאס, ומתי, לכל הפחות שבוע.

בעוד כמה שנים יעבור לחדר אחר. אולי ימות מישוהו, או יצרפו שניים מן המבוגרים. זקנים לא טוב להם להיות לבד, שאם צריכים פתאום עזרה או סתם לדבר. שאם לא כן איך יעבירו את הזמן. כך תמיד, כמעט תמיד, הוא ממהר לתקן, להזכיר שדווקא זו שותקת. מתכוון לאישה של הופה מהחדר האחרון.

אולי בכלל נגור במקום אחר, הוא מוסיף.

עברו כמעט חודשיים מאז החגיגות ועד שהגיעו. וזה בקיץ כשעונת החופשות, ובקושי תמצא מישוהו בבניין המועצה. לכן לא השתמשו בתקציב. רק פתחו את הדלתות ואסולין הבטיח שמחר ישים את שעון המים. עד אז יסתדרו איכשהו, אולי בעזרת השכנים. בין כה וכה כבר ערב ויכולים ללכת לישון. לא אשמתו שבאו ככה סתם, בלי התרעה מראש.

מי שבוחר, הסביר אליאס, זה הנפח, והוא החליט שיזו. לא הכי ממולח, ישר, לכן בחירה נוחה. כבר היו יותר גרועים, כך הבין מהסיפורים של החייט, שלא ממהר לחלק שבחים. אחד שקל לאהוב.

גם לאברמובסקי כשכבר חזר וישב. כאילו סרח עודף לשורה שציטט קודם, נפלאות מארץ, האביב בה ינווה עולמים. והוא מנענע בראש, מקרין שביעות רצון, שהנה שש מילים שיחד מבטאות את הרעיון כולו, לא ייתכן לנסח טוב יותר. עכשיו אולי נבין למה זכה בתואר משורר לאומי. ואז התוספת הבלתי צפויה, בזמן שמזדקף וחוזר לשבת, שכמובן אין, שלא קיים כלל הדבר הזה שקוראים אהבת מולדת.

אברמובסקי זינק, מבקש לחזור על ההערה, דורש הסבר למה שמכנה הכרזה תמוהה, בלתי צפויה, שלא לומר אבסורדית. ואליאס נינענע בראש שכלום. זאת אומרת מחשבה לעצמו, מתכוון שהמצאה של הלייבוביצים, מדברים ומדברים עד שחודר למוח מה שצריך לבוא מהלב, רגש שחשים אל אנשים, אל ידידים, או למשל לטייל, שאחד אוהב ואחר לא. אוה אפילו את המערה, שבה גרו בזמן המלחמה. תארו לעצמכם לאהוב מערה.

אולי קצת הרגיע את אברמובסקי שהבין שלא הכרזת כפירה בקודשים. סתם ערבוב מושגים, שימוש המוני בביטוי אהבה, שיש מי שמכוון לדבר מאכל או משקה חריף, להגיד הנאה, ואחר שיכול לשלוח יד בנפשו מרוב ערגה.

ממליץ לקרוא על ורתר הצעיר, מין ספר שאולי מוטב להמתין לסוף התיכון.

אברמובסקי התיישב לאטו על הדוכן ונראה שטרם סיים. מבקש להרחיב עוד רעיון שאולי הזדמנות לומר. יש מי שמפרש את המושג אהבה כמשהו מופשט. ובאמת פירושו משפחה ואישה וילדים וחבר, אלף פרטים שבעולמך ושאפשר להתרגש בגללם. שיחד מצטרפים למשהו שמכנים מולדת, ויכולים לכוונת שייכות. אנשים נותנים את חייהם עליו, לכן ברור שקיים, סיכם אברמובסקי.

בטור שליד החלון צחקו כמה בנות. יעל הבת של בסרמן מהמים שמכנים וסרמן, וריבה קרסיק. גם השתיים שאחריהן. הן העבירו זו לזו מחברת, ומי שקיבלה תכף פרצה בצחוק, מכסה את הפנים בידיים. אברמובסקי הזכיר את מגני תל חי. צעירים בני טובים שוויתרו על חיי נוחות והלכו אחר צו לבם, הקריבו הכל. עשרים וחמש שנים לאחר זאת, נוכח השואה וכל זה, מי יטיל ספק

באמת דרכם. עם זקוק למולדת והוא צריך להיות חזק דיו כדי לקיימה. אברמובסקי חדל והתבונן בבנות שליד החלון.

אליאס אמר שכך גם בבית. מקפיד להשכיב את הילד לנוח בין שתיים לארבע, ואם ער אז בבקשה ציורים צעצועים, אבל רק בתוך החדר, ובלי להרעיש. ואשתו היא גברת תרבות, עם בגדים של מסיבה ועיתונים באנגלית, ובארון הספרים שורות שורות של כריכות בשפה שלא מכיר, אולי גרמנית. ובדיוק הסביר לה שצריכה להתבונן בכל אלה כאילו פולקלור, תמונות ששמו במסגרת להיות דף נוסף בספר של החוקר ההוא שמצטט בשיעור. ובאמת אילו לא מתו הרי היו רק איכרים זקנים שמתלבטים בין חיטה לדורה, במגפיים גבוהים, נאבקים לזכות בעוד פרה מהמוסדות. ואז (סיפר אליאס), פרס לעצמו תוספת מהעוגה, בכלי שדומה לכף טייחים אבל מכסף, אמר, מוצלחת מאוד העוגה הזאת.

זה כשנכנס אליהם להביא את העבודה על ביאליק, וביקש ממנו לחכות רגע, רק יגמור להסביר לה מה שהתחיל לפני שדפק בדלת. וכן, כיבד בעוגה, הגיש בצלחת. דווקא לכן אין טעם להתווכח בשיעור, להעלות רעיונות, אמרה אה. והוא ענה, שלא כדי לנצח, רק להרגיז.

תחרות

אפשר לקנות גם במקומות אחרים, למשל במהלול, גם אצל הבוכרים, כאלה ממש, תרנגולות גזעיות, ואפילו בצבע לבן. לא המגדל היחיד בעולם, אמר אליאס. שואל אותו בכמה מוכר. אל תתחיל עם זה, אמר לישי.

היה אפשר לראות שמנסה להתחמק. להרחיק זבוב טרדן שאתה מבריח וחוזר ובא מאחור. הכי טוב במכה זריזה, מה שלא יכול כי שמן, לכן להדוף שוב ושוב, לא יודע איך ייפטר. גרוסמן צעק, כולם אחורנית, מנסה להדוף אל מעבר למכונית, ומשם הרי אי אפשר לראות, ולמה שישכימו. לכן רק עובר, ותכף בחזרה נדחקים עד הקו הלבן שסימנו בסיד, גם מעבר לו. וברור שלא יכול להזניק את הרצים אם עומדים על המסלול. אפשר בשוק בעשרים גרוש, אמר אליאס, ועוד אדומות.

לפי ההסבר של יצחקוב שהכי טוב בגיל חצי שנה, מיד כשמתחילות להטיל, ואז לא מפסיד שום ביצה. יכול למצוא לך כאלה, מצוינות אחת אחת וגם זכר. גזע שלא מפונק. לא כמו אלה מהכלובים שתמיד במקום אחד, לא מסוגלות למצוא בעצמן אוכל, לא מזיזות רגל והבשר רק שומן.

ובלי זכר לא יבקעו אפרוחים, הסביר, בלי זרע של זכר.

תרנגולות ערביות, רטן לישי, שמונים ביצים בשנה.

תגיד מחיר, התעקש אליאס, ולישי חזר וענה, אל תתחיל עם זה.

בצד השני כבר רצו ילדות, כל מיני קטנות שלא מבחינים מי מי, שלא ידענו שקיימות בכלל, גם בנים מאותו הגיל. גרוסמן שרק שפסול, כי יצאו לפני הזמן. לכן חזרו והסתדרו לפני הקו. להפסיק את הצעקות, שאג גרוסמן, את הרעש.

המורה להתעמלות שלנו.

היה צריך להסתלק תכף אחרי המפקד, כמו שהציעה אוה. כאילו אכפת מי מנצח, וגם העננים גוש שחור שבסוף יהיה גשם. אמרה שבמקום זה יכלו להספיק קיר שלם, שלושתם יחד, גם להחליק בנייר זכוכית, גם למרוח בשמן ואת הצבע. ודווקא אליאס לא, כי צריך לסדר כל מיני עניינים, ואחרי הצהריים לעלות לשכונה למעלה. אני יכול במקומו, הצעתי.

גרוסמן הודיע שהנוכחות חובה, גם אלה שלא משתתפים. צריך לתרום לאווירה, צריך לעודד. בלי זה לא יהיו הישגים. לכן בסיום יקראו את השמות פעם נוספת, ירשמו חיסורים. הוא הסתובב ושרק להתחיל לצעוד, וכולם פנו אל השער, אל הרחוב, ומשם בכיוון השדות של משק הפועלות, משתרכים בקבוצות אל המקום שסימנו מסלולים.

סתם נהנה לאיים, אמר גדעון ליפקין.

מסביר שרק כדי לעשות רושם על ועדת החינוך. גם ייסע אתם באוטו, זאת אומרת עם לישי. ודדי אמר שרק כדי לעודד את הוותיקים, זו הכוונה. חושבים בלב ולא אומרים.

והשאלה את מי. בשישים מטר האחות של יצחקוב שבכיתה מתחתינו, ובין הבנים יאקוב וגם במאה. ובריצות הארוכות מרגלית, בשמונה מאות ובאלף חמש מאות. שפרה יצחקוב יכולה לנצח גם אם תרוץ עם הבנים, אבל את זה לא הרשו. מהוותיקים יכול אולי דוביק, יכול לנצח את פנחסי בזה או בזה. אבל אז יהיה מוכרח להפסיד בשני כי עייף. אסור לקבוע את שניהם באותו יום, טען דוביק, כך בתחרויות אמיתיות. ואתם תצעקו בכל הכוח, תמחאו כפיים. עוד לא החלטנו בעד מי, אמר אליאס, ודוביק קילל בכינוי פליטים.

שוב הופיע גרוסמן, דוחף אל הקו, שואג אל לישי שכך אי אפשר, וזה ענה שאיזה מין ארגון, שום עידוד לבנות, מפוזרים בכל מקום ולא מסוגלים לעקוב. צריך לארגן את הכל מחדש כמו שצריך. אבל אז השריקה ותכף רואים שלא הבת שלו, גם לא במקום השני, ויכול לצעוק שיותר מהר יותר מהר, יכול לצעוק תקומי תקומי, מפני ששוכבת על הארץ, ועד קו הסיום אולי חמישה עשר מטרים, ולכן אחרונה.

יזו אמר, אפילו לא ניגש להרים, לבדוק אם לא שברה רגל, אולי שריטות. גם דחף כמה שישבו בצד כששוב את האוטו, וזה בגלל אליאס שסימן ביד שרק רגע, דחף ראש בחלון והכריז שחבל, הייתה יכולה לנצח אילו התאמצה קצת יותר, הודיע שעשרים ושניים גרוש, מחיר אחרון, ותכף זינק לאחור להימלט מהאגרוף, מהלחיצה על הגז, וכל מיני גושים ניתזים מהצמיגים, טסים למעלה, לצדדים, והצעקה, לכל הרוחות.

ציונה אמרה שכאילו ועדת חינוך, ובעצם סתם לראות את הבת שלו מנצחת, לתת עידוד. וכשגרוסמן רואה את אלה, מיד מאבד את הראש, מתאמץ לעשות רושם. היא ניערה את הסוודר מהעפר שהעיפו הגלגלים, והוסיפה שאת שלהם לא צריך לעודד כי מנצחים בלי זה, ועכשיו יגידו שצריך לבטל את הכל בגלל הגשם, הנה נמצא תירוץ.

כי התחיל לטפטף ולאט לאט התחזק וגם הרוח. ועל מרגלית לא משפיע, מורידה את הנעליים וממשיכה יחפה, והאחרים, כל נעל גוש בוץ שממש תוקע, ובוועטים כדי לשחרר, מחפשים אבן לדרוך ומתבלבל כל הקצב. דוביק צרח שהתחרות לא חוקית, ובעצמו זו מהמסלול. אמר לגרוסמן שלא עושים תחרויות בבוץ, או שכולם חייבים לנעול נעליים. ובאמת הפסיקו, ביטלו את כל התוצאות והכריזו שיעשו מחדש ביום יותר מתאים. יצחקוב אמר שמפני שהפסידו, שאיזה מין צדק לבטל גם את אלה שסיימו לפני הגשם. והודיע שיותר לא ישתתף, וכך צריכים לנהוג כל האחרים, כל מי שמהשכונה. הוא הסתובב והתחיל להתרחק, קורא, בואו, להשאיר שיתחרו עם עצמם.

יכולים להכריח, אמרתי.

כמו שעשו בחופש פסח. הודיעו שבכל יום שניים, לבוא להשקות את הגינה שלא תמות מיובש. ויפה אמרה שלא יכולה וגם מאיר, כי נוסעים לירושלים. ציון בקשי לא נוסע, אבל הכריז שלא חייב, ואם רוצים פתק מההורים שום בעיה. בית ספר זה בשביל לימודים, ולעבוד יכול בעסק שלהם, במכונה להשחזת סכינים. אברמובסקי ענה שלכל אחד יש מה לעשות בבית, והגינה היא חלק מתכנית הלימודים, לכן חובה. ומי שלא יבוא בתורו, יוכל להמשיך לעבוד בעסק המשפחתי גם אחרי החופש. הוא הביט בבקשי בתיעוב גלוי, מוסיף שלפי הרכב המסתייגים לא בטוח שהנזק יהיה רב.

ובסוף סתם, סיפרתי, כלל לא נסעו לירושלים. קבעו אותם ראשונים ברשימה, ואת בקשי על פי הסדר, לפי האותיות של שם המשפחה, ויצא שאתי ביחד. וכשבאנו ראינו שלא צריך אפילו לפתוח ברז, כי הייתה שלולית אחת גדולה מרוב מים ששפכו.

גברת כהן אמרה ששם השקו את הירקות פעם בשבוע וזה בקיץ. ואם הגינה היא חלק מתכנית הלימודים, אולי כדאי לבדוק את כל התכנית. עכשיו תיכנס לחמם את האוכל.

היה באוויר ריח של בשר חרוך ועשן, מגיעים בגלים עם הרוח ולא עוצרים בגדר. תמיד כשרוח מזרחית, התפלאה אוה, לא מבינה איך מתחבר לגשם. ואז אל יזו, שמרגיזה הרצינות הזאת, אפילו מעצבנת.

ושותק.

יכולת לסרב, המשיכה, ולא מאוחר גם עכשיו.

הוא הרי לא הציע, קבע עובדה, אמר יזו.

והביטה בו, מנסה להבין לאן מושך, בסוף אומרת, אז זהו, לחזור להיות כמו קודם.

אני בבית הספר כמו כולכם.

אבל גם שם כל הזמן במחשבות.

גם משתתף במשחקים. הוא היה נבוך, מנסה למצוא מסתור, ואוה הביטה בי ואמרה, נפסיק עכשיו.

דיבורים שלא הבנתי, וכבר רגיל לשיחות שלהם שמסתירות, ורק ברור ששמח שמניחה לו. לכן הפתיע כשאמר שכאילו לקבל הזדמנות לסיבוב אחד, וכשנגמר שואלים אם הבאתי, ואני אשיב שלא, לא הספיק הזמן.

אפילו לא יביטו בי, קבע יזו, ואוה חזרה ואמרה, נפסיק עכשיו.
וברור שבגללי, בגלל ששומע.
אוה הסבירה שלא מהם הריח, לא ממה שמכינה עדנה. זו הרוח המזרחית הזאת שדוחפת את העשן לכיוון שלנו, מביאה ריח של תרנגולות צליות.
שמניחים אותן שלמות על פחמים, ובכל פעם הופכים עד שנהייה הצבע חום. גם עושים רוח במכשיר מיוחד שמחזק את האש.
מפוח, אמרתי.
וקודם מריטת הנוצות. מושכים תולשים שיצאו עם השורש, ויש כאלה שיודעות להוציא מריטה נקייה לגמרי, שלא צריך להשלים כל מיני קטנטנות. פעם ראיתי איך עושה אימא של לוסטיג, מחבקת את העוף לתוך החזה הגדול שלה ואת היד מזיזה בתנועות קצרות כאילו חופרת ובסוף ממש חלק. גם גברת אגרונוב שהיא מומחית, עושה בקצב כמו מכונה.
אבל שם ערביות, אמרתי.
את כל עבודות הבית. גם ניקיון, גם כביסה, גם לבשל את הארוחות. וגברת לישי בשכיבה על כיסא נוח, משזפת את הרגליים. לפעמים מורידה את הכתפיות שלא יסתירו את העור שמתחת, צועקת להן, פטמה, סמירה, שואלת אם גמרו.
גברת צירין התאוננה ששולחת גם למכולת. ושם מכניסות את הידיים לתוך ארון הלחם, לתוך השקים, נוגעות בכל דבר בציפורניים שחורות. מה הפלא שמשמינה עד שעוד מעט לא יחזיקו הרגליים.
ואיימה על ברומברג שתחדל לקנות אצלו אם ימשיכו לחטט במאכלים, לא מוכנה לסכן את הבריאות בגלל כאלה שלא רוחצות ידיים כשיוצאות מהשירותים.
להיוולד עם כפית של כסף, תרמה האם את חלקה לשיחה.
והסברתי שסתם ביטוי. והכוונה שבני מזל, עם כל הכסף שמרוויחים, לקנות כל מה שרוצים, או לצאת לטיול ולעשות מסיבות.
ומביטים בי, מחכים שאמשיך.
לא החלומות שלי, התנצלתי, אבל יש הרבה בעיר הזאת שמקנאים, חושבים למה לא הם.
לא אנחנו, אמרה אוה, מתכוונת שלא מקנאים. ואליאס תיקן שאולי הרובינשטיינים. שניים שדווקא מתאימים למקום הזה, אפילו להיבחר למועצה.
ועיוותה את הפנים, דיבור לא נאה, ועוד מהפה שלך. וכאילו לא שם לב, גירד בוץ מהנעליים במכסה של קופסת שימורים, מציע לשאול אותם.
לחזור לזמן שנגמרה המלחמה. לארץ שהרוסה לגמרי. הבתים, הכבישים, צינורות המים, החשמל. ומוכרחים הכל מחדש, ואז באיזה סדר, מה קודם מה אחר כך. אתה צריך לחם, לכן לטחון קמח, וקודם להקים טחנה, ואיך להביא לבנים ומלט, איך להוביל אם מרוסקים הכבישים. זאת אומרת, במה להתחיל. ודווקא שלנו ידעו, כי למדו כל מיני מקצועות, גם לארגן. וכשבאו וביקשו מהנפח, התעקש להישאר בסדנה שלו, לחתוך ברזלים ולרקע כלי מטבח. כך יכול לחשוב בשקט איך להמשיך, הסביר יזו, אולי לחפש מקום חדש.
כך הוא, והאחרים מה שיחליטו.
איך התווכחו לילות שלמים, הזכיר אליאס, וגברת רובינשטיין טענה שאם מקום חדש אז אמריקה.

בכל זאת באתם הנה, אמרתי.

בגלל שכך החליט, התעקש אליאס, והשאר סתם.

ותכף מתנפלים שניהם להדגיש שוב ושוב, שמחליט לגבי עצמו ולא מכריח. רק את הופה, בגלל הזקנה שאי אפשר להשאיר מאחור. כל האחרים יכלו להיפרד ולפנות לאן שרוצים, אחד אחד או בקבוצות. במקום זה עומדים כאן, זו צובעת את הקרשים, וזה מחבר במסמרים להיות מדף, וגברת רובינשטיין עוטפת בנייר עיתונים וגוזרת משולשים בשוליים לייפות את המראה. אחת שלמדה שש שנים להיות רופאה.

מה שלא הבנתי, ואוה ענתה שזו שם, כן, רופאה, וכאן תוכל לעזור לעדנה למכור בסככה. שהתחילו לשפץ. הביאו מוטות והגביהו את העמודים. גם היה צריך ליישר את הגג שלא יהיה שקוע בקצוות. אליאס הביא מין רשת שתהיה קיר, ואותה במסמרים משלושה צדדים, ובחזית רק חצי. לא אוטם נגד גשם, נגד סערות. לכן הוסיפו שורה של פחים בחלק הגבוה, לסגור חלק כי לא הספיק לכל הקיר. מה שחשוב הצד האחורי, אמרתי, הצד של הים.

אוה הסבירה שכך יוכלו למכור בבית, ואת זה הנשים. גם כלים גם בגדים וסנדלים וקבקים מעץ שעושה הסנדלר. יודעים לעשות דברים אבל לא למכור, וגברת רובינשטיין כן. ויש אנשים שלא אוהבים להסתובב בשוק כי לא מכובד, ויותר טוב בשקט, שיכולים להתבונן, לבחור, גם להתייעץ עם המוכרת.

ואז תתחרטי, אמר הנפח, לא תרצי להמשיך, וכל המאמץ לחינם. במקום זה לא עדיף לעבוד במקצוע שלך, בבית החולים שבכביש למעלה. ולא רצתה אפילו להקשיב, מנענעת ביד לסמן די די, ומצביעה על הדופן שלא מחוזק וכדאי עוד מסמר.

יודעות שרוצה שילכו לדרכן, אמרה אוה, להוריד מהראש שלו.

בישיבה על המרפסת, וגם אני, אבל מהצד. לתהות איך יהיה בעוד חמש שנים, עשר שנים, ובלי להרחיק עד יערות רחוקים, עד המלחות של ים ארל או גובי, או מחנה ששמו יודפת. למצוא מענה קרוב ופשוט שמתחבר אל מה שכאן, לא דמיונות. ובליה כשלא נרדם אז כן, זורם מעצמו חמים ורך ובלי מאמץ, ושם אוה כבר יותר גבוהה ועדיין שיער פרוע, עדיין בשקט, בחיוך עדין, אומרת, אילו רק ראה את זה. לא נוקבת בשם, לא צריכה. בכל לילה.

לפעמים גם סתם לפנות ערב, על הקרשים של צירין, שכאילו מבצר.

אבל עכשיו לא לשם. דווקא בעיירה הזאת, על אדמה שטובה לשדות ודרושות כל מיני תשובות, למשל המקצוע, וזה לא מורה, בשום אופן, והיא אולי כן. לכן לשאול.

ועונה שרוצה לטפס, להגיע למקומות שאף אחד לא הגיע, ומוכרח שיהיו הרים. למה הרים, אני שואל, ועונה שצריך שיהיה קשה לרדת אם זקן או חולה, ואת התינוקות מוכרחים לסגור שלא יצאו, שלא יתפסו הנשרים. מקום נקי שלא יוכלו להגיע מי שלא צריך.

אפשר בכל מיני מקומות, אני אומר, אפילו בלי שום גבעה, חלק חלק כמו ים, והיא מחייכת כאילו מסכימה.

להיות סוד.

ביום רביעי אחרי הצהריים השיחה עם נירה, ובפעם הזאת על הארצות המקיפות, האויבות. אולי ארבעים מיליון אולי חמישים, ואנחנו מעט. אבל הרבה דוגמאות שמה שקובע, האיכות. שבתוך המספרים שלהם גם עיוורים וחולים. אחד שכל החיים צריך לסחוב דליי מים להשקות חתיכת

שדה, והילדים מכוסים זבובים בכל הפצעים שלהם, גם עובדים בשמש. אז איך אפשר לאהוב כזו מולדת, קוראת נירה, למה לרצות למות בעדה.

על הפנים שלה הבעה חמורה, וכששואלת איך אפשר, היד שלה נשלחת קדימה בתנועה שמוזניקה למעלה את החזה. שרה אומרת שכך מי שחי רק למען עצמו, שבקושי משיג אוכל, לא יכול להתעסק ברעיונות נשגבים. ואז דדי טוען שלהפך, לפי מה שלמדנו בהיסטוריה. לא ביחד, מתערבת נירה, מי שרוצה לדבר ירים יד. ודדי ממשיך על האימפריה הרומית, עד שמפסיקה אותו, שקודם מוכרח להיות שקט, ללמוד לנהל ויכוח תרבותי.

והם לא. וכשסיפרתי להם שפעם בשבוע פעולה, וכמעט כל הכיתה משתתפת, כל הוותיקים, שתקו. בפעם השנייה ענתה אוה שמחכים עד שידעו, ולבית הספר הלכו מיד בהתחלה כי חובה. ולא הפצתי. עכשיו משכה נירה הצדה, מוציאה מהמעגל לשאול אם לא הגיע הזמן לשתף אותם. ועניתי שחושב שמוקדם, שעוד לא מבינים את החלוקה. תסביר להם, אמרה נירה, או אולי מישהו מהקבועים, זאת אומרת אחד שלא גר בשכירות. והכי חשוב לשמור שלא יתעו בדרך. מישהו שח לה שהרבה פעמים נראים למעלה בשכונה.

לבוא חשבון

רטינה של חייט, שדחוסה גם בלעדינו העיירה הזאת. והנפת, בשאלה שלועגת, אם מרגיש חנוק מהצפיפות. היה אפשר להבין תכף כשהגענו, לחוש שאל תוך הקלחת, המשיך החייט, בכל מקום ששני מחנות, שם אתה תוקע את עצמך, ומה הטעם.

עולם שתמיד בנוי משניים, אמר אליאס, רק אם לבדך, ומזה כל הטעם, העניין, לכן הערה סתם, דיבור לשם קנטור.

אילו לפחות בעיר גדולה, המשיך החייט, שיכולים להיבלע למטה. תכף בשלב ההתחלה. ובאמת איך יכול למצוא חן בעיניהם, לאט לאט מתנדפת הסקרנות, אולי מתבהרים הזיכרונות, וחום אלול שאי אפשר להתרגל אליו. אליאס אמר, תראו שהן יישברו ראשונות. מהיובש שמקמט את הפנים. אבל התחיל לרטון דווקא החייט. וגברת כהן אמרה לו, סימן שמההתחלה בתוך הראש שלך, להיות נגד. כי שום אירוע מיוחד, מתכוונת לכוזה שמקלקל. וענה, רק להציץ בשכנים, אחת שכל היום משמינה על המרפסת, אחרת שקורצת בכל פעם שעובר, וההיא הסמרטוטריית אשת שוק.

גם אחרים שלא מנית, אמרה אוה.

ועכשיו אליי, שבכל זאת די זמן להתרשם, עד שהעזתי לשאול אם באמת חושבת שגרועים יותר מבכל מקום, וענתה שלא. בתנאי שמביט כאילו מחלון של רכבת, נוף שרץ וחולף, ואז כמעט משעשע. רק להקשיב איך מדברים, מה שמגיע לאוזניים, לשמוע את הלישים ליד שולחן האוכל שלהם ואת התשובות, כאילו יושב אתם יחד. גם את הצעקות של אדון ליכטר על הבן שלו, על אשתו.

בגלל החום, אמרתי, פתוחים כל החלונות, אבל עוד מעט יבוא החורף. עניין הנשים קשה במיוחד, טען החייט, שכמעט לא נשאר מהתפקיד שלהן, לא עבודות שדה, לא ילדים, וקניות עושות במכולת של ברומברג ואצל הירקן שמש, שממש מתחת לאף. לכן מוכרחות לעמוד בכניסות, לפטפט על אירועים שלא קורים, וכלום.

גם אנחנו, אמרה גברת רובינשטיין.

ליד הברז העקום בפינה שקרובה ללולים, שאם תנסה ליישר אולי יתפרק לגמרי. ומהטפטוף צצה עשבייה רעננה, כזו שמבשרת את החורף. הזדמנות להגיד את שמות הצמחים, סביון וגדילן ומין צהוב קטן שנקרא ציפורני חתול בגלל צורת הפרי. את זה לאוה, והאחרים יצאו לחפש חומרי בנייה זרוקים, לכן רק שנינו. ופתאום מספרת על האישה הזאת שלא מבינים למה נגררה אתם עד הנה, ועוד משכה אתה את אדון רובינשטיין שלא התחבר אף פעם. דווקא לכן, אמר החייט, כי קיוותה שיסרב. ועוד יותר כשעלה עניין הכסף, חמישים ושתיים לירות שמקבל בכל חודש שכר בתור מומחה לקמת. והתעקשה שייכנס אל הקופה המשותפת.

מה שלא גרם לו אפילו לקרוץ. והרי הרבה יותר ממה שמכניסים שלושת הדוכנים יחד. ולא התווכח. תכף בחמישה עשר לחודש הניח ביד של עדנה, אומר, בבקשה גברת כהן, וחוזר לחדר שלהם. והחייט קימט את המצח שכל אחד והנאותיו, ובעד הנאות משלמים, גם אם מוזרות. כך העולם.

אווה הוסיפה שעוד כששם. תמיד ניסתה להבין את הצירוף הזה, אולי לקלוט מילה שתרמוז, מאמינה שחבויה סיבה. ורק זוכרת תנועת יד של נפח שמבטלת. הרי אנשים חופשיים ובוגרים, וכל הפטפוט מאחורי הגב לא יסייע בכלום, אבל יכול להכאיב. בטוחה שיודע יותר ממה שאומר. כך הרושם שלה. אבל התעקש לשתוק, החזיר מבט עקשן ונדמה שחייך לאיזו מחשבה. משהו על צירופי מקרים. אולי לדמיין שאילו לא הייתה המלחמה ההיא.

גברת כהן אמרה שלא טיפוס לטפל בגינה בכל סוף שבוע, לגזום את השיחים, להשקות, ובבית לצבוע חלונות. אבל אולי כל זה בגלל מה ששם, הדאגות, הסכנות ומה שעשה בתפקיד שלו, מסעות שבקושי משאירים מרווח. ומתי היה יכול להציץ בהם, לבחון את ההתקדמות בקריאה ותרגילים בחשבון, להיות משפחה.

הדעה שלה, אמרה אווה. ושאלתי, אבל איך בזיכרונות שלך.

וסיפרה את התמונה שיוצאים לקראתו דרך מין גדר עשויה ענפים דוקרים, ויזו מחזיק בחולצה שלה, שומר שלא תיתפס בחודים. אבל בחזרה תמיד מעל. מרים ומעמיס אחד על כל כתף, ובקפיצה עובר מלמעלה. זוכרת שעמדה בדלת, סיפרה אווה, ועל הפנים חיוך לבן, והוא הכריז, הביטי עדנה מה מצאתי בדרך.

ועכשיו על החתונה של תפילינסקי, שעשו אמש בווילה של הבן שלו, ניגנו ברעש כל הלילה. איש זקן שנדמה שכבר ישמח לנוח, לגמור בשקט את החיים. פתאום הפתעה.

וסיפרתי שהעמידו המון שולחנות בכל הבית ולאורך החצר, ומלצרים התרוצצו ומילאו את הצלחת עוף וסלטים כאילו עולם ללא מחסור, כל מיני תבשילים שפחד לטעום. אבל אני בעיקר ליד העוגות, וכמה סוכריות, אולי מאה סוגים, הנה אחת ששמרתי.

כי קצת קרובים שלנו, וזה מצד האם, לכן הזמינו. לא גאה בקרבה הזאת, ועוד אחרי ההשתוללות. שהרימו את הזקן והתחילו להניף למעלה למטה, אחר כך זרקו ותפסו עד שחשבתי שהורגים. הוא התחנן שדי, אבל לא הקשיבו. בסוף חדל, כאילו התייאש, נתן להם לסחוב לרחוב כשיושב על כיסא כמו תהלוכה. כל מיני קרובים של הכלה, בנים וחתנים וסתם חברים שהביאו. פתאום ירדו לי דמעות, סיפרתי.

אווה נטלה את הסוכריה, קילפה בעדינות ומצצה. אומרת, יש גיל שכבר לא מבינים מה שעושים. לא עשה כלום, אמרתי, הרי זקן. והסבירה שמתכוונת לכל עניין הטקס, שלאיזה צורך. אחר כך התחילו הבורחים, חבורה שלמה שהופיעה מאחורי הגדר, בצעקות, עץ יבש, והשוטרים דחפו להרחיק. לנגפוס אמר, בושה לבוא להעליב, לקלקל שמחה, ואיים שאם לא יסתלקו מיד. באנו להשתתף בשמחה, הכריז משיח, אנחנו הפועלים שלו שעושים בשבילו את הכסף, ולמה לא נרים כוסית לכבוד הכלה. ובאמת עשו, העבירו דרך הגדר יין ועוגות ושתו ישר מהבקבוקים, ואת הריקים ניפצו על הכביש.

אפשר להתחתן בלי מהומה, אמרה אוה, סתם במשפחה. והסברתי שזו הדרך שלהם להשיג כבוד, ואחר כך יכתוב זליגסון בעיתון שלו, ישים כותרת, חגיגת החודש או השנה. מכירה את זליגסון, כי נכנס גם אליכם כשרק הגעתם. וסיפרתי שאמרו שאת הטחנה העביר לבנים שלו. גם את הווילה, או שהייתה שלהם מההתחלה, אחרת איך היו מסכימים. וזו הכלה בטוחה שנתח שמן, לא יודעת. יכלו להיות זוג גם בלי להירשם, אמרה אוה. איך, שאלתי.

וסיפרה שכך שם, נכנסים לגור יחד, וכשרוצים להיפרד קמים ועוזבים את החדר המשותף. מה ששימח מאוד כי יכלו להכניס במקומם ארבעה חמישה, ואת הילדים ריכזו בחדר מיוחד כדי לטפל ביחד. בגלל התפקידים והשמירות, שעשו גם הבחורות, ואיך, אם כל אחת צריכה להשגיח על הילד שלה.

לפעמים עזבו והשאירו ילדים סתם לבד. הצחיק אותה הכינוי ממזרים כשנולדים בלי שהתחתנו ואי אפשר לדעת מי האבא. מסכימה שבאמת אי אפשר לדעת ולא מבינה את החשיבות. פעם חקרה את עדנה מי אימא שלה, וענתה, אני. והתעקשה להבין אם באמת אימא, שמגדלת בבטן ומיניקה. ועדנה ענתה, שכלל לא חשוב, אבל אם מטריד אותה, אז כן.

אז מה באמת, שאלתי. ומחייכת, עושה תנועה ביד שלא יודעת, לא חזרה לשאול, אבל הבינה שלא חשוב.

הרבה שיחות שניהלו שתייהן וגם כאן, יושבות לפני החדר שלה או בפנים. חדר שרק שלה אף על פי שבלילות תמיד אצלו. מין סידור שרק בגללו, והחייט לא חדל מביקורת, שהנה מצטופפים שלושה, וכאן סתם עומד ריק, לנקר עיניים. גם הדוגמה האישית. ובאמת לא מתוך כעס אמיתי, ורק מתכוון לעזור לה, יודע שמשאלתה היחידה. כולנו ידענו (כך אוה), והנפח שתק במין עקשנות רעה, כאילו הימור אחרון, ועלול להפסיד את הכל עם כל גילוי של חולשה. לכן בכל מחיר, גם אם נשלם כולנו, מה שאולי בקרוב.

והסבירה שהזהיר מראש, ואילו נשאר שם הרי יכלו לחיות ברווחה, להתפרנס בכבוד במקצועות שלהם, וגם מפני שהיו בצד המנצח. לא עניין של צדק, התווכח החייט, ויכול להיות נדיב דווקא עכשיו כשאולי מתקרב למה שמחפש.

ולא מספרת מה.

ללקט טיפות אחת לאחת, מהדיבורים שלה והשתיקות. אומרת, בארץ הרים, שאף פעם לא תדע את כיוון הרוח, ועד כמה סוער וקר. ואני צובר את הרמזים, מצרף פנימה, ורק החרדה שאיום ונורא מה שמדברת, עד שפלא מה בכלל ואיך הקשר. לזעוק, די.

אזהרה שתכף יהיו תוקעים בשופר בחרם ונידוי, להכריז כרת. איך לשמור נעול, עכשיו כשכבר באוזניים שלי.

עבירות שדין כרת ללא מחילה.

פרוע השיער שלה, מטיל צל שמגדיל את החיזורון, את הזרועות הרזות ועד כפות הידיים. לתמוך בכתף בתנועת עידוד, מגע עדין שמקרין ביטחון. שמשדר שלא לבד. והרי לא, כי לא צריכה. כל אלה שחושבים שחזקים, היא אומרת, להתבונן בהם ולרחם.

חזק כמו אליאס, היא אומרת, שדי במבט אחד ותכף מוצא את הסדק בקיר, לזחול ולעבור. חזק כמו יזו.

הוא, התפלאתי.

ועונה, הכי חזק מכולנו.

להבין שתמיד בתוך צפיפות, מאז שזוכרת. מקיף ומגונן ליצור כעין מעטפת שגם אהבה וגם תחושת ביטחון. בעיקר הנפח. ויותר עדנה שהכי קרובה, אבל בהרכב שונה התערובת. ומתי צצו בפעם הראשונה השאלות, רק אולי כשכבר בני שבע שמונה, ואותן אל הנפח שעונה, כן, אני, האם חשוב. ואז שח (וגם זאת לראשונה) על מידת הענווה. מה שיחזרו וישמעו בניסוחים רבים, כאילו בסיס הכל. אולי לכן בחר ביזו. ובעניין גברת כהן שכמו אם, לכן כמות שהיא. ואם העיר מישהו שאיך ייתכן, כי כל כך רזה, או להגיד על החזה שלה שצנום מכדי להיניק, ואז היינו זוקפים עיניים לבחון גם כן, ובנוגע לרחם ממש לא זוכרת. היו טרחות היום יום והתנהגויות שבגלל התנאים ששררו שם למעלה, שהעיד החייט שבשום אופן לא תפורים למידות של ילדים (וזה בניסוח עדין, גיחך החייט).

עברות שמגיע מוות, אמרתי, לפי התורה. וצוחקת, כי לא היו מצליחים להגיע עד לשם עם החליפות השחורות וחולצות החג, לא היו מצליחים לטפס לכזה גובה.

ומזדקפת בתנועת די, פורצת בריצה אל הכביש, ובסיבוב עד עמוד החשמל למטה. הקפה גדולה שמוסתרת לגמרי, די זמן להזדרז עם המחשבות, דיבור אל עצמך, שיודע מה עשו להם ואיך הרגו, ולשם מה כל החקירות האלה שאפשר לכנות חוצפה.

זו עיירה רעה, הסברתי.

מפרפר החזה שלה מהנשימה, והפנים לוחטות, נוצצות מזיעה וחיוך.

מחשיך, אמרה, ושם כבר כולם.

והצבעתי שתביט, שתי חתלתולות. אחת שחורה ולבן על הרגל והשנייה אפורה. פוסעות לאט בין העשבים, מייבבות. היה בבוקר ליד הסיבוב של המועצה כשנחרדנו מהחבטה, וחתול גדול זינק ממש בינינו ובטיסה עד האזדרכת, לרבוץ על האדמה מת. המכונת של לישי המשיכה בנסיעה כאילו כלום, וכשחזרנו מבית הספר ביקשה גברת אביעזרי לסלק, לפני שיצטרכו להימלט בגלל הריח. אדון צירין תפס בזנב וגרר אל חבית האשפה, אומר, אחר כך נשרוף.

אולי הגורות שלה, שיערתי, מחפשות את האם.
בצעדים אטיים, לא חוששות מאתנו, לא נוהרות. הייתה אימא שלהן, אמרתי, לפי היללות. גברת
כהן תמהה למה להאכיל כל חתול משוטט. אבל הנפח הציץ בה במבט אלכסוני, נוטל חתיכות לחם
ומפורר עד שנגמרת כל הפרוסה.

גברת צירין

איך מתבוננת בעיניים שונאות ובלי לשיר, כי בזמן ששרה כאילו בעולם שזורם ולא מצטבר, כאילו
נמצאת שם. לא להבין, אומר אדון צירין, גם לא הילדים שלה.
זה הנהגים.

הדור השני מוכרח שיהיו נהגים, שאפשר למלא בכל שאלון, במקום שכתוב המקצוע. לא כמו הזקן
שהוא קצת מכל דבר. תכתוב בנאי, אומר המורה, או אולי קבלן, מפני שגם את האינסטלציה
והריצוף. הכל עושה בעצמו. אפילו מרכיב את חלקי הנגרות וצובע, עד שאי אפשר להבחין שלא
חדש. יותר מתאים, אומר המורה. וגברת צירין מסתערת אל הדלת, משאירה בחלל דיבורים בשפה
שלהם, שאפילו לא זו של הזקנים, מין לעז מעולם שתמיד שלג. סימן שבשיא הכעס.

איך שאתם רוצים, אומר המורה, אני רק הצעת. חשבתי שהשפה, אבל אליאס אמר שכך גם אצלם, וזו הרי ארץ אחרת. הרבה מילים משותפות,
אמר אליאס, אבל שם אצלה יותר חושך, הרבה יותר כי נמוך, ואין שם כבשים, על זה מוכן
להתערב.

השיר ההוא, הזכרתי לאדון צירין. הבטחת.
הוא הניח את הצינור לפני האבן ודחף מתחת עד שטיפסה עליו. עכשיו תבוא לעזור, אמר, ואני
התכופתי על ידו. היינו נועצים ודוחפים וכך זזה בכל פעם אולי עשרים סנטימטרים. בעדינות
שלא תישרט. וכשעברנו את עצי ההסקה שאלתי לאן הוא רוצה להעביר את הדבר הזה, ומה זה
בכלל. והוא ענה שעד הגדר של המועצה.
מה אמרתי, הזדקפתי.

אדון צירין הסביר שבאמת זה כבד, יודע בעצמו ואני לא מוכרח. יודע את כל העצות, ושהיה אפשר להביא טרקטור. אבל אז היה צריך לפנות מעבר במקום שעומדת הערמה הגדולה. עניין שלם. ושטראובר גם היה שואל שאלות.

לא יכולתי לקום ולהסתלק, לכן חזרתי והצטרפתי למאמץ. אבל יהיה חייב להראות כשנגמור. הרי איננו מפחד שאספר.

תצטרך להבטיח, אמר אדון צירין.

אף פעם לא ביקשת, אמרתי.

כאילו לראות בעיניים איך מתחפרים הקמטים לתוכו, מפני שאי אפשר להילחם בכל. אפילו הידיים מכוסות בכזאת קליפה שנדמה שמידבקת. כמו מחלת עור, כמו לסבתא רחל. סבתות אף פעם לא מערבבות מלט, לכן לא יכול להיות שמזה. כשמגיעה מיד הן אוחזות זו בזו, מחבקות ובוכות, אבל כל אחת בגלל משהו אחר. כבר לא נשאר בשביל מה לחיות, היא גונחת, תני לי סיבה אחת. וגברת צירין יורקת לרצפה שכך אסור לדבר, חטא. הרי ישנם חמישה שחיים וקיימים, ונכדים הביאו לך.

לא נשאר ימים רבים, גונחת סבתא, ושם כולם.

כבר יודע את כל השמות, ראובן ושמעון ולוי, ואת הנשים שלהם, אבל הילדים מתערבבים. והמורה אומר, כך או כך מה אכפת, מה יעזור, ומבקש לדעת איך עברה הנסיעה.

דרך ארוכה מתל אביב עד לכאן, ובכל שנה כאילו העמיסו חבילה נוספת. אכפת אכפת, מתפרצת גברת צירין, ותרשמי על המצבה. על מה, שואל המורה, ותכף משמיע מין הו שמראה שהבין. תוספת קטנה להוצאות, מסבירה גברת צירין, מפני שאותו השיש, ואם לא תדאגי בעצמך שיחרטו, ישמחו לשכות. את כל הרשימה, היא מדגישה, כל השמות ובלי קיצורים. עדיין היא חיה, אומר המורה.

רק אם תבטיח, חזר אדון צירין.

יש מין גידול על האגודל שלו, וכשהוא אומר שבמקרה הזה אני מוכרח, הוא זוקף אותו כאילו מאיים. לפעמים בא גם בלילה, ואז מתארך וחד כמו נצר אגבות, גליל בתוך גליל בתוך גליל עד שלבן ורך גם הקוץ שלו. לכן למשוך, לא למהר להתחייב, מפני שמוכרח לספר להם, ואליאס יגיד שכך כשנעשים זקנים.

בין הלול והערמה נעשה צר המעבר, כמעט סתום. ועד שמצליחים להזיז היא פותחת את הדלת ועוקבת אחרינו, ממהרת להיעלם. כבר בפעם בשלישית. בטח לא עושה כלום בבית, רק רצה בין החדרים ומנגבת את הידיים בסינר שלא זייעו. מפני שרוצים להשאיר מזכרת, אמר אליאס, אני ואסילי הייתי כאן, לא הבאתי תועלת, סתם עשיתי לחם ואכלתי אותו, חלילה שישכחו. מה הועלת אתה, שאלה אוה, וענה, חכי חכי, הרי רק התחלתי.

ולמצבות יש טעם רק כשמעמידים באמצע הכביש שיפריעו לתנועה, לא בפינת חצר מאחורי ערמת קרשים. וחוף מזה אני אלוהים, הרי הסכמת אתי.

הסכמת, צחקה אוה, ואליאס אמר, כבר שכחת.

הרחקתי אותם. בכל רגע תצא זו לראות מה עושים. לכן קודם להגיע עד הערמה כאילו כדי לטפס, וספרנו בקול לדעת כמה זמן בין הצצה אחת לאחרת, ופעם הגענו למאה ועשרים ופעם לתשעים ושש, ואז זינק אליאס וחזר לפני שספרנו שישים והמשכנו עד מאה ושתיים, מחכים שתסגור את הדלת. אז ניגשו שניהם, ושם התחילו להתווכח עד שצעקתי שיחזרו.

כך אצלם, אמר אדון צירין.

העמדנו אותה, מנצלים תלולית עפר מיוחדת שבנה צמוד לבסיס הבטון. את זה הכין מזמן בלי שידעתי, והאבן החליקה אליו ואז דחפנו יחד עד שניצבה. עכשיו נוסיף דלי של טיט אמר אדון צירין, שפך מים לתוך התערובת היבשה וערבב לאט לאט. כך כשהכל מוכן מראש. אם עובדים עם שכל די במחצית המאמץ, וכשיש עוזר טוב אפשר לשבת ולהביט.

בכל זאת התעייפתי, נאנח אדון צירין. יצק והחליק במכות פטיש עד שנדמה כאילו מים. אומר, מחר בבוקר כבר יהיה קשה, ורק נצטרך להרטיב אותו, אני בבוקר ובערב ואתה בצהריים. הזדקף והסיר את השקים שכיסו מלמעלה. עדיין צריך למלא את האותיות בשחור. בלי זה אי אפשר להבחין, אבל להבין לא תוכל אף פעם מכיוון שברוסית. אנחנו יכולים לקרוא, אמר אליאס, אותן אותיות. אדון צירין קרא בקול ואחר כך תרגם, אבל את הפתגם לא הצליח, אומר שקשה להסביר בעברית מפני שלפי המילים זה להצטרף אל הקיר חלק חלק. אנחנו יכולים לקרוא, אמר אליאס, אבל לא להבין.

אווה הכחישה שהסכימה שאלוהים. אחת ההתחכמויות שלו שכמו פילוסופיה. אולי רעיון, אבל במחשבה שנייה לא מוליך לשום מקום. סתם תואר ואפילו חסר ערך כי ניתן לכולם. לכולם, תמהתי. תשאל אותו, אמרה אווה, הוא הממציא.

דווקא יזו, אמר אליאס. מההערה שלו שחושב ששמחה שם בפנים. ואת שאלת, למה מתכוון. בתוך הפצע, אמרה אווה, כן.

קוף, תיקן אליאס, סתם קוף, ואני שלפתי אותו מהרגל, ואז אמר יזו ששמחה לכולם שם בפנים, זאת אומרת, לכל תאי הגוף שניצבו כנגדו ונלחמים לסלק, לא יודעים איך לעשות, אולי לעטוף לאט לאט עד שיירקב, ופתאום כזאת עזרה מהשמים. בטוחים שכוח עליון, חיך יזו.

ומזה צף הרעיון, הסביר אליאס, שקטנטנים כל אלה, תאים שיודעים את התפקיד שלהם, להילחם בגוף זר, ולא מסוגלים, מוכנים להקריב את החיים שלהם, לא מבינים שכולם יחד גוף אחד שאפשר לכנות אלוהים, מי ששלף אותו.

זה אתה, מלמלתי, ואווה הסבירה שרק משל, ושאוילי גם אנחנו תאים במין גוף שעושה מעשים, ואנחנו רואים אותם ומתפעלים בלי לדעת שבעצמנו.

עד עכשיו לא ידענו, צחק אליאס, ואווה סיכמה, זה הרעיון שלו.

היא לא חייכה, לכן חייכתי, זהיר שלא למעוד, מפני שאולי דיברו ברצינות. ולא המשיכה. לכן שאלתי לאן זה מוביל, שצריך להיות המשך. ואליאס ענה שההמשך כאן ליד הגדר של המועצה, דוחף אבן מתה מפני שהזדקן, אלוהים זקן.

כך שם אצלם בכפר, גילה לי אדון צירין, מציבים בכל חצר שורות שורות, והישנים כבר מתפוררים מרוב שנים, ומי שעזב כאילו איננו, לא נחשב. וכשראיתי בפעם הראשונה צחקנו יחד, גם התביישה קצת, הסבירה שמבוגרים מכדי להשתנות, וגם הצעירים מכירים אותן עוד לפני שמבינים שמעשה ידי אדם. בין כה וכה לא שהינו אלא יום ולילה, וביום שאחריו חזרנו ברכבת, בטוחים שרק שנינו בעולם וכל השאר דמיונות. כך העולם.

עכשיו לא לגעת עד מחר, הורה, עד שיתייבש השחור. הוא הדף את היד שלה והחל לעטוף בשק, והיא הציצה בו בפנים קורנות, תומכת בבטן הגדולה שמאחורי הסינר, ומין חיך שלא ראיתי אף פעם. טיפשה שכמוך, אמר אדון צירין, מותח את שולי הכיסוי ומחליק שייראה יפה, ואחר כך את

גל העפר שכבר מיותר, מרחיק ומיישר בתנועות עדינות, כאילו נוטע שיח הרדוף. ופרחים הרי לא משהו שמדבר אליו, לא מבחין בהם בכלל וגם היא, לכן יצק בטון לאורך חזית הבית, ומאחור ערמות קרשים וברזלים ותרנגולות, ופתאום הרדוף עם גומה עגולה למלא מים, אחר כך תאנה, וזה כשכבר בחיפה, כל הילדים שלהם, כולם בעסקי משאיות, וגם הנשים שלהם. אפילו עדינה. גם אני, אמר אדון צירין, טיפש מטופש.

כך גם כשרשם בטופס בנאי. לא מפני שנחות, אחד שברור שעושה בחומר, עושה בידיו, לא סרסור שרק נוטל ונותן ובינתיים מתמלאים הכיסים. ירשום בנאי שזה נכון יותר, כאילו רשם טיפש.

לא להזדקן בשום אופן, אמר אליאס, צריך לתקוע כדור וסוף. ואני הערתי שאדון צירין דווקא בסדר כשכל הפרש הגילים ביניהם שנה אחת, אולי פחות. פתאום התחיל, הסביר אדון צירין, מדברת עליהם, פתאום באים בחלומות, שואלת מי עוד חי, הרי שלושים שנה בלי קשר, וגם קודם רק שמועות, יודעת שמי שנטש, כאילו מת, ללא שום זיכרון, גם לא על גבי המצבות. פתאום חוקרת את שמש מהירקות למה קטן כל כך הסלק, למה אין הזן הוורוד שהרבה יותר מתוק. תביא מחר, היא אומרת, גדול כמו אבטיח ומכסים במלח חביות מלאות. ובא אליי לשאול, אומר שלא הבין על מה מדברת ולא העז להתווכח, חושב שמהו בראש. ואז עניין המצבה.

בדרך כלל עסוק אחר הצהריים בהכנת הברזלים. שישה שישה, ומכופף בקצוות עד שכמו מסגרת, ואז מדבר, ואני מגיש את חוטי הברזל, גם עוזר לקשור. הכי חשוב ההידוק, הסביר אדון צירין, סיבוב שלם ועוד קצת אבל ברגש, בעדינות, מפני שקצת תגזים וכבר קרוע. כן. ואחר כך עם הכרוב, שצריך לכבוס בחבית, צריך שתיים, הרי אי אפשר לדעת אם לא יתכסה שלג. ומתחילה לגרור מהשוק סלים מלאים. ומתי אביא לה חבית של עץ. לא מברזל שמקלקל את הטעם. ועכשיו המטבח מלא ריחות, אבל לפחות בתוך הבית, חבוי בין הקירות כמו סוד.

ברושים, הצעתי, שורה צפופה, ואחרי שנתיים כבר כמו קיר. להשיג אולי במשק הפועלות, במשתלה שלהם שמגדלים כל מיני עצים ושיחים, אבל לא בטוח שברושים. אדון צירין התבונן בי, אומר, ראש חכם, דיבור שמשמיע בכל פעם להורים בשפה ההיא. וכשהמורה שואל מה הפעם, הוא משיב, לא בנאי, לא נהג, אפילו לא קבלן, יותר למעלה. עכשיו מכוון רק אליי. מספר איך נסע לחיפה להזמין את המצבה.

קודם ניסה אליה, לפנות אל ההיגיון שלה, להסביר שארץ אחרת, שעולם אחר. איך אפשר להבריא בתוך הראש חבילה כזאת. אבל היא הפצירה שבאים בלילה, כל לילה. ישפוך חמישים לירות ובלבד שתוכל לישון. שלא תפחד לעצום את העיניים. וזה רק האבן, בלי ההובלה והנסיעות. מפני שאי אפשר לחפש בקרבת מקום, לפחד שיעבור מפה לאוזן, להגיד, יצאו מדעתם. את זה הבינה, אמר אדון צירין. לכן העדיף שלא לספר גם לבנים, לא לבקש שיעזרו. מיד יתחילו בהתייעצויות, להגיד שזקנים וצריך השגחה, שאם לא כן יגמרו את כל הרכוש, לא יישאר כלום. שלוש פעמים נסע לחיפה וקיווה שהסתיים, כך חשב, עד שעלה עניין הקבורה.

אדון צירין מתבונן בי ואני בו, מחכה שיסביר. אבל הוא לא ממחר. לפני כן רוצה לשמוע מה אמרו. הרי הראית להם.

לא יספרו, אני מצטדק, מפני שאין למי, רק אלה שבצריך ודי. ואז מהר, כמעט בצעקה, מפני שתוקע את העיניים, שאולי חשוב שידע שמכירים את זה מקודם, כבר ראו במקום אחר.

לא אליאס ואוה. אלה יכלו רק משמועות, ואליאס כינה, עבודת אלילים. אחד חוסך מהלחם כל החיים עד שמצליח לאסוף, ועוד צריך לדאוג שלא יירטב בגשם, להבטיח מקום ליד המדורה וגם

לאכול ולשתות. אולי את זה לא, אבל גם מחזיר פחות, לא ברכה, לא ביטחון, רק להרגיש ששייך. ואוה אמרה ששומר שלא יתפזרו.

איזו העוויה על הפנים של אליאס. חזר בקול על המילים שלה בטון מלגלג, אפילו התעצבן. מפני שאם מקום שטוב לחיות, למה שיתפזרו, ואם סתם, מה שכך באמת, מוטב שיתרחקו, כמו שעושות כל החיות, כל הצמחים, למצוא קרקע פורייה במקום אחר. להגדיל את הסיכוי לשרוד. ואחר כך בחדר שלהם, הדגיש שההסבר שכל כך עלובים, שכמה כבר אפשר להתרחק כשהולכים ברגל, כל אחד עם השק שלו, וכשרואים שמתקרבת השקיעה רצים בחזרה אל הצפיפות. והחייט שאל למי מתכוון.

מפני שלרגע דימה שרק כיסוי, הזדמנות למתוח ביקורת. שמתכוון לאחרים. כאילו מישהו מחזיק בו, כאילו מחזיקים במישהו, מי בכלל צריך כל כך הרבה. ואז התערבה גברת כהן, הרגיעה. כך יזו. וגם סיפר שהנפח העיר שבכל המקומות, אפילו כאן, אבל מעורבבים, וכך כשפחות חשוב. וכבר ראה שממש הורגים, וזה למעלה בהרים, איפה שעננים נשפכים כמו ברז וצריך את הבתים על עמודים שיוכלו לעבור, וצריך צפוף כדי שגם השבילים.

אמרו שכבר ראו בעיניים שלהם, סיפרתי לאדון צירין, ולא הופתעו כי ממש כזה. אדון צירין אמר שבסדר, שאולי שם. אי אפשר להיות בכל המקומות, פינות שכדי להגיע צריך לנסוע ברכבת ימים שלמים, ויש הרים שלא מטפסת, לא יכולים לבנות פסים, לכן להמשיך רק ברגל או שרוכבים על בהמות משא, פרדות, שמסוגלות למצוא מקום לרגל בין האבנים. לא הסוג שמגדלים כאן, הדגיש אדון צירין, ולפעמים נשברת להן הרגל, תקועה בתוך הסלע ואי אפשר להציל.

ואז היא בעצמה, כשכבר סיימנו, כשכבר מילאנו את האותיות בצבע עם שכבת דונג ששומרת שלא ידהה. אדון צירין נראה שבע רצון, הציע לשתול פרחים מסביב. אבל היא הביטה בו במין פנים שאומרות שמוטב לו לעסוק במה שמבין, יותר יפה לא ייתכן, ומה שעוד נשאר זה לשכב מלמטה. שואלת אם יבטיח לה את זה. כבר הסברתי לך, אמר אדון צירין, אבל היא ענתה שיהיה לידה כשזה יקרה, ועד שיגיעו מהחברה קדישא יספיק לטמון ולכסות. אחרי שכבר הגוף בפנים לא יוציאו, לא יעזו להוציא. איזו שטות, התוכח הוא, כאילו מובן מאליה שתמות לפניו. ובכלל, לחשוב על העתיד, להשאיר את הדבר הזה בחצר, כששנינו נגמור, מי יכבד, מי ישמור נקי. הרי כולם בחיפה ומשם אין חוזרים, אף פעם. ימכרו את הבית למי שייתן יותר, לקבלן שכטר או לאדון לישי שתכף יתקע איזה לול. זה אסור, אמרה גברת צירין, תגיד להם שרק מי שיסכים לגור פה, אחרת לא יקבלו חלק בירושה. והוא ענה, ימצאו דרך הממזרים, מבטיח לך.

בכל יום שבת בארבע. ואחר כך משחקים בכדור רגל בחצר בית הספר, ואז כבר כולם. בהתחלה ניסה המורה שפירא להתנגד, אבל ויתר. תמיד אפשר ללכת למגרש של ההסתדרות, ושם לשחק עם החילוניים, מה שיותר גרוע. המורה שפירא גם רצה להחרים את הכדור, אבל דוביק אמר שרכוש פרטי, ואוי ואבוי אם אבא שלו ישמע, ומאדון מצקין מפחדים כולם, מתייחסים בכבוד. עוד ביום שישי כתב דוביק על הלוח, מחר בחמש, ואברמובסקי אמר לו שבתחילת כל שיעור הלוח יהיה נקי, ולהודעות יש מקום מיוחד בפרוזדור. לכן למחוק. דוביק ניגש ללוח ובדרך שאל אם כולם ראו, ואליאס קרא שרק רגע, רוצה להעתיק. זה כבדיחה. בין כה וכה לא משתתפים, גם לא בפעולות שלפני כן.

מפני שלא מאמינים באלוהים, זו האמת. ואת זה לשמור בסוד, לא לספר, כי מישהו עלול להלשין ויגרו מביית הספר. אוה ניענעה בראש שנכון, אבל אתה לא תגלה. ביקשה להסביר למה נרשמו לבית הספר שלנו, אבל הופיע יזו, כאילו להרגיז, ועכשיו כבר ידברו על הדברים שרק שלהם, כאילו אינך.

יזו סיפר שכל הזמן עם הניירות שלו, לבדו, ועדנה ביקשה שלא יפריע. בכל זאת נכנסתי, המשיך, ואז הביט בי, מחכה, ושאלתי אם הפרעתי לו. אתה הרי יודע שלא, השיב הנפח.

ושאלתי אם הכל בסדר, אמר יזו, כי דאגתי.

כן, הקשיבה אוה.

ואז חייד (המשיך יזו), מחייד ושותק, וגם אני.

כן, אמרה אוה.

ושתקו.

אחר כך אמרה שהיה צריך לכתוב הכל, כל מה שהיה, כדי שישאר. בלי זה מי בכלל יזכור שהיה פעם נפח. לא עכשיו, אבל נאמר בעוד עשרים שנה.

אני אכתוב, אמר יזו.

אוה הסבירה שלא עניין פשוט. שחשוב איך מנסחים, ולדעת להבחין בפרטים, ולהשמיט מה שבשוליים. ואיך לזכור את המעשים שם שאפילו היותר גדולים אולי רק שריטות.

אני אכתוב טוב, אמר יזו, והיא חייכה, אומרת שמזה אולי יזכרו גם אותנו.

זה בפעם ההיא, כשהתערבתי ואמרתי שמכיר את זליגסון הסופר, שכותב את תולדות העיר. שני כרכים עד עכשיו, ואולי כדאי להיפגש אתו.

הם הקשיבו. קודם ננסה לבד, אמרה אוה.

זה בפעם ההיא.

עכשיו צץ לו הזליגסון הזה, מתבונן מהכביש איך מתווכחים כשמסדרים את הקבוצות, והשערות שלו לבנות ומתנופפות על העורף. תראו שיכתוב עלינו, אמר גדעון, ודוביק ענה ששטויות, כי רק על ראש המועצה ועל המייסדים. תראה שיכתוב, התעקש גדעון, מפני שליבו מכריז תמיד שאנחנו חלון הראווה. אז בואו נתחיל, קיצר דוביק.

ובאמת נשאר עומד, מוחא כפיים כשהבקיעו שער, ובהפסקת המחצית כשמחליפים מגרשים קרא אלינו מהגדר שנתקרב, וביקש לדעת את השם של דוביק שהיה הכי טוב, ושלי, מפני שבלמתי אותו כמה פעמים. אתה נמוך אבל זריז, אמר זליגסון, ורשם בפנקס שלו, וגדעון אמר, תרשום גם אותי, אני הבן של ליפקין. עוד כמה ילדים צעקו שמות והוא רשם, מברר מאיזו משפחה, ואם אביו זה וזה. בסוף התחילו גם הבוכרים, ואז הכריז שדי, ורק שאל מי אבא שלי. מורה, אמר גדעון ליפקין. זליגסון הכריז, עלו והצליחו, והלך, וכשהתרחק אמר גדעון, תראה שאותך לא יזכיר.

מי צריך, עניתי.

ופתאום רציתי להתרחק. וכשאגרונוב שאל מי מוכן להתחלף, אמרתי שאני. עדיין היה אור, אבל אפור ובלי ברק. כזה שתמיד בחורף, שמושך למטה, עושה הרגשה כבדה. ליד עמוד החשמל שלנו שיחקו הצירלויים וכל השאר. חיה צווחה, ראיתי אותך, חוזרת וצווחת. ועכשיו אליי, אם רוצה להצטרף. ולא רציתי. לכן המשיכה, וגם אני, אל הצד שלא רואים, איפה שהארגזים הגדולים שכתוב מבחוץ, בית חרושת שמן חיפה, באותיות שחורות. ערוכים זה על גבי זה כמו מבצר, רק לא מהצד של בית המועצה. אבל הרי משם אין סיכוי שיתקפו בגלל הבוץ.

עכשיו כבר לא אכפת. סתם צעקות של מירה שעוברות גבוה בלי לטפטף, צורחת בסופרן שלה שלא, לא חוקי, אי אפשר לעמוד כל הזמן ליד העמוד. לצאת כולם, צעקה מירה, שברו את הכלים. ואז הקול של אדון צירין, מופיע בדלת, הולך אל הסיד להכין בדליים למחר, וככל שמתקרב, מגיעה הזמרה, אבל עדיין מתכסה בצעקות המשחקים. עכשיו שואגים כולם יחד, ובעיקר חיה והשאר נגדה, מפני ששומרת על העמוד, ואיך אפשר להקדים אותה אם לא מתרחקת. תמיד תמיד כשהיא.

את זה כבר בהרבה יותר שקט, כמו ליווי לשיר הזה שנשמע צרוד מהגרון של אדון צירין, מתנגן בעצב בלי קצה, בלי ניחומים.

אצל כומר היה כלב והוא אהב אותו.

פעם גנב נתח בשר והוא הרג אותו.

הוא אהב והוא הרג

ועל קברו כך כתב

אצל כומר היה כלב.

לחזור שוב ושוב.

רחל

קודם המורה עם המזוודה, סוחב במהירות כדי לסיים. והיא אחריו עטופה במין מלבוש כמו רשת וכובע לבד חום שבלעדיו לא ייתכן, מפני שמשלים את הצורה העגולה, כלומר בכלל. צונחת על הכיסא שנאנק מהכובד, נושמת נושפת, ותכף להפיץ ריח של זקנים שהוא הפסח. עד שתשוב לנשום בשקט. ואז תנשק לאם, אחר כך לאחיות שמתעוותות בצחקוקים, מנגבות את הלחי. אבל לא לך, מפני שמציץ מעבר לדלת ומסתתר כששואלת. גם כשמגיע תור התשורות, שלא בעלות עניין, מפות רקומות לשים על הכוננית, מתחת לזכוכית הסדוקה של השולחן, או לצבור בארון הגדול ליד הממחטות, עד שנזכרים לקשט את הסוכה.

עכשיו גברת צירין שמתפרצת בלי לדפוק בדלת, בזרועות פרושות, בדיוק בדיוק, מפני שממתינה מהבוקר. תופסות זו את זו ופולטות צרור דיבורים בשפה ההיא שלהן שכבר יודע על פה. סבתא מנגבת דמעה, אבל לא גברת צירין, אומרת, מוכרחים להמשיך מפני שכך רוצה, יתברך שמו, וצריך להודות על עוד פסח שאי אפשר לדעת אם לא אחרון. עוד הרבה עבודה לפנייה ומוכרחה לקצר. ככל שמקדימה תמיד חסר, ואת, מוטב שתנוחי אחרי כל הטלטולים. מחולות מחנייים כבר לא בשביל רגלינו, אומרת גברת צירין.

צעדים שאומרים תקיפות, ממש כמו שבאה. והאם אומרת, עכשיו לכו לשחק בחצר. כאילו אותן עצות, כבר אז, מפני שהיה אצלה, במטבח שלה. מוזגת מין תה בכוסות זכוכית ישנות, ומניחה אחת לפני הסב שעדיין חי, ושתיים לפני המורה ולפניי. מחייכת אל הילד שמגבב פרטים בלא שיצטרפו לתמונה המתבקשת, מתאמץ לרצות את הסב בהפגנת בקיאות. וזה אומר, שים לב, דווקא הן שיושבות בית, יושבות אוהלים, אינן שומעות קולות מוזרים, מטילות ספק בקיומם. אולי מחייכות בסתר, צוחקות לגברים שרואים בדואים מזוהמי רגליים ומדמים מלאכים. אבל תובעות ילדים, בכל פה, אם אין לי למה לי חיים, האם זוכר. ועל הוולד צריך להגן. פעם ממאכלת אביו, פעם ממזימות אחים. בעצב תלדי בנים. ואני מנענע לו בראש, אומר, זו חוה. הנח לו לשתות, היא אומרת, מתבוננת בי בעיניים מאירות, מלטפות, שואלת אם אוכל פרוסת לחם בריבה.

מין גיבוב של כוכים שמתהדרים בשם נווה שאנן, אולי ללעוג. במרפסת קטנה שסגרו בלוחות עץ להיות מטבח וחדר אוכל וחדר אורחים. נדחסים יחד שניים וחצי על שניים, אולי פחות. ומעבר לזה השביל. ואילולא הווילון יכלו להציץ פנימה, לראות איך מתרווחים בחדרון האחורי עשרים וארבע שעות בכל יום, אולי קצת פחות, אם תנכה הליכה לתפילות, אולי שעה שעה וחצי, ראינו שקרוב בית הכנסת. ולה המכולת וקצת חיטוט בתחתיות ארגזי הירקן, לפי מה שהביאה בקערה,

פלחים פלחים כדי להסיר את מה שפגוע. אינו שלם החשבון שעשית, אמר המורה, מפני שיש לצרף את זמני הארוחות ושעות השינה, ומדי פעם שמחת מצווה, ולוויות שבוודאי תדירות עוד יותר, ושכנות.

כבר היינו באוטובוס, בדרך חזרה. ואני אמרתי, אבל הוא. וענה, הרי שמעת, תוקע עצמו בספר, ויכול כל העולם לעבור בסך לפני הבית, לא ירגיש. וספרים כמה שתמצא, קירות שלמים, אפילו תודה על שמסיר את האבק. וכך הרי אביו וסבו ואלו שלפניהם. ללכת אחורנית עד איפה. אולי בתנאים פחותים בהרבה, בארץ קרה, מאמינים שיש דין ויש דיין, מאין באת ולאן הולך.

כבר התחיל שיער לבן בצדדים והגוף כבד. מנסה לצייר בגוונים בהירים מפני שאולי נסגר גם לו. גיל שהחלומות כמו בבוץ ושם לזרוק חכה. לפעמים אפילו חשוף לגשם, כך אמר, אבל לא בפעם הזאת. עכשיו מחייך, שואל אם לא שכנע, ומבין שערבוביה שלמה. להגיד, להיות ער בלילה, במיטה, עם מחשבות שכבר נהיו ספקות, מפני שאי אפשר להיות בטוח בשום אמונה.

לכן אולי טוב שכבר מת. והיא כאן אצלנו, עומדת ליד הדלת ומתבוננת בנו איך מתרוצצים על הכביש, הודפים את הכדור שלא יפגע ברגליים, וחיה מכריזה שאי אפשר להצטרף כי באמצע, כשכבר יש נקודות רעות לכולם, ואיזו חוכמה. לאה מציעה שיחייבו גם אותה בנקודות, גם מבטיחה שלא תגיד אחר כך. מה שמבקשת זה להצטרף למשחק ולמה כל הוויכוח. אבל חיה צועקת שלא, והיא הקובעת כי שלה הכדור. עכשיו האח הקטן של לאה, שקוראים יצחקלה, צועק גם כן, מפני שבגללה הופסק המשחק ועוד מעט חושך. תלכי כבר, הוא צועק, דוחף אותה. ואני אומר לו, הנה אביך.

זו השעה שחוזר אל הצריף שלהם. מין ישן ורעוע, מצופה נייר זפת, מיד אחרי הבית של השוחט, וגם האורווה. תמיד יושב זקוף על העגלה, משמיע גרגורים שמזרזים את הסוסים או שעושים שייעצרו, ונדמה שהקולות לא מהגרון אלא מתוך הזקן שפרוע אצלו בכל מקום. עובר לא מביט, גם לא אל הילדים שלו, כאילו אינם. דבוק אל המושב וממלא את כולו. עד שמוזר לראות כשעומד על הארץ, ואז יותר קטן מגרינצר. וזה כשהיכה את יוסף.

גברת צירין פלטה מין גידוף, והמורה השיב שראוי לכל צליפה. לא מכים בחור בן שש עשרה, אמרה גברת צירין, והמורה תיקן, שבע עשרה ופי שניים בגובה וברוחב מאביו. בכל זאת לא ירים יד, לא יחזיר. הוכחה שיש תקווה.

גם כשישב בכיתה שלו, בספסל האחרון, חמש ושש שעות בכל יום, בשקט, בלי לפצות פה. עד שהגיע לגיל מצוות וחדל. פתאום באמצע שנת הלימודים, ושמועות שנראה כאן ושם, פורק ומעמיס, ולא בדקו. גם לילדים שלנו, אמרה גברת צירין, זאת אומרת מכות, אבל רק כשהיו קטנים, והכי הרבה לאהרן. שהיום בעל משאית משלו, ולעדינה אשתו צמה כבדה שחורה, שתמיד דמיינתי איך כורך אותה סביב היד שלי עד שנמתח הראש לאחור ואז לנשום. בחופש כשהיו באים לביקור, הבן שלהם היה מדבר כל הזמן על משאיות. מביט בבוז בזו שבביצה, אומר, גרוטאה. גם לועג, כי רואה שלא מבינים פה כלום במה שמתחת למכסה המנוע. איך בכלל להעלות על הדעת שאפשר לתקן. ואחרי שבוע חזרו לחיפה, ומאז רק לביקורים שנמשכים שעתיים שלוש, ואז במכנסי צמר וחולצה לבנה שלא מתאימה לבילוי על הקרשים. לכן נשאר בתוך הבית, לא יוצא אליי, וגם לא צריך. בין כה וכה קלקל כהוגן בהערות שלו, ומוכרח לבנות מחדש את החלומות.

לקבל חיזוק מהיריקה של אליאס שאמר, נהגים. בטון של בוז, כאלה שחושבים שבשיא הקדמה, ותרבות זה האדום שעל הציפורניים של הנשים שלהם. אוה העירה לו שאפשר בסגנון יותר מנומס. זה מפני שמשאיות, ענה אליאס, אבל גם אלה מהאוטובוסים.

בהתחלה. וכל הזמן דיבורים כמו חידות. עד שחשבתי שכך יישאר תמיד, ולא שאלתי מפני שבין כה וכה לא יענו, או שיגידו שבגלל מה ששם, ואי אפשר להסביר למי שלא היה. אחר כך באו הזדמנויות שכמו סדק, ואז חשבתי שמזל ששתקתי, מפני שאיך לדעת איפה פוגע. ושוב קצת זמן עד שהבנתי שגם לזה מענה כמעט קבוע.

אליאס הסביר שהיום כבר בכל מקום אווירונים, ובעוד עשר שנים אולי יטוסו בעצמם, בלי טייס בכלל, רק לחיצות כפתור. אתה יושב לפני לוח מלא כפתורים ומפעיל בלי לזוז מהמקום. כמו רדיו, הוא אמר, שאפשר לחבר לחשמל, ולשמוע מה אומרים אנשים רחוקים. אחר כך יגיעו התמונות, ימצאו דרך להעביר, אולי גם את הפנים שלך. מניח שולחן, אומר, אתה, אתה ואתה, ואז לחיצת כפתור, והצורות שלהם יופיעו על הכיסאות, מנהלים שיחה כאילו נמצאים ממש.

אז צחק. שואלת על מה ידברו, מפני שאם לא משהו חשוב במיוחד אז לשם מה. בדיוק החלום של המורה שפירא, שיושבים בשמים, אוכלים בשר, שותים יין, ואת זה קורא גן עדן. להיזכר בתגובה של אה, שאמרה לו שלא אוהבת יין, ובשר לא אוכלים אצלם, כל מה שחי, אז מה יהיה. והמורה שפירא ענה שכשתגיע לשם תבין מה חשוב באמת, אבל חייבת לזכור שמדובר בפרס לצדיקים, וכך לא בטוח שתצטרך להתמודד עם הבעיה.

כל אחד לפי מה שהיום, הסביר אליאס, אבל יביטו יותר במיקרוסקופים או יחפשו בשמים. אלה מעט, אמרה אה, הרוב זורע חיטה, מוכר בחנויות, מעשים שמכניסים כסף, והנשים מבשלות בשבילם ומכבסות. למשל אנחנו, אמר יזו, או השכנים, אפילו לישי או ליפקין או מצקין. עוד הוכחה שכל עניין הכסף רק כדי לדרג לפי החשיבות.

את זה אמר כבר קודם, בשיעור להיסטוריה. הקפיץ את אברמובסקי שתמיד חושש מהערות שימשכו הצדה, יסיטו את קו המחשבה. מתחיל בהסבר שלו על השלבים. קודם הציד, הלבוש והגלגל שמסמלים חכמת עשייה. אחר כך הכסף, שמאפשר התארגנות של קבוצה, התמחות ושיתוף פעולה. כבר לא צריך כל אחד לייצר הכל, וגם להתרוצץ לחפש משהו שמתאים להחלפה, איך שעשו קודם.

עכשיו מפסיק את הנאום לראות אם הבינו, ואז אמר יזו שלדעתו הכי מטרידה אותם דרגת החשיבות. אברמובסקי שאל, את מי, ויזו ענה, את האנשים. וכשראה שלא מבין, הסביר שקודם לא יכלו לקבוע אם הנפח חשוב או האיכר, ולמשל שני סנדלרים, איך להשוות ביניהם. ואז בא הכסף ופתר הכל, מי שיותר עשיר סימן שיותר טוב במקצוע. וכך עד היום.

לראות את אברמובסקי מתבלבל מהרעיון הבלתי צפוי. משתק לרגע, אבל מהר מהר חוזר להוביל. מסביר ליזו את המושג הזה, שמראים חיות כאילו מדברות וחושבות כמו אנשים. אמצעי מקובל להדגמת רעיון, בתנאי שנעשה במכוון. יודעים שאינו אמת ורק שעשוע ספרותי. לא כמו שעשה הוא, שייחס צרכים מודרניים לתקופה שכל דרך החשיבה שונה לחלוטין. תקופה של צרכים לקיום בסיסי. אנשים של אז ספק אם הוטרדו בשאלות כאלה. קולו של אברמובסקי נעשה תקיף, שעדיין רואה סימני אי הסכמה. נחוץ דמיון רב, ומי שלא ניחן בו, לא יעזרו הסברים. כמו לפרש צבעים לעיוור. עכשיו לגבי המשמעויות העקיפות, משום שעיקר ההישג, בנכונות להגיע להסכמה כללית. ציבור שלם שמוכן לקבל תמורת נכסים שיודעים שבעלי ערך, שימושיים, צדפים ופיסות מתכת ומטבעות שיצר השליט. שיתוף הפעולה הוא שראוי לתשומת לב, ובוודאי לא הושג ביום אחד. האם מובן. המורה אברמובסקי סוקר את הכיתה, אוסף תנועות הסכמה מפינות שונות.

אחר כך הדעה של אליאס, שדווקא בעיניו מצא חן, למדוד את כולם לפי הכסף. אחת לשנה מעמידים שורה ארוכה, והשופטים מכריזים, מספר שש, מספר שבע עשרה, לפי גובה הערמה. ואז בשופר להכריז שנגמר, ומתחילים בהכנות לשנה הבאה. וכעבור דור או שניים כבר בונים מחסנים בכיכר העיר, כדי לצבור כל הזמן, ושלא יצטרכו לסחוב לקראת האירוע. גם צריך לשמור מהגנבים, אלה שתמיד מנצחים, מפני שחסרי בושה. וכשמצליחים, עומדים בראש הטור. אמר שכמעט הצטרף לוויכוח, בייחוד כשאברמובסקי התחיל בתוקפנות ובעלבונות. ואוה לגלגה שלא הרגישו.

מפני שהתנפל בכל מיני ביטויים. מכריז שצריך לקרוא הרבה, לפני שמתייצבים להביע מחשבות. ויזו כבר ישב בשקט, סופג את ההטחות. ואז החלטתי שמוטב לתת לו לסיים, הצטדק אליאס. ויזו שאל, למי אכפת.

עדיין יכול לחשוב כל מה שרוצה, גם אם ההוא בטוח שניצח בהסברים שלו. לא מבין שבתוך המוח הכל כמו קודם, רק בלי להכריז. כך יזו. ואוה אמרה, גם לא לבחורות עם הצמחים. כעסה עליו שאומר כל מה שעולה לו על הלשון, בלי לבדוק של מי האוזניים. והן צחקו, שאלו אם שומע את הבכי, שוב ושוב, עד שחנה אמרה, תתביישו. במשק הפועלות.

אולי בביקור השלישי. ואם לספור גם את הלילה שבאנו בלי לפגוש, אז יותר. ובפעם הזאת ארבעתנו. עוזרים להן לחסל את הצמחים שנקראים שרכים, וצריכות בכל יום ערוגה. ריקי אמרה שאתמול נמשך אולי שלוש שעות. אז לפי זה אם כולנו יחד אפשר לסיים בשעה. וכשנגמור נלך לשתות תה בחדר שלהן, ואת העוגה של בטי.

כבר הכירו את אליאס ואותי. אבל עם אוה ויזו נפגשות בפעם הראשונה. וכשהגענו אמרנו את השמות שלהן, ואוה שאלה למה הורסים את הצמחים האלה. שאלה טובה, התבדחה ריקי. חנה הסבירה שצריך לנער היטב שירד כל העפר מהשורשים. גם להקפיד שלא יישארו חתיכות שיכולות להיקלט מחדש. תופסים גוש ומכים שלוש ארבע פעמים בפניה של המעדר, עד שנשארים שורשים כמו שיער סמיך, כמו תלתלים. עכשיו היא זורקת את מה שנשאר אל הסל השחור, וכשיתמלא, אחד הבנים יסחב לתעלה. מי מוכן.

כל יום ערוגה אחת, והיום את השנייה, וכך עד שייגמר הכל. אולי חצי דונם, אמרה ריקי, וזה מהתקופה שלפני המלחמה, שהיו עושים עציצים למכירה. ובמלחמה כמעט לא קנו, וגם חיים עזב, התגייס. ושרול שבא במקומו מעדיף דברים שאפשר לאכול, ירקות, אבטיחים, מה שטעים. גם אמר שלא רואה צמיחה, אבל זה כי לא מטפלים. לכן עוקרים ובמקומם ישתלו תות, שצריך אדמה קלה. זו אדמת מילוי שהביאו במיוחד במשאיות.

יזו אמר שהוא יסחב את הסלים. ואליאס תפס טורייה, נעץ מתחת לגוש, ופיצל בתנועה סיבובית, ואז אנחנו הרמנו והתחלנו לנער עד שנעשו קלי משקל. שניים שלושה גושים והסל מלא. ויזו אמר שבטח חושבים שרשעות.

מתכוון לצמחים שמרגישים שהורגים אותם, ולא מבינים למה, מה עשו שמגיע כזה עונש. הצחיק אותן. אבל לא את חנה. אולי בגלל שקטנה ויותר עדינה. לכן רק אמרה, תתביישו, והתכופפה עד שהשערות ממש בתוך השורשים. אבל ריקי ובטי המשיכו לצחוק, ובטי שאלה אם

מסוגל לשמוע. בטח צווחים בכל פעם שדורכים עליהם. ובדרך כשחזרנו, אמר שבאמת. זאת אומרת לא ממש שומע, אבל חש שמחליפים חוויות, צמח פונה אל צמח, מנסים להסביר את האסון בכל מיני נימוקים. אולי מאשימים זה את זה בחטאים. מאמינים שמוכרח להיות הסבר. לא תופסים שסתם. שמישהו החליט שצריך פינה נקייה, תופס מעדר ועוקר. לא מעלה בדעתו שפוגע, גורם סבל, שואה שלמה.

מה ששאלתי את המורה אחר כך, שאולי גם אנחנו. שפרחים לא יודעים שמגדלים אותם כדי לקשט את הבית. או כאלה שמוסיפים לתה שיהיה בטעם מנטה.

אז אמרה שלא מצאו חן בעיניה. גם שאמרו שנמשכה העבודה יותר זמן ממה שחשבו, כמעט שעתיים. אולי הערוגה היום הייתה יותר קשה. אולי באשמתן, בגלל ההפסקות שעושות להגיד כך להגיד כך, והצחוק. לכן כשנגמרה העבודה אמרה שרוצה לחזור, שמאוחר. חנה ניסתה לשכנע, אבל אוה חייכה אליה, אמרה שכבר שש. וריקי הכריזה שאיך שרוצים, ועכשיו יהיו מוכרחות לגמור את העוגה בעצמן, היא וחנה, מפני שבטי החליטה לדאוג לגוף שלה שלא ישמין. והלכנו. וכשכבר מעבר לגדר, נפנף להן אליאס ביד, והן לו, ואז גם אני.

יכולת להישאר, אמרה לו אוה.

אמרתי שצריך זמן כדי להתרגל לצורה שמדברות. ואליאס צחק, שלפחות יודעים מה חושבות, כל מה שבראש תכף על הלשון.

גם יזו, אמרה אוה, שהיה יכול לחכות עם הרעיון שלו עד שחוזרים. לא רעיון, תיקן יזו, רק הרגשה. ואמרתי שדווקא כן רעיון, ואפילו חשוב. אולי הכי חשוב. וכששאלה מה הכוונה, עניתי שכך הרגו את היהודים.

לא צריך לרוץ, אמר אליאס, כבר התרחקנו די, ובבית יתפלאו למה כל כך הקדמנו.

לדמיין שיושב עם המורה ואוכלים ארוחת ערב. לספר שהייתה ידיעה בעיתון שלצמחים יש תחושות. מצאו במחקר מדעי. והוא ישאל, איזה מין. למשל להרגיש כאב, אני אומר, להביע פחד, גם לשמוח. אולי, הוא עונה, אבל בוודאי פחות מפותחות משלנו. לכן כשאנחנו עוקרים אותם, או למשל קוצרים את החיטה, מה חולף במוח שלהם. איפה קראת את זה, הוא שואל. ואני מתעקש להמשיך, להגיד שאולי חושבים שזה עונש על מה שעשו. את זה לא מבינים גם בעלי חיים מפותחים יותר, הוא לוגם מכוס התה. כלבים מבינים. לליכטר יש אחד זאב שרודף אחרי התרנגולות, ואחר כך מפחד להתקרב, כי יודע שכועסים. יודע את העובדות, מה ראשון ומה אחר כך, הוא מביע השערה, אבל לא ברור אם מבין שיכול לבחור.

לדמיין שאלות של שבת, כששותים את התה, וזה בקיץ. להגיד, איך אפשר להאמין בו אחרי מה שקרה שם. ועונה, שהמאמין חייב לקבל שנשגב מאתנו, וצריך לבטוח שיש דיין. אבל כל כך הרבה, אני מתעקש, מיליונים. מספר שאי אפשר לתאר. שאם תסדר בשלוש, יהיה נמשך הטור עד טורקיה. יעברו בסך חודש שלם יום ולילה ולא ייגמר. הוא נאנח.

היו נגמרים מרעב על הבמה, המשכתי. והוא שואל, מי. מי שניצב שם עם יד אל המצח, מצדיע לתהלוכה.

אולי לא הבין גם עכשיו, מפני שמביט בי רגע ארוך, אומר, לכן, מכיוון שכל כך רבים. עכשיו שתה את התה.

כדי להפסיק את השיחה הזאת. לא להקשיב לטענה שמי שהוא כל יכול, איך לא מצא דרך אחרת, שמתאימה את המטרות שלו לכללי הצדק שנתן לנו. אחר כך יאמר לאם (וזה כשלבדס), שראש חושב, לא אכפת שתמיד נגד, תופעה שקשורה לגיל. אילו רק היה פחות רע. והיא תשמיע לחש של שקט, כי יכול לשמוע.

להיזכר במעמד בחדר הראשי, שיותר גדול ובאמצע השולחן המכוסה בלוח זכוכית. מקום להכנת שיעורים, גם לקבלת אורחים, ואת ליל הסדר. גם ישנים לאורך הקירות, מאז נולדה האחות הקטנה, על מזרנים שגורים בערב ובבוקר מחזירים. אבל רק המורה ואני, ובשבוע הפסח גם סבתא. עכשיו נגמר החג, ואנו עומדים ומחכים שתסגור את המזוודה ויתחילו נשיקות הפרידה, הצחוק שאי אפשר לעצור, והתוכחות של האם, אומרת, התביישו לכם. עכשיו כבר נועלת, והמילים באידיש שלא מבינים, אבל יודעים שמנסה לדחות את הנסיעה. רק עוד כמה ימים. מרגישה חולשה בכל הגוף והנסיעה מעוררת פחד. המורה משמיע מילות זירוז שלא משאירות פתח. חושש שיאחרו את האוטובוס ואז להמתין שעתיים ויותר.

בערב יאמר לאם שאין ברירה, ואיך אפשר בצפיפות הזאת, וכל התופעות שרק מחמירות משנה לשנה. והיא תענה שככה כשצריכים את עזרת הילדים, וגם אנחנו נגיע לעת הזאת פעם. על זה פתגם בשפה שלהם, והיא מצטטת. בטוחה שלא ישנה את דעתו, לכן יכולה לגלות רוחב לב, לומר, אולי נהנתה פעם כשבאו לעולם, כשגדלו. אבל ללדת שמונה למלמד תינוקות זה בוודאי לא טיול שבת.

את הסיום הזה היה יכול לחסוך לה, היא מוסיפה.

מתכוונת למתים, שקודם עוד לא ידעו, ורק שמועות שמטפטפות מפה לאוזן. מישהו משם הביא, אולי יחד עם המנגינה.

המורה קירש התכופף קדימה, מנסה להקטין את שני המטרים שלו. אומר, את זה שרו ברכבות כשנסעו למות. קודם אכתוב את המילים על הלוח למי שלא זוכר מהסידור. נטל גיר והחל כותב, אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח. כולם שתקו, גם כשהפנה אלינו את הגב. אחר כך זימר בקול נמוך, וכולנו הקשבנו רציניים, מסייעים מעט, מכיוון שכבר כמה ימים לא חדלים לשמוע את הבנות מהתיכון מסלסלות את המנגינה. סיים ואמר, זה הרמב"ם, ואז שרנו כולנו שתי פעמים, מגביהים את הקולות לקראת הסוף, ויורדים לאט לאט עד שדממה. אי אפשר לעבור לסתם שירים אחרי זה, אמר המורה קירש, לכן תלכו הביתה בשקט, בלי להפריע לכיתות שעוד לומדות. בבית לימדתי את האם. היה צריך לחזור כמה פעמים עד שתפסה, ואז שמה את האוכל, אומרת, גם שלושה אחים שלו.

לא ידעה את השמות. רק שבעלי משפחות וילדים. כל הזמן אמרו להם, תבואו תבואו לכאן, ועכשיו כבר לא יעזור אם יסכימו.

הגישה את המרק, צלחות מלאות עד למעלה, ופיזמה לעצמה בערבוב מילים. מזהירה שלא לקום לפני שגומרים, ובעצמה יוצאת לתלות כביסה. האחות רטנה שכל יום יותר מרק, ועניתי ששם היו שמחים לקבל את זה, וצריכה לחשוב על כך. הרגיז אותי הדיבור שלה. לכן סירבתי כשהציעה שכשנגמור נשחק בקלאס על המדרכה. אינך צריך לכעוס, אמרה, מפני שמאיפה יכולה לדעת אם לא הסבירו. גם לא לימדו שום שיר. אני יכול ללמד אותך, הצעתי.

אחר כך הביקור ההוא, כשכבר כמעט הסוף. אולי שנה לפני שמת, אולי שנתיים. כל אחת שלוש מאות שישים וחמישה ימים. הכפל בעשרים וארבע, ונכה כמה שתנכה על הליכה לתפילות וקניית לחם ושעועית, קצת קמח לעשות אטריות ושיירי מלפפונים ובעונה גזר. את זה לחלק בין שניים,

ועדיין יישארו אלפי שעות של בית. קצת ארוחות ושינה שאינה מרגוע, נקטעת הלוך וחזור במחשבות, בזיכרונות, אבל חלילה לא גניחות, כי יודע שערה, ורק ממתינה להזדמנות כדי להרים את הראש, לומר, אינך ישן שלימקה, ואיך אפשר עם כל הקושיות האלה, שצריך לגנוז עד שתגיע השעה להתייצב לפניו, ואז נדרוש הסברים. והוא עונה, תישני רחל.

רק פעם אחת, כדי שיישאר בזיכרון (מה שכלל לא בטוח, כי אולי מהתמונה שתלו בחדר הגדול כמה שנים אחר כך), איך מתבונן אליה, אומר, יהיה חייב להסביר, ובכל זאת עדיין חמישה משלך חיים וקיימים, וכבר העניקו לנו תריסר נכדים, ואולי ירחם השם ונתבשר טובות גם משם. והיא עונה, אילו כך, הייתי אומרת לו, מכאן ואילך כל מה שתוסיף, כבר גולש מן השפה, חסד אמיתי. פתאום מניחה את הסכין והלחם, ובאה אצל המורה, אומרת לו, שרוליק, אפילו אחד. והוא עונה, מה אפשר לומר אימא, לקוות שלא נתבדה כשנבוא גם אנחנו אצלו. מפני שאם לא חשוב, לשם מה כל החוקים האלה שכל כך חרדים ליתום לאלמנה וכי ימוך אחיך. פתאום זה.

קרן שמש נחה על השולחן. פתאום הופיעה חוגגת על חריצי העץ המלאים שומן שחור, ומוכרח לגרד בציפורן, עד שהמורה שולח יד לעצור. גיששתי למצוא מאין, וראיתי שמהקיר, מסדק שמתרחב כלפי מטה עד שדי גדול לתחוב אצבע. צריך לסתום, אמרה סבתא, שלא ייכנס גשם, וגם מהגג. הביטה בתקרה, למקום שנמשכו עיגולים צהובים כמו ציור של ילד. זה הציפוי, הסבירה, מתקלף ונקרע, וכבר הבטיחו לשים זפת אם נביא חומר. אבל עד החורף הרי עוד כמה חודשים וחבל להקדים. להקדים אין טעם, צחק הסב, ממש כמו לנטוע תאנה, והביט בי לראות אם מכיר את המעשה. הנהנתי בראש, והוא אמר, ילד חכם.

עכשיו נלך, אמר המורה.

שוב בסמטאות שלפעמים צרות מכדי לפסוע זה לצד זה. ואם בא ממול, אתה מתחכך בו או בקיר, או בעלי הלופה שמטפסת על הגדרות, משלשלת פרי שכבר לא כבד ולא ירוק, ועוד מעט אפשר לקלף את היבש. לא דיברנו, גם כשכבר הגענו לרחובות עם מדרכות, עם אספלט, ולא צריך לפחד שפתאום יצוץ באמצע עמוד או זיז, שורט ברגל, ביד, לפי הגובה. רוכלים צעקו, הזדמנות הזדמנות, אבל האנשים נחפזו למקומות אחרים. גם אנחנו, מפני ששונא רעש, תופס ביד שלי ומפלט דרך בתוך הצפיפות, ולא אכפת מה שתאמר, לא יענה. כאילו לשאול אותו בזה הרגע על הדיין, אם בכלל בטוח שיש.

דדי טען ששואפים להיבחר למועצה, וזה לא מתוך דאגה לעיר, מתוך מסירות. סתם מעמידים פנים חסודות, ובעצם בשביל התועלת והכבוד. אחד שכל הזמן מעלה נושאים לטיפול, למשל שצריך לסלול כביש ברחוב התקומה, ואחר כך לבדוק אם לא במקרה המקום שגר בעצמו. אולי קרובי משפחה שלו, או סתם ידידים שפנו וביקשו להכניס לסדר היום, ולהסביר את החשיבות. אחר כך באים להודות, מגניבים בקבוק ויסקי או קוניאק, אפילו מתנה ליום ההולדת של הבן או של הגברת. תמיד ימצאו סיבה.

כבוד רק מזה שיושבים שם, מקבלים החלטות. ומי שמוזמן, למשל בעניין קישוטים לכבוד יום הולדת מלך אנגליה, שהזדמנות להרוויח כסף. לתלות מנורות צבעוניות, שמוכנות תמיד שרשרות שרשרות אצל אדון סוקולוב, ורק מחכה להזדמנות שיבקשו לשים על בית המועצה ובכניסה לעיר. לכן התרגש כבר כשקם בבוקר, נרעש לקראת הדיון הצפוי לו עם הנכבדים האלה, שבוודאי יבקשו לקמץ בהוצאות. וכשחזר, פירט לגברת סוקולוב את שמות המשתתפים, ומי שחסרו, אדון טבצניק ואדון קימל, שבדיוק היום רשום במשמרת הערב שממש חופפת. אדון טבצניק בלי שום סיבה. תמיד מחסיר. בבוקר תדפיס צילה את ההחלטות, ותצרף אזהרה שאחרי שלוש העדרויות רצופות חובה למחוק מרשימת הנבחרים. כך על פי התקנון. אדון טבצניק לא מתכוון להפגין זלזול חלילה, אפילו מדגיש שחשוב. בלי הנהלה יעילה איזו צורה תהיה לשירותים, לרחובות. ובנוגע לחג, הרי בחנות שלו מקפיד לתלות דגל כחול לבן, ועוד הוסיף עליו סרטים סגולים, אחד באמצע מלמעלה למטה והשני משמאל לימין. שבע רצון, חושב שעשה בצורה משביעת רצון. ואז גברת קרייזמן שמזדעקת מלאת טענות, לא על היופי, חלילה, אפילו מבטיחה שאוהבת סגול, אבל כך באופן שהניח, הרי יצא צלב, וזה חטא. לכן ממחר להוריד, תולה אותם משני הצדדים, ואת היד שמושיטה לו לוחץ, מכריז שיצא הרבה יותר מוצלח.

ועכשיו מוכרחה להצביע בעדו בבחירות. יודעת שמעשן בשבת, גם אוכלים טרף אצלו בבית. אבל האישיות, לא מתבייש להודות אם טועה, ותרופות בין כה וכה קונה אצלו, מפני שיחיד בכל העמק, בית המרקחת שלו.

דדי אמר שכל הישיבה שלו במועצה, רק כדי לשמור שלא ייפתח עוד אחד, שלא ייתנו רישיון. וזה עוד מהתקופה שלפני המלחמה, כשהגיעו מגרמניה כל מיני רופאים, מהנדסים, גם רוקחים, ועכשיו כבר הסתיים. בכל זאת ממשיך להציג את מועמדותו. עכשיו מגיעים רק אנשי מערות מבוכרה, ופליטים בעלי מלאכה שחיים יחד, כל הגברים והנשים חבילה אחת. והילדים ממזרים, אי אפשר לדעת ממי, רשומים במיני שמות חשודים, ובעצמם אומרים שאחים.

הכי חשוב חג הייסוד, שתכף אחרי הפסח, ושני לו יום הולדת המלך, שעושים עם השוטרים והפקידים האנגליים. אומרים לסוקולוב לקשט, אבל בצורה מעוררת כבוד, בטעם, ובתקציב קטן כי אין מאיפה לשלם. ובלי דגלים, רק על הבמה כחול לבן, והדגל שלהם שיקבלו בהשאלה מהמושל. הכי חשובים השדרה והכיכר. שום דבר בשוק. גם לא בתחנת האוטובוסים וברכבת. סוקולוב מנסה להתווכח שלפחות בתחנות, שכל מי שמגיע רואה. אבל לייבו מודיע שישלמו רק בעד מה שאישר. יכול לתלות על חשבוננו אם רוצה, אם מחפש פרסומת.

ועכשיו לסעיף השני, וזה המודעה.

כך ניסחו אותה: הפושעים ייענשו. כאלה שגיבורים בחושך, שיודעים רק ללכלך. מזהמים בית שפתח את דלתותיו לקראתם. והלכלוך לא ממה שנדבק לנעליים בשלולית שלהם, אלא בכוונה רעה, צעד מתוכנן לפגוע דווקא בנבחרי הציבור העושים לילות כימים לטובת הכלל, ושלא על מנת לקבל פרס. על כך אין ולא תהיה מחילה.

עוד הובטח מענק כספי למי שסייע באיתור הנבלים, והובע ביטחון שיבואו על עונשם ואף יחויבו בדמי הנזק שגרמו. ולגבי הנזק עצמו, הנה החלטת המועצה, לפצות את הנפגעים מקופת העיר. כך, נאמר, יישאו בנטל דווקא אזרחים החפים מכל אשמה, לא המזיקים עצמם שכידוע אינם נמנים עם התורמים, אלא עם הנתרמים.

מתחת למילים, בלא לקבל תמורה, מתחו קו שחור שיבליט. כך גם המילים, יבוא על שכרו. מה שדוביק כינה חלם. מתחיל בכסף שמחלקים לעצמם. לא אומרים כמה, והאם רק בעד הניקוי. לך תדע אם לא ינצלו לכל מיני תיקונים שלא קשורים כלל. חתול ששומר על החלב, אמר אבא שלו. ובעניין התשלום למלשינים, הרי יכולים לבוא כמה, לא כתוב שרק אחד. גם יכולים לתת אותו שם, אולי אפילו יתחלקו בקופה, יתחלקו עם הפושעים. כך אמר אבא שלו, אדון מצקין, והוסיף את התמיהה, שאיך הולכת קבוצה גדולה, ולא מתקרב אף אחד לבדוק מה הרעש.

לא יודעים שאליאס. ואחרים אומרים ששמעו ופחדו לגשת, או שמגבבים מיני סיפורים שאפשר להתבלבל מרוב סתירות. אחד אומר שאולי מאה, ואחר, שלא יותר מעשרה, ובטוח שמחזיקים סכינים, לפי הנצנוצים שהבריקו. גם ויכוח על מסלול הצעדה, שפתאום אדון רוטשילד ראה בשדות שליד תחנת הקמח, מבקש ספר תנך להישבע.

אם ידעו שראית, אני מזהיר את אליאס. והוא מציץ בי כאילו נבהל, אבל ברור שלא ברצינות. ובקיוסק של גרינצ'ר מתיישב על המעקה, ישר מול לביב, מסמן לי שיכול לבוא גם כן, שיש מקום על ידו.

לא בירה טהורה, הוא אומר לו, מעווה את הפנים. וזה מביט, מחכה. מעורבב עם בוץ, ממשיך אליאס, ואני מאחוריו בעמידה. ואז מתרומם והולך החוצה, קורא לי לבוא.

וסיפרתי לאוה.

שבחזרה דרך השוק, ראינו אותם, את הדוכנים. הכי גדול של החייט, וכשבאנו הפסיק לתפור, שאל אם רוצים לשתות, ואליאס אמר שהולכים למהלול.

בגיל שלך, אמר החייט, אפשר לנסות הרבה פעמים. ואליאס ענה, אתה שוב מערבב בינינו.

לא נכנסנו אל האחרים, סיפרתי לאוה.

בזמן שהורידה מתבל הכביסה בגדים שלה, קיפלה והכניסה לארגז, ליד הספרים והמתברות ודברים קטנים. גם לאחרים ארגזים כאלה, והכל מונח בפנים ארוז, שאם יצטרכו לזוז יהיו מוכנים. אתם הרי פה, אמרתי, וענה שאי אפשר לדעת.

אתה רואה שמנקים, עודרים לאורך הקירות, שותלים פרחים. חושב, סימן שהחליטו. ועוד קודם את הירקות, שתילי חצילים שעקרו בבית הספר, דיללו את הערוגות ויכולים לקחת כל מי שרוצה, שיש לו מקום לשתול. כולם חטפו, והכי הרבה הבוכרים, סידרו בחבילות עשרה עשרה. כדי למכור בשכונה, לעג דדי. וציונה ענתה שלא נכון, שמשפחות גדולות, ואם נותנים לאחים, לדודים, כאילו אנחנו. דדי אמר, אל תגידי נותנים, שלתת לא צריך בחבילות. אצלכם הכל כסף, אפילו מבני

משפחה, מאחים. וציונה לגלגה שממתי גם אתם אוכלים את הירק הזה, ועוד מעט תתחילו גם במיה.

אזה הציעה שינסו גם כן, ותקעו אותם על יד הגדר, עוקרים את העשבים בידיים ושופכים מים לרכך את הגושים.

ערוגת ירקות אינה סימן, כי מרגע שזורעים עד שנגמר אסיף הפרי רק כמה חודשים. ואם שותלים, אפילו פחות, קוטפים ואפשר ללכת. אבל פרחים מעידים שאכפת המראה, סימן שבת. אחר כך עשו את הלול ואת דוכן המכירות, להזמין קונים שלא אוהבים שוק. והרי בכלל לא שלהם, קיבלו מהמועצה מקום לגור, אולי באופן זמני. חושב שבסוף ייתנו במתנה, אמרתי, אולי יבקשו מחיר נמוך, אולי בכל חודש כמה לירות שכר דירה. ואחר כך תוכלו לבנות על המגרש בית חדש. אפילו שניים לפי השטח שלו.

אזה צחקה, שאז יצטרכו לשנות את המקצועות. אחד בנאי, אחד נגר, גם אינסטלטור. אבל הסבירה שאולי גברת כהן, שכל יום שעובר מגדיל את התקווה, ויכולה לקום בבוקר ובאמת להציע להתחיל. כך עד שהנפח ימות, ואז מה. וגברת רובינשטיין תלך מפה, זאת אומרת שלושתם, כל אלה שבחדר.

אם מבין שאין מי שיעשה, אמרה אזה.

והסבירה שבכלל לא רצו. כשכבר ברחו הגרמנים וכולם יצאו מהיערות, כל מי שנשאר, התאספו למטה להתחיל לארגן. וכמה שהיו לא די, כאלה שמסוגלים לנהל כפר, לקחת שכונה, לתת הוראות. והנפח, אפילו אזור שלם, אם רק רוצה, אפילו תעשייה, למשל של תחמושת. ועדנה אמרה ששום סיכוי שיסכים, לכן רשם נפח, והם רשמו חייט וסנדלר, וכך כולם. דברים קטנים.

לא רצה בכלל, אומר, שלא חוזר לאחור, לא מוחק את מה שקרה. קודם הורגים והורסים, אחר כך מבקשים סליחה, טעינו, לפתוח דף חדש. ואין סליחות. היה צריך למות מי שטעה.

ובכל זאת נשארו בחיים, חלק מהם, אמרה גברת כהן.

וענה שלא משתתף במשחק הזה.

והם רק אתו, הסבירה אזה, אם הולך משם אז גם הם. והבהיר להם שכמו נר שכבר הגיע למטה, רוצה לסיים בשקט. יש הילדים, התעקשה עדנה, וענה, אלה יבינו כשיבוא הזמן.

והתעקשו.

עכשיו גם אנחנו, אמרה אזה, כמעט בטוח.

עד מהלול אולי שעה, והכל שבילי בוץ, ולא הלכנו. לא בפעם הזאת. כשבדיוק הופיע אסולין עם מברשת גדולה ודלי, מורח על הקיר, ופעם שנייה על המודעה שנהייתה רטובה לגמרי. אליאס ביקש שאקרא בקול, כי קשה להבחין אם מדפיסים בשחור על נייר ששחור גם כן. אולי קצת קצת פחות. אמרתי, כי כדי למשוך את העין, משהו שרואים ממרחק קילומטר. היה צריך לנגב כל שורה כדי לפענח, ואליאס אמר שאת הדבר הכי חשוב לא רשמו. עכשיו מוכרחים להיכנס לשאול. לכן פנינו אל בית המועצה, ובדרך הצעתי שיותר פשוט לגשת ללישי. אליאס הביט בי כאילו מתפלל, ואמר, עוד מעט תוכל לחשוב במקומי, אפילו יותר טוב. הרים יד לנפנף לאישה של השוטר ושאל אם כבר הייתי במהלול.

לא הייתי.

ואז ביקש לדעת על הפעולות שלנו, ששומרים בסוד. שאל מה עושים. ועניתי שלפעמים הולכים בחושך כדי להתרגל, והאח של גדעון ליפקין, עמיחי, הוא המדריך, ומלמד כל מה שאצל הבוגרים, ורק בלי נשק. למשל מגיעים למשק הפועלות, ומשם בזוגות לחזור העירה. אבל בדרך כלל רק

מדברים, וזה עם נירה, על ערבים, על אנגלים, ואיך היה במושבות הראשונות, איך שמרו. נלך למהלול, אמר אליאס, אבל ביום אחר.

הסביר שצריך בשעות היום, כשעוד אור ואפשר לראות. להיכנס לאוהלים, להתרגל אל הכלבים, לספור כמה יש. כך מי שרוצה לנצח, והוא סתם. הצביע על הגדר, אומר, מכאן הייתם מביטים עלינו כשרק הגענו. עניתי שרצינו לדעת, להכיר. פתאום מגיעה חבורה משם, וכל הזמן הסבירו שמי שנשאר בחיים רק עור ועצמות. גם חשבנו שאולי אילמים, מפני שדיברו בשקט. אליאס ענה שכך אלה שבמחנות, אבל הם מהיער, שבכלל אחרת. רק החורף והקור הכי קשים.

קודם היה גם אברם, האיש של גברת כהן, והיו עוד אחרים. אלה שמתו. וזה לפני שהוא עצמו מצא אותם. וכשהגיע, סיפר לחייט מה קרה לבן שלו, חושב שבגלל זה הסכימו שיצטרף אליהם, חשבו, יהיה עוד ילד.

היה צריך לטפס לבד בין סלעים ושיחים, לפעמים לחזור לאחור כשנתקל בתהום, או נחסם השביל. לא ידע איפה האנשים, ורק את הכיוון, רק בערך. טיפס כל היום ובלילות ישן על עצים, נזהר שלא ליפול.

הרים בגובה כזה שלא העזו, אמר אליאס, לא הגרמנים.

דיבורים כאילו ערפל, ואתה שותק, לא תשאל, לא תאיץ כדי שלא לקלקל. ומשם עד לכאן כל כך רחוק, שאיך אפשר שנשאר כך, בלי להיות כולו קמטים והצורה מעוותת. איך להאמין.

גם כשעומד לפני הדלת שמלאה זכוכיות צבעוניות, כזו שתתאים לבית כל כך גדול. לכן רחבה. ואדון לישי מופיע בפתח, ממלא את כל רוחב המסגרת, וכאילו נבנתה סביבו. ואליאס לא מתכווץ, מקפץ מרגל אל רגל, אפילו חיוך שלועג בזויות. להגיד, מה קרה שישן באמצע היום, ושם הפועלים אולי מתבטלים גם כן. שולח יד לקיר לשאול אם שיש אמיתי או סתם מבריק לעשות רושם. ואז אליי, שאחד כזה חשוב, עם כל כך הרבה תרנגולות, לא ינסה לרמות אותנו. עד שלישי בחוסר סבלנות, מחרחר, אם רוצים משהו, ואחר כך מנסה להבין מה שכה, מה חסר במודעה. מבט שיכול לקרוע, למה פתאום באים אליו כשיש מועצה וראש מועצה בשכר מלא, וזה בדיוק כשניסה לנמנם קצת, עייף מכל הדיונים, מכל הישיבות. צודק בהחלט, אומר אליאס, מקפץ אל המדרגות, ובתוך כך מכריז שאין טעם, מפני שכמו שאמר לי כבר קודם, לא שונה מכל השאר, גם אם גר ברחוב שלנו.

לשמוע את הקול של לישי מתגלגל אחרינו בצעקה, חוצפן.

היה מוזר מה שראיתי, הסברתי לאליאס, שונה לגמרי ממה שהבטיחו. לכן.
לספר לו את הדיבורים בשנים לפני שבאו, כשעוד הייתה המלחמה, את הסיפורים.
למשל של המורה שוויג שממציא בראש שלו. עלילות רבות מתח שנמשכו פרק אחרי פרק. לפעמים
במקום שיעורי חברה או סתם לסיום השבוע (וזה בימי שישי). סיפורי גבורה בסביבה אחוזת
שנאה, ובדרך נפתלת מגיעים אל הסיום שלפעמים תקווה ולפעמים חושך.
גם של פיני שמש, בפגישות אחר הצהריים, וזה בימי שלישי ובשבת. איך העמידו לפני הבורות
שחפרו בעצמם, איך ירו. ועל גופות שפזורות בשלג, כי הלכו והלכו עד שכשלו הרגליים. כמה
אכזריות, דיבר פיני, כמה רוע. לראות שלדים מוטלים על המדרכות, גוססים מרעב. וזה בגטאות,
של ורשה, של וילנה, של קרקוב. שבעים דרכי הרג שלא שיערנום, אנו, עם מלומד בייסורים.
אחר כך הכבשנים.
ואז הגעתם, אמרתי, אל הצריף כאן. להיות מראה שלא מתחבר, שונה מכל מה שדמיינו, כאילו לא
אמת. לכן משך כמו מנגינת קסם. לא המראה, לא צורת הדיבור, לא השקט.
לראות ילדה מחייכת, וזו אה.
לכן התעקשתי לעמוד שם, לצפות שוב ושוב עד שאראה משהו. אולי מספרים על הידיים.
וסיפרתי לו שבביקורים הראשונים הייתי מציץ מתחת למזרנים לראות אם מחביאים פרוסות
לחם, כי כך אמרו.
גם על הדיבורים בכיתה, בהפסקות, איך צריכים לקבל, להאיר פנים. ותנועת הביטול של דוביק,
מכריז שסתם. וזה על אה, על המראה שלה.
ומציץ בי, מגלה עניין.
וסיפרתי שמין גלוג, גם עליי, כי ניסיתי להגן, לשאול איך יודע אם אף פעם לא דיברו. להגיד לו
ששווה יותר מכל אלה שלנו.
כך מההתחלה, ועכשיו לגמרי בטוח.
אחת שטובה לבנים של מורים, שאג דוביק, להושיב בין כל ההן שבטור ליד החלון. וגדעון אמר
שגם לבנים של מורים מותר לחלום, אז הנה.
אוהבים להראות מומחיות, הסברתי לאליאס, לתת ציון לזו על הגוף, לזו על הרגליים ואיך השיער
ובעיקר לחזה. גם צוחקים מהלבוש. להראות שגברים, לכן גם על כאלה שיותר מבוגרות.
למשל האישה של השוטר, אתי.
לפי איך שהולכת ברחוב, עוצרת להציץ בחלונות הראווה, ואז נעמדים להתבונן, להכריז שבחים
לחזה שלה שקוראים שדיים, ואת זה בקול כדי שתשמע. לא ראו כשעומדת בחצר. היו תכף
מוחקים, או שדווקא. וגם גברת אביעזרי. מכריזה שאחת שמסוגלת למעשים שרק בסיפורי זוועה.
כך בעינייה. באחד הימים נשמע שחיסלה את הבעל או מישהו מהמחזרים שנכנסים לא יודעת למה,
אולי רק לשתות קפה. ואז קריצה אל גרינצ'ר, ותכף צעד לאחור שלא יספיק לנגוע.
תמיד עוקבת, אבל לא עד כאלה דמיונות, אמר אליאס.
ובאמת בכל פעם שרואה אותי, שואלת, כשאתה שם מה שומע. מתכוונת למבוגרים. וקודם מתי
דיברה אליי. רק מילים של שכנים, רק כשהראיתי איך לבנות סוללה לאורך הגדר שתוכל למלא
מים בבת אחת. תשימי את הצינור בקצה, אמרתי, ויזרמו בעצמם. באדמה כבדה כזאת אפשר
למשוך תעלה סביב כל החצר. עכשיו קוראת לי לראות שכבר חפור הכל, ויכולה לעמוד ולהביט
איך זורמים משיח לשיח, מצטברים כאילו לאסוף כוח, לקרוע קרום שקושר, ואז נשפכים בבת

אחת. ובנוגע לעצים, הייתה רוצה אחד תפוז אחד תות, ומה דעתי על סתם עצי יער. הכי אוהבת אורנים כמו שם, במקום שנולדה.

עוד לפני שהגיעו אלה. הייתי שב מבית הספר ורואה אותה עומדת מסתכלת, או אחר הצהריים כשיחקנו ברחוב. הכל היה פחות מוזר אילו בישיבה או מאחורי גזע עץ, כל כך בגלוי שמוכרח למשוך את הלשונות של השכנים, להגיד שאולי משהו פגום בראש שלה, כי איך להסביר בדרך אחרת. והשנה בכיוון לשם, ליד הגדר המשותפת, לפעמים יוצאת לכביש, לאן שפונים החלונות. גרינצ'ר אמר שאין פלא, כי הגיעו מהסביבה שלה, הביאו לה ריח מוכר של בית. ומרים את היד למעלה אל המצח, לסמן שמהו שם מקולקל. הערה שכמו עקיצה.

מפני שגם גברת אביעזרי, שקורא לה בשם הפרטי סלבה, ממש מאותו אזור, אפילו יותר קרוב. אתה רואה ברחוב איש, וזה למשל מתל אביב, מקום שבארץ שלך, ולמה שתשים לב. ואלה הרי רחוקים הרבה יותר, אמרתי לו, אולי אפילו ארצות שונות, גם אם שכנות. וניענע בראש שמסכים, אומר, איך אפשר בכלל להשוות לאוה את אלה שכאן, וגם ביופי.

לשוב לאברמובסקי. אחד שתמיד בדברי מוסר, למשל במסיבת חנוכה אחרי השירה בציבור, אחרי הדקלומים, ואז מבקש לשאת דברים (בזה הביטוי), להגיב על מה שקרה שלשום בערב, שזרקו אבן, ופגעו בלייבו. היה הרבה יותר מתאים בכיתה בתחילת שיעור. יכול גם להחליף את המערכת, אם רוצה שעה שלמה, להגיד, עכשיו נקיים שיעור חברה, והיסטוריה ביום שישי. במקום זה החליט שהכי נכון כאן, דווקא כשחוגגים. זאת אומרת חג שמסמל את ניצחון חוסננו הרוחני, ושמחים בו בכל שנה, מעוז צור ישועתי, וכולנו אור איתן. מחרוזת שמארגנת שרה ביטמן, ומשלבת שירי תחייה להגיד שהמשך אחד, עם ישראל חי. גם מבחר הקראות, פתחי שערייך מסדה, ומביאליק, מלטו את עמכם ואתים עשו. כל אלה. ובזכות מה, הרי ידוע. כל צירופי החוסן, לפעמים תרבותי לפעמים מוסרי. ואיך הפכו עמים אחרים למצבות אבן מתות. בהתחלה גם אנתנו, חורטים על גבי לוחות אבנים, אמר אברמובסקי, אלא שהשכלנו לחרוט בלבבות. וכשנשברו הלוחות ונשרפו הגוילים, עדיין מתקיימים בתוכנו לא תרצח לא תנאף לא תגנוב. כשמתהדרות אומות העולם בהריסות שיש, שואלות איפה שלנו, יופייה של בת המלך פנימה. על כן להגיד לא (זעק אברמובסקי), לכל זורקי האבנים להגיד הרף.

והתיישב.

והלחש של גדעון שמילא לרצוח, אבל לא תנאף זה סתם, גם לא תחמוד. וצחקוקים שנבלעים ברחש לעיסה. בהכרזת בתיאבון. ובקצה הרחוק אי אפשר שלא ישמיעו את השם של זו ממחלקת התרבות.

אולי בן ציון יצחקוב או אגרונוב ועוד מאלה. מסננים את ההברות כאילו לא מהפה שלהם, או בצורת ניגון שבקושי מגיע עד אליו, ומוכרח להעמיד פנים שלא שומע, ובסתר לנחש מי. אולי לפי הבעות הפנים, לפי הרצינות המזויפת שלהן על רקע הצהלות שמסביב. רק לפני כמה ימים הציע ליצחקוב להסיק מסקנות כמו אדם בוגר, ולסיים בכלל. עצה קטנה, אמר אברמובסקי, מפני שבלי שום סיכוי, לכן לשם מה. ואפילו תהיה תעודה, האם כדי לתלות על הקיר. עניין מתסכל ניירות שאינם מצמיחים לחם. והיה מי שהגדיר חוכמה כהכרה ביכולתך, כלומר במגבלותיך.

מיד אחרי ששאל על שיעורי הבית בתנך, דימויים חקלאיים אצל ירמיהו. ולא הכין. ענה ששכח את המחברת, מענה שרק מעורר צחוק. לא אמר, תביא את ההורים, כי כל מיני נשים כבדות שמדיפות

ריח תבשילים, ומתנפלות בשפה שחצי עברית חצי אחרת, פותחות ביללות שלא יכול לגמור משפט. לכן לא.

עכשיו פורס עוגה, ומחזיק במפית נייר לשמור על ניקיון האצבעות, לועס בפה סגור. (אלוהים חוגג, יאמר אליאס, בזלילת מעדנים שצולים מעל המזבח. בטוח שרק שאלה של זמן עד שיעשו הכל בלחיצות כפתור, מין גלי חשמל שגורמים למוח להרגיש הנאות של אכילה. יהיו יושבים בעיגול, חושבים איזה טעם עכשיו. רעיון שלא יעניין את האישה של השוטר, כי כשאומרת, תקשיב, מתכוונת לבוגרים).

כל הזמן תקשיב, היא אומרת, ואם יגידו תספר לי. ואני שואל, לאיזה דיבורים מתכוונת. דוביק אמר שבסוף תבוא לה המחלה של הזונות, ואז תעביר מאחד לשני מגפה שלמה. גם אתה אם לא תיזהר. וגדעון הרגיע שיכול לישון בשקט, לא אחד שתנסה לפתות. יש שאוהבות דווקא נערים, התעקש דוביק.

רוצים שאדפוק על הדלת בדיוק כשמישהו אצלה בפנים. היא אמרה, כל מי שעבר את זה, אם לא מת, מוכרח להיות שבור לגמרי וחולה. ואלה בכלל לא. כל הזמן מתבוננת, גם הלכה לשוק להציץ מקרוב. אבל שם אי אפשר, כי שקועים בעבודה. הראש למטה בעור, בבד, והשלישי מכופף ברזלים. לא מציצים החוצה. ואתה איך הצלחת. אמרתי שיכולה לבקר את הנשים, לבוא בבוקר כשנמצאות לבד. אחת זקנה שסתם יושבת, והאחרות דווקא בסדר.

תקשיב למה שאומרים, היא מבקשת. אולי את מה שאוה. דיבור על הנפח, שלא יכול להשאיר חבילות. להשאיר לאחרים. וזו רק הזקנה, השאר יכולים לדאוג לעצמם. בטוחה שיתפזרו ויחפשו עבודה, כל אחד במקצוע שלו. הופה מומחה לשעונים, הסבירה לי, שעונים של מכונות. ויזו אמר שטועה. לפי דעתו ימשיכו יחד תמיד, אחרי כל מה שעברו. קודם בחצר, ואחר כך למעלה בהרים, עכשיו כאן. אולי צריך לספור גם מה שלפני החצר, שלא יודע. לא מאמין בסיכויים אם יתפזרו.

אמרתי לנפח שלא אחריות שלו מה שיקרה לזקנה (סיפרה אוה), וענה שכן. לפעמים יושב עם אחד מהם או כמה, ואז יכול להתגנב ולהקשיב. ולא. רק על הערמה כשכולם יחד. לפעמים באים אליו לשוק, יזו או אוה, שוהים עד שסוגר וחוזרים יחד. יכולה לדבר בזמן שעובד, החליק בפצירה את ההלחמות או להבריק את הפח. לספר לו איך בבית הספר, איך חיפשו את דרור צימרמן שנעלם, השאיר ילקוט בפרוודור, וכבר בלילה רצו ההורים למנהל, למשטרה, לכל מיני מקומות, כי לא חזר הביתה. המורה גרוסמן חילק לחוליות ואמר, אתם באזור הזה, אתם שם. אותי עם גדעון ופנינה, בחורשה של מרחביה. אי אפשר לחפש מתחת לכל הערמות, ענפים יבשים שהצטברו מרוב כריתות, וגדעון הודיע שהולך לשכב בצל, ואנחנו יכולים לעשות מה שרוצים. בין כה וכה בלי שום סיכויים השוטטות הזאת. גם כל הדרך כשחזרנו לא חדל להגיד, קשקוש. וכששאלתי איפה חושב שנמצא, ענה שמי שבורח, מה פתאום למקומות כאלה.

אותם רצה גרוסמן לחלק בין החוליות, אבל אליאס אמר שיהיו קבוצה לעצמם, ילכו יחד. לכן שלח אל השטח שמתחנת הרכבת עד הטחנה של גרשטיין, שאל אם ברור איך לחפש ואחרי שלוש שעות להתכנס בחזרה. גם פנינה לא נכנסה לחורשה כי פוחדת. ואמרתי שהכי טוב שתשב ליד גדעון, ואני אבדוק לבד. אחר כך יספר לכולם ששני אלה נעלמו יחד בין האקליפטוסים, ומה בדיוק עשו אפשר רק לנחש. אחת שאי אפשר לרצות בשום אופן.

הדרישות שלך, צחק גדעון, אם לא חושב שקצת גבוהות מדי. ועניתי שמתחייב לא לחפש בסביבה שלו, הכי רחוק שאפשר.

עניין הרדיו, שבהתחלה רק אצל גרינצר. עומדים בחוץ מאחורי החלון לשמוע את קול ירושלים, את החדשות. והוא, גם אם רואה לא מזמין להיכנס פנימה. ועכשיו כבר בהרבה בתים, צירלוי, ושמש הירקון, והכי חדש אביעזרי, שהזמין לשמוע את התכנית כבקשתך לשירים עבריים. ישבנו לאורך הקירות, צירין ואשתו והאם והמורה, גם גברת ליכטר, מקשיבים בשקט, מנענעים בכפות הרגליים לפי הקצב. רק הנשים, והמורה לא. גם הילדים לא, מפני שכשנכנסנו אמרה שנתנהג יפה, שלא נקלקל את ההנאה. לכן ישבנו והקשבנו.

מעשה אצבעות

כתובת גדולה על קיר בית ההסתדרות: האיש שלבו ודלתו תמיד פתוחים. ובמקום המילה לבו שמו צורת לב אדום, ותמונת האיש עם קמטים על המצח כאילו נבהל, ומלמטה הוסיפו, האיש שהיזו דברים, ראש המועצה שלך. בחירות שעושים בכל ארבע שנים, ויצא שעכשיו, זאת אומרת בסוף החודש. לכן הפסיקו את הישיבות, שיוכלו להתפנות לתעמולה, לשכנע לבחור בעד זה בעד זה, וגם חוגי בית. דדי אמר שבפעם הזאת יעופו הרבה ניצוצות, כי יצאו עם רשימה של השכונה,

ושמו את חכם יומטוב ראשון לפני לבייב. אחד שכבר זקן, ורק דברי תורה כל היום, ולמעשים לא מסוגל. והמטרה למשוך את הזקנים. לכן מיהרו להתכנס אלה שלנו, להחליט שכל המחלוקות כאילו אינן, ועושים יד אחת כל הרשימות. זו של לייבו שקוראים מעוף ותנופה, ושל הסוחרים שהראשון טבצניק, והתנועה למען העיר עם לייבו וקימל, ורשימת שומרי המצוות והמסורת, שעכשיו התפלגה לשתים, להיות לחוד שומרי המצוות, ולחוד שומרי המסורת עם אדון שיצר שלא מסכים למקום השלישי. סיכמו שכשייגמר, יראו למי הכי הרבה קולות, ומבטיחים לבחור בו לראש המועצה. לזכור שהבעיה האמיתית היא מהצד ההוא ומוכרחים להתלכד.

אדון גרשטיין די לו להיות מספר שלוש. להיות חבר מועצה. לא מחפש את תפקיד היושב ראש. כל היום מוכרח להתעסק בטחנת הקמח, לפקח על העובדים, לטפל בהזמנות, להביא חומרי גלם, והתשלומים. אתה מסובב את הראש והלך כל הרווח. ובערב מוכן להשתתף בישיבה השבועית, להשגיח שלא ירוקנו את הקופה. אחד כמו לייבו שדי להרים עליו את הקול וכבר מוותר, בייחוד לקרובים שלו שמנצלים בלי שום בושה. כל הזמן תרגילים איך לקבל הנחות במסים, וסיוע מהממשלה על כל צינור שמעבירים למים, לדלק, לביוב, גם ויתור על קנסות וריבית. מחתימים את המושל כשבא אליהם לטעום מאכלים, ותכף כשנכנס מכריז מהדלת, איפה הניירות לחתימה, ואז שאגת צחוק.

בימי שישי.

דדי אמר שבזה אבא שלו לא מתערב. מסובב את הראש להתרחק מהריח. אבל בשום אופן לא יסכים שמקופת העיר. ואל תגיד עסקים, הסתער על דוביק, כאילו רק אתם. לחלק את כל האנשים לשלוש קבוצות, לפי השיטה של גדעון ליפקין. למעלה בעלי העסקים והסוחרים, והגוש השני בעלי המלאכה. לזכור שיש כאלה שאפשר לומר שבאמצע, קבוצת מעבר, למשל החנוונים, ומן הצד האחר יכול להיות בעל מלאכה מוכשר שנהפך למפעל, מתקדם כלפי מעלה. לא לוסטיג או סוקולוב, לא בעלי המלאכה שבשוק, רצענים עלובים ומתקני פתילות. אבל תופרת כן. אחת כמו גברת סירוטה שנוסעת לתצוגות ומביאה את החידושים מהעולם הגדול, גם מעצבת בעצמה.

הגוש השלישי, כל אלה שלא שייכים.

תיקח את המורים שהיום כאן ומחר בעיר אחרת, בלי שום רגש של הזדהות. והמורה דגני דווקא עניין אחר, כי מבסס פה את העתיד שלו. לכן בנה בית ושתל גויבות, ובכל שבוע מפרסם ידיעה בעיתון הצופה. לפעמים על השיפוצים בבית הכנסת הגדול, לפעמים על חלוקת קמח ושמן לכבוד הפסח שמארגנת המועצה הדתית. פתאום מתריע שעוברים על החוק, מחלקים את כל תקציב המדרכות כאן, ובשכונה למעלה כלום. אחד שאי אפשר לסמוך על ההתנהגות שלו, לא מבין שכביסה מלוכלכת מכבסים בתוך הבית, ולפני כן מבררים את העובדות, אם באמת. ושאלתי את גדעון, מה באמת, זאת אומרת בעניין המדרכות, אם עשו גם שם. והסביר שאפשר לעשות רק איפה שיש כביש, ואז בונים משני הצדדים או מצד אחד, לפי התקציב. ושם הרי אין כבישים, לכן.

ואת זה יכול להבין גם טיפוס מיובש כמו דגני, ומה מועיל ההסבר, אם כבר התפרסם בעיתון. המורה שוויג לומד בערב משפטים, וכשיסיים יעבור למקום מרכזי יותר, כי רק שם יכול להתקדם. גם רוזנהק, ששינה לעברית, ועכשיו חותם רוזן רוזנהק, ומלמד דקדוק וגם מדריך האוניברסיטה. בכל שבוע יומיים פה וארבעה שם, ובשבילו כל העיר הזאת תחנת מעבר לגור בזול. לצרף גם את

השוטרים ואת רופאי בית החולים. יודע שאלה חבורה מכובדת ומשכילה, גם אחראית, כי הרי מפקידים את החיים בידיים שלהם, אבל מבחינת הקשר לעיר מתאימים לקבוצה הזאת. מבקש להדגיש שלא מתכוון לדוקטור פרידברג, שהוא משלנו, אחד שתמיד יישאר. ועניתי שלהפקיד חיים בידיים שלו, כמו לישון באמצע הכביש. כל מה שיכול, לתת כדורים, לרשום אישור לבית הספר.

אפילו כך, יותר ממורה, אמר גדעון.

עכשיו משנה את הדברים שלו, מכניס לגוש שלמטה גם את החבורה החדשה, אף על פי שבעלי מלאכה. לא ניתן לסמוך על כאלה שמתבדלים, שומרים מרחק, ולכאן הגיעו כי נשלחו, קיבלו מקום לגור וכלל לא ידעו לאן ואיפה, לכן לא מבחירה חופשית. ומתי מתכוננים להחזיר לעיר את ההשקעה, למשל להשתלב בפעילות הביטחונית. מחר תתחיל מלחמה ואלה בצריף, חושבים שאולי כמו שם בורחים לעיר.

כעס שגם אני. פתאום לא מגיע למגרש הכדורגל, לא לפגישות בליל שבת, כל הזמן יחד אתם עד שמעורר מחשבות. לא מצליח להבין איך מסוגל.

וכשעניתי שהתקדמות עצומה אם שמו לב שהחסרתי, הוא הוסיף ברשעות, שלפחות תסתרק אם מעוניינת שיביטו עליה. כדאי שתגידי לה.

כל הזמן עושים השוואות, מי כבר לובשת על החזה, ואחרות שבכלל לא מתחיל. ואוה עוד לא, וגם הבגדים, כאלה שלא מבליטים, חולצות של בנים, עוטף ויורד סתם וגם השיער.

כדאי שתתחיל לשים לב לצורה שלה, אמר, כבר לא נמצאת ביער.

פתאום עלה בגרון כאילו לצאת, לרצות להקיא. להטיח בו שלא הכל קמת, לא טחנות קמה, אולי תחנות דלק. להשוות בין אלה לפי הווילות שבונים. בטוחים שרק הם, והשאר בוכרים, שאם רוצים להתקרב אל הבית שלהם, רק בתנאי שסוחבים את סלי הקניות מהמכולת, ואז עד המטבח ומניחים. חלילה שיתקרבו לסלון ברגליים לא רחוצות.

ואמרתי שבעיניי נראית דווקא בסדר, וגם טוב שלא כל המחשבות על שמלות ותכשיטים. לראות איך מעקם אלי את המבט, וקריאת הו של הפתעה שנעשה חצוף הבחור.

לקחו ברכבות מי שלא ברח, הסבירה אוה.

מסתפקת בתשובות קצרות לשאלות של אברמובסקי, מילה או שתיים. גם בקול שמבקש לסיים, לענות ולגמור. והוא התעקש שתפרט קצת יותר את השלבים. יושב על הדוכן והלחי על המרפק ולא ממהר. עד שנחלץ אליאס, להגיד שהיה בצורה רגילה, קוראים לצאת לחצר ולהצטופף בפינה איפה שנוגע הקיר בגדר, ומי שלא יהודי, בבקשה להראות את הניירות שלו ויכול ללכת. השאר בריצה לתחנת הרכבת. בכל מקום קצת אחרת לפי צורת החצר, הוא מסביר, למשל כשמלאה בכל מיני ארגזים, ערמות עצי הסקה, שאי אפשר לעבור לקצה, ואז אומרים להישאר באמצע. ומי שעבר ולא הבחינו לפעמים נשאר חבוי וניצל.

כך הוא.

בדיבור קל, כאילו על דברים שראה הבוקר כשהלך לבית הספר, שלפעמים היה גשם, מפריע לנהל את החשבון, והחיילים נדחקו לכניסה, מזדרזים לסיים כי רטוב גם להם, ופה האקלים הרבה יותר נוח, יותר יבש.

לפעמים אחד עובר ומסמן באצבע, אתה לכאן, אתה לשם. מישהו שגר אתך באותה שכונה ומכיר, כי לפי הניירות אפשר להתבלבל. למשל ילדים בבית הספר. המורה מלווה את החיילים כשמגיעים לחפש, והוא הרי מכיר וקורא בשמות שיצאו.

כל מיני צירופים, הסביר אליאס, ואתם כבר לא הייתם למטה ומכירים רק מסיפורים. את זה ליזו ולאווה.

בעצמו סיפר להם, גם הביא פעם להראות, וזה כשכבר נגמרה המלחמה, ולא היה. על יד הכניסה לבית ההסתדרות, משמיע טרטור על הברזלים של השער. בכל פעם לוקח מקל ומעביר במהירות. כך כשהיינו בדרך הביתה, ושאלתי מה. הארגו שהתחבאתי, ענה אליאס.

לשכב מכוסה בשמיכה, ומדי פעם אור חד שנוגע ברעם, לא מספיק לברוח ותכף זרם מים מרעיש על הפחים שבגג, שבמחסנים. וכך עד הלילה שלמחרת, זאת אומרת יומיים. ואז יצא מהמחבוא לגלות שלא נשאר אף אחד, כל המשפחה, כל השכנים. לדעת שמעכשיו לבד. וגברת כהן הציעה שיישאר אתם כאילו ילד שלה, כל עוד מלחמה, ואחר כך איך שירצה. והסכים.

אולי מפני שהתענייף לחפש פינות בכל מיני כפרים. וקודם בסתם מקומות, כי לבית נכנסו אנשים שלא מכיר. נמשך ונמשך עד שהתגלגל למעלה, אולי חצי שנה. ושם הנפח שאל שאלות לבדוק אם לא תחבולה ששלחו כדי לגלות איפה מסתתרים, וגם החייט (שאז עוד נקראו בשמות סתם, עוד לפני שבחרו במלאכות האלה). וכשידיבר החייט, תכף הבחין בקול שלו במין צליל מוכר. לכן שאל את השם שלו, את שם המשפחה אם כך וכך, ובלי לחכות לתשובה סיפר מה קרה לבן שלו. היה בטוח שכבר יודע.

אווה אמרה שזוכרת. גם את התדהמה בגלל הצורה שהתרחש, שסיפר סתם, בלי להשמיע מילה אחת של השתתפות בצער, וחשבה שהנה מישהו שאפשר לשנוא, מתפלאת על הנפח שאומר שיכול להישאר פה, אחד שמגרש את השקט, יוצר מהומה. כאן כולם יהודים, אמר הנפח, ואלה השניים בגיל שלך, ולא יוצאים לשום מקום בלי לקבל רשות.

לפי הניתוח של אברמובסקי הפגיעה כפולה. ראשית, בכל אחד בנפרד, מי שנהרג או שהרגו את המשפחה. ושנית, הנזק הלאומי. כבר קרה בהיסטוריה שכמעט נשמד כל העם. הצטמצם עד שנשארו אולי חצי מיליון, וזה בימי הביניים. ויש הסיפור במגילת אסתר, שכמעט הצליח לחסל הכל המנוול. אולי קצת פה ושם, מחוץ למדינות ההן. הרבה עמים נמחקו, ושלנו מיוחד במינו. כל כך הרבה תרם לתרבות, ומבחינה דתית. ואליאס התווכח, אמר שאם שמים את כל ההיסטוריה כמו שטיח ארוך, למי אכפת עשרים שלושים שנה. לא מרגישים כלל. זאת אומרת כל אלו שמתו, שבסופו של דבר היו מתים בין כה וכה. זה מבחינת האנשים. והדבר השני, הרי כל החברה, העם, רק כדי להגן עליהם, לתת מסגרת ששומרת. ותגליות אם לא יעשו היום, מישהו כבר ימצא אחר כך. לכן מה שמרגיז באמת, חוסר הצדק.

זו דעתו.

ואברמובסקי שאל, מי תומך בדעה הזאת, ואף אחד לא הצביע. ואז פנה אל אליאס לשאול איך מסביר את חוסר התמיכה. הרגיז אותו שלא שם לב, מתעסק בעיפרון, מנסה להעמיד ונופל ומנסה שוב. בסוף צעק שיחדל.

ובדרך אמר שכששאל מי תומך היינו יכולים להצביע. לא מצפה מליפקין, ממנחמי, מכל הילדות שבאות מבתים טובים, והבוכרים הרי לא מעזים לצאת לבד בחושך, גזע פחדן.

לכן כשרוצים לחקור מי טינף את המכוניות, צריכים לחקור אחד אחד, ובדרך הזאת כבר אי אפשר לדעת מי הלשין. לוקחים עשרה שנים עשר, שואלים כל אחד בחדר סגור, ויכול להגיד אחר כך ששתק ולא הסגיר, ושום הוכחה. אפילו לבוא אל לביב הביתה, להבטיח שחקרו וחקרו ואף מילה, וכשהזכירו את השם, מה יכול לענות, רק לנענע בראש ולהגיד, אתם השלטון אתם המשטרה, ואולי יודעים יותר. והחזירו לחדר, ושוב באמצע הלילה, מתחלפים ביניהם ומתחילים מחדש, ואת השם לא הוציא מהפה שלו.

כולם נשבעים, ולפי זה אף אחד לא פטפט, אז איך בכל זאת יודעים, אמר לביב. ואגרונוב ביקש שייתנו לו את הרשימה, כל מי שנחקר, ותכף יגיד לו מי.

בסך הכל מה כבר יכולים לעשות. הרי את הבוץ לא שם בעצמו, לא לכלך את הידיים. נשבע שהיה עם קוראי הפיוטים בערב ההוא, וכל הלילה תפילות לראש חודש. יכול להביא מאה עדים. עוד נברר, אמר לנגפוס, ואל תחשוב שכל כך בקלות. אחד שהולך בגילוי ראש ומעשן בשבת, פתאום תפילה כל הלילה. ולביב ענה שנכון, גלוי ראש, אבל עכשיו מחכה לבן זכר, ואולי יהיה מזל הפעם, מי יכול לדעת.

לכן יותר לא מתלכלך בעצמו, עוסק רק בארגון, בהכנות, מקלות, פחים ריקים, מברר מי נשאר לשמור על הבתים, על התינוקות, ומי שחולה יכול להישאר.

אליאס אמר שבלי שכל. היו צריכים קודם לתת לגמור את הבחירות, לעשות שאצלנו יגיעו להצביע רק מעט. כך כששקט. ובעצמם להתארגן לצאת ממש בשעות האחרונות, שלא יספיקו להתעורר, לרוץ מבית לבית. במקום זה עשו מהומה שקלקלה הכל, ועוד איבדו שלושה עשר קולות, כל מי שעזרה המשטרה שבוע שלם.

שלושה עשר קולות מכריעים.

את זה הסביר גם ללביב עצמו. בקיוסק של סימן טוב, ששם יושב תמיד, שותה כוסיות. ואמר לו שהבעיה שאצלם הראש אולי בשביל להבקיע שער, לא בשביל לחשוב. זו הבעיה, הדגיש אליאס, מתבונן בו בלי להרפות.

וענה לו, תסתלק ילד.

מפני שקיבלו פיצויים על כל הנזק, גם החלונות השבורים בחנות של רייכניץ, ובחנות של דרויאן, שהכל יודעים שהייתה סדוקה לפני כן, וקיבל חדשה. גם ניקוי כל הכיכר, ומחיר השתילים, לפי מה שקבע לייבו. ובבחירות קיבל מקום שמיני, זאת אומרת בחוץ.

אפילו את הקולות של הבוכרים לא קיבל, טען אליאס.

שיחקרו אלה שהמקצוע שלהם היסטוריה. שיחקרו אברמובסקי. שמונה סיבות ואחד עשר גורמים, וחלילה לערבב. אתה מצרף נקודות ופרטים, עד שעומד על יסוד מוצק בניין איתן. ואיך יכול עיפרון שמתעקש ליפול להוציא בן אדם משיווי משקל.

אליאס הציע לאברמובסקי לבחון את העמדות בדרך אחרת, לא בהצבעה. להגיד לכולם להוציא דפים ולכתוב את שתי הדעות, זו שלימד, והשטות שהשמיע הוא, אליאס. כל אחד יכתוב לעצמו כמו בחינה. אולי יתברר למה לא תמכו. ואברמובסקי הביט בו בצורה אלכסונית שמכווצת את האף. כל כך עקום עד שנדמה שלא יתיישר לעולם.

אמרי שפר

במקום שנגמרת השדרה, הצד של לוסטיג, של שטרויכלר. בתים קטנים מתחת לכביש, והירידה במעברים, קורות עץ על גבי חבית או יצוק מבטון גשר שמעל לתעלה, מרחף ולא חוסם. בחורף הכל מים, מציפים את השטח ובלי מוצא, שלולית אחת. לכן הביאו בצד האחר משאיות עפר, שפכו והידקו, ועל זה הקימו את בית המועצה החדש.

חוכמה גדולה, אמר בנצי לוסטיג, יותר זול מלנקז שכונה שלמה, ועכשיו זורמים אלינו גם המים שלהם. ומפני שיותר עמוק, נמשכת הביצה לתוך הקיץ, ממש עד החופש הגדול, לפעמים יותר. תמיד לקראת הסיום. בוץ שמוסתר בעשב חדש, והמוני צפרדעים מקפצות סביב הנעליים, מטפסות זו על זו, מנסות להתרחק. עוד תלוי מין זנבון חסר תועלת, לכן חסר היגיון, רק כדי לחשוף ממה באו. ושום טעם בבריחה שלהן, מפני שאם לא זו אז זו, לדחוף לתוך הצנצנת עד

שצפופות, ואז לעקוב אחר ההתנהגות. שום טעם בבריחה שלהן, כי אותה צורה לכולן, ומי שנתפסה כאילו האחרת שניסית קודם.

בהתחלה מטפסות זו על זו, נתקלות בזכוכית ונופלות. לפעמים רגל נשאר מתוחה, כי לא הספיקה, ותכף מקפלת, מנסה שוב. אחר כך מתעייפות, יושבות למטה, מחכות לדברים הרעים. בביצה שלנו כבר מזמן נעלמו, ועכשיו יבש לגמרי. מכוונות את קצב הגידול שלהן לזמן שייגמרו המים, כאילו יודעות מתי. ואז החסידות נועצות רגל, בולעות אחת אחת בתנועות מקור, מטה מעלה, שייפול לעומק. מסתיים בעמידת מנוחה כדי ליהנות.

שיאמר המורה, שלא המצאה של חסידה הביטוי ההוא על הטורקים, ממש ההפך הגמור, אוכלות ואוכלות ועל מנוחה מכריזות רק כששבעות לגמרי.

בנצי גם ידע על עמים שאוכלים צפרדעים. ותיקנתי, שרק את הרגליים. מי שאוכל צדפות, שאוכל סרטנים, יכול גם כאלה. ובתימן הרי חגבים, ואלה יהודים כמונו, שאם תשחט את התרנגולת בסתם סכין לא יכניסו לפה.

שקועות במחשבות, אמר בנצי, אחרי שמילאו את הבטן.

גם האמרה על הציפורים. בשיעור חיבור. ביקש מיזו להסביר אותה. ואז אמרה אוה שבעינייה דווקא להפך. זאת אומרת מבינה שמשל, ורק בתור הערה צדדית, שתענוג מוזר להחזיק ביד ציפור, ללחוץ שלא תברח, והמקור מתאמץ לשרוט. אבל מאה על העץ יכולות לשיר ביחד.

מתכוון לנמשל, אמר אברמובסקי, ואליאס ענה שכמובן, וגם זה.

למשל מאה חלומות.

אברמובסקי דיבר על המשמעות. טען שחינוך לאזרחות טובה, לשאוף למה שבתחום הישגיך, לא לשגות בחלומות. ואוה סברה שלא שאלה של מעט או הרבה אלא הבעלות. אחד נהנה ממה ששלו, והשני גם ממה שמסביב. אולי לחלום שפעם את כולן, אבל זה בלב, לא לומר במפורש. גדעון ליפקין השמיע קול של קוצר רוח, ואברמובסקי הצדיק אותו, שבאמת הערות שמסיטות מהנושא. עכשיו רוצה להוסיף את הערך הלשוני של שילוב האמרות, שמעיד על כושר ביטוי ומעניק ממד אסתטי לנאמר. מישהו חולם לאחוז ציפור ביד, אמר אליאס, ואחרי כמה שנים רוצה אחת נוספת, וכך הלאה עד שמת. ומי שכבר יש לו שלוש, מגיע שישב במועצה.

לא קיבלת רשות דיבור, זעם אברמובסקי.

דיבורים שמתאימים לדרך הביתה. אפשר מהשער הראשי אל הקיוסק של גרינצ'ר, והלאה לבניין המועצה. אחר כך כבר סתם כביש, סתם תעלה, ובצד בית ההסתדרות. אליאס דיבר על רעיונות שלא טובים לכל אוזן. מתכוון לאוה, ודווקא יזו היה בסדר, הסביר בצורה הכי פשוטה. על התוספת של עצמו אומר שהייתה סתם התחכמות, העיר כדי להרגיז.

ואמרתי שמותר להביע דעה, ובעיניי דווקא רעיון יפה מה שאמרה אוה. הוא הביט בי, מדגיש שעל זה לא מתווכח, ורק שואל להשמיע למי.

ואיך להסביר שגם לנו, שנמצאים שם, ושבזמן שמדברת מורידה את העיניים למטה והקול שקט. ואז לרצות לשבת ממול ולהביט ביד שלה שמונחת על הברכיים. להרהר בהסבר של גברת אביעזרי, שאנשי עמל, בעלי מלאכה, והנשים אולי גם כן. זאת ההתרשמות שלה. מדגישה שדווקא מתכוונת לטובה, אבל זה שקר. על זה העירה חנה גרינצ'ר שדווקא בזקנים מטפלים יפה. בכל יום רואה מהחלון איך מוציאים לשבת לפני הדלת, ומחזירים כשמתחילה רוח. הרבה סבלנות. אחת שלא יכולה לזוז בעצמה, גם לא מבינה שום דבר, ומדברים אליה כאילו כן.

דיבורים של נשים נלעגות.

לאחר כך המחברת שנשארה בחדר האחרון, תקועה בסדק, ובפנים דף יחיד בשפה שלא הבנתי, והיתר שתם צהוב. ומוכרח להיות של הזקנה. מפני שכתב נשי. מה שהתברר כמעט בוודאות לאחר שנים, כשמצאתי מי שיכול לתרגם, כתוב בקול של אישה שמבקשת שכבר יבוא הסוף, ומסבירה שבלי סיכויים, לכן לקבל את הדין. לכן רק היא, ואיך לדעת מתי נכתב, אולי עוד שם, אולי לפני המלחמה. גם להתפלל איך נשמר ומי הטמין מאחורי הקרש ושכח. ואני לקחתי, לשים יחד עם הניירות שלי, לשמור עד שאוכל לתת להם כשניפגש שוב. לתת לאוה).

אליאס אמר שלא אכפת מה חושב אברמובסקי. כי כל מה שמלמד, רק כדי להציג מחשבות בצורה מסודרת, אבל את המחשבות עצמן מניח הצדה. להשוות לנימוסי שולחן, כינוי לועג, כי לא אוכלים בשביל הנימוסים, אוכלים בשביל האוכל. לכן מתנפל כל הימים על הבוכרים שמקלקלים את הסדר.

הוא חג בתנופה לבעוט בגוש בוץ, אולי אבן. תראו אותה שוב, אמר, האישה הזאת. במקום הקבוע, נשענת על השער. וכשהתקרבו אמרה שחזרו בצהריים, חזרו מהשוק. אז מה קרה. האישה ששמה אתי.

פונה אל כולנו, וכשמדברת, היד שלה מתרוממת קדימה בתנועת שאלה, והסנטר למעלה מותח צוואר לבן וחלק. כל כך דק עד שאפשר להקיף בכף יד אחת, אולי, ובשנייה למשוך בשיער מאחור שתפרוץ אנחה.

להטמין עמוק משחקי דמיון כאלה.

אם חזרו כולם, שאלה אוה.

במין חיוך שלא מבין. מביטה באישה, גם ביזו, גם באליאס אבל בגב שלו, שכבר אחרי הבית של שמש, כמעט רץ, ואת הילקוט תחב ליד של יזו שייקח הביתה.

שוב אלה, זאת אומרת הבוכרים. הרגיש כבר אתמול. מחליטים ומשנים את דעתם, ולך תסמוך עליהם. את זה ירה בבזז לפני שהתרחק, התחיל בצעדי ריצה וחזר לצעוד ושוב, להיעלם אחרי הקיר של גרינצ'ר, ויזו אמר, בואי נשאל אותם. מחזיק בשני תיקים ואוה אחריו. עוד מחייכת אל האישה של השוטר, גם אליי, שמוכרח להיפרד, לפנות לבית שלי.

למצוא כאן את התיאטר, שזה הכינוי של אדון צירין לאביעזרים. זאת אומרת כל הזמן הצגות, גם לשכנים, גם ביניהם, אפילו לילדה שלהם שבקושי בת שלוש. וכשעומדת ליד הדלת בידיים שלובות והראש מוטה הצדה, מוכרח להעיר שראויה לקהל יותר מוצלת, לא אלה השניים שכאן, אחד תלמיד בית ספר, אחד בנאי זקן. האמן לי אדון צירין, היא אומרת, עוד יהיה. ואז שמור לך מקום בשורה הראשונה. בצד בבקשה, אומר צירין, מוטב בצד, כאלה שגדלו על מאכלים גסים עוד עלולים לקלקל את קיבתם.

על שולחן העבודה פסי פלדה. לצרף את המסגרת, ואז אחד מפה, אחד מפה, ונהיה שלד של עמוד. אותו לקשור בעזרת חתיכות קצרות, שאריות שנופלות ליד הרגליים ומקפיד לאסוף. אומר לי, תיישר בצד אחד לראות מי באורך המתאים, ואז לחבר בחוטי ברזל לקבוצות. חזרו מהשוק, אמרתי, כל הדוכנים.

אבל לא שם לב, לא שומע. זוקף את זרוע המנוף ונתלה בשתי ידיים עד שיורדת למטה, מכופפת זווית. ואז מסביר לזו שעדיין תקועה בדלת, שכבר זמן לחמם את האוכל לאדון אביעזרי וללכת לנוח.

הרי לא יכול כשעוקבת אחרי כל תנועה.

לנוח, אמר, שהכי מעייפת הבטלה.

קודם העמודים והקורות. אולי שישה בכל יום, הכי הרבה שבעה. ועד שגומר בית שלם לפחות שבועיים, לפעמים גם חודש, תלוי כמה גדול. אחר כך הגג, שבשבילו צריכים להכין משטחים כמו רשת, ואת זה אי אפשר כאן, אי אפשר לסחוב, ומוכרחים במקום. פסים לאורך, לרוחב, ובהצטלבויות קשירות בחוט ברזל. ואז להגביה על גבי אבנים קטנות, שברי מרצפות וכאלה, שיחדור הבטון מלמטה. שלב השלד, אמר אדון צירין, והגג זה הסיום, שחייבים באותו יום לצקת את כולו, דלי אחר דלי עד ששלם, ואחר כך מנוחה.

חובה לעשות הפסקה בשלב הזה. רק להרטיב במים שיתקשה, ובינתיים מנוחה לשרירים. הכי קשה הגג, אבל יותר ממנו הבטלה. ובנוגע לשוק, רק רעש, כך צירין, דברים שעושים עסקנים. לדגור על אבנים, שאפילו אלף שנים לא יצא אפרוח.

בקול חרישי, כאילו בסוד, והידיים ממשיכות לכופף טבעות טבעות, צמוד ותואם, מעשה מכונה. אומר, אחרי האוכל אם תרצה לעזור.

לכן השתהיתי אתו עד שכמעט החשיך. הוא משך ומשך, רוטן על הימים שנגמרים פתאום, רק התחלת וכבר שוקעת השמש. אולי מתאים לאלה שמתפרנסים מדיבורים, לא מי שצריך להספיק לעשות. עכשיו די, אמר, והיתר מחר. ואז פניתי בריצה דרך החצר של שמש הירקן, לעבור בין חוטי התיל, נתקע אל תוך שיחה שלהם, שעושים בקולות שקטים. אליאס הסביר שעד שמבחינים בסימנים, כבר אולי מאוחר לנקות. כמו היריון, שבהתחלה עוד אפשר לעצור, אבל לא אחר כך. הוא פנה אליי, שואל למה נעצרת ליד הדלת. הרבה מקום על המזרן שלו. ומושך את השמיכות לדחוס בצד בערמה אחת.

הגברת כהן אמרה, איזה ריח כאן שאפשר להיחנק. ובעניין השמיכות הרי סיכמנו. היא דחפה את הדלת פנימה וסימנה ליזו לפתוח את החלון. עד שהתחמם פה, רטן אליאס, ועכשיו בזבזת הכל. גברת כהן נכנסה לשאול אם רוצים להוסיף משהו לכביסה שתרתיח מחר בבוקר.

אליאס משך אחת מתוך הערמה, התעטף כולו והידק את השוליים מבפנים. תיקח גם כן, אמר לי, ויזו סיכם להשאיר כמו שזה, מוסיף שכאלה שיקולים אף פעם לא היו.

ובקשר למה שקרה בשוק, התברר שיכלו להישאר בתוך הדוכנים, לסגור את הדלת ולהמשיך לעבוד, ואז לא לכאן לא לכאן, לא שייכים. מרגיזים את שני הצדדים, פירש יזו. ואוה ביקשה שיחשבו בהיגיון, לבוא הנה מרצון חופשי, לפי בחירה. לכן צריכים להגיד לעצמנו, תקשיבו למה שכאן, לראש של האנשים האלה. תסבירי לו, אמר יזו, ואליאס הגיב בטון נעלב שכלל לא בטוח למי צריך להסביר.

אחר כך רק הסנדלר. בישיבה על הארגז שלו, שקוע בעצמו, אולי מנמנם. וכך בדיוק הרי היה כשהגעתי קודם. ולמה לא הלך לישון. לא הסוג שמאחר בלילה, עם בקבוק משקה, גם לא הצורה האחרת, שמבלים עד מאוחר סביב שולחנות עמוסי מזון, והמוזיקה הרועשת מתערבבת בצהלות ושאגות. ליפקין ורייכניץ ומיטלמן, שאף פעם לא מתקני נעליים או חייטים.

לא לערבב עם אדון מצקין עצמו, שטרוד בעסקים גדולים, סולד מנשפים שטובים רק לשפוך כסף. פתאום יושב לבד ליד השולחן, ובצלחת מעיים ממולאים, קורקבנים וכאלה, תופס באצבעות והפה טוחן, כלל לא שם לב אליי שמביט בו מהצד. ודווקא גברת מצקין שמה לב, קראה שאכנס לחדר של דוביק. לא מקום מתאים לעמוד.

בפעם האחת שהייתי אצלם בבית.

אצלה החוג של ויצו, שמארכת כל יום שלישי. גברת גרשטיין גברת רזינובסקי גברת חיימוביץ, גם אימא של גדעון. שותות קפה וטיפונת ויסקי, וגברת לייבוביץ מכריזה שגם מי שחושבת שטעם של רפואה (מה שנכון עד שמתרגלים), בכל זאת חייבת, אם רוצה להיות אפטודייט, זאת אומרת אשת העולם. לא רבקה רייכניץ, כי עוד ילדה, וילדות לא משתפים במפגשים האלה, ובפעם ההיא כן, כי באה להציג בגדי ילדות, כאילו דוגמנית. אפטודייט, הסבירה רבקה, זאת אומרת קדמה. אליאס אמר שמה שקרה בשוק בצהריים סתם רעש. רק כדי להראות שיכול לעשות צרות, להפסיק את המסחר. הכי קל לעשות שם כי הרוב משלהם, והיתר ערבים שפורסים מחצלת על האדמה ועליה התוצרת, ירקות ותפוזים שגנבו בפרדסים. מי שהתנגד צעקו מפר שביתה. אבל האחים כרסנטי התעקשו, גם אסולין, ואולי עוד אחד או שניים. לבייב הכריז שרק היום, כאילו אזהרה, ומחר יפתחו כרגיל. אבל אם יראו שלא עוזר, יעברו לצעדים חמורים. אליאס הסביר שלפני הצהריים השוק ריק, כמעט בלי קהל, ואם רוצים שירגישו, צריך מוקדם בבוקר. אחד שישן עד עשר, זה לבייב, ואיך יכול. גם יודע שיתנגדו אם יגרום הפסד כספי. שאלתי, אבל למה כל המהומה. וענה שכדי לקבל ייצוג במועצה. היו בחירות, אמרתי, ואליאס ענה שכך טען גם הוא, אבל לבייב צעק שהכל שקר, זיוף אחד גדול. גם הצעקות על הערבים, שאסור לתת להיכנס. לכל הפחות לבדוק בחבילות, שכל אחד יודע שהזדמנות לתחוב לכיס עגבנייה, לתחוב בצל. ואני אמרתי, את זה ישיגו. גם אמרתי ערב טוב, אם רוצים ללכת לישון. ועוד הוויכוח הצפוי אצלנו בבית, שיעיר המורה, איך זה שהקדמת, ממש לא להבין. לכן לעבור ליד הסנדלר, לשמוע שממלמל לעצמו, ינואר, אחד עשר בינואר ועדיין.

מים רבים

רק שבוע לפני כן, מהספסל שלפני הצריף, מציץ בנו, שואל אם לא מוזר, ומקנח במין הצהרה שצריכה פירוש, כבר לא שלנו. ואחרי שבוע קברנו אותו, יודעים שזהו, הכל. אוה אמרה, עכשיו אולי ילחש משם, שנבין. את זה בשקט, בלי לחייך. ואליאס ענה שבוודאי אסור להם באיסור חמור, אחרת כבר היו מטפטפים משם את הסודות מזמן. תמיד יש פעם ראשונה, אמרתי, וראיתי שלא צריכים את הסיוע שלי, ושום דיבור בכלל.

אליאס הדליק את האש. גם סחב את הגיגית אל חבל הכביסה, וכולם תלו ביחד. ובעניין הקניות במכולת, הציעו, אני או אתה, שואלים מה להביא. גברת כהן צחקה במבוכה, שבאמת לא צריך, שהכל יהיה בסדר. מין צחוק שמבריק את העיניים שאדמדמם הלבן שלהן, ואז חזרה לחדר שלה, וסגרה את הדלת.

אחרי הפסח.

אוה אמרה שמהר צריכים לחזור להיות כמו קודם. להושיב את הזקנה בשמש. להכניס לחדר אם קר, אם הרוח לא נעימה. הכי חשוב להתנהג כמו קודם, שלא תרגיש שינוי. ודווקא בעונה שהכי נעים בשמש, להיות מונחת עצומת עיניים וכמו חיוך. בגלל הפרחים, אמרה אוה, רואים שנהנית, מרגישה את הריח.

כאילו להפתיע מחדש, ממש ללעוג. להגיד שבכל זאת שב ונופל בפת. מפני שחוזרים בעיגול. החום בקיץ, אחר כך מוכרח שישוב הקור, שנה אחרי שנה. ובמקום להסיק מסקנות, תחזור ותשכנע את עצמך לנסות שוב, שאולי הפעם. כך אליאס. דיבורים שבלי שום טעם, בוודאי בעיתוי הזה, כי רק מכרסמים. והרי יזו בעצמו הודה שהסיבה היחידה שנמשך, שחסר אומץ לחתוך חוט בן אין סוף דורות.

בתפקיד של היצר הרע, הזכיר החייט דיבור ישן, וכידוע הוא האחרון לפסול כל דבר שעוזר לשמור על הערנות, בכל זאת אולי מוטב להניח לשבוע או שניים. זו דעתו. מקווה שמהר יגיע החורף, אף על פי שרק בתחילת האביב. לא שמתגעגע לקור חלילה, בכל זאת מעדיף את הדקירות של הגשם שמרחיקות מחשבות. כל הצרות מתחילות במחשבות.

להיזכר בשיטפון הגדול. רעמים שלא חדלו כל הלילה, ובבוקר המשיך הגשם כמו מכול. ותכף ידעתי שעלה על גדותיו והציף את הצריף שלהם. יכולתי להיות בטוח רק ממראה הביצה שמאתנו עד שמש השוחט. לכן רצתי לשם, לראות שיושבים צפופים על המזרן, עטופים יחד בשמיכות, מתבוננים בי כשמופיע בדלת. היה מונח על הארגזים שלהם, שקודם רוקנו לתוך שמיכה בערבוביה. לא יכלו לעשות יותר באמצע הלילה, בחושך, שגם נפסק החשמל. הספיק לספוג מים המזרן לפני שהתעוררו, לכן השאירו כך והצטופפו יחד שיהיה חם. כך לחכות לבוקר. ואמרתי שעכשיו בוקר, וצחקנו.

יזו סיפר שבכלל לא הרגישו, עד שהנפח דפק בדלת והעיר. כמו לשוט בים, זורם דרך הדלתות, והכי גרוע בחדר שלהם שהכל על הארץ. האחרים על מיטות או לוחות שהניחו על לבנים, וכך בכל זאת יבש.

חשבנו שיתחיל לשוט, אמר יזו, תיבת נוח.

אליאס אמר שישארו היום בבית. צריך לייבש את הספרים, והנעליים רטובות, כל הבגדים. מוכרחים לחשוב מה לעשות. עניתי שצריך למצוא להם מקום יבש, לא יכולים להישאר כך. הכי טוב לגשת למועצה. הרי יכול להימשך שבוע ויותר, גם אם ייפסק הגשם. נלך לראות מה שלום האחרים, אמרה אה.

הוציאה רגל יחפה ונכנסה למים, וביד מגביהה את שולי השמלה שלא תירטב. כך בשיניים נוקשות עד הדלת, הציצה החוצה להביע פליאה איך בכלל הגעתי, איך הצלחתי לעבור. כי כמו ים.

רק דרך החצר של שמש, האפשרות היחידה. ממנה בקפיצות אל הערמה, למשוך ולהניח קורות, ועליהן בזהירות שלא למעוד, עד המרפסת. כך גם הדרך החוצה, במצב הזה. אבל הפתרון האמיתי, לחפור תעלה שתוציא את המים אל הכביש, ומשם כבר ימשיכו בעצמם. היה צריך בקיץ, אמרתי, ועכשיו הרבה יותר קשה.

מה שלא יכלו לדעת, ואנחנו כן, שכך בכל חורף. ומהמועצה לא אמרו, פחדו שיגרום להוצאות או שסתם לא אכפת. לא באחריות איש. אולי הבינו שמהחבורה הזאת לא תבוא תגבורת למאבק בבוכרים. וגדעון הרי דיבר במפורש שלא באים לפעולות, לאימונים. גם שאלו את הנפח אם מוכן לעזור לסולמוביץ שאחראי לנשק, לפצצות. שמעו שצבר לא מעט ניסיון. וענה שכבר חדל, לא מתעסק בכאלה. עכשיו יצטרכו לקצץ בכוח הלוחם, מפני שמגיע לכל ישיבה, הסולו הזה, צועק שכך לא יכול להמשיך, לשאת באחריות.

כל משפחת ליפקין בעסקי ביטחון. ובנוסף המאפייה, שהכי גדולה בעמק. אבא שלו הוא היושב ראש, והאח הגדול אחראי לכוחות. גדעון אומר שמספר אחד בכל העמק הסניף שלנו, ומחולקים לשש מחלקות, זאת אומרת אם לכלול את הבחורות. ועמיחי ממונה על כולם, ובמיוחד על המחלקה שקוראים מחץ. עניין שאסור להשמיע בקול, איפה מחביאים את כלי הנשק, וזה אצלם במאפייה. גם את הכדורים. ואוי ואבוי אם אספר למישהו, בייחוד להם.

להתעקש שלא נהגו כמו שצריך בזמן ההצפה. אי אפשר לעורר אהדה אם רואים שטובעים בבוץ ולא מתערבים. ושלא יגידו שלא ידעו, כי הרבה יותר גרוע. ובכלל איזו קבלת פנים, בלי שום ביקור, בלי לשאול איך מסתדרים, ואם יש צורך בסיוע. גם לא הזמנה להיכנס בערב. וזה בעיר שלא חסרות נשים שגומרות את הקניות עד עשר, ומה שנותר להמשך היום, רק ביקורים אצל התופרת, אצל סקרלט הספרית שגם עושה את הציפורניים. פה ספל קפה, פה פיסת עוגה רק לשם הטעם, הזדמנות להחליף רשמים על מה שאתמול.

שכחת את המסגר ההוא, אמר אליאס, גם את לישי שבא תכף בבוקר הראשון. הכי רציניים המומחים לכסף.

מתכוון לסימנהויזים. אברם שקוראים אבו ואיצה והשלישי שמיל. אותו שלחו לתל אביב מיד אחרי כיתה ח' לראות איך זה בנקאות, וחזר להיות העוזר של לייבו כשעוד היה מנהל סניף. אחר כך פתחו משרד, ושינו את השם מסימנהויז לבעוז, ולבשו מגבעות ועניבות, ואם יש כסף, לפנות רק אליהם. זאת אומרת להשקיע.

ממש להיבהל, סיפרה אוה, שמכונית שחורה וממנה שלוש חליפות יורדות ישר הנה, ועדנה אמרה, תראו תראו. עוצרים כאן על השביל, מכריזים, בועז, ומצביעים יחד על עצמם. מבקשים לשבת עם הנפח מאחורי דלת סגורה.

עדנה אמרה, כאילו לא עוברים הקולות דרך הקיר. אבל אין טעם להתאמץ כי בין כה וכה יספר אחרי שילכו. לכן קוראת לבוא להמשיך לצפות את המדפים בחדר של הופה. רק אליאס שגד עבודות גזירה, סתם לעשות לכלוך, ויפה לא יהיה החדר אף פעם. מעדיף להישאר להאזין להסבר על הענף של המאה העשרים, כלומר כספים. אתה יושב בבית והגולם עובד בשבילך, מתרבה בעצמו, כמובן אם מונח במקומות הנכונים.

אולי קרובים רחוקים שלנו, והאם עצמה לא יודעת איך בדיוק. אולי דרך העיירה ההיא שקוראים אופאטוב. קהילה יהודית קטנה, שלא ייתכן מישוהו בלי קשר משפחתי. האימא שלהם באה לבקר כשרק הגענו, בטוחים שבודדים בעיר הזאת, ופתאום מגיעה זו, בשמלת משי ארוכה, מניעה במרץ את משמניה, ותכף נופלת על צוואר האם בהתרגשות קולנית. שואלת אם הגיעו ידיעות משם, אם שמעו משהו.

כשהייתה ילדה ביקרה פעם אחת בעיירה ההיא. נסיעה שנראתה אין סופית בעיניה, מתפלאות לראות כמה קרובה במפה שהראית. זוכרת בקתות עץ צפופות ורעועות. תדליק גפרור ותכף תתפשט האש, תשרוף את כל הרחוב. לא כמו ורשה עם הרחובות שלה ובתי האבן, שאי אפשר להכיר אפילו את השכנים. עכשיו לא נשארו יהודים לא בזו ולא בזו, נאנחת האם, וגברת סימנהויז עונה באנחה משלה אוי אוי. אומרת, זקנה גדולה הייתה סבתא שלך, גם כשכבר עיוורת לגמרי.

כל המשפחה שלה נשארה בעיירה הזאת, הורים ואחים ודודים. יהודים תמימים, בלי שמץ הרהור על דרכו של בורא עולם. טרודים איך למצוא פרוטה לשבת, וכשאיין, ימכרו את כותונתם האחרונה ובלבד שתהיה חלה לברך עליה. ארץ קרה, היא אומרת, לקפוא בלילות או דלקת ריאות. ומי שחולה כבר אפשר להזמין מצבה.

עכשיו גם מצבות לא יצטרכו, היא מקוננת.

מה שרצו, ליעץ איפה לשים את המתכות. אנשים שבאים משם, שהצליחו לשרוד, ומוכן שצברו תכשיטים מזהב וכל מיני כאלה, שאי אפשר לדעת איך יהיה. הטוב ביותר מניות, ואז לעמוד על המשמר לראות אם יורד הערך או עולה, להקשיב לכל מהדורות החדשות ולקלוט רמזים. מקצוע מעיף, קבע שמיל, ואנחנו שלושה ונערכים לפי התור.

אברם לחש שעוד מעט מלחמה, אתם בוודאי יודעים.

ואתה הקשבת, אמר אליאס, מדברים ומדברים ושותק.

הרי לא היה יכול לדעת מה רוצים, וכשהתחילו לא היה אפשר להפסיק. כמו תקליט שמסתובב ונמשך עד השורה האחרונה.

והסביר להם שכמו משפחה, מחליטים יחד. הרי אין שום טעם לטעון שהגיעו בידיים ריקות. בין כה וכה לא היו מאמינים.

במועצה ענו שלא מחויבים. מי שהחליט לשכן בצרף הזה ידע שטוב לעונה שהגיעו, להיות התחלה. לא עניינם ההמשך. ואמרתי לאברמובסקי גם ביום הבא שלא יגיעו. עומדים במים וחופרים תעלה, וכל הזמן מתחלפים בגלל הקור. אי אפשר ללמוד בדרך הזאת, רטן אברמובסקי. משך את מכסה העט ורשם ביומן סימנים על יד השמות. טוען שהדבר האחרון בסדר העדיפויות, הלימודים. מכוסה במים, הסברתי, כל הרצפה, ושמו קרשים שיוכלו לדרוך. אם יחכו שיתייבש מעצמו, מי יודע כמה זמן, אולי כל החורף. לכן מנסים לפתוח מעבר שיזרום החוצה. אברמובסקי השיב שנמצא פה כדי ללמד, ובעד זה מקבל שכר. בעיות ניקוז לא בתחום התמחותו. אם מסתפק מישהו בחיפוש הצדקות יבושם לו, ורק שדרך זו מסתיימת בשוק, בדוכן ירקות או כבעל מלאכה. איך להסביר לאחד של בית מאבן, שטוען שלמקצועות האלה לא יחסרו מועמדים גם בלעדיהם, ובימינו, ברוך השם לא חובה להמשיך במסורת המשפחתית, זאת אומרת במה שעסק האב.

הכי הרבה רטינות מצד גברת רובינשטיין, ואליאס צחק, מפני שזוכר שכך בדיוק טען הנפח, שבלי שום תכלית ההיגררות הזאת. בעיקר אתם, אמר אליאס, כל מי ששם בחדר. הוא הביט על הבוץ שפינו, ואיך התחיל לזרום אל התעלה, מכריז שבקצב הזה יימשך עד החורף הבא.

שיגעון מוחלט, אמרה גברת רובינשטיין.

לא היה גשם, אבל רוח חזקה. כזו שלא נעים לעמוד, גם אם מאחורי חלון. לחשוב, כמה זמן יחזיקו מעמד הברושים האלה שבאלכסון כל הצמרות. יזו משך במעדר שוב ושוב, נסוג לאחור בפסיעות קטנות, והנפח סימן שעכשיו הוא. הקטע הזה הוא העיקר, אמר. התכופף וקיפל את המכנסיים.

גברת רובינשטיין אמרה שכל האינטימיות הזאת מזויפת, ויכולים להסתפק בפחות חדרים. אפשר את שלושתכם יחד, גם ארבעה, אם מצרפים את הופה. ובחדר יותר קטן את שתיהן.

הביטה בגברת כהן והוסיפה, או ששניכם יחד, והיא אל הילדים.

ואמרתי ליזו שאת מה שאמרה על החדרים לא הבנתי, ולמה רוצה לצופף. וענה שלא מתכוונת לזה, בדיוק להפך.

עכשיו היה הנפח במים, מתכופף ומעלה בוץ שחור סמיך, ורואים דרך החולצה את השרירים שלו, לפי ההתנפחות. לא מביט בה אפילו. אוה הודיעה, האוכל מוכן. במין בגד רחב שאף פעם לא ראיתי, ושיער שקצת פרוע לכן יותר ארוך. אומרת, שלום עודי, ומאיצה להיכנס שלא יתקרה לגמרי. הנפח הפסיק את התנועות כדי להזדקף, מתבונן בזו שליד הצרף, שעומדת בשקט והידיים שמוטות, אומר, בקרוב מאוד.

אגוזים בדבש

דוביק אמר, עכשיו תחשוב שבגללך ההפסד הזה, המעליב, ולא נכון. היה קורה גם אילו השתתפת כי פשוט יותר טובים. ושלנו, אחד שמודיע שחולה, ואצל הבוכרים מין חג שאף אחד לא שמע, משהו שלא כתוב בתורה, שיצא בדיוק אתמול, ואתה נעלמת סתם.

גם ראש הקבוצה, גם חלוץ מרכזי, וארגן משחק עם הכיתה שמתחתינו. לא מאורע גדול, יותר כדי להתאמן, והתוצאה שתיים אפס. עכשיו עומדים בחצר בית הספר, לועגים, מייעצים שכדאי לנו בהתחלה עם יותר קטנים.

לומר לו ששכחתי, כדי שיגיד שמזמן לא שייד, ואולי להקים שכונה מיוחדת, אולי לצרף אל זו שלמעלה, אגף מיוחד לפליטים ומורים. מתחילה להיות גדולה העיירה הזאת, עד שאי אפשר לבדוק בכניסות מי מתגנב פנימה.

סתם שכחתי, אמרתי, ואתה בונה מגדלים.

לפי המורה, מזימה של אלוהים הרצון להילחם. כל אחד עם מישהו ויחד נגד אחר. מתחיל בכל אדם וממנו לעבור לקבוצות, לעבור לעמים, עד שתגיע לכל העולם. תשאיר מישהו לבד על אי בודד ותכף יתחיל לחפש עם מי להתמודד.

אנחנו מנסים בדרכי שלום, אמרתי.

והסביר שמתכוון לתופעה בכלל, שכאילו חוק טבע, תכונה שהתפתחה יחד עם הצורה שלנו, תנאי להתקדמות. לשים יחד עם דרכי ההתרבות או המוח.

פילוסופיות שצומחות בראש שלך, רטנה האם, ומכניס גם לו, לדאוג שתמשיך שושלת החכמים, שלא תיקטע חלילה. בעצמה שבעד שלום. כך בסביבה שממנה באה. יהודים כשרים מטופלים בהרבה פיות, וצריכים להזיע מבוקר עד ערב כדי להאכיל. אנשים פשוטים וחמי לב שבקושי

מכירים את התפילות, ולא מתעסקים בכל מיני פילוסופיות גדולות כי אין זמן. והילדים תכף אחרי הבר מצווה, זה למוסד, זו לתופרת.

והיא לבית חרושת למצות.

דיבור שיכול להוציא את המורה מכליו, ועוצר את הכעס, לא עונה, מורח פרוסה. ומעירה גם על זה. על הרגלי אכילה לא בריאים, בלי טיפת ירק טרי או מבושל. וכך הרי שם, כל הימים קמח ותפוחי אדמה, לכן שמן. זוכרת איך הייתה ההתחלה כאן בארץ כשרק הגיעה המשפחה שלה, כל מיני מאכלים שלא הכירו, תבשילי ירקות, במיה וסלרי, ואם מתוק, למשל חלבה, שלא העזו לטעום. ואיך נכנסה השכנה לברך, מניחה בצלחת על החבילות שעוד לא הספיקו לפרוק, ערוכות זו בצד זו, עוגיות אגוזים בדבש. מין קבלת פנים שעושים אצלם. וכשיצאה החביאו את מה שהביאה בתוך קופסה, לזרוק ברחוב אחר, שלא לגרום עלבון. אדם עובר לארץ חדשה וצריך להתרגל למה שכאן. שהרבה יותר חם האקלים, ומאכלים כבדים מכבידים על קיבה, על ההרגשה.

שכנה ערבייה, אומרת האם, ובכל יום הייתה נכנסת, שואלת אם צריכים משהו, אם אפשר לעזור. המורה מתרומם ומנער את הפירורים, סימן שגמר. תפרוץ מלחמה, הוא אומר, אז בגלל מי. אם אנחנו בעד שלום, והם בעוגיות אגוזים בדבש. גם אלה כאן, שאת המלפפונים שלהם קונים בשוק. אם תהיה לך תשובה. ויוצא.

בלשון יחיד, סימן שאת כל הכעס מכוון אליה. ממשיך אחר כך כשהולכים שנינו לחפש עצים להסקה. כל מיני קרשים שבורים לחמם את דוד המים. אפשר לקנות מערבים, כמה שסוחר גמל בחצי לירה. עשו ערמות בחצר, לחוד לכל משפחה, לנו ולצירין ולאביעזרי. ובפעם השנייה רק להם, מפני שהעלו את המחיר, דורשים לירה שלמה, ולכמה מספיק, בקושי עד פורים. לכן יוצאים לחפש אחרי הצהריים, ממלאים שני סלים בכל מיני עצים ושברים, שמספיקים לכל המשפחה, אם מתרחצים בזריזות, וסוגרים את הברז כשמסתבנים. על יד פסי הרכבת, על יד תחנת הקמח, לפעמים בצד השוק. גם קלחי תירס שהורידו את הגרגרים, והכי טוב שברי אדנים של רכבת שספוגים שמן, הכי בוערים.

בדרך אומר, תקופה טובה במיוחד למי שיש כישרון בידיים. כל מיני בעלי מלאכה, שבעיר שלו היו מצטופפים בשוליים, ליד הדלת של בית הכנסת. מתחתנים בתוך עצמם כאילו מגזע נחות או מעם אחר. אפילו לבת עניים שבלי נדוניה העדיפו אלמן זקן מטופל בילדים ובלבד שבעל בית. הגענו לתקופה שהברכה בחומר, ומי שיודע להשתמש במכוונות, להפעיל חשמל, יהיה יושב בראש. ואנחנו לא. המורה נאנח.

עניין הנבחרת. דוביק הכי טוב מכולם, ובן ציון שאולוב אחריו, והשלישי אני. כך הסדר. תמיד קיים החשש מההם, כי גוף זר, וכשלא באים למשחק אין טעם לבוא בטענות, להשמיע ביקורת. מחר אולי יארגנו קבוצה משלהם, לא ירצו לשחק ביחד. לכן חשוב שכמה שיותר ותיקים, גם אם פחות טובים, אבל משלנו.

פתאום מתרגז, שאותו דבר ילדי מורה. בסוף השנה קם ועובר לעיר אחרת, לוקח את המשפחה. תמיד גרים בדירות שכורות, שום רכוש משלהם. שום תרומה לפיתוח העיר. ומולידים ילדים בלי לעשות חשבון ממה יחיו ואיך יסתדרו. לא בעיה שלהם.

אחד ששונה, אברמובסקי, שבדירה משלו. קהילה שחלק סוחרים וחלק בעלי מפעלים, יכולה להתקשט גם בכמה אנשי רוח. לפרנס אחד כמו זליגסון. ואמרתי שלא הזכיר כלל בעיתון שלו את החבורה שבצרף הגדול, לא ביקר אף פעם לראות, לשאול על מה שקודם ומה שעכשיו. ואחרי

השיטפון למה לא קפץ לראות מה קורה, אולי טבעו. יודעים את הדרך, אמר דוביק, אם רוצים עזרה.

כמה דברים שמוכרח לגמור, אמרה אוה. אחר כך ילכו, וכבר לא בטוח שיחד. להוריד אחדים שיארגנו לעצמם פינה שקטה, עבודה מסודרת. כך לשנים שעוד נותרו, עשרים או עשרים וחמש. אולי ישמרו על קשר, לבוא לביקור או בחגים, ולאט לאט הרי ימותו. חושב שהכי קשה למבוגרים. דווקא הילדים ימצאו דרך, ועדנה אתם. לא יכולים לבוא בטענות, הסבירה אוה, כי הזהיר מראש. וגברת כהן אמרה לו שבעניין הילדים יכול להיות שקט, אבל את הזקנה חייב. בזה לא יכולים לעזור, אמרה אוה. מה יעשה, לחשתי.

הביטה בי שאולי מתלבטת אם ראוי לשתף. אחר כך הסבירה שאין שום טעם. לא בדעות של עדנה, שבעצמה יודעת שלא מתחברת אל הראייה שלו. לא בתביעות של גברת רובינשטיין, של כל השאר שחושבים שמגיעות זכויות מכיוון שפעלו מאהבה. ואצלו בראש רק השאלה איך יימשך. לא הוא, כי סיים, יודע שיותר לא יכול לתרום ולכן די, ורק דואג איך ימשיך אחריו. וזה יזו.

עכשיו, אמרה, צריך לקום לגשת אל הזקנה. ובדרך גברת רובינשטיין שמטאטאת את החדר, והשיער שלה צהוב ונזרק מצד לצד כשמקפיצה את הבוץ מעל סף הדלת. עוד תחזור על המעשה כמה פעמים, לפני שכדאי לשפוך מים, לשטוף ממש. אחר כך יגיעו עם הנעליים שלהם, יטנפו מחדש. יותר נמוכה מעדנה, כמעט בגובה של אוה, ומתנועעת בתנועות חדות. כאילו חישה שצריכה מספר כפול של צעדים לעומת הגבוהים. מתחשק לצחוק, היא מכריזה. להשוות לאחרות, זקנות שזזות בעצמן, עומדות לפני הבית ומסתכלות במשחקים. להשוות לסבתא רחל.

חיה תגיד, ממנה באה לכם הצורה הזאת, להיות שמנים. היא לא תסכים בשום אופן להגיע לגיל הזה שמעורר רחמים. יותר טוב לשים קץ לחיים קודם, כמה כדורי שינה, ובבוקר כבר מתה, בלי כאבים, בלי סבל לה ולאחרים.

זו לא יכולה בעצמה, גם בכלל לא זקנה לפי הגיל. כשמאכילים מרגישה בשפתיים את הכף, ופותחת את הפה, וכך לתחוב אחת ועוד אחת. יד מחליקה את השיער הלבן, וזו אוה. והשאלה שלי אם זוכרת איך הייתה פעם. אי אפשר שתזכור, מפני שבקושי היו קיימים. בבת אחת בשנה שנולדנו, אמרה אוה, ופחדו שמה שייוולד יהיה קטן ומקומט גם כן. ולא.

הממלכות הגדולות

היו שם שניים. אחד יושב על הספסל והפנים אל השיחים, לא שם לב לזה שמגיע, כורע ברך לחטט בחבילה שלו, להוציא סמרטוטים. תכף הכרתי, אמר זה שלמטה, היינו עומדים ליד הגדרות, והדמעות זולגות, מי שעוד יכול. הוא דיבר בשפה שלהם, ויזו ביאר שזיהה את החייט, זיהה משם. אומר, כששחררו את המחנה, אתה נכנסת ראשון.

תכף שאל על הנפח. והחייט התבונן בו, מבקש לדעת מה רוצה. אולי שליח, והצורה המזוהמת רק מסכה להסוות, לא לעורר חשד. עכשיו הוציא גוש עטוף בבד, התיר והחל נוגס. אפשר לחשוד שצרוף מקרים מוזר שהגיע לכאן, ובאמת לא, כי הרי יהודי ולאן יכול ללכת. היה יכול להישאר שם, השיב החייט.

האיש משך בלחם לתלוש את מה שבתוך הפה. הוא אמר שכל חייו עשה בעיר ההיא שקוראים מריבוד או מדיבור. גם ההורים שלו ואחים, ארבעה אחים. וכשחזר כבר לא מצא איש. והאישה ברחה עוד קודם, כשהתחילו הגזרות. לא רצתה שום קשר, ואת הילדה החביאה. איך יכול לחפש. אחת שלא משלנו, הסביר, ופתאום נזכרה.

חזר וגלגל בתוך האריג ותחב לתרמיל. בין כה וכה לא נחשבים, בני עם אחר, ומה הסיכוי שיבינו. ואז בשאלה, על האיש שהוא שהורה לחלק מזרנים, לחלק בגדים, מה קרה לו. הרי הייתם יחד. יזו לחש שמוטב שנתרחק. לעולם לא תדע מה באמת, והחייט כבר ימצא דרך. לכן חמקנו בזהירות דרך הפרצה, וישר לאורך גדר בית הספר. גרינצר נראה מתוך הקיוסק שלו, מחכה שיבואו קונים, אולי משועמם. עסק של קיץ, ובחורף עניין די מת, אף על פי שמכין כריכים, מכין כל מיני לביבות לאכול חם.

עושה סימנים, אמרתי ליזו, הבט עליו, אולי מתכוון אלינו. עצרנו, ובאמת חזר ונפנף. גרינצר רצה לדעת אם ראינו את רחלה. מדגיש שלא תופס במוחו הקטן, במה מתעניינים בדור הזה נערים בני שלוש עשרה. בזמנים שלו כל הראש רק נערות, כמה שתביא יידחסו פנימה. תיקנתי שבני ארבע עשרה, וענה שעוד יותר גרוע. שאלתי איך זה לעמוד כך, ואם לא משעמם. וענה, הנה חברים שלכם. כדאי שנלך, אמר יזו.

דוביק וגדעון ירדו מהמדרכה. גדעון צעק תשאירו משהו, אל תנקו את כל המדפים, ופרץ בצחוק. מגיעה לכם הנחה על קניות גדולות. גרינצר אמר, אם אתם הולכים למגרש המשחקים, תגידו לבת שלי שחיפשתי אותה. דוביק ענה שלא שליחים שלו, ובקריאה אלינו, שנחכה רגע, יש משהו. עצרנו והבטנו בו. הוא אמר שהערב עושים. יותר לא יכול לפרט, אבל חובה שנבוא כולנו. שאלתי, מה פתאום הערב, וענה, פיתום ורעמסס, לזכור שבשמונה בדיוק ליד הברזים.

התקרב ותפס בסוודר שלי, מסובב עד שכמעט נחנקתי, מזהיר, אל תקמט את המצח. יזו אמר, עזוב אותו, ודוביק הידק עוד יותר, שואל אם פקודה. ואז את המצח בתנועה מהירה אל הסנטר שלו.

תכף להפסיק, צעק גרינצר.

עכשיו כשהרפה יכולנו להתרחק. יכולתי לצעוק אחריהם שהמפגשים שלהם קשקוש אחד גדול ולא מעניינים אותנו. לא כאלה שיתחילו לרדוף. יזו סימן שדי, והמשכנו בשתיקה עד הרחוב, עד הבית שלנו. לראות את גברת צירין לפני הדלת. גוש בגדים דהוי, והשיער הלבן יורד בצמות דלילות שתמיד מסתירה במטפחת, והפעם שכחה. אולי לכן חשתי שהזדמנות לשאול אותו בעניין הנפח, להבין איזה תפקיד בסיפור שלהם שעוד מעט יהיה שלו. פתאום התחילה זו לדבר. אומרת, דרך האדמה שנמשכת מכאן עד שם, מחברת את כולם. חיכינו שתמשיך, ולא המשיכה. לכן שאל אותה איך, אולי דרך הצמחים, ואז מגיע אליך בזמן שאוכל אותם, או למשל טוחנים גרעינים ונהיה לחם. בקול רציני שמראה שהבין את הכוונה, וגברת צירין הביטה בו מהנהנת, להשיב, אולי גם בדרך הזאת אבל בטפופים, לא יכול לזרום כל הזמן, וכשקבור כבר נעשה חבילה אחת. ואז שאלתי בעניין הקודם.

לפי דעתו התחיל כשעוד היה העולם שבטים וקבוצות, נודדים ממקום למקום לצוד חיות ולאכול. לפעמים מוצאים פרי או שורשים, או נמלטים מטורפים. ואז בא הראשון שהחליט שמוכרח להיות סיבה, או אולי מטרה, ואת זה חובה לגלות. והתחילו. קודם הוא, והמשיך הבן שלו והלאה עד עכשיו. יזו אמר שכלל לא בטוח שבאמת היה, וכך גם הנפח. אולי סתם טעות או המצאה של מישוהו בתקופה מאוחרת, ובכוונה מייחס להתחלה רחוקה, וכך לתת משקל. אבל אחרי מאתיים דורות איך אפשר להעז לקלקל.

יש גם קצת ניירות ששמורים אצלו, הוסיף, שעוד לא ראיתי.

ובעניין גברת צירין, לא תשובה מה שאמרה, לא פתרון. רק אולי להרגיע את מי שנטש. זאת אומרת התחיל בגוש אחד, וממנו פירורים שהתפזרו החוצה, השתרשו בכל מיני מקומות, וצריך כל הזמן להזין מרחוק, להיות מחוברים כמו אל צינור אוויר, וכשגומרים חוזרים.

רק ציור, אמר יזו, והיא הרי שום דבר. לא שואלת. סתם פטפוט.

אמרתי שדווקא הוכחה. מפני שזקנה ורוצה לחזור אל הקרובים שלה, אל המקור. לכן מוכרח למות, והבנים כבר לגמרי כאן. לא יודעים איפה הכפר שנולדה, אפילו את השם שלו, ויכולים להמשיך במקום חדש. כאילו דרך אחרת, חוליה ועוד חוליה שמתפזרות. לא הרצף שלכם.

יזו הקשיב. אחר כך אמר בלחש את מה ששמע מהנפח, שחושב שאין לו מאומה להעביר משלו, כי לא התקרב לשום נוסחה. אבל ממה שהלכו, כל הדרך, דבר אחד בכל זאת חושב שאפשר לסכם, שבטוח שלא חבויה במקום מסוים, וגם זה משהו, אמר יזו, ומוסיף, שאולי תשובה לאישה הזאת, אם בכלל שאלה משהו, והרי לא.

להיזכר באוה, בדברים שלה. וזה ביום שאמר אברמובסקי ללמוד את השושלות, לדעת בעל פה, ובכל שיעור יבחן. יכול להגיד להוציא דפים, לרשום את הקיסרים מבית סוורוס, ואת התאריכים ממתני עד מתני. טובה אידלסון הצביעה לשאול למה. הרי רשום בספר. למה למלא את הראש, וזה מחלק שאולי חשוב אבל קטן שקוראים הים התיכון. אברמובסקי נראה שבע רצון מהשאלה. הזדמנות להסביר שהמחקר רמה לעצמו, מנסה לצרף את מלוא הפרטים. שברי חרסים, לוחות אבן, עצמות, כל מה שתורם להגדלת הדיוק. בראש אי אפשר, רק את התמצית שהיא בסיס להסבר כולל. לכן לשנן את תולדות הממלכות הראשיות, ובהן אירועים בעלי משמעות ושמות של המושלים החשובים. למטה מיליוני קטנים עמלים לגדל מזון, למצוא קורת גג, להוליד את ממשיכיהם. את כל אלה אין צורך לזכור, אמר אברמובסקי, כי קיים תמיד.

טובה הנידה בראש שהבינה. ואני לא. מישוהו נוטל סמכות, קובע אלה ואלה הפרטים שקוראים השכלה כללית. מחר יחליט שהכי חשוב שמות של מכוניות. ואז מכריז, עשר דקות, מכריז להפוך את הדפים, איפה שצריך לרשום שבעה סוגים וגם לפרט את ארצות הייצור. לא מי שכאן בכיתה, שרק מבצע את ההנחיות שבתכנית הלימודים, אלא שם בירושלים.

אברמובסקי קטע אותי, אומר שידע מיותר לגמרי עבור אגרונוב. אולי אם היה מדובר בארגוני עגבניות או מלפפונים. הפנים שלו התנפחו באדום, ואת הפה קימט להראות שאט נפש. אגרונוב אמר שדווקא מקשיב. מוכן לחזור על כל מילה. על זה הגיב אברמובסקי שאדרבה, אולי תספר בקצרה על טריינוס והכיבושים שלו בגבול המזרחי. תקום תקום, אמר אברמובסקי.

מהסיבוב, הטרקטור של לישי צופר לפלס דרך, ושם עדר פרות. לא מועילים הסימנים של הרועה שמבקש סבלנות, קצת קצת עד שיחצו את הכביש. ומזנקות מהדחפיות, מטפסות זו על זו בגעיות פרא. מין גזע שבולטות העצמות והקרניים כמו המשך ארוך, פורץ מהראש ויוצא. אמרתי, תראה איך נהנה להכות, לבעוט בהן. לא שומע את הצעקות של גברת צירלוי, שמוכרחים לתפוס אחדות, בלי זה לא יבינו. שואלת, למה מרשים להסתובב בתוך העיר. הרי יכולות לדרוס ילד, לדרוס אישה זקנה. אתם חברי המועצה מוכרחים לקבל החלטות.

יזו הסביר שזיהה את החייט, הכיר משם. בזמן שהסתלקו החיילים, ותכף זרמו כולם למטה לראות מה נשאר. מה שמצאו, שרידי אדם שעומדים ליד הגדרות בהבעה שמערבת שמחה ובכי, וההוא מהם. מתכוון לאיש עם החבילה בגן העיר. אי אפשר לזכור מי שבפנים. הרי כמו שלדים, ובבגדי אסירים. אבל הם אולי יכולים. אולי שלחו לחפש אתכם, אמרתי.

עכשיו שכבר עברו הפרות יכולה לומר את הדעה שלה. זאת אומרת, גברת צירין. ללעוג לגזע שטוב רק למלא את כל העולם באבק, כמו גמלים. כמו להשוות את האדמות כאן ושם, ואת החיטה שמגיעה עד גובה הכתפיים, ומוכרח להרים את הראש אם רוצה לראות החוצה. ומה פה. עושה ביצים בכלובים, אמרה גברת צירין, מכניס אוכל מהצד הזה, ומשם מתגלגלת ביצה למטה. חיוורות גם בחלמון, ובלי שום טעם, כי לא אוכלות ירק.

אחד מהם, אמרה גברת צירין, מהפליטים. ומראה על החייט.

עכשיו יספר בצרף על הפגישה, ואיך הצליח להתחמק, לטעון שלא גר כאן. רק הזדמן בענייני פרנסה, ועד הערב מוכרח לחזור. ארץ קשה למי שאיחר להגיע, ומה יכול לעשות, רק להביע צער ומילות עידוד. עכשיו נעצר לבחון את התגובות, וכשראה ששותקים, שאל אם היה צריך להזמין לכאן, מפני שאם כן, למה לעזוב ארץ שמלאה מהם.

ביום שאמר לשנן את השושלות.

אחר כך יסביר שבעוד שנים ישב מישהו מאתנו בסלון שלו, למשל בשישי בערב בחברת ידידים. מזכיר את השם יוסטיניאנוס, וזה בענייני משפט. לא צריך להיות איש מקצוע, עורך דין. עניין של השכלה כללית. ועל מה בשיחות אצלכם. רק טרוניות, בכיות על קיפוח, וכמובן לשון הרע. גם דברי תורה, אמר בן ציון, מפרשת השבוע. והזכיר שמצחצחים את הנעליים וחולצות שבת לבנות שעוטפות את הגוף שמקודם, ופתאום מראה חגיגי. צורה שנפוחה בבטן ובלי מותניים, כאילו גוש אחד. ואת זה להעמיד ליד הפסלים שלימד לפני שנה בהיסטוריה של יוון. אחד שמטיל חנית או עונד ענפים על הראש שקוראים זר דפנה. ומה בעצמו, צורה שכל ההבדל רק בצבע העור והשיער שמסורק לאחור להגדיל את המצח. לא מחפשים כלום, אמרה אוה, רק דקלומים ושמות, לחזור על מה שאמרו אחרים. ושיוכלו להגיד יוסטיניאנוס, סימן שבני תרבות. ובחיוך, שאולי היה צריך להציע לנפח, במקום להתרוצץ לפה ולשם, ובמלחמה לעשות פצצות לפסי הרכבת. היה יכול אילו הצענו בזמן. אליאס אמר, עכשיו די. מתכוון שמתעצבן מרוב דיבורים. במקומם לנסר קצת עצים ולחמם מים לרחיצה. מרגיש מלוכלך.

שמש

הביקור של פניי שמש. אומר שבת שלום, ואם אפשר אותי לכמה דקות. רואה ששיבש את הסדר, בדיוק כששותים תה. האם אמרה, אדרבה, תצטרף גם כן. אבל הסביר שרק עכשיו שתו אצלם בבית, וביסקוויט יטעם בעונג. נצא לחצר, הצעתי.

פניי מודאג מההשתתפות שלי, שלא כמו פעם. חשוב על כן שנשוחח. גם שמע תלונה דומה מנירה. החלוקה ביניהם, שהיא את החלק הלאומי, כל השיחות על המדינה, על הגיבוש הביטחוני, מפני שעם הערבים יש לדבר רק בשפת הכוח. קודם היה הכל ביצות, ועל הגבעות עזים שחורות שמחסלות את היער עד שהופך טרשים. שום אהבת מולדת. והוא על נצח ישראל, הקשר בין העם הארץ ואלוקים. לא די לראות מהכיוון שלו, זאת אומרת שבחר בנו מכל העמים. הרי מאז כבר חלפו אלפי שנים וגלות וכל זה, ועדיין דבקים בו, צועדים בעקבותיו בארץ לא זרועה.

מהדלת גברת צירין אל התרנגולות, לפזר להן את השיירים מהצהריים. צפצוף שמתגלגל שרשרות שרשרות, ומוכרח לחכות שתגמור, שלא תסיח את הדעת. הבט עליה, אמר, כמה שנים כבר אתנו ועדיין בולטת הזרות. אומרים שגם לא לגמרי כהלכה הגיור. גברת צירין שפכה בתנועה רחבה, הופכת לא הופכת את הסיר. והעופות שנקבצו בריצה חוטפים בזריזות, נאבקים זה עם זה. לא יותר גרועה ממנו, אמרתי, הרי בכלל לא מתפלל, לא הולך לבית הכנסת. ומשיב שיהודי לעולם יהודי, גם אם ברגע האחרון, בשנייה האחרונה. די בהרהור אחד של תשובה והכל מחול. הבנים שלהם, איזה דם זורם אצלם בגוף, ממשיך להתערבב, להרחיב את המעגל. הרי נשואים כולם.

מילים שאמר קרייזמן, שאלה העשירים חכמים מחוכמים. כל המאמץ שלהם, רק לצבור כסף, לשמן את המרק. וכשיתקרב יומם יזדרזו לעשות תשובה, ואז דף חלק, נקי. נקי משלנו. במקום שבעלי תשובה עומדים הוי יוי. ומגחך אל דוביק אל דדי. ודוביק ענה שלאן יכולים לשלוח ללמוד, רק לבית הספר הזה, והשני הרי של ההסתדרות שמלמדים תורות זרות. מי שאיש עסקים עדיף שישלח את הילדים לכאן, כי בכל זאת יהודים. אבא שלו ממשפחה שגם ברוסיה לא קיימו מצוות, גויים גמורים. ושכר לימוד הרי משלם לפי המדרגה הכי גבוהה. מלבד זה תורם בכל הזדמנות. לא בהתלהבות, וצריכים ללחוץ, אבל בסופו של דבר נותן. לחשוב, אילו היו כולם כמו בנצי לוסטיג, או סולומוביץ, שאמנם מתפללים בבית הכנסת גם בימי חול, אבל איך מזה לארגן משכורות למורים. עכשיו די, אמר המורה קרייזמן, נחזור לעניינים שלנו. ומסלסל, מהפך פשטא בניגון של הפטרה, מהפך פשטא זקף קטון.

לפני שהיינו בני שלוש עשרה.

דוידוב טען שאצלם המנגינות אחרות לגמרי, וצריך שישחררו מהלימוד הזה. בין כה וכה לא מתאים לבית הכנסת שלהם. יכול לקרוא למנהל אם רוצה. אבל היימן קימט את המצח, ושאל אם חושש שיגרור נזק, אולי קלקול קיבה, אולי שריטות בעור התוף. עוד מעט נשמע הסתייגות גם

משיעורי ההיסטוריה, מה שאחרי גירוש ספרד. ובשיעורי הספרות להסתפק בשירת ימי הביניים, מפני שההורים של דוידוב לא מהעיירה ההיא שקוראים כתריאליבקה. לכן הסיכום (עכשיו הנמיד את הקול, כמעט לוחש), תכנית אחידה לכל שנים עשר השבטים, תנך וטשרניחובסקי והנדסת המישור, ובכימיה חוקי מנדלייב. אלכימיה, אמר דוידוב, וגם התלמוד הבבלי. היימן התבונן בו, אולי מחפש מענה שנון, אולי תוהה אם זה הזמן להגיד, צא החוצה. בסוף אל קרייזמן בתנועת יד שהנה הכיתה שוב לרשותו.

היימן הוא המנהל.

עכשיו אל פיני. כל השבוע נמצא בירושלים, וביום שישי חוזר לבית שלהם, של שמש השוחט. היה יכול להישאר, לחסוך את כל הדרך, בייחוד החזרה ביום ראשון שמוכרח לצאת כשעוד חושך. אבל קשור לכאן. מרגיש אומלל אם לא נושם את האוויר הזה, והשיחה עם החניכים, וזמירות ששרים יחד. המון כסף, הוא אומר, כל הנסיעות האלה.

ובעניין ההשתתפות שלי שמשום מה לא כמו פעם. אולי יפתח בהצהרה, דיבור של גילוי לב. אנחנו השאור שבעיסה. מתחיל בדיבור על עצמו, שעוד לפני שסיים את בית הספר ידע שילך לסמינר, להיות מחנך בישראל. זאת כשכל האחרים, אחד לעסקים, אחד ללמוד מקצוע, דואגים לעצמם. לו לא אכפת, הרי ללחם ולמלח יספיק תמיד. חולק על הגישה של אברמובסקי שמדגיש תמיד שבמקום הראשון ההשכלה, ולא, כי חייבת להיות מותאמת לפי האנשים. תשים את המטען על עגלה נרקבת, או שצונח למטה או שמתגלגלת במדרון בלי שום שליטה, ויכול להתרסק, יכול לדרוס אנשים. לכן בזהירות, במחשבה. לברור היטב את המנות לפי הקנקן. זו הדעה שלו.

אתה כמוני, אותו סוג, הוא אומר.

לכן זכיתי לתשומת לב מיוחדת, ולאחרונה הבחין שלא כמו קודם, ואמרו שבגלל החבורה ההיא. כאלה שחשבו שלא שייכים לעם הזה, ובא הצורך ולימד לקח. חלילה להגיד שפסולים, מודה ועוזב ירוחם. אבל בבית הכנסת לא נראים. גם שאל את אביו אם מביאים את העופות לשחיטה, מה שבגדר ספק, מפני שאולי שוחטים אצל ההוא בשכונה למעלה. זאת אינו יודע.

מצב שונה בזמן המלחמה. בוודאי אכלו כל מה שמצאו. אבל תכף כשהסתיים, חדלו. והסברתי לו שלא אוכלים בשר כלל, ומה שהיה שם, מי יכול להשמיע טענות. ועכשיו גם אני.

שפתאום מרגיש שלא מסוגל ללעוס בשיניים. ובדמיון צץ הכלב של לשציק, שזורקת לו תרנגולת שמתה, ומיד כולו מרוח בדם, כל הפנים. תופס בשיניים וקורע. ומוכרח להוציא מהפה, להתנצל שלא מסוגל לאכול את זה. ומה שאומרת המורה יוכבד, להקפיד לאכול בפה סגור, ובסכין ומזלג, תרבות אכילה. שמנה מגעילה המורה יוכבד.

תפסיק, אומר המורה, ותאכל מה שאתה רוצה. ואל האם בדיבור פסקני, חסר סבלנות, שדי גדול להחליט בעצמו. בגיל הגידול, מתאוננת האם, וצריך כל מיני חומרים שבונים את הגוף.

יכול להגיד, ללכת למרוח דם על הקיר שלהם. מין חבורה שלא כשורה, אמר אביעזרי, וזה בלשון המעטה, שמי נשוי למי, והאם באמת אחים שני אלה שיושבים על ספסל אחד. לא רשומים, הסבירה אוה, כך המנהג שם, שכשרוצים להכריז שזוג נשוי, הולכים למשרד הרישום. זה כדי להבטיח את הזכויות, את הדאגה לילדים. ושלנו בשום אופן. די שמסכימים ביניהם, ועם עדנה הרי לא. לכן יכול להגיד סדום, להוביל כמו אז, כשאולי בני שתים עשרה, להראות איך לטבול בקופסאות, ומורחים דם על השער, בידיים שמתלככות מהסמרטוט, גם ניתז על הבגדים. עוד כשמילאנו, וזה בחצר שלו, אצל המשפכים שלתוכם דוחפים את התרנגולות השחוטות. תלויים

הראשים למטה ומטפטים אל המרזב ואל השוקת. טבלנו קופסה אחת וממנה אל האחרות. מהר, לפני שיצא אבא שלו, ישאל מה. רק אני ובנצי לוסטיג ואליקום שקולניק. כאלה שאפשר לסמוך, והוא ראשון. גדול בחמש שנים ומדריך, אף על פי שעוד בגימנסיה. קודם על השער של השוטר, ומשם לדלת של מריה, מאחורי בית הכנסת הגדול.

הזונות האלה, אמר פיני, שצריך לגלח את הראשים, ובינתיים תהיה אזהרה. היה קרוש וסמיד, נדבק אל הסמרטוט, גורם לרצות להקיא. גם קודם כשמילא מהשוקת, דביק ולא נוזל, נופל בגושים. לכן החזקתי בקופסה, מביט איך משרטט את האותיות, חוזר על הקווים עוד פעם ועוד, שיהיה ברור. ובנצי ואליקום ממלאים מסביב בכתמים, ומהר להסתלק. פיני אמר שאת הגרועות ביותר. שאצל מריה ממש כל לילה, האחים רוטמן ושמואל מהביקורת, גם חיים שולמן וזוסיה טמיר. גברים נשואים. ומה שברחוב שלנו הרי רואים מהחלון. עוד טיפסנו אל הגבעה, לטמון את השאריות בין האבנים, את הסמרטוטים. פיני אמר שמחר תתחיל מהומה שלמה, משטרה וחקירות. אם יגיעו אליו יגיד שלבדו. אמרתי שאיפה יכולים למצוא דם, רק מהשוחטים. הוא הביט על המכנסיים שלו, על המקום שהתלכלך, ואמר, את אלה צריך להחביא.

לכן היה מוזר השקט למחרת. איך עמדה ליד השער, מתבוננת בנו, ואמרנו שלום. שום סימן לא נשאר. לאה אמרה שבחום כזה איך יכולה לעמוד כך. אחת עקרה, אמרה חיה, שלא מסוגלת ללדת. לאה אמרה שמי שאין לו ילדים מוכרח להרגיש לא שייך. מחר אולי מלחמה, או אפילו סתם בונים מדינה, ובשביל מי יתאמץ. היא דיברה בלחש, וחיה אמרה שבין כה וכה לא יכולה לשמוע. אתה כמוני, אותו הסוג, אמר פיני, שצריכים לעמוד על המשמר. ואת הגדולים אי אפשר לשנות. לכן לעבוד על הילדים. עכשיו נכנס להגיד שלום, להתנצל שוב שבדיוק כששותים את התה. ואליו, להתראות בפעולה. לא אמר למרוח דם על הקיר שלהם.

כמו מעגלים, כל מה שמקיף את האיש בזמן שעושה את הדרך שמכנים התבגרות. אלה הרחבים והרחוקים ביותר, העולם והארץ שבה חיים, ויותר פנימה העיר והשכונה, וכך מתכנסת טבעת בתוך טבעת עד דברים שממש קרובים, החצר ובית הספר והקריאה בעיתון הבוקר, ומשחקים ברחוב בשעות אחר הצהריים. ראשונה בין כולן המשפחה.

לקבל כמות שהיא, כי הרי נולדת אל תוכה, ואיך תצליח להתבונן מהצד. מה שקורא אברמובסקי, אובייקטיבי. איך תבחין שמשתהה עם התשובה שלו, ממתין לשמוע קודם את שלה, שתומכת בצד זה, ואז ימהר להתחבר אל האחר.

כך המורה.

עלבון בשבילו להיות אתה יחד בדעה אחת.

והיא, זאת אומרת האם, כבר יודעת שעושה במתכוון, לכן לשם מה להיאבק במגרש שכולו שלו, בלי כל סיכוי.

אולי לא כך החל. לשער שמצב שהתפתח עם השנים, עד שהגיע למסקנה ששייכת לסוג הנמוך. כזה שלא מתחבר אל המילה הכתובה. להבין את גודל המכה, מפני שכל עולמו בתוך אלה, דומה לחלל שמחורר את הדפים, והשם תולעת ספרים.

לשער שבתחילה ניסה לתקן, להגיד, כדאי שתקראי את הספרון שכתב ההוא, יהודה בורלא, שכבר מהשם רואים שעצוב ומרגש. בלי כוכב. לא ספרות גבוהה, לכן נוח להתחיל. ובערב כשאוכלים את הארוחה לנסות להסביר. יודע שלא קל לקנות חוכמה באיחור, וכל כך הרבה הוחמץ ללא תקנה. אבל הרי עדיין ממתנות כל השנים שעוד תבואנה, ואולי לאט לאט. אחר כך הוויכוח הקולני הראשון. והטיחה בו שגם אצלם לא עולם של עמי ארצות. יודעים קרוא וכתוב מגיל רך, אנשי ספר. אמנם לא כאלה, ורק כתבי קודש. יהודי מאמין אבא שלה, וסבתא גיטל מאופאטוב שכל העיירה ידעה שזו הזקנה העיוורת אוצר של אגדות. זוכרת איך היו יושבות לרגליה, מקשיבות להרפתקאות יוסף ואחיו, לבכייה של יוכבד על בנה התינוק, כל אלה. אבל אחר כך הגיעו לארץ, ומה לדרוש מאותן שנים. ניסה פרנסה כזאת פרנסה כזאת, וכל הבנות יושבות ומקפלות, מדביקות שקיות נייר למכור לחנוונים.

כבר חדלה להשתדל לצמצם את הפער, כי בינתיים נולד הבכור, וממילא טובעת בים של טרדות, להאכיל ולהחליף חיתולים ולכבס, לנענע את הערש כשבוכה, גם לקום שוב ושוב בלילות. ולאט לאט ויתר גם הוא, מתכנס בפינה כאילו מאחורי קיר, והקולות נבלמים במחיצה שאיננה, או חודרים להכעיס, פזמוני הבל שחיבר אברשה, שחרז גרישה, והמנגינות מועתקות מכל הבא ליד. להטות אוזן איך משננת את המילים כאילו פסוקי שיר השירים. עכשיו יהיו מחלחלים למוח הרך, ואיך לשמור, איך להגן מחרזנות של רגע בחגיגות הנוער העובד, מפזמוני הבחורות ליד התנורים בבית החרושת למצות, או ממסיבת סוף העונה, כשיזגי זיסקינד הרכיב את נערת המפעל, מצרף אברי גוף מזו ומזו, עיניים ושיער וצוואר. וממנה בחר את הידיים. היה בחור מפולפל הזיגי הזה, מנהל משמרת.

לכן כשאומרת, בחור יקר פיני שמש, צעיר רב ערך, הוא גומע את התה בשאיפה שורקת כאילו לא לאוזניים שלו. עוברים בחלל ריק השבחים, שכמה שופע מרץ, לא נם ולא ישן. גם תלמיד סמינר

ומדריך בתנועה, ועוד מוצא זמן לעזור בבית, לנקות את החצר. בלעדיו הרי היה המגרש מתמלא קוצים.

אש להבה, היא אומרת, וחשוב להשתתף בפעולות שמארגן, ללמוד מדרכיו. ואז מתרומם, הודף את הכיסא ברעש ואת הכוס לכיור, ופונה לחדר.

להרגיש שאובד דרך, טובע בתחושת כישלון. אולי לכן מתיישב מאחור, בין המצטופפים ליד הכניסה. וזה בבית הכנסת של בעלי המלאכה שבו בחר להתפלל בשבתות. לא אכפת שלא נקרא לשאת ספר תורה בהקפות שמחת תורה. לא מתכבד בעלייה לתורה. מרגיע שלא חשוב, לא עלבון כלל. אומר, להתבונן מהצד ואז מתקבלת התמונה באור הנכון. לכן יגיד, אולי רב פעלים הפיני הזה שעוד חלב אמו על שפתיו, אולי עתיד להרחיק לכת. אבל כל קנאות סופה אלימות, סופה שפיכות דמים.

מה שעשו בכיכר העיר, שכיוונו דווקא ליום חמישי, ובבת אחת כולם, מי בעגלה, מי על חמור, למלא את כל השטח ואת רחבת האוטובוסים. מתיישבים על הכביש, לא נותנים לעבור. לבייב צעק, לטנף את החלונות, וכל חנות שלא נעולה לזרוק זבל פנימה. ממה שהביאו אתם עגלות מלאות, וגם מהפחים ברחוב שמפנים לקראת שבת ועוד לא עשו. אדון מרמלשטיין ממכשירי כתיבה יצא אליהם, צורח פראי אדם, ותכף נמלט מכל מה שהשליכו, סוגר את הדלת בכוח לחסום את הקליפות. צורח, חלאות, חלאות בוכרה. לכלוך זה הכישרון שלהם, הכריז לייבו.

הוא הורה לקורסקין לכוון את התנועה דרך כביש ירושלים, וכך לעקוף את הכיכר. אבל מה יעשו אלה שצריכים לצאת מהתחנה, או שמגיע האוטובוס מחיפה, מתקרב עד בית הקפה של רויטמן ומתחיל לצפור. הנוסעים פתחו את הדלת האחורית והתחילו לרדת, וצירלוי צעק אליהם שאסור, ורק בתחנה. בהתחלה גם ניסה לדחוף את ההם שיושבים על הכביש, מתקרב עם המכונית עד שממש ממש נוגע. אבל התחילו להכות על החלון שלו, לשבור את הראי, והפסיק, כיבה את המנוע. חיה סיפרה שממש שרטו את הצבע, לא יודע מי. הרי לא יישאר לשבת בפנים כל הלילה.

ורגע השיא כשהתחילו השוטרים. דדי אמר שהיה מוכרח לדחוף שטרות לכיס שלו. וזה למי שבכל יום שישו בא, שותה, אוכל, אומר דיר פרנדס, ומחבק את האחות של דוביק כאילו בידידות, כאילו סתם. היה צריך לשלשל, לא רוצה להגיד כמה. רק אז הורה לצאת לפנות את השטח. בשלב שכבר כולנו. מגיעים בריצה מהמגרש, והשוטרים נופפו באלות, צעקו ללכת הביתה. גדעון הסביר שאנחנו לא, רק הבוכרים. אבל לא הבינו. לכן חמקנו לחצר של רייכניץ להציץ משם. גדעון אמר שאין בררה עם אספסוף כזה, ואפילו יישפך דם. אם שמענו ששלחו לדבר עם המהלולים, ניהלו שיחות. על זה בכל מדינה נורמלית מעמידים לקיר, ועוד כשערב מלחמה. מהפינה ממול התחילו צווחות, זעקות נשים, צעקות של לבייב, לא לזוז לא לזוז. ראינו שוטר שנופל ותכף קם, בועט, מרחיק בגרירה אישה שמנה. ישר בשיניים, קרא דדי, כמו חיות. לבייב צעק שיעזבו את הנשים, לא לנגוע בנשים. אבל ההם דווקא כן, מושכים ברגליים, בשערות, גם צביטות במקומות שאסור, ולא יעזור אם יבוא בטענות, אמר דדי, אם מביא את האישה שלו להשתתף במהומה. ואז האבן ישר בשמשה הגדולה.

הייתה שאגה שכאילו טיפסה מעל לרעש הכללי, קריאות שהורגים, רוצחים, ויללה חדה עולה מעלה מעלה, ואז הנפץ וצלצול שברי הזכוכית מתפזרים על המדרכה. ראינו את אדון רייכניץ מתפרץ אל הרחוב, צווח מנוולים, ומנסה לתפוס באלה שעומדים קרוב. אבל לא הם, לא מהכיוון הזה. צריך את כולם לבית הסוהר. עכשיו היה בודק את החלון הגדול, עובר באצבע על הסדקים ותכף נרתע מוצץ את הדם. השוטרים החלו להתקהל סביבו, ואחרים התרחקו שלא יגידו

שאשמים. דדי אמר ששמשה כזו אולי עשרים לירות. טיפס על השער וקפץ, ניגש אליהם, אל הדוד שלו.

אחר כך יגיד שיצא ברווח, ששברו שמשה שרוטה וקיבל שלמה לגמרי, חדשה. ורבקה תענה שבבקשה, יכולים להחזיר בדיוק אותו הדבר. הרי היה נשבר כך או כך. איש מוכשר הדוד שלי, יאמר דדי, יפיק רווח גם מסטירת לחי. והתשובה שלה שלפי החלטת המועצה. חיפשו דרך איך להעניש, ועכשיו כל השכונה עובדת כדי לשלם. הסוף שלו, יאמר דדי, מפני שמתח את החבל יותר מדי.

דברים שיגיד במועד אחר. לא עכשיו. הרי לא יספר לכל העולם שקיבל כספים במרמה. רק לרבקה שרואים שידעה עוד קודם, כי אבא שלה אדון רייכניץ. ואליי, מאיים שאם אגלה יגיד שהמצאה שלי, שאולי חלמתי.

ובכיתה בשיעור חברה יכריז שהסוף שלו, של לבייב. זו דעתו.

היינו צריכים לסכם את העבודה על תקנון הכיתה. להעמיד להצבעה סופית. אחרי כמה חודשים שמצרפים סעיף לסעיף וסיימנו. גם שאל אם רוצים להוסיף, אם מישהו חושב שהחסירו. ושום הערה. מוזר, אמר אברמובסקי. לתומו האמין שנושא שמעסיק לפחות חלק מהנוכחים. אם כך לא נותר אלא להעמיד להצבעה מסכמת, לאשר סופית. ואז קליין, מהספסל האחרון, שבכל זאת מבקש להעיר. זאת אומרת מעלה את השאלה מי רשאי להצביע וכמה.

מה שהצריך שיעור שלם, ואת האישור הסופי לדחות לשבוע שאחריו. ואז נדחה שוב, הפעם ביזמת אברמובסקי שביקש לדון באמצעים לפתרון בעיות, אמיתיות או מדומות.

כך כתב בנייר שחילק: רק לעתים רחוקות תחושת קיפוח יסודה בעובדות. בדרך כלל מקורה בדמיון שאין לו גבול. אנשים קרובים לעצמם, לכן נוטים לחשוב במושגים של מגיע. כך כל פרט כיחיד, ומכאן להשליך אל חברות אנושיות המאמצות מנהגים דומים. לעשות השוואות, וזה כשהמשטח עקום לגמרי, ולך נדמה שבאותו גובה, ישר כסרגל. לכן השיפוט לא ביד כל אחד, אלא בסמכות בורר מקצועי שבוחן את העובדות ומגיע למסקנות, לקבוע לזה כך ולזה כך. תמיד קיימת הזכות לערער, ולכך כלים הולמים בשפע, ועדות ערעורים וועדות ביקורת. חלילה להרים אגרוף. אולי הגדרה מקורית ומעניינת למושג תרבות. כזו שצופנת בתוכה דרגות של חיוניות, ויכולת להפעיל שיקול דעת. אין דוגמה טובה מהמקרה שלפנינו. לפלוט את כל הזוהמה שבתוכך, לטנף את רשות הרבים, ולמחרת להיווכח שלא הועלת במאומה. במילים אחרות, לדעת לגשר בין מטרות ואמצעים. ומי שלא מסוגל, בהכרח ימצא עצמו על המדרכה מרוסק איברים.

עכשיו פנה אלינו, אם יש מי שמבקש להתייחס. ראשון דדי את המשפט שקודם, בטוח שהסוף של לבייב. גם תיק במשטרה ולשבת במעצר שבוע שלם, דברים שלא עושים רושם על הסוג הזה. אבל לשלם את הנזק, עשר לירות לניקוי השטח, ועוד שלושים ושש בעד השמשות. זאת מלבד מה שעשו למכוניות, שעדיין בטיפול משפטי. על זה הכריז אגרונוב שסתם שקרים, והמטרה, לתקן על חשבון השכונה. למשל האוטו של ליפקין שמוביל לחם, וזה מתי, הרי בבוקר, ובשעות האלה לא היה שם בכלל. ועוד, לשים לב שצבוע ביד, מרוח סתם. עכשיו זינוק של גדעון, והקול של אברמובסקי שבלי רשות דיבור, לכן כאילו לא היה. גדעון הסביר שאחרי הצהריים הרכב משמש את המשפחה, לעשות קניות וכל מיני סידורים. בדיוק הסיע את אימא שלו, וכשרצתה לחזור מצאה שמוקף אנשים ואמרה לעמיחי שמוטב להשאיר שם ויחזרו ברגל. אלה העובדות.

אגרונוב הצביע וביקש גם להעיר וגם לשאול. לומר שאם נמחק מה שדיבר קודם, איך יכול ליפקין להשיב על זה, להשיב על מה שלא קיים. עכשיו את השאלה, אם לדעתו אין שום קיפוח.

על זה השיב אברמובסקי שחשוב להימנע מקיצוניות גם בניסוח הגדרות כוללניות. מתכוון שיש להבחין בין חריגים למדיניות רשמית. כך כמבוא. ולגופו של עניין, הרי בני אדם בלתי שווים כבר בבואם לעולם. זאת אף אם שני אחים בני אב אחד ואם אחת. משמע מהטבע. לא נותר אלא לקבל את המציאות, ולסייע במידת יכולתנו לאומללים וקשי היום. לעתים המחלוקת היא על הדרך. אתה מפזר טיפות להשביע רעבים, והתועלת מידית אך מוגבלת. קום וסייע להקים בית חרושת שיפרנס בכבוד עשרות פועלים ותרמת לטווח ארוך. אזי תקום זעקה, ומה בינתיים. והתשובה, יש להאריך רוח, להתאזר בסבלנות.

אגרונוב התפרץ להגיב שכך היה עם הלולים של לישי, קיבלו עזרה ותרומות כאילו מפעל לאומי, ועכשיו מעסיק רק ערבים. עכשיו תצא, התרומם אברמובסקי, מצביע על הדלת.

גדעון ביקש להסביר שבהתחלה לקחו פועלים דווקא מהשכונה. את זה זוכרים כולם. היה גם האבא של ציונה וזו רק דוגמה. אחר כך לא רצו לעבוד, התחילו לדרוש עוד כסף. ומה בחגים, הרי צריך להאכיל את העופות גם בשבת, ואי אפשר לשלם בשביל שעה אחת כאילו ארבע, שזה מה שדרשו. לא. לא רוצה לפתוח בוויכוח. רק את ההערה הזאת.

אברמובסקי הנהן בראשו.

אחר כך התברר שבסך הכל מכה פה ושם, קצת תחבושות, ודם רק מהאצבע של אדון רייכניץ שנחתך כשנגע בשמשה. לא ריסוק אברים לא שפיכות דמים. ואמרתי למורה שטינפו את הכיכר, רמסו לגמרי, ומזה אף אחד לא מת. כשתהיה מלחמה אז כן, וצריך לרכז את כל הכוחות, כל מי שיכול להתאמן, מי שבגיל המתאים. כבר ראינו שדי בצד אחד משתולל כדי שיפרצו מהומות. ומי שחושב לשבת מהצד, להכריז שלא שותף, על האויב לא ישפיע.

אחד שכן ארבעים וארבע, גיל שעוד אפשר לעזור.

בכל זאת לא לוקח חלק, וגם אילו ביקשו היה מסביר להם שמבחינה גופנית כך וכך. יותר טוב שישאר מאחור, ימשיך ללמד את הילדים שלהם, שגם כן תפקיד שעוזר. להכיר ביכולת. וכשהר גבוה וחלק למה לנסות לטפס. לא מה שטען פיני, שהסביר שמכוח האמונה נולדת עוצמה שהיא מעל ומעבר.

הרי כל ההיסטוריה דוגמאות דוגמאות, אמר פיני, בתנאי שהלב שלם. וכאן בזבוז לשמו, זריית פירוד, אפילו חילול השם. לכן יש להושיט יד, לבוא ולומר, את האשפה ננקה יחד, ובנוגע לנזקים הנה תרומתנו.

בהתחלה היינו משחקים בהם בחרבות. קוצי אגבה שלא הבשילו, שלא נדחקו הצדה להיות עליהם, ועדיין כמו גליל בתוך גליל עוטפים זה את זה. לחלום שחותך מהצמח הראשי, ארוך יותר ממטר והחוד שלו כמו חרב לתקוע ישר בבטן. וחיה לא הסכימה, אמרה שתיהרס הצורה שלו, ועכשיו הרי מקשט את הבית. אבל מהקטנים אפשר, מאלה שצצים סביב צמח האם. כאלה שרק התחילו, טובים להעביר לעציץ, ואחרים שכבר ממש. הייתה בוחרת ראשונה כי שלה כולם, ולנו אומרת שיכולים גם כן, אבל להראות לה לפני שחותכים. את זה לא, אמרה, רוצה לשמור לעצמה לפעם הבאה.

אחר כך הביאו טרקטור עם כף רחבה שמחוברת מלפנים, ועקר את כולם, ניקה לגמרי. חיה הסבירה שבשטח שהתפנה יבנו חדר לאימא שלה לפתוח מספרה. כמו חנות, הסבירה, עם כניסה מהרחוב וגם מתוך הבית. שטראובר ריכז ערמה מעבר לכביש, ועכשיו יכולנו לבחור מה שרוצים, גם מהיותר גדולים. אבל כששאלה מי מעוניין, אף אחד לא ענה. כבר לא שיחקנו בכאלה. שטראובר היה צריך להפעיל במלוא הכוח והגלגלים התחפרו והעיפו עפר. לכן הקיף מסביב והיה מחליף צדדים, פעם מכאן ופעם מכאן, מנתק את השורשים עד שנפלו. היה מוזר מראה השטח החלק, כאילו הפשיטו שמלה של אישה, השאירו ערומה. הוא גירד בכף את האדמה קווים קווים כאילו חרוש, הלוך וחזור כמה פעמים, ובכל פעם שר, לעולל ולרך שערים פה נפתח. בקול צרוד שלא מתחבר למנגינה. בסוף הניף את היד והזמין את גברת צירלוי לקבל את התוצרת. אומר, יותר קשה ממה שחשבתי. הייתה צריכה לצעוק אליו בגלל רעש המנוע, להכריז שאת אלה שתל אבא שלה, את האגבות האלה.

את הבנייה עשה אדון צירין, מהיסודות עד הטיח, אבל לא את הנגרות. מכיוון שמספרה מיוחדת, ולכל אישה מגבת נקייה שמכבסים כל שבוע. גם יביאו שבועונים חדשים באנגלית, הסבירה חיה. לכן הזמינו באופן מיוחד מחיפה דלת ושני חלונות וארונות שמתחברים אל הקיר.

הרבה גברות עשירות שיכולות לשלם בעד טיפול מקצועי. ומהרחוב שלנו אולי רק גברת לישי. כבר היינו גדולים לדעת שטיפול שעושות גם נשים. ובתחילה היה מוזר כי הרי הבדל בולט בין המינים, שאלה חותכים קצר בכל חודש, וההן מגדלות חלק או מתולתל, מתארך כל החיים להיות מקור גאוה. חיה הסבירה שלא הטיפול שעושים אצל פליקס, שגוזר במספריים, ובפאות ובעורף מגלח בתער מושחז ברצועת עור. מותח אותה ומעביר את הלהב בתנועות לוליין, פעם מכאן ופעם מכאן, ואתה יושב מחכה שיסיים סוף סוף. לא אהבתי את שלב התספורת הזה.

המורה אמר שעבודה של רבע שעה, ובעד זה לשלם עשרים גרוש, סכום שפשוט גזל. פליקס היה מסיים במתז מי בושם, מרטיב את הפנים והצוואר והכל, אומר, תשמור שלא יתנדף עד הפעם הבאה, וחוזר לנהל שיחות עם הממתינים בתור, לנקוט עמדה בכל בעיה. על הסניטציה שהיא עניין כבד, זו דעתו, ובנוגע למכס די במילה אחת, שערורייה.

עכשיו העיר לי שהרבה זמן מאז התספורת הקודמת, וצריך לדרוש מחיר יותר גבוה. האם לא מעירים לכם בבית הספר. מה שבאמת נהגה לעשות המורה יוכבד, כשעוד הייתי תלמיד שלה בכיתות הנמוכות. מזהירה ששום תירוץ, ובשיער כזה לא להעז להיכנס לחצר המוסד. ויצחקוב ענה שעד שתגיע המשכורת, כי אין ממה לשלם בינתיים.

מין בדיחה, כי הרי לא מחזיקים במשרה. זאת אומרת כזו שעושים בעד כסף. לפעמים אבא שלו משמן את הקורות של פסי הרכבת או מנקה את רחבת האוטובוסים, גורף את הניירות, והתשלום לפי מה שמסכמים, ותכף ביד. אי אפשר להאכיל משפחה מעבודות מזדמנות, ומוכרח גם האימא לצאת לעבודות ניקיון. היה מספיק לקיום כשהיו בארץ אחרת, הסביר אבא שלו, וכאן כל מיני

הוצאות שאפשר לצאת מהדעת. בשום אופן לא ישלם בעד קיצוץ שערות שאפשר לבד במספריים. כך עשו שם, בארץ לא פחות מכובדת, בעלת מסורת ותרבות, וההרים מכוסים גפנים עד הקצה. כך גם הלחם שאפו בעצמם, כיכרות גדולות עגולות, או שפורסים דק ויוצאת פיתה. וכאן עושים הכל במאפייה, וממנה אל החנויות, וכך לשלם מחיר כפול. הרי עוד מעט גם את הצרכים יעשה בשבילך איש מיוחד, ומה בקשר לבישול וכביסה, ואיך לעשות ילדים.

כך גם בצריף. יזו אמר שהתפקיד של גברת כהן. ובכלל איזה מין התעסקויות שהופכות למקצוע, כמו למשל לתקן נעליים. חותכים סוליה ומחברים במסמרים או להוסיף שכבה על העקב. כל מה שצריך, סכין ופטיש. אם אין עור יכולים מגומי. לכן כשרשם סנדלר, וזה עוד לפני שבאו הנה, ובועדה שאלו אם יודע לתפור זוג שלם, כי תיקונים לא נחשב.

אחד שתמיד שותק. יושב שעות תמימות לבד לפני הדלת בלי לזוז, מביט בך. ואז תשאל את אה אם כועס, ולא, כך אומרת, מתפלאת שקיבלתי כזה רושם. דווקא החייט אולי.

סיפרו שלא חדלו לבוא בהצעות, אלה שקיבלו שם את השלטון, חזרו ופנו, לא הרפו. להיות מדריך אצל הכפריים. כבר לא מעבדים שדות בדרך הזאת בארצות מתקדמות, לא בשיטות מלפני אלף שנה. אתה שואל למה היבולים כמו לפני דור, לפעמים פחות. וזה בגלל הזרעים ושיטות העיבוד והמזיקים, ועל דשן לא שמעו כלל. כך יוכל להביא הרבה תועלת.

וסירב.

אם אחד נפח, אחד חייט, כדאי שילך גם הוא בשביל הזה. ורהיטים לא עניינו אותו, דלתות וחלונות, לכן לא נגר. העדיף סנדלרות, עבודה שעושים בישיבה, ודי בפינה קטנה, מושיט יד ומגיע בלי לקום.

איך שהתרגזו, אמרה אה.

עדנה הציעה שיתאמן עליהם. יתפור מכל מיני חומרים עד שילמד. ועשה מברזנטים ומגומי של צמיגים, שאפשר למצוא זרוקים בכל מקום. לא תוצרת מפוארת, ובהתחלה חזר ונפתח התפר עד שלמד איך לחבר. והחייט לעג שלא במקצוע הכי הולם.

מפני שגם הוא וגם הנפח כל הזמן מעלים רעיונות. גיגיות לכביסה מחביות נפט שחתך לאורך והשוליים מכופפים. ונחטפו עוד לפני שהשלים. למשל תנורים.

אחד שהיה יכול להיות מומחה לבתים. לדעת לשרטט את הצורה, לחשב כמה ברזל, כמה מלט במגדל של חמש קומות. במקום זה מחזיק את הנעל בלי שום כישרון. כך החייט. והנפח ענה שיותר עקבי מהם, שומר על הכיוון. פעם יכולת מההתחלה ועד הסוף באותו שביל. יכולת לסמן נקודה ולנוח, אחר כך להמשיך מהסימן. היום מוכרח לבדוק אם בזמן השינה לא התהפך, אם לא ציירו חצים חדשים. כאילו יותר אפשרויות, אמר הנפח, אבל רק מבחוץ, עטיפות צבעוניות.

אחר כך השתק להסתיר העויה, שלא יבחינו בקול שלו. אמר, אם להתחיל מחדש, מוטב שלא לגלות עניין בצורות. בהמשך תבין שכמו קודם. אותו דבר.

ויזו הניד בראש.

כבר כמה פעמים מצאתי אותו יושב אצלם, ובהתחלה נשארתי מחזיק בדלת, לא מעז להיכנס, ואמרו בוא בוא, וממשיכים. כבר לא היינו מפרשים מילים ארמיות או בקול פרקי נביאים. אברמובסקי אמר שלא השלימו לגמרי את החסר, אבל מוכרח להודות שהתקדמו ומגיע ציון שש, זאת אומרת חיובי. לעומתם יושבים בכיתה כאלה שמדברים עברית מלידה, וכל השנים חיים בשקט, בלי מלחמות, בלי רדיפות, ותראה מה כותבים בבחינה. הוא התנצל על הציון שנתן, שדי נמוך, אבל מספיק כדי להיות פקידה או למשל בעל מקצוע טכני, אחד שמפעיל מכונות. כבר

הסתיימה הסדרה שהרצה בבית התרבות על המשוררים, ועכשיו דן בחזון הגאולה אצל נביאי ישראל. ולא הלכתי. גדעון סיפר שבדיוק כמו קודם, יודנהרץ וחצרוני וזייגרמן, עוד כמה זקנים מנמנים, ונירה קורסקין קוראת את הפסוקים במין שאגה שמוכרחים להתעורר. צריך לבקש שידפיסו תקציר, אמר גדעון, לבקש מנירה. מוכן להתערב שיהיה בבחינה הנושא הזה.

היו קמטים במצח של הנפח, והכי הרבה בין העיניים. מין גוון צהבהב ולא צעיר. וחשבת, בכל זאת אוהבות אותו. אוה אמרה, נפצעת ביד, וענה בתנועה שמבטלת, כאלה שריטות בכל יום. פתאום צחק. לחשוב שפעם היו דקות ולבנות כמו של יזו.

אולי אבדו גם התחושות. מה שמרגישים כשנוגעים בקצה האצבע. לא ידיים של פסנתרן, אמר הנפח, לא האורך של האצבעות. גם אצל עדנה כבר לא.

עכשיו גברת רובינשטיין. היא אומרת שחי המראה בזיכרון שלה כאילו רק אתמול, והרי חלפו יותר מעשרים וחמש שנים, אולי שלושים. על הבימה באולם העירוני, ובשורה הראשונה ראש העיר, ומפקד המשטרה, וכל חברי המועצה. והמנהל מכריז, עכשיו מאת סקריאבין, סונטה מספר שלוש לפסנתר. והיא, זאת אומרת גברת רובינשטיין, הרי אף פעם לא ניגנה ברצינות. רק בחליל בגיל צעיר מאוד, ותכף התברר שחסרת כישרון. ואיך נשאר חרוט בזיכרון המעמד הזה, אפילו שם היצירה. איך התרגשה על המושב שלה שבקצה האולם, ואת עמדת על הבמה בשמלה לבנה והשתחוית אלינו.

גם זוכרת שלפני שהתחלת לנגן התעכבת אולי חצי דקה, עד שכבר נבהלת.

איך אפשר שלא זוכרים. ומחבבת את גברת כהן שיושבת כמו פסל.

דיבור שמכוון רק אל השניים האלה, כי החייט לא בגימנסיה שלהם. מזכירה את הברכה של ראש העיר שאמר, עוד קרניים של אור שמזנקות מעל האדמה, עוד קרני תקווה לכולנו. את זה בשפה שלהם, שתסביר לי אוה אחר כך. גם את התגובה של הנפח שפתאום דווקא נזכר ומתקן לה. בוץ, הוא אומר, מזנקות מעל לבוץ. ומחייך.

לראות את המבט של גברת כהן.

אוה בטוחה שבכוונה. מבקש להגיד, הביטי מה נשאר מכל זה. לדמיין איך עמדה שם מול רעם מחיאות הכפיים, קהל שלבוש במחלצות ומריע, כי היטיבה לנגן. בוודאי בפסגת האושר, בטוחה שאי אפשר שלא יגיע, שלא יגיע.

להביט על זה מכאן, כשכבר מתחילים הקמטים. ידיים של כובסת.

אחר כך השיחה שלהן שמגיעה מרחוק, אולי מהחדר הסמוך, לשאול אם מסכימה. ואוה נגעה עם האצבע בשפתיים, לסמן לשתוק, להפסיק את הקריאה בתנך ולהטות אוזן לקול של גברת כהן שאומרת שהחלטה שלו. בוודאי, הסכימה גברת רובינשטיין, אבל אוכל לומר שאינך מתנגדת.

דיבורים שעוברים את הקיר.

חיכיתי שיגידו להמשיך. אולי עשר שורות עד סוף הפרק. מעשה העמודים והים וכל כלי המשכן, פתאום זה.

לא יסכים, לחש יזו.

עד שהבנתי.

כשענתה שהכי צודק, את הזקנה. מה שבלי סיכויים. אלה חושבות רק על עצמן, אמרה אוה.

אחר כך לשכב ער על המזרון, והשינה לא באה בגלל המחשבות. שאיך ייתכן להתנהל בלי שום חוק, עושים כל מה שרוצים. והילדים גם כן. מי שגדל בבית כזה איך יצא נקי. איך יוכל להבחין בין טוב

ורע. אילו ידע פיני שמש. היה מפסיק את התפילה בשבת, זועק וביערת הרע מקרבך, ותכף ומיד. ימתין ספר התורה כך, פתוח במקום שפתוח עד שנכלה מעשינו. אילו ידע.

כל מיני סודות שמתוך הלחישות. דיבורים ברחוב, בחצר בית הספר או להסתיר בתוך מחברת את הפתק שכתב דדי, וכאילו מכין שיעורים. לקרוא על הבת של יזרעאלי שפתאום גילתה שבהיריון, והרי לא נשואה. מה תעשה עכשיו אחרי שנהרג סיומה זייגרמן. גדעון אמר שיודע הכל. שמע מהאח שלו. מקרה שצריך לטפל בשקט, לעשות הפלה. אז תוכל לחזור לחיות כמו קודם, גם אם לא בתולה. היו מוכרחים, אמר גדעון.

להרגיש כאילו נוזל סמיד, נשפך וגולש ממלא את כולך. מין הרגשה שאי אפשר לקרוא בשם, נדחסת לתוך הראש, וככל שתתאמץ לא תצליח לעצור. משהו שלא מכאן, מהעולם שמכיר, לכן אולי לזעוק לעזרה. אולי להעיר את המורה ששם ליד הקיר האחר, משמיע נחרות. לספר לו שיודע את הכל, סודות שלא לילדים, שאסור לדבר. והוא ינסה להרגיע, להגיד שלפעמים כשישנים מניחים בהיסח הדעת את היד על הלב, ומהכובד בא חלום רע. הכי טוב לגשת אל החלון, לנשום עמוק ולחכות שיעבור.

יגיד, אל תבכה.

ולא.

חולף מעצמו בבוקר, והכל כמו שהיה קודם. לחשוב, מזל שהתאפקתי, שלא הוצאתי מילה. מוטב לפתור לבד מצבים כאלה. הרי גם אותו אף פעם לא שמעתי זועק לעזרה.

משק הפועלות

התימני השמן גרר במאמץ את המריצה עד לסוכה, והדף את הדלת פנימה, גורם לצווחה של אישה שצועקת, תיזהר תיזהר. נשמע רעש משא שנופל ואז מופיע שוב, מושך לאחור, ועכשיו כבר קלה לגמרי כי ריקה. מבפנים החלו להשליך פחים וקופסאות, מתגלגלים על ידו עד שהיה צריך להיזהר,

לקפוץ הצדה שלא ייפגע, לכן אסף והעמיס את אלה שעל ידו, אחר כך את השאר. נערה הופיעה בדלת, אומרת, לא די להיום, יחיה. וענה שעוד סיבוב אחד. הסתובב והסיע אל ערמה שליד הגדר. הנה אלי, צווחה ההיא, ואליאס קרא בשמה ובירך, שלום יפה. עומדת מולנו, מתירה את כפתורי המכנסיים, לתחוב את החולצה פנימה ומבקשת שלא נביט, שלא יתקלקלו העיניים. עכשיו צעקה, חירשות לגמרי שתיהן, אם לא שומעות שהגיעו אורחים. ותכף התגלגלו החוצה. זה עודי, אמר אליאס, עוד לא היה פה אף פעם. שיקר. אבל אולי לא נחשבת הפעם ההיא כי היה בחושך, ובאנו בלי לפגוש אף אחד. לכן גם לא הפריע הכובע. עכשיו ביקש שאשים בכיס, מה שגרם לי להרגיש כאילו ערום. רק פעם אחת קרה לי שעמדתי מול אנשים גלוי ראש, וזה אחרי הצגת הסיום בקייטנה. המורה בן שחר אמר אז, בוא נלך לחפש אותו כי הרי ברור שלקחו בטעות. אחת מהן הסבירה שעכשיו כבר יהיה מוכרח להפסיק. וזו ששמה יפה צעקה, יחיה, אנחנו הולכות. אבל עדיין לא אזו. אליאס אמר, אחד עם שעון בוכרי שהולך לאט, וענתה שיכול להמשיך לרוקן את הפחים, להמשיך בעצמו, ואנחנו ניכנס לחדר שלהן ללקק ריבה. הן ניקו את עצמן מהעפר שדבק בבגדים, והקטנה אמרה, השם שלי רחל. יותר רזה והגוף בבגדים רחבים עד שנדמה שרק ילדה. יכולת לנחש, לדמיין כל מה שרוצה כי שותקת. עכשיו ניגשה לעזור ליחיה כדי להחיש, ויפה צחקה ואמרה, הקטנה מתלהבת. מרוקנות עציצים, הסבירה לי כשראתה שמציץ פנימה. בפעם הקודמת לא ניגשנו. היה בשעות שכבר חושך ודי מפחיד. אבל אליאס ניענע ביד שהכל בסדר, אומר בוא. הוא דילג על המשוכה, על שיחים קטנים. לפעמים לוחש, תיזהר, עד שנגענו בקיר של בלוקים בלי טיח. סככת המיון, אמר. תפס בי ומשך לבוא אחריו, דוחף בזהירות מין דלת כבדה, נזהר שלא תחרוק, ועכשיו כבר כולו בפנים ואני לא, כי יותר רחב ממנו. אחכה בחוץ, אמרתי. והתקש להגדיל את הפתח. כמה רגעים, אמר, עד שמתרגלים לחושך. תפס ביד שלי והניח על ארגז, אומר, אלה עגבניות. הייתי צריך לחשוב איך להסביר למורה. הרי לא מסתובבים סתם בחושך בשדות, בשעה עשר, אחת עשרה, אז איפה. בכלל לא נלהב מהקשר עם אלה, האנשים שהושיבו בצריף. ועל מה אפשר לשוחח כל כך הרבה שעות. על מה ששם, ענית, כל הדברים שזוכרים, ואיך היה בזמן השלג, בחורף. יש שיעורים, אמר המורה, והקשיים באנגלית הרי לא נגמרו. נימוק שבדרך כלל גורם לי לשתוק, לקבל דין, ובפעם ההיא לא. לענות שראו בעיניים שלהם, ראו את הרכבות, ואיך הסתתרו מהחיילים, התכווצו בשיחים, לא השמיעו הגה. וזה בזמן שאנחנו ישבנו פה בטוחים ושתקנו גם כן. לדקור בפינות כאלה, מפני שמוכרח לחוש אשמה. אחד שלא התגייס, לא יצא להפגנות, סתם ישב בשקט, משכנע את עצמו שלא יביא להם שום תועלת עם הלב החלש שלו וכל השומן. רק מתחיל לרוץ והנשימה נגמרת. כך כשרדף אחריי במגרש ליד הגבעה, וזה עוד בסוף כיתה גימל. דווקא לכן היה יכול להתייצב בלשכת הגיוס, להראות שמנסה ושום סיכון, כי הרי היו פוסלים מיד. עכשיו הפגין תקיפות, אמר, יש די שעות אור, וכשמחשיך אתה כאן, מדייק לארוחת ערב. שיטה לסיים. כשמרגיש לאן עלולה להיגרר השיחה הזאת, ולא מוכן בשום אופן. לא יתחיל בהסברים לילד, ומהאם התייאש מזמן. לכן פסק בלשון פקודה וקם ללכת לחדר, להיות לבד.

משאיר אותי במטבח לשמוע את האם אומרת שרק מה שטוב בעיניו, ולא אכפת מהיתר. הרי גם לשמירה לא יצא, לא מילא את הטופס. תפקיד הכי קל, להסתובב ברחוב שניים שניים, מה שיכולות גם נשים, וצריכות להתארגן לדרוש שישתפו. גם הרבה תפקידים אחרים, למשל חובשת, ואת זה עושות יותר טוב מגברים. ממש בושה, היא אומרת, לרבוץ כל היום עם הספר כאילו לא שייך, לא דואג לביטחון הילדים שלו, שגדלים בארץ הזאת.

חינוך אחר בפולניה, יודעים שמוכרחים לפעול ביחד, ומי שלבד, אפילו התפילה שלו לא חודרת לשמים. אישה חכמה הסבתא שלה. הייתה אומרת, מברזל הדלת וצריך הרבה כוח להזיז, לכן כולן יחד. אז משמיעה את הפסוקים, והנשים אחריה. בלי סידור, גם לא יכולה כי עיוורת. היו באות בבוקר להוביל, מחזיקות אחת מכאן אחת מכאן, והן, הנכדות, מאחור, צועדות בשקט עד בית הכנסת. בעיר ששמה אופאטוב, שהיום אולי כבר איננה. עניים אבל יודעים לשמות, מפני שאת הכל עושים יחד. לא כמו אצלם בליטא שמתנועע מול העמוד בישיבה, לומד תורה בין הקירות הטחובים, וגם אם מלא האולם, את הלימוד כל אחד לעצמו. לפחות להתנחם שעוסקים בקדושה, שעובדים את אלוהים. וכאן הרי סתם ספרי קריאה, רומנים באנגלית. תקוע בהם ומוטב שלא ייכנס אורח כי רק טרדה בשבילו.

עכשיו בלחש לתוך האוזן, שלא מקפיד על הדינים. לא נטילת ידיים, לא ברכות, גם מתגלח בסכינים האלה.

דברים שיודע, אבל אז עוד לא, כי ילד. מסיר את התלבושת מההצגה ומתלבש בבגדים שלי, ופתאום לא מוצא את הכובע. לכן הבהלה. והמורה בן שחר שאל מה העניין, גם עזר לחפש בערמה. מי צריך כובע ישן, ואם בכל זאת לקחו, רק בטעות, כשהחליפו את הלבוש ושמעו על הראש בלי להבחין.

בתחילה הציע לחכות עד שתסתיים החגיגה. אבל כשראה את הפנים שלי, את הבהלה, תכף שינה, אמר שנצא מיד. הלכנו לבית של לוסטיג, אחר כך למסעדה של אנדלמן שחגגו ברית מילה. שם נכנס לבדו וחזר עם הכובע. הושיט לי לבדוק ואמרתי זה. ואז כיסיתי את הראש, לשמוע שאומר, היה ניחוש נכון. עכשיו לחזור לאהוב את החיים.

כאילו הואר בבת אחת, חזר הקיץ.

בקיטנה של כיתה גימל.

יפה הכריזה, התור של הקטנה. לכי תראי אם נשאר לחם. אז בזינוק שנגמר על המיטה, תוך חריקות של קפיצים, חריקות רגליים מברזל, גם אבק. היו עוד שתי מיטות מכוסות בשמיכה, ועל הרביעית רק מזרן חשוף, סימן שללא דייר. כמעט חצי כיכר לחם, בישרה רחל, ופונה אליי לשאול אם מסכים למרוח את מה שתפרוס, למרוח ריבה. בוא תשב כאן, היא מסמנת, ובעצמה גם כן, אבל בקצה. עכשיו ספר על בית הספר. ואליאס ענה שהפסדנו אחת אפס. התיבה הזאת, אמר, שוב לא נסגרת. עזוב, צעקה צבייה, אבל אליאס לא עזב, המשיך להכות בפינות, מרים ומוריד את המכסה כמה פעמים. עזוב, קראה שוב צבייה, ויפה אמרה שיותר טוב לא להרגיז אותה, לא היום. ומין חיוך שמרמז רמזים. צבייה אמרה, לא שעת קבלת קהל שכך תשכבי, ובבקשה לדבר רק על העניינים שלך. אולי בגללנו, שאל אליאס, ותכף הרגיעו שלא, לא לשים לב. דבר שחוזר אצל בנות בכל חודש, הסבירה יפה, לא רוצה לקרוא בשם שלו, אבל בטח מבינים. היא התרוממה והתקרבה אלינו כאילו להביט על הפרוסות. פתאום הניחה את הראש אצלי על הרגל, נוהמת, איך שהתעייפתי, ותעירו כשמוכן.

איך שאת, רטנה רחל, איך מתנהגת.

סתם, אמרה יפה, אבל אולי באמת קצת השתוללתי. התרוממה ובחנה את הפנים שלי שמשמיקות, אומרת, היית צריך לדחוף ואז מבינים. הייתה לה צלקת בזווית הפה, בצד שנגע בי, ומשם כבר מתפשט לכל מקום, עובר בתוך הבשר כמו אש. בסך הכל הסמיק קצת, אמרה יפה, ומזה אפילו לא נעשים חולים.

אכלנו בחיפזון כדי לסיים. טעם שלא מוכר, והסבירו שעושים מדלעת. ובין לעיסה לעיסה הצלקת שלה נעה תמימה, בקושי נראית, לא מתבוננת באליאס כשמבקשת לשמוע על ההפסד בכדורגל. והוא ענה שאת השאלה הזאת להפנות אליי. בעצמו לא יודע לשחק, לא יודע את החוקים. אבל עודי משחק בנבחרת. יפה התבוננה בי במאור פנים. מיד ראתה שמשהו, ורק ביישן. שואלת אם גם כן גר בצריף ההוא. ולא. והרי סיפר שיש עוד שניים, אולי סתם שיקר. ואני הסברתי שבאמת, אבל אחרים. אחת ששמה אוה, אמרה רחל, שואלת אם יפה.

פתאום מול השאלה הזאת, מפני שאף פעם לא עלתה קודם. להתפלא שלא עלתה. אולי בגלל שההתחלה ממרחק, מאחורי ערמת החול של גרינצר. בעיניים שצריכות משקפיים כי לא מבחינות היטב באותיות שעל הלוח. בכל זאת ברור ששלושה ואחת מהם ילדה, כל השאר מבוגרים. כך עד שנגמר החופש הגדול, ואז בקצה הטור הראשון, וכל העיניים מופנות בסקרנות כי חדשים. וחשתי נפעם, שמכולם רק אני כבר ראיתי את אלה ויכול ללחוש שמהצריף הגדול. שקט, תבע אברמובסקי, שקט מוחלט. נטל את יומן הכיתה והחל בקריאת השמות עד שעצר באליאס, ביקש שיקום.

אליאס זה אליהו.

הנער אישר בתנועת ראש. מכאן ואילך, אליהו, הכריז אברמובסקי, לוקח את העט לתקן ברשימה. הנער הניד בראשו אבל בתנועה אחרת. כתוב, אליאס, אמר בלי לפרש. עכשיו החל הניסיון לשכנע, להסביר שכאן ארץ של יהודים, ואת רעיון ההתחדשות הלאומית שבו שלושה מרכיבים, מי מוכן לעזור. דדי גרשטיין תכף הצביע וצעק, עם, ארץ, שפה. מה שיכול כל ילד בגן. אליאס הינהן בראשו, סימן שכבר שמע. ובכן סוכם, אמר המורה, שם מכובד שמתחיל בנביא נערץ, מעורר גאווה. אליאס הניד בראשו, מה שמוכרח לקטוע את הסבלנות של אברמובסקי, לפסוק, רצונך כבודך. חזר לרשימת הנוכחות, וכשהגיע לאוה כבר חיכינו ששוב יחזור הסיפור, אבל לא, המשיך בלי לעצור. ואז במפתיע הרימה יד לקבל רשות דיבור, הסבירה ששינוי שמות צריך לעשות עם מי שבחר אותם, אחרת יכול להיפגע. חזרה וישבה בפנים מורכנות, ומהקול ששומע לראשונה מרגיש בתוכי משהו שאולי התרגשות. אולי לכן גם לא עצר כשקרא, יזו, אף על פי שעניין קשה במיוחד השם הזה, ממש חטא.

אליאס התרומם, מכריז שזמן ללכת, בוודאי תשע או קרוב, ועוד נשארה כל הדרך, כמעט חצי שעה. וההבטחות שעוד נגיע, נביא גם את האחרים. מוכרחות לראות מה מחביא בצריף שלו. אחר כך צחק בקול, כשכבר עברנו את הבתים הראשונים, אמר, לא נהנית גם מהכיבוד שלהן. ושתקתי. לכן המשיך, שלא צריך לכעוס, ובפעם הבאה די להגיד שבע. לא תהיה פעם נוספת, אמרתי, לא אתי. וענה שבפירוש אמר כולנו, שמעת שהבטחתי, גם ניענעת בראש. וזה כי רצינו ללכת. ייתנו גור שחור, אמר אליאס.

כבר עברנו את הבית של מנחמי, מוסתר בגדר חיה שהצמיחו לגובה, ואני הסברתי ששיחות של קשקושים וגם מתנהגות בגסות, ובביטחון עצמי שאפשר למלא חביות. בייחוד יפה. וצחק. אמר שהכל רק העמדת פנים, וממש להפך, מנסות למכור בכל האמצעים ואף אחד לא קונה. ועכשיו לרוץ.

הוא התכופף וזרק אבן, ונשמע קול פגיעה בחלון או בתריס, ורצנו בכל כוחנו. הבית של אברשה, מלמלתי כשכבר בתוך חצר בית הספר, והוא ענה, הגנב הזה. ליד הפלפלוניס כבר היינו רגועים כדי לחזור לשיחה שמקודם, לשאול אותו מה מוכרות. והתשובה שמנסות למצוא חן, ובעוד כמה שנים כבר לא יישאר כלום מהפנים החלקות שלהן. העגבניות, נזכרתי, שהניח בערמה לפני הדלת של אברמובסקי. תאר לעצמך, אמר, פותח בבוקר ומוצא שמונחות. לא מבין מי שם, לא מבין למה, לא יודע אם להשתמש. מוכרח לחשוך שמלכודת. את זה תכננת מראש, התעקשתי, מפני שאם סתם רעיון שבא לך פתאום, איך שלפת מהכיס את השקית שהייתה מוכנה אצלך. שקית גדולה. והושיט לי שאמלא, אומר, לא חשוב שחושך כי ממוינות. לכן גמרנו בשתי דקות, ועוד שתיים כדי להתגנב החוצה. מהר דרך השיחים וכבר מחוץ לגדר, מאטים את הקצב. ושאלתי, אולי גם אותי בתור עד, ולא עונה.

כאילו שלב

פיני שמש אמר שאחד הנושאים החשובים ביותר הוא אחדות העם. לשים מול אחדות הבורא, לא פחות. להביע תמיהה על הרמב"ם שלא הכניס בין יוד גימל העיקרים שלו. מי שאינו בתפיסה זו, כאילו מקטין בחשיבות מעשה הבריאה. כאילו אומר שדי בתוהו ובוהו ורוח אלוהים מרחפת על פני המים. בהמשך יוסיף דברים, יתבטא ביתר הרחבה. עכשיו פותח את הדין לכל מי שרוצה להביע דעה.

שריה אמר שקל לצטט פסוקים, ובמציאות לא עם כל כך קדוש לא צדיקים. אחד רץ בבוקר להתפלל במניין, ומשם לחנות למכור לאנשים, ובכוונה טועה בחשבון לטובתו, כדי להרוויח יותר.

כל התפילות, רק לשם הרושם, שיגידו לקנות דווקא אצלו כי צדיק. אחד ששמו מנטבר או מיטלמן, שבזמן שאומר תפילת שמונה עשרה עוצם את העיניים במין דבקות, לגרום לחשוב שמנותק מהבלי העולם, לא רואה ולא שומע. פתאום מבחין מרחוק במרמלשטיין ומרים אצבע לסמן שצריך אותו באיזה עניין.

גדעון אמר, בבקשה בלי שמות.

אני אמרתי שצריך להפך. להגיד שהכי טובה תפילת יחיד. אדם עומד בפינה ונוהר במחשבות שלו. ובעניין ההליכה יחד, תלוי לאיזה כיוון.

גדעון התאונן שעל מה כל הדיבורים. הרי עוד לפני שהגיעו אלה הבוכרים, כבר פיתחו כאן את השממות וייבשו את הביצות, והכיוון שהולכים לבנות מדינה. עכשיו בבקשה כל מי שרוצה להצטרף. לא אכפת אם מאירופה אם ממקום אחר.

ניסוח שעושה רושם, העירה טובה, להכריז מדינה ומתכוונים למאפייה, לבנות טחנת קמח שתביא רווח גדול לכיס, וכשמזמין להצטרף מתכוון שיבואו לעבוד אצלו.

עכשיו התפרץ לתבוע את זכות התגובה. הרי גם את ההערה שלה השמיעה ללא קבלת רשות דיבור. מוכרח לתת לו להשיב על הדוגמאות שהביאה, מאפייה, טחנת קמח, גם מפעלים פחות כבדים. די להזכיר חנויות וקיוסקים, להזכיר סנדלרייה ומסגרייה. כולם יחד עטופים בשם מדינה. מי שחי בתוך טעות, חושב על בית מקדש עם כוהנים ולוויים, אולי בדרך שעושים ברוסיה, מחרימים את כל הרכוש ומחלקים שווה בשווה. לצחוק חה חה חה.

דדי אמר שצריך בשלבים, בסבלנות. בהתחלה דוכנים בשוק, ומי שמצליח כבר שוכר חנות בשדרה. אי אפשר במהפכות, ואין קפיצות דרך. אחד שכל היום יושב בבית קפה, ובערב מארגן הפגנות, רוצה לתפוס בכוח, והתשובה שמקבל מאתנו, לא כזו שמעמידה במקום, רק גמגומים. את זה אומר בצער.

גדעון אמר, אל תגיד גמגומים. ודדי הסביר שלא רק כביקורת. צריך לפעול בתבונה. לפעמים חשוב לעטוף במילים עד שקשור כולו. זו שיטה שאלה לא מכירים ומתבלבלים לגמרי. עניין קשה כדי לסיים במכה אחת, כך סבור דדי, ועד שיתחילו להתערבב בתוכנו יכול לעבור לפחות דור. עד שנראה חתונות משותפות. בינתיים צריך ללמד את השירים שלנו, והם אותנו את המעט שהביאו אתם. מתכוון לתרבות. ודווקא במאכלים מצטיינים, כאלה שמתאימים לאקלים.

פיני שמש אמר שאנחנו כמו בדור יוצאי מצרים. וחייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא. משמע דור המדבר. פורסים יריעה באמצע המחנה, וכל איש אשר ידבנו לבו, כלי כסף כלי זהב, ומזה לבנות את המשכן ולהבדיל אלף הבדלות, את העגל. לכן כל ישראל יש להם חלק גם בזה גם בזה, ומי שחושב ייתנו אחרים, רשע. אתה מתיך בתנור צורפים, יוצק לתבנית ויוצא לפי מה שנכנס. לא מזל, לא מעשה כשפים, רק מה שמצורף לחומר עצמו. והנמשל הרי ברור. כמעט פסח, אמר פיני, וכאן פרעה וכל צבא מצרים מתים על היס, ושם הר סיני עשן כולו, והקריאה שיש להשמיע: היטהרו.

שרה ביטמן הציעה לאסוף צעצועים לגן הילדים שלהם, ממה שמתגלגל בכל בית. מארגנים בחבילות מכוניות, בובות, כל סוג בארגז נפרד ויכול להביא שמחה. גם אפשר בגדים משומשים, כאלה שבמצב טוב ורק קטנים.

דדי העיר שבדרך נגנב הרוב, אלה שאחראים על החלוקה שמים בצד כל מה שטוב ומוכרים בבזר. ובעניין הצעצועים, הרי אין שם גן בכלל.

רבקה אמרה שלא גנבה. עושים בזר וכל הכסף שאוספים מהמכירות למימון פעולות.

לקנות תה ועוגות בשביל החברות, אמר דדי.
על זה העירה טובה, שאוספים כדי לחלק לעניים. אז באיזו רשות מוציאים מהערמות למכירה.
עברו בבתים, אמרו בגדים למשפחות עניות, ומי שנתן התכוון למטרה הזאת. זאת אומרת שבאמת
גניבה.

רבקה אמרה שאפשר לחשוב מה יש בערמות האלה. סמרטוטים.
מדברת על העיקרון, אמרה טובה, ולא שלך, גם אם סמרטוטים.
לעשות מזבוב פיל, אמרה רבקה.
דדי הכריז שלא מתרשם מעקרונות, ואם מוכרים, רק כדי לקנות לחם וחלב לחלק לנוזקים. אבל
דבר אחר אם בשביל עצמם, שיוכלו לחגוג כל יום שלישי.
גם אימא שלך, אמרה רבקה.

פיני שמש העיר שעכשיו כבר סטה הדיון לגמרי הצידה, וכדאי לחזור אל העיקר. איננו רשאים
לבחור, למיין, להגיד את אלה לצרף למחנה, והאחרים אולי יישארו בארץ שלהם, בוכרה או תימן.
ומחר מי בתור. כל ישראל יש להם חלק, כולנו ערבים זה לזה, וחובה לקבל כיוון שבמפורש מפי
הגבורה. סעיף לעצמו לוח הזמנים. שיכול להגיד שב ואל תעשה דור ושני דורות, והדוגמה יוצאי
מצרים שנגזר שימותו במדבר. ולא נחם דרך ארץ פלשתים. האם זוכרים.

פיני הוסיף שבפעם הזאת הגאולה צועדת היישר אל גוב האריות. לא עם של עבדים שילכו לנוע
יחפים בחולות ארבעים שנה. הפעם המסלול קצר והמחיר כתוב על גבי התווית, לא מאחורי
הצווארון אלא בהבלטה, שחור על גבי לבן. עניין של ימים, אמר פיני שמש.

שמצווה מפורשת וזכות גדולה. גם דחיקת עמי כנען, גם יישוב הארץ. ובכל נפשך, אפילו נוטל את
נפשך. ולכן הכל כשרים ובלבד שמזרע יעקב. מבקש עוד בעניין אחד, מחשבה פרטית שלו. להתחיל
בדוגמה. אתה מברך על נטילת ידיים והברכה עבודת השם, ככל שירבה כן ייטב. כך כולן. אחרות
שהן בבחינת מחרוזת, מצווה שמושכת מצווה. ניקח למשל יונה או תרנגולת, ואז מתחיל בברכה
שמברך השוחט, וזו שלפני האכילה, ואותן שאחריה. קבוצה שלמה. גבוה מעל כולן הקיום היהודי,
שכל המצוות נובעות ממנו כמו מגש עמוס. כל המציל נפש אחת מישראל כאילו הציל עולם מלא.
צרף את כל המצוות שתקיים אותה נפש ויקיימו הדורות יוצאי חלציה, ומובן שעולם מלא. עד
כאן. ומבקש לצרף שבריר משלו, לומר, מעבר לעניין המסד, כלומר שהיהודי הוא בבחינת קרקע
לזרוע בה תורה ומצוות, ישראל הם ייעוד לעצמו, חלק מהאלוהי. אתה מיטיב עמו, משמע עבודת
אלוקים, וכך עד קטנה שבקטנות. אפילו מיטיב עם גופך, מרפד מושב לעצמך.
מקווה שלא עייף אותנו במחשבותיו.

רבקה הכריזה, עכשיו לשיר. לא להחמיץ את ההפסקה בדיון. אם לא תזדרז יכול להיזכר בעוד
רעיונות. התחילה את הסלסולים וכל הילדות הצטרפו במרץ, פנינה ולאח ומרים לנדר, מטפסות
לגובה עד שכמעט צווחות. מילים שמכיר מתמיד עוד כשקטן בלי לשים לב למשמעות שלהן. עד
ששאלה אוה אם מאמין שדרישה של אלוהים, רוצה בכל שבת בצלחת שני כבשים צעירים.

זה מה שאומרים בשיר, הסבירה אוה, ממש מבחיל. ואני עניתי שכבר סיכמנו שלא קיים.
פיני נראה שבע רצון. יכול לשים לב, לראות שבאתי. להגיד שבפירוש שמח ששוב אתנו. עכשיו
לשיר. מצרף את הקול שלו חזק חזק בקצב שטוב למחוא כפיים, רם ושקט רם ושקט וההתלהבות
שהיא ערך לעצמו. מעגלים שמקיפים מזבח, לספר שביום השבת שני כבשים בני שנה מנחה בלולה
בשמן.

אמרתי לאוה שלא מאמין. גם המורה לא, אבל את זה בסוד. רק במה שכתוב על הלוחות, עשרת הדיברות, כל השאר המצאה של הזקנים לבנות גדר שתעמוד חזק. לכן מקיים רק דברים שרואים. שלא יגידו איך אפשר, אחד שמלמד בבית הספר שלנו. ואליאס אמר שגם בלוחות לא עם הכל מסכים.

בעניין הזה שאמר פיני, זאת אומרת שקדושים בכל מה שעושים. כאילו עבודת השם כל היום, ליישי ורייכניץ וליפקין, בתנאי שלא בניגוד לדין, כי אז מתנגד. והתבונן בי, מנמק שמייצרים לחם, ובלעדיו איך ילמדו תורה. ועניתי שאת זה גם הערבים, אפילו במו ידיהם. והנהן שאכן, אותה מלאכה ממש, אם עושה אחד מישראל זו עבודת השם. להזכיר שבעניין זה נכשל יצחק אבינו, שטעה לחשוב שידי עשיו, ולא היו, אלא אם מתבונן בעיניים כהות.

לכן די לפעם הזאת, ובשבוע הבא לא הגעתי בכלל. והאם חקרה, רואה שמסתובב בחצר. והשבתי שעניין שלי, הולך או נשאר לפי מה שרוצה. ומכיוון שמתערבת, אעשה דווקא להפך. כאילו שלב וממנו להמשיך הלאה למקום שכבר הייתי קודם. רק בלי חיפזון, ובינתיים ימות הנפח, והשאלות, איך נוהגים, והקבורה, ולמי להודיע. עניין של ימים.

עד אז לרוץ לבד על הקרשים, סיבוב אחר סיבוב, ויכול להוסיף פנייה הצדה, מסלול קטן שעושים בתדירות אחרת, לחשוב איך ההן ממשיכות גם אחרי כל השנים. גברת כהן, גברת רובינשטיין, נשים שכבר מבוגרות. דבר אחר לגמרי כשצעירות, וצעיר גם הוא. בארץ שלא מקפידים. בתקופה שאין שום תצלום לראות איך נראתה קודם, כשלא זקנה ומקומטת. רק אולי לפי הפנים של יזו, גם צבע השיער. לתמוה מה החלק שלה.

שיער חום. ושל הנפח כמעט שחור, ומזה לנחש שבהירה. ושל אוה חום גם כן, אבל מי האימא לא אמרו. ארץ שכמעט כולם בצבע פשתן, ואם חום סימן שיהודי.

כאן הרי כולם, אמרה אוה. ולא נכון. אלה הערבים, אם רק ינחחו, לא יהיו יותר טובים מגרמנים. וכמה מערות להתחבא למעלה. אזור שבלי עצים לגמרי מפני שבמדבר.

הכי גרועים הגרמנים. עכשיו מתקנים כל בית שנפגע מפצצה, בונים מחדש ובעוד כמה שנים ישכחו. וסבתא רחל תמות. רק סיפורים לשיעורי היסטוריה, להכניס לתכנית הלימודים, ראשי פרקים וסעיפי משנה, סיבות וגורמים. ומה שהיה צריך באמת, לפגוע בילדים שלהם. מין רעל חריף שמכניסים לבארות ומגיע לכל ברז.

תכף ירגישו, ביטל אליאס.

מסביר לי שגם אם אצליח במקום אחד מיד יהיו צעקות, אזהרות, ולא אספיק את כל הבארות. אלף אנשים יוכלו, אמרתי, אם בבת אחת ואם ימהרו.

גם חוקר בעניין הרעל. כזה שפוגע רק בקטנים. למשל מפורר עצמות שעוד רכות, ואז נשאר לשכב בלי תנועה, גוש בשר, ואי אפשר לתקן. ומכל צד זעקות, כל העיתונים מלאים כותרות שחורות, והעיניים עגולות מפחד. ולך לא אכפת, ממשיך מעיר לעיר, מטפטף את הרעל.

כזה שמרוכז מאוד, הסברתי לאליאס, טיפה חסרת צבע. והוא צחק ואמר, הרי לא קיים.

בסך הכל שבועיים וחצי. ובתוך זה הפסח שכמו תמיד המון אורחים. אצל צירין, אצל אביעזרי, ופיני שמש שהזדמנות בשבילו לנקות את החצר. וכאן סבתא רחל.

כבר בקושי זזה, וצריך לתמוך לאט לאט מתחנת האוטובוסים, ובדרך לעצור לשבת רגע במשרד של מרמלשטיין. נמשך יותר משעה המרחק הזה. לא היו חיבוקים הפעם. גברת צירין אמרה, כבר קרוב קרוב. אבל סבתא רחל לא שמה לב. ישבה בשקט נושמת לאט ושום מתנות בכלל.

מגוג

כך היה.

ביום שישי בערב, בשעה שממש נכנסת השבת. לרשום את התאריך כי אולי יתברר אחר כך שראשית תקופה, ואז יהיו מחטטים בניירות, בפתקים, יחפשו עדויות של זקנים שכבר מטושטשי זיכרון. ישמעו גמגומים לגבי השעה המדויקת, משהו שכבר לא יום ולא לילה. אולי לכנות ראשית הערב, ואיך אפשר להתחייב על השעה.

ללקט את העדויות, יאמר אברמובסקי, לרשום את הפרטים וכמה שאפשר תשובות. תאריך שנופל בין שבעה עשר במרס והעשרים וארבעה בו. לא יותר רחוק משני אלה.

אליאס אמר שתכף אחרי התפילה. ישר מרחבת בית הכנסת, ואת הכובעים דוחפים לכיסים, כיפות שחורות או רקומות בזהב. ומי שהחזיק טלית שואל איך להיפטר מהתיק הזה, ולבייב מכריז, לתת לילדים שישימו בבית.

החלו יורדים חבורות בכביש הראשי שחשוך לגמרי בעונה הזאת, והמטרה אל כיכר המשטרה. עדיין ללא מעשים, אולי רק אבן אל פח שמוטל בתעלה, לגרום רעש, אולי ייראה כהתגרות, אילו

נמצאו אנשים בסביבה, אבל הרי ריקה בשעות כאלה. לכן הקיפו את משטח הדשא, עיגול כמעט מלא, ואז עלו, בועטים בשלט שכתוב לא לדרוך, מתבוננים אם תבוא מחאה. ולא באה.

לא יכלה לבוא כי אוכלים ארוחת שבת, כל אחד בביתו, ומה יש לחפש במקום הזה.

לבייב עוד היה למעלה. עובר בשכונה והנערים דופקים על הדלתות, קוראים, החל המאבק, צועקים לצאת. אבל מה שראו, בעיקר ילדים שזורקים אבנים אל הכביש, עד שתתעורר המשטרה לצעוק להתפזר. ליד הקיוסק של כהן עמדה שפרה יוחננוף, וכשהגיעו השוטרים אמרה להם, כאן השכונה שלנו ומותר לעשות מה שרוצים. אחת שמוטב לעבור לידה כאילו לא הבחנת, לעקוף מהצד, אמר אליאס, ואם נתקלת כבר אתה בבעיה. לכן כשניסו לעבור תפסה בשרוול של שמעי ארקין שהלך אחרון, וקפץ להדוף כי כאילו תקיפת שוטר. בני זונות, קיללה שפרה.

אחר כך ניסתה לעצור את האנשים כדי שלא ירדו לכביש. אם להשתולל מוטב כאן על האדמה שלנו, שיותר קל להביא אנשים, גם להתחמק. אמרה, יותר בטוח. אבל מושיקו ואברם צעקו, תזוזי הצדה, ומשכו להמשיך, להכריז יום אדוני. אולי ניסתה להשתלב גם בזה, לתפוס מקום בראש ולהוביל, אבל נעצרה מהצחוק. בסוף הסתובבה וחזרה.

כמה מהזקנים התחילו פותחים רווחים. אמרו, כדאי שיפתח את הקיוסק, שיוכלו לשבת קצת, שינחו הרגליים. לא יכול בגלל החוק העירוני, טען כהן, יטילו קנסות אם פותח בשבת. והרי לא כדי למכור, מה שלא מעלים כלל על הדעת. אם חושב שנוגעים בכסף ביום הקדוש. היו מזיעות הפנים שלו, צועק את הנימוקים כאילו מנעולים, ולא, לא שמים לב. אחד שבא משמאל אחד מימין, ואלה הצעירים שזריזים יותר ממנו, ועד שפנה לחסום מכאן, כבר חדרו האחרים פנימה, חוטפים ממתקים, סיגריות, בקבוקי משקה, ותוחבים לכיסים או משליכים זה לזה, וכשהצליח להדוף את הדלת שתיסגר, כבר לא כלום על המדפים, ורק עיתונים וחבורות מצוירות, כאלה שבלי עניין.

אולי גם אתה, אמר החייט, מבקש לבדוק מה הביא. ואליאס ענה שלא. עניין בזוי לחטוף מול העיניים, שרואה ולא מסוגל לעצור. מבייש לקחת בדרך הזאת. לכן כשראה שמתחילים, מיהר אל הקבוצה האחרת שכבר קרובה למרכז, מקצרת אל הכיכר במקום שהמתינו הראשונים. אולי הבחין בי רק עכשיו, סבר אליאס.

כי התקרב אליו, אומר, לא רוצים צרות עם ילדים. ואליאס ענה, הפסדת את החלק שלך בקיוסק של כהן כי רץ קדימה בלי שכל, מחמיץ את המקומות הנכונים. ראו שכועס, סיפר אליאס, לכן אמרתי, לא התחילו לרוקן את הפחים, ארוץ להגיד להם.

איננו צריכים אותך, התעקש לבייב, לא אחד משלנו, ואליאס הסביר שגם לא משל האחרים. אנחנו מהצריף הגדול, בטח שמעת.

לא צריכים את העזרה שלך, אמר לבייב.

כמה אנשים ניגשו לשאול מה ההוראות. וענה, לשפוך את האשפה ואחר כך יבוא תור חלונות הראווה. סופיה יוחננוף ועוד אישה שרקו מתפעלות, ולבייב הכריז, דוחה שבת, שתי מכוניות שעברו במקרה האטו להביט, ותכף המשיכו להשלים את הסיבוב. ואמרתי, עכשיו יגיעו, סיפר אליאס.

היה מתנהל במלוא הקצב, במלוא ההתלהבות. שוב נתקל בי ומתרגז שעוד כאן, שעוד לא הסתלקתי. ועניתי שיכול לרדוף אחריי אם רוצה, לתרגל את הברך הדפוקה שלו. להזדרז, צעק אל האנשים, מתבונן איך רומסים ברגליים, מנסים למשוך את הלכלוך ולא מצליחים כי מעט. רוקנו

את הפחים בצהריים, הסביר שאולוב שעובד ברכבת (מכיר אותו, העיר הסנדלר, מין נמוך שחתוך כאן בלחי). מה פתאום בצהריים, קילל לבייב, ושאלוב הסביר שיוזמה של ספקטור, מאז שמינו להיות אחראי. ערוות אמם, קילל לבייב, ערוות אמם.

הייתה קבוצה על המדרכה במקום שפונה אל השדרה, ושם דיאלי משייב והאח שלו טופיק, ואלה בכלל קווקזים, שסתם הצטרפו כי הזדמנות, והזהרתי שאם יפגעו בחנות של אבא שלי אמסור את השמות, ובשאר החנויות לא ענייני. טופיק שאל איזו שלכם, והצבעתי על ספרים רזינובסקי. מה שהצחיק את דיאלי, שירק טפו, מי צריך ספרים, וקפץ לזרוק לבנה אל חנות לכלי בית מנחמי ואחריו כולם, מנפצים חלון אחר חלון, בגדי ילדים מוקוש ותיקוני חשמל אור והלאה כל השורה. מכיר את מוקוש, העיר הסנדלר, הונגרי.

כדאי להגיד לו שימהר לאסוף, יעץ החייט. אבל אליאס הרגיע שכבר עומד שוטר, משגיח שאף אחד לא ייגע.

מה שקרה די מהר, יצאו ביללות צופרים מחצר המשטרה, גם מכיוונים אחרים, כי הזעיקו בקשר את אלה שגרים מחוץ למחנה אצל המשפחות שלהם, קוראים לבוא מיד. וכאן נתקלו בבוזזים שמסתלקים עמוסי שלל, ובהיתקלות התנפצו צלחות וכוסות, כל מיני כאלה. לבייב קרא, להישאר במקומות, לא לפחד, ומי שמגיע עכשיו שימשיך אל השדרה. ואז שניים התנפלו עליו, שברו מקל על הראש שלו. מגלב, תיקנתי לו.

שמענו עד הנה את הרעש, העירה גברת כהן, והנפח שאל אם לא רעב, אולי נשאר משהו מארוחת הערב. את זה בלשון נעימה. קורא בשם שלה, עדנה. תפוחי אדמה, אמרה.

והצעתי שאביא לו. יודע איפה הסיר, והצלחות מונחות מאחורי הווילון. אבל היא חיכה אליי, אומרת, עוד כמה הצעות כאלה ואהיה מיותרת. ויוצאת.

אי אפשר לברוח, מלמל הסנדלר. אל מי מכוון, אולי לנפח, אולי לחייט. אבל השיב הנפח, חוזר פעמיים בלשון מבטלת שזה דבר אחר. החייט ניסה לומר שגם שם התחיל הכל בניפוץ שמשות. אבל הנפח הניע את היד, אמר, שטויות, והוסיף שכאן לפחות נאבקים על משהו, חושבים שצודקים. ואוה אמרה, גם לא הורגים.

עד עכשיו, אמר החייט, גם לשים לב לתאריך שאחר לגמרי, כך שיש כמה הבדלים. את זה למי שמתאמץ לרמות את עצמו בהתחכמויות. יודע בעצמך ששטויות, אמר הנפח, ומתבונן ביזו כאילו מתנצל. אולי גם על ההערה הזאת. אליאס אמר שיכולים לחפש שם, בתוך המהומה. מכים בראשים והודפים אל העיגול, לא נותנים לצאת. אם מצליחים להימלט, רק הקטנים שמתפרצים ברווחים, רצים אל תוך החושך. היה רעיון גדול לשלוח את הילדים, הסביר לבייב, מדריך אותם להתרחק ושם להמשיך. אבל לא רחוק מדי, כדי שיגיע הרעש לאוזניים שלהם ויצאו לרדוף.

ובאמת רדפה קבוצת שוטרים, יצאה בריצה לתפוס ולהכניס לתוך הניידת. והסברתי לבייב, הוסיף אליאס, שעכשיו יצטרכו ההורים לשחרר בערבות, לשלם קנסות. וזה האח של אגרונוב שעובד בגינון, ומאיפה ייקחו כסף. אחריות של כולנו, ענה לבייב. וצחקתי בפנים שלו, סיפר אליאס.

התרומם לבדוק מה הכינה לו, זאת אומרת עדנה. ושוב הקול של החייט, שגם הטירוף ההוא התחיל בקטנות. רואה כאן מישהו שמסכים אתי. אינך מתכוון אליי, אמר אליאס. רק ניענעתי בראש להודות על האוכל. וקם לצאת, טורק את הדלת בלא שתיסגר. סיימנו, אמר החייט.

הנפח אמר, יותר מדי דעות משמיעים בזמן האחרון, לא כאלה שיוצאות מהלב. הרי אינך חושב באמת שמתרחש משהו. וזה מתעקש להשיב שאי אפשר לדעת, בעוד שנה נדע בבירור, אם לא אכפת לך להמתין.

כבר כמעט הגיע לדלת, אבל נעצר מהקול של הסנדלר שרצה להבין מה שאל. ועמד מחזיק בידית, מנענע לסגור ולפתוח, וברור שהתלבט בניסוח, עד שמלמל שכדאי להגדיר את הדברים בכל מקרה, וכבר פתח לצאת אבל חזר שוב במצח מקומט ובחיוך קונדסי בעיניים, אומר, תמשיך תמשיך. ואז אמרה אוה, עכשיו אתה צריך ללכת הביתה. כולם הסתכלו בי ולא הייתה ברירה.

ליד הגדר של השוטר ראיתי את האישה הבהירה עומדת בצורה הרגילה, הסבלנית. אולי הזעיקו גם אותי, ומזה להבין שעדיין לא נגמר. אם שמעתי, שאלה. ונעצרתי מולה. כל כך חושך עד שבקושי רואים. שומעים עד הנה את הצעקות, אמרתי, אבל לא נפץ זכוכיות. כל כך חושך, היא חוזרת, נלחצת עוד יותר אל הגדר, לשאול מה אומרים שם.

רק סיפר מה שראה, אמרתי, וזה אליאס.

אבל מה אמרו, התעקשה.

אמרו שלא, אמרתי.

מי שחשוב באמת זה הנפח, והוא הרי השתמש במילה הקשה, כינה שטויות. לכן. ומה שדיברו האחרים משפטים שלא הבנתי.

לא רצו שאשמע, הסברתי, ורק את הדעה שלו שחזר פעמיים ויותר לא הסכים.

רק אולי עכשיו כשהלכתי.

נותנת מבט ארוך, כזה שבוחן, מהרגליים ועד הראש. ואיך לדעת אם מהקור שכך רועדת, כי בלבוש הזה שאומרת שאוהב. את זה בלחישה מחייכת, מגלה סוד. יודעת שאוהב את התלבושת הזאת.

כך אומרת לי.

והרי חושך שאי אפשר להבחין, ואם כאלה מחשבות בראש שלה, יכול להיות הוכחה שמטורפת לגמרי. לכן לשבח את הצבעים, להגיד שבאמת יפה ולמהר לברך בלילה טוב.

בארות חמר

היה זועם המבט של המורה, מין ברק מאיים שמכריז שלא יימשך בדרך הזאת בשום אופן. וחשבתי, כמו קרב ומי ינצח.

בהמשך יאמר שפולט מושגים, אך האם מסוגל לרדת למשמעות שלהם או סתם זורק מילים ריקות. ובמקרה הזה הפירוש למושג ניצחון. בבקשה, מוכן לשמוע. ממתין שאשיב. אבל את זה לא מיד כשנכנסתי, בהליכה כפופה להיות קטן ובלתי ניכר. והוא על גבי המזרון, מכוסה בשמיכת צמר הגפן הישנה, ורק החזה נשפך רך ולבן, מצמיח ערמה כלפי מעלה. אומר, סוף סוף חזרת. ומחכה. שתיקה מפחידה כי מתארכת, ואחריה שוב השאלה מה יהיה ההמשך.

לפי דעתך, הוא אומר.

אנחנו בית, הוא קובע.

אני כאן, עניתי.

לא צריך מתעקם שמדביקים ניירות זפת לסתום את הסדקים, ושלעומתו אולי מוטב אוהל. אנחנו בית, אבא ואימא ואחיות ואתה.

פתאום מסביר, ואפשר להירגע, סימן שחלפה הסכנה. ואמרת, כך כל האנשים.

לא, הוא עונה, אינך מכיר את כולם.

כשכבר נכנסתי למיטה, ובחושך כבר בטוח לגמרי. יהיה קצר הדיבור שלו, כי עייף בעצמו. ואמרת, ההבדלים הם באנשים עצמם ועדיין כולם אנשים.

לא כששוכרים את כל הכלים, אז אולי תיזדרש הגדרה חדשה לגמרי, שייתכן שתהיה מעניינת, אבל מה אם לא. ניסוח חכם כמו שאוהב, שמאמין שמה שחשוב, מילים.

ושתקתי. כל החלומות, מכוסה עד מעבר לראש, תמיד כאלה. גדודים שגולשים במדרונות מושלגים, צבא רב, ומה אכפת המשפחה.

אנשים כמונו, אמרתי, אולי חכמים יותר כי מחפשים.

ושואל מה.

עוד מעט ימות, הסברתי, ואז יהיה התפקיד של יזו, להמשיך לחפש.

אבל מה, הוא מתעקש.

את זה לא גילו, ענית.

מהחדר השני קולות בכי של האחות הקטנה. בכי תינוקת, וחריקת עגלת תינוקות שמנענעת להחזיר אל השינה. מנגינה ששרה. דה דם דה דם, מתרוממת ועולה להסתיים גבוה וחוזרת אל ההתחלה.

רק אחד בכל פעם שמחליט בכל, הסברתי. היום הנפח וכשימות יהיה יזו. ומגלה רק לו.

בקרוב ימות, הוספתי.

הוא שואל איך יודע. כי אין לאנשים תאריך פטירה מראש. רק אם נידון למוות, אולי גם כשחולה אנוש ומגלים הרופאים שכך וכך זמן נשאר לחיות. כמו סילביה גלאס מהמטבח של בית הספר.

ממה שאמרו, שאמרה אוה.

היה שקט בקול שלה כאילו דיברה על סתם דברים, למשל שהתחילו לצמוח הבוגנוויליות ששתלו לפני הבית. את המגרפה הזאת עשה בעצמו, הוסיפה ומושיטה שאראה. מתאימה במיוחד לפינות צרות כמו אלה שלאורך הקיר. עד שייסגר כל הרוחב, שיכסה לגמרי. הבט איך עוברת בדיוק ברוח.

לא אנשים כמונו, התעקש המורה. מחנה צוענים שאי אפשר לדעת איפה יהיו מחר, ומסוכן מכדי לסמוך על שיקול דעת של ילד.

לא שונים מאתנו, התעקשתי, לא רואה שום הבדל.

והרי לכן הדאגה. ומסביר בשקט שכמו מלכודות שאי אפשר לראות כי מכוסות היטב. אתה מניח רגל ומה שנראה קרקע מוצקה, פתאום בוץ טובעני, שוקע לאט לאט עד שכבר אי אפשר לעזור.

ושאלתי איך לדעת.

הרי עיקר הבעיה, שלא מבחין עד ששקוע. גם אז לא תמיד מסוגל להבין כי עובר את גבול השפיות. לכן התפקיד שלהם לעמוד על המשמר, להזהיר. התפקיד של ההורים.

להדריך, אמרתי, ליעץ.

ומנענע בראש שלפעמים לא די, ואז מוכרחים בכוח. כך עכשיו, שלא ייתכן בדרך הזאת שמחמירה מיום ליום, כאילו חסר בית. תכף כשחוזר מבית הספר, בולע את הארוחה והיישר לשם עד שממש לילה.

כמי שכפאו שד, הוא מצטט פתגם.

הם אנשים טובים, התעקשתי.

כשמאבדים את חוש המידה, הוא קובע בתקיפות, כמו לקדש על היין בכד. ואיך תכנה זאת אם תראה בעיניך. הרי תאמר, יצא מדעתו.

חברים שאני אוהב, התחננתי. ועונה שצריך לשמור על המידה, על שיווי המשקל. להיות מסוגל לראות כל מה שמסביב. בעצמך יודע שלא סתם משפחה, צירוף מעורר חשד. ומוסיף את המילים שלי, שבקרוב ימות, שחייב להסכים אתו שלא מצלצל שפוי.

פתאום ראיתי את התמונה, איך מצטיירת בעיניים שלו. שבאמת סתם ילדים בחולצות בלויות, במכנסיים שלא מתכבסים הכתמים, צבע של רימון שהזהרתי שכמה שתשפשף אל קרש הכביסה ועדיין נשאר. והנשים רזות, קמטים ראשוניים על המצח, ועוד זו הזקנה. ונפח וסנדלר וחייט, בעלי מלאכה בשוק הירקות. חבורה חסרת כל וערבוביה שלמה בצירופים המשפחתיים. כת שהולכת שבי אחר מנהיג מטורף ומעלה ברשתה גם את הבן שלו. ואיפה העיניים של אוה שמתבוננות במין תהייה, לחפש קצה של חיוך שאולי לגלוג אולי חיבה, ולא למצוא כי איננו. להשתוקק לכרוע על הקרקע, נמס ונספג בעפר שעליו דורכת.

ואם אומרת שבקרוב ימות ואז יהיה יזו, לא יבין אף פעם, לא מסוגל גם אם אסביר ואסביר. לכן התכופפתי לחלוץ את הנעליים, להתפשט. ובעניין ארוחת הערב, מתרץ שכלל לא רעב, מהפרוסות שהכינו.

לא יימשך בצורה הזאת, הוא מסכם, ובמנגינת שאלה, אם נדרשים מעשים מצדו. שברו שמשות בכיכר, התפרצתי, ועכשיו ישבו במועצה ויחליטו איך להחזיר מלחמה. וזליגסון יכתוב בעיתון על דברים שמכונים תרבות, על ערכים, ובמילים יפות שירי שבח לראש המועצה ולפקידים.

מביט בי.

הכל שקר, אמרתי.

מעבר לקיר קולות דיבור של גברת אביעזרי. במבטא פולני שכמו ריח, מקלקל את הסיכויים. לכן מוכרח להרים את הקול, להטיח, אתה המורה שלהם, מחנך לגדול אל תוך השקר, אל חיים של צביעות, לדעת שהעיקר בחיים איך לחטוף ולמלא את הכיסים. אחד שסתם חותך מתוך הקופה הציבורית, והשני שמתרוצץ לידו וכך מטפטף משהו גם אליו, ולישי שמוכר בחושך, ועושים במה מיוחדת להכריז, עשרים שנה למפעל הזה שמסריח את כל השכונה.

אל תצעק, הוא מבקש.

ודווקא, כי בעצמו מנסה להתחבר אליהם. להיות ראוי לשבת למעלה. לפחות בשורות האמצעיות. תכחיש, תגיד שלא.

אל תצעק, הוא מצווה.

תגיד שלא.

ומתיישב. מקפל את הרגליים על המזרן לכסות על מה שלמטה. תקשיב, הוא אומר, להשמיע לי את הסיפור על הילד שהאמין שיכול לחסום את השיטפון, תוקע אצבע בקיר עד שיחישו עזרה. מכיר את המעשה. חלומות שמצליחים בסיפורים, ובמציאות אף פעם לא. לא ניתן ורק אם מאמין בנסים. להשתעשע בתקווה שאולי הזדמנות, ולא קיימת. מאה שמסתנימות במה שצפוי, שיטרוף האריה את החמור, ועל אחת חריגה יכתבו בתנ"ך. יכתבו אגדה למי שמחפש חלומות. כאן על הקרקע הדברים פשוטים וצפויים כמו זריחת השמש ושקיעתה בכל יום, לקום בבוקר, ואוכלים, ומי שהולך לעבודה או לבית הספר. לפעמים בעיות בריאות. פעם אחת בחיים גם מתים. ופעם במיליון אולי קם מישהו לתחייה, וגם על זה תקרא רק בתנ"ך או באגדות של עמים שעברו מן העולם.

ולגבי ההם שבצריך, אם ימות או לא, רק שתי דרכים לפנייהם וביניהן יצטרכו לבחור. להצטרף אלינו כאן, או ללכת לדרכם, לתעות בעולם שלא נוגע בנו. לראות איפה אני, הוא שואל, ואם לא, חייבים להתערב כי הורים. וצחקתי.

כל מה שצריך, לעצום את העיניים. והכי טוב אם מותח את השמיכה מעבר לראש עד שסוגרת על הכל. אמרת לראות, והנה יורדים מן ההרים, בשבילים שלפעמים ממש מעל לתהום ובמקומות שצפוף היער, שצריך לתפוס בענפים ולהחליק על מעטה השלג. זריזים וגמישים. צצים בעיקולי מסילת הברזל לחסום לרכבת את הדרך. להורות להסתער בכיוון שמטפסת. ארץ שקוראים הרצגובינה, שחוצות רכבות נעולות על בריח והחלונות חסומים בחוטי תיל למנוע בריחה. ואתה עובר מקרון לקרון, ובזינוק אל הזקיף השומר ועד הקטר. וצחקתי כשאומר, להצטרף אלינו כאן, מה שאף פעם לא נהיה. כי לא מתאימים למכור בחנות. ואם בעלי מלאכה, כבר נהיו לפנינו אלה מהצריך. קבוצה לעצמה, אמר גדעון ליפקין, משפחות המורים, שהיום כאן מחר בעיירה אחרת, בלי שורשים. ואמרת, כל המקומות שעברת, זיכרון יעקב וראש פינה ומגדיאל ועקרון, שנתיים שלוש בכל אחת, וזו ההוכחה.

עכשיו נשמע צליל חריקה, כשדוחף את מוט הברזל אל הטבעות, לפתוח את הדלת לחצר. וזה רק אדון צירין, שאולי צריך אל צריך השירותים. תכף תבוא הטריקה, נמשכת בקפיץ אל מסגרת העץ שקוראים משקוף. גברת אביעזרי המשיכה בצפצופים שחודרים את הקיר, והתשובה שבאה, קורא בשם שלה, סלבה, ומה שמוסיף אי אפשר להבין. הרבה יותר דק הקול שלו, ויויליק אמר, השדוף הזה, אם בכלל מסוגל ליהנות מכל מה ששופע אצלה, ואם לא, כבר ייהנו אחרים. אוהבת לשלוח יד, לגעת באנשים, גיחך יויליק, סימן בטוח. הצחוק שלך, אומר המורה.

וממשיך לדבר על הטיפוס המורד שעושים גיבור בספר. אחד רובין הוד והאחר שקולע אל התפוח שעל ראש הבן שלו. תמיד מיטיבים לקלוע. חוק מפורש אם רוצים שיהיה ראוי להיכתב. וכשתגדל תוכל גם אתה לחבר כאלה סיפורים. עכשיו כשעדיין כאן, האחריות עליהם עד שאגיע לבגרות. לכן מודיע את הדברים שבסדר היום, בית הספר והארוחות ליד השולחן המטבח, והכנת השיעורים. מקווה שלא נצטרך שיחות נוספות. ומפנה את הפנים אל הקיר.

חסד

כמעט שבוע היה שיחת כולם, שרגילים למוות של זקנים, ופתאום תינוקת. היו שהאשימו שאמצעי להילחם, לחסל כשעוד קטנים. והאחרים ענו בכעס שאיך יכולה לעלות על הדעת מחשבה כזאת, שצומחת רק בראש מלוכלך.

גאים בצורה שלנו, הכריזו לבייב, גאים בלכלוך.

ויכוחים גם בחצר בית הספר, נמשכים אל המדרגות להצטופף קבוצה מול קבוצה, ומי ששולח יד להדוף, ויכול ליפול על הגב או נתקל במי שמאחור, ותכף ערמה של מתגוששים, עד שמופיע השרת אלמשן, קורא, בנים סוררים.

מתחיל באחד, הדגיש אהרונוב, דווקא מפני שלא משפיע מבחינה מספרית וחושבים שיעבור בשקט ואז ינסו שוב.

אחת שכבר שישה, לגלג ליפקין, יולדת ויולדת, לא דואגת איפה להשכיב ובעוד שנה תשלם את החסר. על זה מוכן להתערב.

הנה הודית שבכוונה, צעקה סימה, מהדיבור שקורא לעצור את הילודה.

וליפקין הכחיש. לא ייתן שתתפוס בלשון, בפירושים שמהדמיון שלה, דמיון חולני. לחזור על המילים שאמר בצורה מדויקת, אחת שיולדת ויולדת בלי אחריות, ואיפה תשכיב כל כך הרבה.

לכן מרוב דאגה לנו, לגלגה ציונה, את הפתרון הזה שבא מתוך דאגה, להקטין את הצפיפות.

ואמרתי שבגלל דוקטור פרידברג, ושום סיבה אחרת. אחד שקוראים רופא וכל מה שיודע, להגיד תפתח את הפה, תעשה הא, להגיד, אנגינה. עד שמגיע למחלות אמיתיות.

יכול להביא דוגמאות מהניסיון שלנו.

והתנפלו לשאול אם יש דוגמה שמתו. אם מתכוונים להגיד שרק עניין של מקרה שמי שמת דווקא ילד בוכרי. ודוביק הכריז שנהיו רגישים לחיי אדם אלה. מתים מתאונות, מתים מזיהומים.

להזכיר את מקסימוב שמכלבת, שאף פעם לא קרה קודם באזור הזה.

נבח כמו כלב, אמר דוביק.

ובעניין הזיהומים, מוכן להתערב שאחת הסיבות לאורך החיים הממוצע שנמוך בהרבה. בגלל הלכלוך, זרק ליפקין.

מה שעורר מחדש את הצעקות. כי הרי תינוקות שבקושי החזירו מחדר היולדות. שלוש פעמים קראו להגיד שנושמת בקושי, והתשובה לא לדאוג. ציונה העלתה גם את נושא התשלום, שלקח חצי לירה ועכשיו בבקשה להחזיר.

בעד הביקור, ענתה רבקה, בעד שלושה ביקורים. שניים, אמרה ציונה, והשלישי כבר מחויב לפי החוק, לקבוע שמתה.

עכשיו הבת שלו, עמיה פרידברג, שתכף הסבירה שלא מחזירים, גם לא נותנים אחריות. ללכת את כל המרחק עד השכונה, ובבקשה לחלק לפי מספר הפעמים וכל ההטרדות באמצע שלא סופרים, ויוצא עשרים וחמישה גרוש לביקור בית.

בקול שפוסק. לא מעוניינת להתווכח. ואני אמרתי שרופא עלוב, וכסף לוקח כמו פרופסור. תסתום את הפה, אמרה עמיה.

מהכיתה שמעלינו, והגאווה בצורה שיוצאת נגדי, לטעון שחש לעזרת הפרימיטיביים האלה כאילו בוכרי בעצמו, ויותר טוב שאסתום את הפה.

אולי באמת, אמרתי, כי יכול להרוג גם אותי.

בחדר שלו מנענע אלמשן את הפעמון, שנגמרה ההפסקה. אבל זו לאט. דוידוב הכריז, עין תחת עין, וליפקין השיב לו שתחת הוא בעצמו. דדי הציע שיכולים להסתדר בתוך עצמם, לא להיות תלויים במומחים שלנו. כמו הפיתות שאופים והתלמוד תורה שפתחו לקטנים, ומלמדים בו דיני שבת, לשבור חלונות ולפרוץ לחנויות. אחר כך מצטרפים הנה, מצטופפים בקצה הכיתות מאחור, ולא פלא שחלשים בלימודים. יכולים גם לרפא בדרך שלכם, עם מכשפות זקנות שמרסקות קליפות ביצי נחשים ומערבבות בדונג.

בנצי אמר, גם ציפורניים של עזים.

כאלה שטויות, התרגזה ציונה.

ואז המנהל היימן, עומד על המדרגה העליונה, מוחא כפיים לזרז.

כבר הייתה הלוויה, והמנהג לשבת על שמיכות שפרושות לאורך הקיר, והאנשים נכנסים ומנענעים בראש לרמזו על ההשתתפות בצער. אליאס סיפר שצפוף כל הזמן, רק מתפנה כיסא ומיד תופסים. ובשעת התפילה מתכנסים במיוחד לקיים את המצווה. הכי הרבה חכם יומטוב שמספר מעשי צדיקים, וכל הנשים שעל השמיכות משמיעות נהמות הסכמה.

תבוא לשם, אמר אליאס, שעשוע אמיתי.

כבר היה אתמול בערב ומוכן לחזור שוב.

אזה טענה שמוכרחים לענות על השאלות בהיסטוריה. עבודה שמסכמת את החוקים שהיו שם, להשוות לשלנו. היא הציעה שתכף ניגש למלאכה, אבל אליאס פקפק, לא יודע עד מתי יימשך הטקס ההוא, ואולי קמים מחר מהרצפה. הוא אמר, רק לסיבוב וכשנחזור יישאר די זמן לשיעורים.

היה ברק של התלהבות בעיניים שלו, כי מנהגים כאלה אולי צריכים לעניין הרבה יותר מחוקים מתקופת הקיסרות הביזנטית. בייחוד אתכם.

למשל הצימוקים.

ומשך אותי ביד. בין כה וכה לא יבואו אלה ורק שנינו. מבטיח לחזור מהר.

ובדרך לא חדל ללטוש עיניים, קופץ לתעלה או מטפס על גדר, על ערמת לבנים, ושוב לצעוד לידי.

הבט שם, נעצר פתאום, אם לא הסוס של זריצקי.
כבר מכיר את המחשבה שלו. לנסות לתפוס. וצחקתי. לסחוב סוס אל בית האבל. והתכופף
להתגנב מתחת לגדר, רגע ארוך עד שצץ בצד האחר ובזחילה אל החבל שקשור.
אנשים צעדו על הכביש. סתם הולכים ויכולים לשים לב. והתכווצתי נמוך, קרוב אל האדמה,
מחכה לראות.

בשקט בשקט, ואז לאט, השתופף מאחור, ורק ניענע לדרבן שיתקדם. אם התעכב לתלוש צמח
ירוק ושוב קדימה עד מאחורי שורת החצרות. והתקדמתי גם אני אבל בכביש. עוד כמה בתים
ומתחיל שדה ריק עד האקליפטוסים של מרחביה. לנחש שמוביל לשם, אבל מה אחר כך. יתפוס
אותך, חשבת, הבריון הזה זריצקי.

כבר היה אחרי שקשרנו, מוסתר בין העצים וכאילו כלום. פנינו שוב אל השכונה, ובכניסה אמר לי,
תשמע את הדיבורים של חכם יומטוב, את המשלים שמספר. וסובב בראש אל האנשים שליד
הדלת כאילו שלום.

שפע נשים כבדות שממלאות את החדר. הסוג שטוב רק לנקות ולבשל. גם להביא ילדים, אבל
כשיותר צעירות. והדיבורים בשפה שלהם. לחשוב אם מאלה יצאו פעם אנשים כמונו. והמורה
צחק, שכך ממש נראו גם האימהות שלנו לפני דור או שניים. גם סבתא שלך. לא רק הצורה,
אמרת.

תכף פינו דרך שנעבור למצוא מקום על ספסל שלא מלא לגמרי ויכולים להידחק. ילדה שקראו לה
דינה אולי קלטה רמז שהגיעו אורחים, ובאה מולנו להגיש צימוקים בצלחת. נטלתי אחד וגם
אליאס, אומר, את בכיתה מתחתינו.

היה מעיק האוויר, כאילו לאחר לילה שישנים צפופים וצריך לאוורר. כמו החגיגות המשפחתיות
אצל דודה חוה או דודה אסתר. מצטופפים על גבי מזרנים להישאר מיום שישי ועד מוצאי שבת,
אפילו יום ראשון. ריח שעושים אנשים, וכאן גם מהמטבח, בטעמים שלא אוהב. רק רגע, לחש
אליאס, ותקשיב למה שאומר החכם.
וברור שמסתלק.

הילדה דינה חזרה להגיש, ועכשיו קפה חריף בכוסיות קטנות מזכוכית. ממהרת לעבור הלאה כי
הגיעו אנשים חדשים. יכולתי להסתתר מאחור, נדחק אל הקיר, וכך להקשיב בלתי נראה. חכם
יומטוב המשיך את הסיפור שכבר התחיל מקודם, לפני שהגענו. אמר, הרי שנתם אותי והשם
שקראתם לי בן הזונה. עכשיו כשצריכים עזרה פתאום נזכרתם. הוי הוי, ניענעו הזקנות, ואחת
שיותר מעזה אמרה, חסרי בושה. לכן מבקשים סליחה, אמר יומטוב, מתביישים שגירשנו
ומבטיחים שאם תעזור לנצח את הנחשים האלה, שכך השם שלו, נחש העמוני, את הממזרים
האלה שמזיווג טמא, ואז תהיה שופט עלינו.

היו שערות על הפנים שלו, מתארכות למטה כמו זקן אבל קצוץ ופרוע, וגם על הצוואר והחזה, בכל
מקום שגלוי. ופנה אל הצלחת לתפוס באצבעות גוש דביק מדבש ושמן. מוכרח שיימרח סביב הפה
להיות רטוב ודביק גם שם. הוא שאל, מה יקרה, מי ינצח. ובעצמו השיב, את העמוני הזה מכה
גדולה מאוד וליהודים ישועה.

הו הו, המו הנשים, סיפוק בפנים שלהן. אומרות מילים בשפה שלא הבנתי, אבל קל לנחש את
הפירוש.

בכל דור ודור, זימר החכם, אוי בכל דור ודור.

וטבל את האצבעות בנתח דביק נוסף.

מהדלת נדחקו אבא אגרונוב ולבייב, מתקדמים עד החלק הרחוק ללחוץ את הידיים. אגרונוב אמר שכבר נולד תינוק חדש בשכונה, למלא את החסר. הבת של אהרונוב, שבמזל טוב. על אחת שבע, נהם יומטוב, מן הטהורה שבעה שבעה. ולבייב צחקק שבוזה דווקא מוצלחים ומי שצריך הדרכה, אדרבה.

עכשיו יספר החכם, הכריזה האישה שבשמיכות.

זו מסורת מהחכמים, דיבר יומטוב, על מלך שכבר זקן ולא יודע במי לבחור לשבת על כיסאו. היו שלושה בנים. אחד איש ציד, כל היום משוטט בשדות, יורה חצים. שני מסלסל מנגינות, גם טפיפות רגליים, וכל העלמות מתמוגג לבן. הצעיר איש תם יושב אוהלים, ואם יוצא, כדי להתבונן בעם, לדעת את העמל והמכאוב.

הוי הוי, המו הנשים צפצוף של צער. ולבייב הכריז שעושים טוב ללב הסיפורים של החכם. כבוד לתורה. בתוך כך הפיל עצמו בין שתיים, ועשו מקום כמה שיכולות, ובסדין התעטף להסתיר את היד שמחפשת את הברכיים שלהן.

אדון לבייב, לחשה האישה המבוגרת, ממלמלת מילים שלא מגיעות, והשנייה סתם כאילו לא אצלה. ואגרונוב הודיע שצריכים ללכת כי הרבה עבודה.

תכף יעשו את הברכות, ענתה ההיא, וקריאה אל הקטנים לגשת לבדוק אם מוכן, לבדוק במטבח. כבר הנשמה בתוך הבית, העיר לבייב, לספור את הימים מאז שמתה. רק אחרי הברכות, היא התעקשה.

חזר הקול לספר. את המתנה שהביא הבן הראשון, קרן איל. ובא השני ונוקב בה חורים להיות חליל, וממלא את האוויר מנגינות.

ומוכרח להפסיק, לקטוע את הסוף, כי רעש הנשים שנושאות סיר כבד, מתיזות בתנופה טיפות רותחות על כולנו. מתרוממות היללות להיות מהומה זועקת כאילו מעון שדים. בתוך כך קולות תפילה בשפה רחוקה שממלמלים הגברים, ושריקות לקרוא שקט לקרוא דרך ארץ, הזדמנות להסתתר למטה ובזחילה בין הרגליים, בין הספסלים, להתחמק החוצה.

שאמרת שחבויים בהרים כאלה קולות, הסברתי ליזו, ובנוגע לאליאס לא יודע לאן הלך.

אוה הציעה שנכין בצורת טבלה. לרשום בטור הראשון כותרת, החוק, ולידו מה שאצלנו ואצלם, ובקצה הערות. היא רשמה, דיני ממון, ובשורה מתחת, דיני נפשות. מפרידה בין אצילים, עם הארץ ועבדים. כך שורה אחר שורה, ממלאת על פי הספר, ומסתכלת בי לשמוע את הדינים שלנו. יזו העיר שכאילו העתיקו זה מזה, והדעה שלי שרואים ושומעים ומוכרח להשפיע. הרי לא ביום אחד, נבנה לאט לאט לאורך השנים. אתה אומר מאה רביעית מאה חמישית, ובספר מצטמצם להיות עמוד, אולי רק שורה בודדת.

שורה גם אצלנו, אמר יזו, כל מה שמצאנו.

בקול מהורהר, להגיד שרחוק, וכל יום שעובר מרחיק עוד קצת עד שנעשה מטושטש. אולי היו אטיים הדורות הראשונים, בקצב של הולכי רגל ואפילו ברכיבה על חמור, בכל זאת יותר קרובים, וגם פחות צפוף בלי כל הרעשים והמכוונות והספרים, לכן יותר סיכויים. עכשיו כל האבק שהצטבר שאולי בגובה מטר, ואיך להבחין.

ואמרתי, אולי באמת שם, בהילולה, אולי נשארו מנגינות של פעם.

לא נשארו, אמר יזו, סתם עקומים בכיוון אחר, זר. לכן נדמה שיש.

אחר כך תגיד אוה את הדעה שלה, שנמשך מדור לדור ומתגלגל לכל מיני פינות, ואיפה שהזדמנת שם לחפש. מוכרח לבטוח באחרים שגם הם עשו כל אחד את שלו. ואני אענה שאולי דווקא בזכות הכלים שהרבה יותר משוכללים בדור הזה. את זה אחר כך, כשיופיע אליאס, שואל, אם גמרנו להכין את מה שצריך. חיפשתי אותך ולא היית, הוא טוען נגדי, ושם כבר שוכבים על הארץ, גם זה על זה, שיכורים לגמרי.

הר העברים

מספרים שמכריז רביבו על במת בית העם, וההון צווחות כנגדו בצהלות רמות, שבשבילן שמחת חג. שלושים ושתיים פעם שנייה, שלושים ושתיים פעם שלישית, שלושים ושלוש. אימא של דדי, וריקה מצקין, וגברת רייכניץ. לא למנות את כל השמות כי רבים, ממלאים את כל האולם. אבל מי שחשוב באמת, אלה שבשורות הראשונות שמתמודדים ממש. שלושים ושמונה פעם שלישית, שאג רביבו, טובע בים מחיאות כפיים.

אני הולך, אמרתי.

בין כה וכה תקועים בקצה הרחוק ומתקשים לעקוב. כאלה שסתם באו לראות, ילדים וזקנות שבעצמם לא מתחרים, גם לא על מאפרה קטנטונת או ממלחה. מצטופפים מאחור והעיניים אל אדון רייכניץ שזורק סימנים, מזנק בקפיצות גדולות למעלה, סימן שמוסיף למחיר ומתחמק לפני הסוף. יודע לצאת מהמירוץ בזמן לכן לא לשלם. גם אני הייתי יכול בצורה כזאת, אמר אגרונוב, בלי לסכן גרוש. ומי שישבה בשורה לפניו, בוכרית שמנה שסובבה את הפנים להגיד, תשתוק.

תמיד נישאר בוכרים אם לא ננסה, רטן אגרונוב.

התקדמתי אל היציאה. נדחק אל הרגליים של היושבים ועובר אחד אחד. מאחור קרא רביבו, חמש עשרה, ועוד מפתה להתבונן במוצג שעשוי קשרים קטנים עבודת יד, אריגה אמנותית. חמש עשרה, הכריז בגרון צרוד, מציאה אמיתית השטיח הזה. וכבר התגברו מחיאות הכפיים לבשר שיכול לעלות.

שבע עשרה.

זה מרמלשטיין, בישר לוסטיג, תראו שיתעקש אחרון.

אגרונוב אמר, בכסף הזה אפשר לקנות אופניים אמריקאיים, כאלה שעומדים בחלון הראווה של שוורץ והכידון לבן.

שבע עשרה בפעם השלישית.

גברת ויינגרוד שאגה אברבו, במין באס שכבר תקוע באוזניך מהפעם האחת ששמעת מקרוב, וזה בבת מצווה של שרקה. הייתה בשמלה שמתחילה נמוך וברגליים מטפסת. אישה גדולה שלא

מתביישת. היא האיצה בנו להצטופף שיספיק מקום לכולם, שבת אחים גם יחד, שבת אחים גם יחד. דחוקים על שרפרפים לאורך הקירות ועל השטיח והצלחות מיד ליד, ביסקוויטים וסוכריות, ליטול ולהעביר. לא חסר תיאבון, צחקקה גברת ויינגרוד, ועד שיביאו עוד אפשר גם לשיר. חגיגה זה לא רק לזלול ממתקים.

צורה מעליבה, שחתי לאליאס, והמחשבה שבחוכמה שלא באתם. ורק בגלל מה שקרה לשעון, האירוע היחיד שהחמצתם.

עניין בעל משמעות, שעון בר המצווה. אפשר לומר אמצעי לסיווג אנשים, לסיווג החתן. לקבוע אם שייך למחצית הכוס המלאה או מילדי השוליים. תפקיד שבמשפחה שלנו היה באחריות הדוד אהרן, וכבר חובה מוסכמת. לעמוד מולו בזמן ששולף את האריזה הצבעונית ועונד במומחיות על היד שלך לקול מחיאות הכפיים של הקרובים. לשער שבצד ההתרגשות בקריאת ההפטרה בבית הכנסת ומטר הסוכריות החמוצות שניתך מעזרת הנשים, היה מעמד ענידת השעון השער המוחשי אל שלב הבגרות. אחר כך כבר נצמד ליד והוסר רק לקראת הרחצה, עד שבאחת הפעמים נשמט ונפל וחדל לפעול. זו הייתה רק שאלה של עיתוי (המותנה בשכיחות השמחות המשפחתיות), מתי הדודה חנה תבחין בהעדרו, ובתגובה להסברי שהתקלקל, תסתער על הדוד ועל הסחורה הקלוקלת שמעניק ברוב חשיבות. גם שעוני היד שהביא לשני בניה לא האריכו ימים יותר. אחיות עיניים, זעקה מולו, והקריאה המסיימת, שאפשר לקנות ואפשר לא לקנות, הפכה סיסמה משפחתית.

בני משפחת ויינגרוד ביקשו להתפאר בשעון הדוקסה שקנו לבת. כל כך איכותי עד שלידו חסרת חשיבות רצועת הזהב המעוטרת בשם ובתאריך האירוע. שרקה הניפה את היד, אבל זה שכנע רק את הסמוכים ביותר. לכן הסירה את השעון לתת למשש, לעורר קולות התפעלות וקריאות להעביר גם אל הפינות האחרות. גברת ויינגרוד שהגיעה עם צלחת עוגיות, התמלאה כעס וקראה להחזיר מיד ולענוד לפני שיעלם באחד הכיסים. ובן ציון ביקש, רק עוד רגע, והתכופף, שולח יד ארוכה ומנסה לאחוז, אבל לא, כי לא מגיע, ואז נפל.

ראיתי שהתפרצה אל תוך הצפיפות, דורכת על מי שבאמצע. מישהו צווח מכאב ולא אכפת, עד שחטפה וקירבה אל האוזן. אלוהים, זעקה, הלכו עשרים ושש לירות.

עוד היה ניסיון מצד הבנות לארגן שירה, טובה ופנינה לשציק, אבל ראינו שסתם. מאמץ שלא מועיל. וגדעון הכריז לצאת לשחק.

כאילו קרובי משפחה, לא יודע איך. בני דודים רחוקים. וגם עכשיו כשקופץ אדון ליפקין, לסמן שקונה, מריעות בקול גם האישה שלו גם אימא של שרקה, ממש משתוללות מהתלהבות. בכלל בלי חזייה, ציין אגרונוב, תביט תביט.

תן לעבור, אמרתי.

לאורך העגלה של לישי שעמוסה בפועלים ערבים ממהלול. לשמוע שצועקים, לכבות את המנוע, כי מחריש אוזניים, לא שומעים את ההכרזות. אבל סוליימן הסביר שאי אפשר לכבות כי לא יידלק.

הלכה ההצתה, גמורה לגמרי. מגלגל את הריש ומסמן לשחר לרוץ לקרוא לאבא שלו.

לצחוק לוויכוח שהתעורר, כי סירב. שקוע במשחק על המדרכה, ובדיוק התור שלו. ענה שיכול ללכת בעצמו. וכולם הקיפו לקרוא, חצוף, לך מיד לקרוא לו. אחת ושתיים, גערה סימה, אחת ושתיים. וכבר התרחקתי במורד בית רסקין, לפנות שמאלה אל החושך.

שקט של ערב, והם בחדר שלו, או מסתובבים לפני הדלתות. על המדרגה אדון הופה, רגליים תלויות החוצה ומתבונן בי שמתקרב. לא מקום לשבת, העירה גברת רובינשטיין, או בפנים או

בחוף. אבל נשאר ורק התכווץ שאוכל לעבור. בוא הנה, אמר יזו, ותפס ביד שלי למשוך אל הפינה, כי חשוך ועד שמתרגלות העיניים.

אדליק אור, אמר אליאס.

גברת כהן ביקשה עוד כמה דקות של מנוחה. בין כה וכה יהיה ארוך הערב. אני מדליק, התעקש אליאס ונהיה אור, מוסיף שדי עם ההצטופפות.

מה שיצא לאוה, ממש התפרץ בלי שליטה, דיבור מול כולם. כי הכי קל דווקא לו, אפילו יותר מקודם, ומה שיקרה להם לא בעיה שנוגעת, לא אליו. ואז בכתה. גברת כהן ניסתה להרגיע שאולי הצדק אתו כי לא מועילה הישיבה בחושך. שום תועלת מההתיישרות הזאת. וחיבקה אותה. ואוה גנחה איך יום אחד ראתה הולך ליד הבית של המהנדס שטילמן, לפני חודשיים או כך, ואיזה תינוק שהלך מולו מושך בחבל צעצוע על גלגלים. וכשעבר הביט בו מלמטה במין גאווה מבודחת, כאילו מוליך רכבת אמיתית. ולא החזיר מבט, זאת אומרת הנפת, לא ראה בכלל.

הירגעי הירגעי, ליטפה עדנה ומשכה אליה לחבק, ואוה ניסתה לעצור שוב ושוב אבל פרץ כאילו סדוק, מציף את שתיהן וגולש אלינו. לא מכריחים, אמר החייט. מהפינה שנדחק בקצה המזרן עד שלא ראיתי. ורק הקול מדלג מעל יזו היישר אל אליאס, מצווח שמתכוון אליו, גם לכל מי שלא נוח לו בצפיפות.

לא מכריחים, הדגיש החייט.

אליאס הביט בו במבט אדיש, מנענע בראש שמסכים ובלי קול. חזק מלהיגרר לוויכוח. יכול לבטא רחמנות, השתתפות בצער, רק זה. ולחכות שיעברו הימים, שבוע שבועיים עד שיחזרו אל עצמם. והלחישה של אוה, אומרת, עבר עליו כאילו איננו, כאילו נולד כשכבר לא יהיה ואין סוף אחרים שיבואו אחר כך. מפני שמה יישאר בעוד עשר, או חמש עשרה שנים. אפילו לא השם שלו. היה צריך להיטיב להתבונן, אמרה עדנה, כמו להציץ מבעד לוילון. ופתאום חייכה לאיזו מחשבה. ואז בלתי מנומס להביט כי עדין עדין. אישה רזה שכבר לא חלקות הפנים ומאפיר הצבע. כל מה שיש, המזרן הזה ואוה ויזו, ואת אליאס לא לספור כי ללא מחויבות.

להיות נמשך מאתמול בכביש ירושלים, שפסענו בחבורה, מושכים אל הפינה שאצל אנגל ודרך חלקות התירס עד בית הקברות. חבורה קטנה צועדת ללא בכי, וגם כשהורידו לבור. גם כל הדרך חזרה. וחיכה האיש שקובר שיגידו תפילה, שיגיד אחד מאתנו, אבל החייט סימן להמשיך. ואם התכוון לערער, לשכנע שמחויבים על פי הדין, אולי מתוך פחד כי לבדו לעומתנו, לכן ויתר. אוה חיבקה את גברת כהן ושתיהן החלו נסוגות אל השער וכולנו אחריהן, כל האנשים מהצריף ואני והאישה של השוטר. לא די למניין. לכן לקח את שני המעדרים ופנה אל המחסן. אולי ירק כשלא ראינו, להיות מפיץ סיפורים איך הפילו אל הבור ופנו לחזור בפנים יבשות, בלא מילת קדושה, בלא לזעוק מצער. חבורת אנשים שלא מתחברת אל המקום הזה.

כבר היה אחרי שבע וכמעט ערב, ואותם הבגדים שלבשו כל היום, חקי בלוי של בעלי מלאכה, והן בשמלות בד שעשתה גברת רובינשטיין, פורמת והופכת להיות ראוי, וכבר זמן רב שחוזרות ומכבסות עד שנדמה שתמיד אותו עצמו. אולי גם עכשיו, ולא ניכר בתוך הדוחק. מי שרובץ בפינה או בשולי המזרן, והופה בדלת, חצי הגוף על המדרגה למטה, וכל כך צנום שמה נשאר בחלק הזה. ועוד אדון רובינשטיין ואדון קובלסקי שמעדיפים לטייל בחוף כי בודדים לעצמם.

האיש ההוא שקברנו, הזכיר אליאס, ופתאום צחק.

והצצתי בו עד שהוסיף שגם את אימא של מרתה.

טוב שבדרך שלנו, אמר, טוב לנפח.

וידעתי שאליי, כי רק שנינו, ואוה התנגדה במפורש, מתבוננת ביזו לדעת את ההחלטה שלו. לתת כבוד, אמר אליאס, מצווה מהתפילה, ואפילו לא הביטה עליו. ואחר כך הלכו שניהם ואנחנו התערבנו בקהל הגדול שכבר החל יוצא מבית הכנסת להיפרד מאדון ביידר. בפעם ההיא, כשעוד ממש חורף.

מין שיגעון, הסברתי לאליאס. אחד שכל השנים עובד תמים ומכובד בקהילה, שבחרים לוועדת הביקורת ולוועדות הפרסים, בגלל שחביב ושקט, וכשצריך להציע מועמדים תכף אומרים אדון ביידר. פתאום מטנף את הבית שלו, מורח צואה גם מאיים שיהרוג. עד שלקחו למוסד להסתכלות, וכשחזר כבר גולם שרק מנמנם, והתנועות לפי מה שמזיזים, וברטה הסבירה שמהתרופות שדוחפים כל היום ועד שימות, ומוטב במוסד כי נגמרו הכוחות. תמהרו לקחת, היא מתחננת. מי נסעו, לייבו והבן שלהם, קובי, לנסות לסדר מוסד מתאים ולא הספיקו.

היה המון שליווה. אפילו שיצא ביום שלישי שבדיוק ישיבת מועצה. עניין שונה הבכי של הבנות שלו, כשכל האחרים סתם מפטפטים, טופחים על השכם לשאול איך העסקים והבריאות, כי הזדמנות לפגוש. בסך הכל זקן שהשתבש לו המוח וטוב שהתקצר הסיום, נחסך הלחם ונחסך הטורח. קרייזמן סלסל אל מלא רחמים, וכל כך האריך עד שנדמה שלא יסיים עד הבוקר. ולישי בשם המועצה לחץ את היד של ברטה בהבעה חשובה שאינה צריכה מילים, ותכף אל התלולית שערמו עפר (להיות גבוה לעומת האנשים), הספד שאם לא יציין במפורש אל מי מתייחס לא ינחשו אף פעם. דיבור אטי כאילו נחנק הגרון, להוציא ברווחים. וכולם מנענעים בראש לשמוח שסיים ויכולים לצעוד בחזרה, ומי שבמכונית, כמוהו עצמו, יתנהל לאט בין האנשים להראות שלא להוט להסתלק. היי, קרא אליאס כשממש לידנו, מקיש על השמשה שיפתח, להדגיש שדברים יפים מה שאמר. טפו, ירק לישי, והבת שלו מהחלון האחורי שולחת לשון עד שהתרחקו. גם לנהוג לא יודע, אמר אליאס.

הגברת כהן אמרה, לשם הלכתם. מתכוונת שלא שעשוע, לא נושא ללגלוג מוות של זקנים. ואליאס הסביר שלא מלגלים, להפך, מגדילים את קהל המלווים. כי לפעמים רק מעט, זקנות לא חשובות ובלי קרובי משפחה.

הסנדלר התעורר פתאום להשמיע ששם רק האיכרים. חופרים בור שייכנס הארגז, אחר כך הולכים לרקוד לצלילי המנגינות, מתמלאים יין, בסוף חוזרים לכסות בעפר. כך בכפרים, אבל לא אצלם. לכנות שיגעון, לסחוב גווייה בשבילים באורך קילומטרים כדי לתקוע באיזה בור שחפרו במיוחד. אבל אם מות אצלם, למשל פצוע או מדלקת ריאות, אז כן, ומכסים בעפר שלא יצא הריח. יש ארצות ששורפים, הוסיף החייט. ואליאס אמר שהיו צריכים גם את הנפת, ועכשיו כבר מוכרח לשכב בין אלה.

ולא ענו.

לכן הוסיף שאפשר גם עכשיו, כל עוד לא נרקב הבד שעוטף.

מה אפשר, תמה הסנדלר, ואליאס ענה, להוציא ולשרוף.

להוציא מה, כי לא הבין. ונבהלתי מהצעקה להפסיק, וזו של עדנה כהן.

הכישרון שלך, אמרה אוה.

ובעניין בית הספר, אמרה שתישאר בבית שבוע ימים. רק היא כי כך על פי הרישום בניירות. אבל אליאס הודיע שמצטרף גם כן. אי אפשר למנוע ממנו להתנהג איך שמרגיש. לא תישאר בבית אפילו יום אחד, ניחשה אוה. וענה שעניין שלו וכך כולם, על פי החלטתם האישית. אני אשאר, אמר יזו.

ובזמן שקורא את השמות בכיתה עניתי שיושבים בבית כמו שנהוג. היה אבא שלה, הסברתי, ולגבי יזו חושב שגם כן. אברמובסקי התבונן בי והמשיך ברשימות, ולמחרת סימן מינוס ליד השמות שלהם בלי להתעכב. אבל ביום השלישי התבונן בי כשהסביר שעל פי הדין יושבים רק קרובים מדרגה ראשונה, והאחרים צריכים לחזור ללימודים. כלל לא יושבים, הכריז דדי.

בהפסקה כיניתי אותו מלשין. אתמול ראיתי את אליאס משוטט, התעקש דדי, על יד מגדל המים. מלשין, אמרתי, וגם שקרן, כי הכריז בלשון רבים. טובה הצטרפה להגיד שבושה לנצל אסון לתענוג. לא עניין שלכם, התעקשתי. אבל התנפלו כולם, צועקים בושה. לכן כשביקש אברמובסקי להודיע לאליאס, עניתי שכל אחד איך שבוחר להתאבל, וגם לשמוח בדרך שלו. משפט שאמר הנפח כשנדרס הבן של מריקה. זה עוד בחורף.

אם יש אחר שמוכן לעשות זאת, שאל אברמובסקי.

אבל אף אחד לא התנדב, ותכף עבר לדבר על הדבר שנקרא קודקס יוסטיניאנוס. נטפל בזעם אל הבוכרים כאילו עניינם הפרטי.

תמיד עושה זאת, אמרה אוה.

ויעצתי להתכונן דווקא על הפרק הזה כי יבקש להוכיח.

רק אני, צחק אליאס, מטרה עיקרית.

בחוף נטרקו דלתות ובאה גברת רובינשטיין להגיד שצריך להביא לחם, אולי להוסיף גם תה כי כמעט בקרקעית הקופסה. האם מודיעה שהולכת למכולת, שאל אליאס, והחייט אמר, גם אותך שומעים לאחרונה יותר מדי. סליחה, רטן אליאס, אבל החייט המשיך, מכוון אל יזו כאילו רק שניהם. להזהיר משיכרון הסמכות. חושבים שהנה ים הזדמנויות, והרי גם הוא היה פעם בן ארבע עשרה ובוודאי לא פחות חכם. אנחנו ההמשך, אמרה אוה, וענה, הבליס, תמיד חוזרים להתחלה.

השוני שחש, לא בוויכוחים, כי תמיד היו. ורק מקור הסמכות שממש לא ניכר ומזה חושש. דברים שאולי השמיע גם קודם, סוג של רטינות שלא חדלו גם בחיי הנפח, ואיך צחק לניסיונות שלו לסרב להודות בתבוסה, לכל הפחות שיקול דעת מוטעה. מתכוון לכל ההליכה לארץ הזאת. בן ארבעים ושבע והיה יכול להמשיך את חייו בנוחות. כורסת משרד וישיבות הנהלה ושליחויות. ולהביא לילדים מיני תשורות, מה שאהב.

גם לך, נעץ מבט עיקש בעדנה.

וענתה, עכשיו דדי.

אבני גזית

שלושה בנים לשכן מרגולס, שלושה צבעים. ואימא שלהם איך מסבירה, טוענת שיכולה להוכיח לפי קרובי המשפחה. לצחוק מזה, אומר המורה. אחד שחור לפי צבע החליפה, אחד לבן כמו הצווארון כשעוד היה חדש, אחד צהוב לזכר השק שעל הכתף. כל אלה של אבא שלהם.

לצחוק מזה, אומר המורה. והאם עונה שצחוק רע ועוד לעיני הילדים. יכולה להסביר לפי דוגמאות מהמשפחה, מנסה האם, ורק מקלקלת מפני שגברים כולם, כל הדוגמאות שתביא. המורה יאמר, אלה הסיבות עצמן, ואדון צירין יוסיף בלעג שממשפחה גדולה. למשש את הריח, הוא מצטט פתגם משפה אחרת, שיכולים גם שתומי עין. כי חצי עיוור אדון מרגולס וכשחוזר בערב טורח שעה שלמה אצל השער שלהם עד שמצליח לפתוח את הסוגר.

החליפה שלו, אמרתי ליויליק. למה צריך ללכת בחליפה שחורה שמתאימה למנהל בנק. וענה שטוב לעסקים, מעורר כבוד. הכי מצחיק הצווארון, טענתי.

להביט מקרוב. בלויה ומזוהמת, ואת הכתם הלבן הזה שעוטף את הצוואר אפשר לראות רק ממרחק, ומקרוב סתם סמרטוט מטונף, כי מסרבת לכבס. ומה עושה, מקלל בשקט. לסובב את המבט, אמר יויליק, שלא יקרא לבוא לעזור.

זה אביך, אמרתי.

המבט הרע שנועץ המורה, כי מתנגד לכל קשר, מפחד שידבק גם בי. לכנות טינופת. גם גוער באם על השיחות שמנהלת עם זו. והרי גם בדמיון לא מסוגל לשער מה בשיחות האלה. זה אביך, אמרתי. וענה, אם מבחין בגוון צהוב בשיער שלו. לרמוז שמטיל ספק. וצחוק ארסי, כי מחזיק בשק על הכתף הבולטת וביד השנייה מתאמץ לפתוח את השער. לא יצליח בשום אופן ביד אחת, גם את הבריא, גם את הסיבוב עצמו שמחוץ למסילה, וצריך להחזיק בגובה המדויק ואז למשוך כלפי מעלה, כלפי מטה, לפי הקטע.

בכל ערב, צחק יויליק, ולא לומד מהניסיון.

עכשיו מניח לשק שייפול ברעש, מצלצלים הכלים צלצול של מתכת, חפצים ישנים שרכש בפרוטה ומוכר לדוכנים. מנסה בשתי ידיים. יכולים להמשיך במשחק שלנו כמה וכמה סיבובים עד שיצליח לפתוח. לפחות עד האמצע, ואז לחפש את השק בכפיפה כי כמעט עיוור.

ענן של סירחון, אמר צביקי.

זה האח הבהיר. כמו דוד הניך, צחקו, סימן שגם אתו.

לחזור אל העסקים שמקודם, המסחר בשתילי פרחים.

שושני הודו, קורא להם יויליק, שלושה בגרוש. אפשר עשרים בארבעה גרוש. אבל ניענתי בראש שלא. לא יוציא כסף על צמחי נוי, לא המורה. ובעניין השם, לתקן שצריך לקרוא טאגטות. צביקי מעביר יד רכה על היער הירקרק ובתוך כך חושף את הגבעולים. מאות נבטים זעירים, הוא אומר, לפחות מאתיים וחמישים, כי ספרו. ומה על כל השאר. לתת לגדול מעט ואז ימכרו. שיטה לעבור מבית לבית ובכל מקום שיש גינה, או יחד עם עציץ. לברר כמה לוקחים בעד כאלה במשתלת המועצה.

כבר בגבול הערב, כשמתחילות האימהות לצעוק את השמות, לקרוא להיכנס הביתה. לא אימא שלהם. והמורה יאמר, ילדי רחוב.

כי לא נחים גם בצהריים, כל הזמן את המלאכות שעושים בחצר, קרשים ומסמרים. גברת אביעזרי יוצאת לזעוק שייפסק הרעש. מותר לנוח בין שתיים לארבע, כך בכל חברה תרבותית. ויויליק עונה שבתוך החצר שלהם ויכולים מה שרוצים. את הרי נחה כל היום, ולמה דווקא בשעות האלה. הגברת ממלמלת ופונה לאחור ואז פורצים בצחוק פרוע, וצביקי אומר, ראית איך מחזיקה בחולצה שלא יצאו לה. בטח חושפת בתוך הבית. יויליק מציע להתגנב אל החלון. יכול גם אתה, הוא אומר, אם תישאר עד שיחשיך.

הנה אימא שלכם, אמרתי.

לפחות בזה אין ספק.

לועס את הארוחה שלו, אמרה פניה מרגולס, לא מפסיק לקלל. ויויליק ענה, הבן דוד שלך.

כי מטבריה, שעושים חתונה בלי לשאול את הכלה. לכן לא חייבת כלום ובלי טענות אחר כך. ואם צחק האח שלה, אמר, רק תראי את המשקפיים, כל זכוכית בעובי סנטימטר, ואיך ימצא את המקום. והזהירה שלא חייבת כלום (כך אל האם כשעומדת נשענת על דלת המטבח), כי ילדה יפה בזמן ההוא, ואיך יכול להעריך כשבלי עיניים.

היית מאמינה, היא שואלת. וזו עונה, כך החיים.

אתה לך לחצר, אמרה האם, לא מכוון לאוזניים שלך.

כאילו לא יכול גם משם, קיר אחד שמפריד.

גונבים, היא מייבבת, לקנות סיגריות, לא חשוב כמה שתתאמץ להחביא, והצעקות שלו כי בטוח שחיטטה בשקים, סחבה את שרשרת הזהב. אני שואלת למה מתכוון, איזו שרשרת, אף פעם לא הראית שרשרת. אתה מחזיק זהב בין הגרוטאות, לא מספר לאשתך. והוא שופך את כל השקים, עושה ערמת סמרטוטים וברזלים וקערות. ממלמל, בתוך הארנק הזה הייתה, אתמול הייתה. ואלה פתאום עם הילקוטים, דוחפים מחברות ויויליק אומר, אתה בא, ממהרים לצאת. חכו רגע, אני אומר, ממתני כל כך חרוצים. אולי שמתם לב שמחפשים כאן משהו. ועונים שצריכים להקדים הבוקר בגלל ראש חודש, עושים מסדר בשבע וחצי.

כבר חזר הקול להיות רגיל. מנסר בבכינות דרך החלון ובוודאי עד השדרה הגדולה. מפני שלא פלא אם יהרוג. הראש שלו הרי מבולבל ובא בהתקפות. פתאום יחנוק ואחר כך בעצמו לא יבין איך קרה. משהו שאי אפשר להסביר במילים, גם לא להתרגל. לפעמים מדמה שצריכה להקדים ראשונה. חיים כמו שלו כמה שווים.

שלפוחית כהה בצד הסנטר שלה. אם תתפוס בצוואר שלה תצמח גם לך על היד או על הזרוע שחונקת, להיות הוכחה בבית משפט. פתאום מופיעה בחלון, מביטה בי שתולש את העשבים למטה, וכמה מהר שאתרחק, העיניים שלה מחזיקות ושורפות. עד הדירה של אביעזרי ושם בסיבוב חד לעבור את הפינה ומאחור יכול לראות שממשיכות ישר כמו קרניים, אבל לא אחר כך.

רק הקול שלה נשפך דביק, נוגע בפנים ובידיים, בכל מקום שחשוף מבגד, מכריז שכולם אותו דבר, תוחבים את האף ליהנות מהריח עוד כשילדים.

ליד עמוד החשמל השתתקו פתאום חבצלת ומלכה ליכטר. מתבוננות בי. ומוכרח להסביר שסתם, לשאול אם משחקות. מלכה מצביעה על המחרוזת שעשויה באדום לבן. תראה מה הביא לה. דיבור שממריץ את השנייה להוסיף ולפרט מה לאחיה ולאחותה, ושהביא לאימא שלה שעון שתולים בשרשרת. היית צריכה לבקש כזה גם לך, יעצה מלכה.

לכן המשכתי אל החצר של שמש הירקון, עובר את הצריף הגדול (וזה עוד בהתחלה), למצוא שמתווכחים על התשובה שנתנו ללישי, שלא מעוניינים לעבוד אצלו לילות נוספים. אשלם עשרים, הציע לישי (ובעד אתמול נתן חמש עשרה, הסביר יזו), אבל אליאס הסביר שלא הכסף, ויכולים בעצמם (היה היחס כמו אל משרתים, אמר אליאס). לישי התרגז. מחפש עובדים לא עצות. ובסוף ארגן את יויליק ואחיו ושתי הבנות ליכטר.

אף פעם לא יעשו בעצמם, טען יזו, ואנחנו הפסדנו. אליאס רמוז שיכול את המים מאותו הבור בדרך הרבה יותר קלה, אבל יזו איים שיספר לנפח. מחר יצא השם שלנו שגונבים. ואוה הסבירה שלא עניין פרטי שלו ויכולים להיפגע כולם. איך שרוצים, רטן אליאס, אבל אף פעם לא יתפסו. לא הפריע להם שהקשבת.

עכשיו כבר בלי הנפח, ומה שעושה, טיולים בחושך ועסקים בשקט בשכונה למעלה וגם במהלול. לא מפני שהתבטל האיום. מפני שלא אכפת.

אוה אמרה שכבר עכשיו יעזבו אדון קובלסקי והזוג רובינשטיין. והאחרים ימשיכו יחד. אדון רובינשטיין ביקש להשאיר בידיו את משכורת החודש כי צריכים כסף להתארגן במקום החדש. הולכים לעצמם, אחר כך נזוז כולנו, גילתה.

חבורת מבוגרים, שנראית עוד יותר קשישה ממה שבאמת, חייט וסנדלר וגברת כהן שקוראים עדנה, והופה שמתכווץ להיות אפור וקמוט, וזקנה. עוד שלושתם. ושאלתי אם לא עדיף כאן בעיירה שכבר מכירים, גם את הדרכים להתקדם. בכל זאת יש את הדוכנים בשוק ומה שבחצר. דיבור מפציר.

רזות הברכיים שלה כמו נער, והשיער נופל קצוות פרוצים בלא רכות, כי בסבון גס חתוך מתוך קובייה שמשתמשים לכביסה. במקום שכבר מת הנפח, אמרה, לכן זזים. והבטחתי שאצטרף גם אני, כשרק אגדל, בתנאי שיסכימו.

ומחייכת.

יותר ויותר שיחות ביניהם וסודות. לכן בכל פעם שמרגיש, ממהר להתנצל שזמן לחזור הביתה, ומשאיר לבדם. לפעמים חושב שאולי לערב את פיני שמש, אולי את המורה אברמובסקי. כי אחריות גדולה, ומחר יהיו טוענים נגדי שידעתי ושתקתי. ולא.

וייליק אמר שכבר לא כל הזמן בחצר ההיא. מרגיש שינוי. גם מלכה ולא הזמינו להצטרף. לא יותר מוצלחת מאתנו הילדה, והבנים סתם. מתפלאות מה מוצא בהם.

והאם אומרת, בעלי מלאכה ישרים. הסוג שדווקא אוהבת. ורק הרכילות על קשרי המשפחה, מה שמתלחשים ברחוב. ובעניין השכנה מרגולס, מוטב שלא ישמע המורה ויתרגז, כי שונא את המשפחה הזאת.

אותה, הדגשתי, יותר מכל השאר, ובאמת מאוסה. והשיבה שצעיר מכדי לשפוט, להבין את עובדות החיים. שמעתי הכל, אמרתי.

עכשיו מתחרטת על שבכלל החלה. מתבוננת אל האחות, איך נועצת מזלג בערמה שבצלחת, עומסת ובולעת עומסת ובולעת. הוכחה שמקשיבה. ומוכרחה בניסוח שמסתיר, כשאפילו בהתבטאות גלויה לא מצטיינת. עניין מסובך, אמרה, הקשר בין בעל ואישה, כי לא מסעדה או מלון שתקום ותצא. מכירה את כל העצות שקל לתת לאחרים, לגלות סבלנות, להתרגל, אבל לפעמים נעשה בלתי נסבל מרוב מחשבות שממלאות את הראש עד שאתה אומר לעצמך שיותר להפסיד אין מה. והתבוננה בי, לבחון אם הצליח ההסבר. בטוחה שאת זה לא תפסה אחת בת עשר.

יעזבו כולם, סיפרתי, כי מת הנפח.

רק שלושתנו, ועוד התינוקת שזוחלת על הארץ, והמורה כבר פנה לנמנם בחדר המיטות, רובץ על הגב והנחרות מנסרות לקצב הנשימה. כמה שטח לזחול בין רגלי שולחן העץ ועד הכוננית שעטפה בנייר עיתונים גזור שורות משולשים לקשט את השוליים, עד הכיור. בקושי שני מטרים. והדלת אל הפרוזדור שמשם מתחיל המטבח האחר, ממלכת גברת צירין.

ידי זהב, אמרה האם. והתבוננתי איך ניסר את הלוחות, משעין על הברך ובמסור מעביר קווים אלכסוניים. שעה קלה והרי שולחן מעץ לבן. רק לפרוס שעוונית מלמעלה. כל הכבוד אדון צירין, התמוגגה האם.

והזקן מעביר את היד לנער פירורי נסורת מהחולצה ומתוך שערות הזקן, להגיד, משחק ילדים לעומת יציקת גג.

כשרק הגענו.

וכבר בלוי, חריצים שהתמלאו שומן חום, לנעוץ ציפורן או חוד מזלג שמעמיקים בין סיבי העץ ומותירים חריץ. כי פשוט החומר וזול, קורות בניין לתבניות בטון, או פורס רצפת צריף ובצבע למרוח מלמעלה חלק חלק.

באים והולכים, אמרה האם, ובמקומם יגיעו אחרים. אולי לא ממש דומים אבל הרי בני אדם כולם.

אמירה שאם ישמע המורה יניע יד בביטול כי לא. כי מבחין בין סוגים. או שבלעג יגיד, כל ישראל יש להם חלק, אבל לא בגודל שווה. וסיפרתי את הדעה של הנפח, שבאות לתפוס זו את מקומה של זו, חברה ששבעה וכבר בקושי זזה, רדום המוח, וצצה שנייה רעננה ועילגת שבועטת ברגל גסה, בלי כבוד. אולי היו חלומות כשרק הגיעו לבנות את העיירה הזאת. עכשיו כבר מתאמצים רק להגן על הנחלאות ולא יצליחו. בסוף יהיה ראש המועצה אחד מלמעלה, אולי לבייב או שם אחר אבל כזה, ומי אחריהם, אולי ממהלול.

שיני בנים

שום דרך למנוע את הבחירה, טען דוידוב, כי יבואו כולם, נשים וזקנים וחולים, מחזיקים בפתק הנכון עוד מהבית, ורק להכניס למעטפה. וצחקנו לאן נעלמו. אולי התבלבל מי שחילק את הפתקים בבית, אמר דדי, אולי שמו את המעטפה בכיס להביא הוכחה הביתה. ועכשיו צריכים לחכות עד הבחירות הבאות.

היו השמות המנצחים, לייבו ולישי וגרשטיין, שמות צפויים. רק אדון מרמלשטיין שביקש להיבחר ברשימה עצמאית, להיות ראשון, ועכשיו סוף סוף יודע כמה שווה, ואדון ליפקין ששם את השם שלו מספר עשר. שבעה חברים במועצה, ואפילו כולם מהקבוצה הזאת לא יכול להיבחר אם רשום עשר. ועושה בכוונה כי רוצה להתפנות לעסק המשפחתי, רוצה להרחיב את בית המאפה לסוגי עוגיות מלוחות. גדעון אמר שזה הכיוון בכל העולם, ורק אצלנו ממשיכים בסוכר ובדבש. שלושה תנורי אפייה מיוחדים שרכשו רק עכשיו, ומה שעוד צריכים לפתור, את שיטת האריזה.

במקום אלה הופיעו חדשים, אריה קימל מחברת ההסעות ואנגל מרשימת שומרי המסורת. לא הייתה קודם החבורה הזאת, ודדי לגלג מסורת נסורת, כי הרי גם בבית שלו מקפידים על הכשרות, על אכילת מצות, וצמים ביום כיפור. יכול לצרף גם את רזינובסקי ושקולניק שבעניין הזה באותו הצד. מתכוונים מסורת, התווכח לוסיטיג, זאת אומרת להקפיד לסגור את החנויות בחג, ובלי חילול שבת שקוראים פעולות תרבות. גם הבשר שמוכרים ומאיזו שחיטה. ארבעה שוחטים בעיירה אחת (ומונה את השמות להראות שגם חכם ששון מהשכונה למעלה שעושה בלי רישיון). ובאטליזים סחורה שאינך יודע מאיפה באה. אולי נבלות שסוחבים ממהלול, אולי מהבדואים שרועים עדרי עזים, וכבר מוצא דרך להשיג. יותר מקפידים לעומתכם, נדחף דוידוב, כי אצלם רק ממה שבעצמך גידלת, כבשה שמפטם כל החורף להיות קורבן פסח.

יכולים ללכת ברשימה משותפת, לגלג ליפקין, המסורת והקטורת, כי איפה מחזיקים, הרי בתוך הבית, עד שמוכרח לסתום את האף.

בחצר, הגן דוידוב, ורבקה הזכירה איך נכנסה ביום ההולדת של שמחה אפרימוב, נעמדה בדלת פועה מה מה. להיזכר בצחוק שהיה.

כמו ערבים, אמר ליפקין.

לוסיטיג ענה שכבר התארך יותר ממטר הצוואר שלהם, מרוב שמותחים למעלה, מרוב גאוה. במה בסך הכל מתפארים, בנשפי חשק שרוקדים צמוד עם השוטרים האנגלים, והשם תרבות מתקדמת. להדגים להם איך חוגגים את מועדי ישראל, ובתמורה את החג הנוכרי שקוראים סילבסטר, חגי זלילה והוללות ובלי שמץ ריח יהדות.

ריח יהדות, צחק ליפקין, שלא מצחצחים שיניים ואת הרחיצה דוחים לאביב.

ובעניין הבחירות למדו לקח. מסתבר שעוד צריכים הרבה להתאמץ. חושבים שלכבוש את המועצה עניין קל, כמו לפוצץ חלונות ראוהו. וענו שבמרמה איך אפשר לנצח.

לא מתכוונים להשלים עם התוצאות, וכבר פנו למושל ולבית המשפט ולוועדת הביקורת. לבייב פנה. יכול להגיש רשימות של אנשים מהשכונה, גם חתימות על הצהרה. יותר מארבע מאות. ואיך הצטמצם להיות מאה ושבעה עשר. בשניים פחות מהדרוש.

אם לא שמעתם צלצול, התערב אברמובסקי.

ותכף מיהרנו, להביט בו יושב בגובה, ובסבלנות קרה עד שהשתרר שקט. פנים קפואות שמטילות פחד. לפעמים מטיילות אל הטור מימין, לפעמים אל הספסלים האחוריים, שורש הרע. לדעת את ההשקפה שלו שהסיכוי היחיד טמון בחוסן הרוחני. כל כך גדל מספר האנשים, מתרבים בקצב שלא היה כמותו בתקופות קדומות. כי הושם קץ למגפות הגדולות, והזקנה כבר לא מנת חלקם של יחידים. הנה השתוללה האיומה במלחמות, אכלה כמה וכמה מיליונים עד שתוהים הפילוסופים אם לא אמצעי מוות נשגב משליטתנו, ואז שנה ושתיים וכבר הוחזר כל מה שנגרע. בתוך אלה המיליארדים אנחנו המעט, מפוזרים בין האומות, ואפילו נתקבץ יחד כמה נהיה.

דממת פתאום, להרים את העיניים בשאלה למה נעצר. נעוץ המבט שלו בפינה הרחוקה, חד ומאיים.

אפילו לא פתחתי פה, יטען יהודה דוידוב.

אולי רבים מדי גם בחדר הזה, אמר אברמובסקי, וכל צמצום רק יקל להתרכז בנושא.

גם אם יתקבצו כולם. והרי לא יהיה אף פעם. לא הנהנים מסיר הבשר באמריקה ושכמותם. ודווקא החלק האיכותי. להסביר את הקביעה הזאת, שמתבססת על משאבים הניתנים למדידה, בחומר וברוח. ולשאלה של בריל איך מודד את הרוח, השיב, לפי רמת ההשכלה. מה שנותר, המחנה הוותיק, והפליטים המגיעים משם, שלא הצליח להשמיד הצורך. (ובסוגריים, השאלות על התכונות שבזכותן הצליחו לשרוד, ומה נושאים בגופם ובנפשם אחרי הניסיונות שעברו.)

עוד יש התפוצות הנידחות. האובדים בארץ אשור ובמצרים ובתימן. כאלה שעוד זמן עד שיגיעו לרמה הרצויה, כי לא בנויים לקצב המודרני, לצורה ולתכנים. לא מסוגלים. והתשובה, זמן. והאם עומד לרשותנו.

לתת את הדעת לסוגיה הזאת.

מנהג עתיק שמכריזים, הירא ורך הלבב ישוב לביתו. מוטב בשלוש מאות מלקקים ובלבד שחדורים הכרה ומתאחדים באמונה, ואת המצטרפים, לבדוק בשבע עיניים.

עוד כמה מילים על האויב. תופס סיף אלוהיהם כשמבקש לשכנע בצדקת דרכו. מזה מופת למאמיניו. כבוד המשפחה וגאולת הדם שדין כולם בסיף. לזכור את השחיטות הגדולות ואיך נהרו לחתוך בגרונות שכנים שרק אתמול בירכו לשלום. איך רוצצו ראשי עוללים, ביקעו הרות. עמלק, מדגיש אברמובסקי, ושום תקווה.

דיבור תקיף, מפזר את המילים אחת לאחת ובהדגשה, ובאמצע הקול של ליפקין, מכריז, הלכו לשם אלה, ראו שהלכו למהלול. לפתוח את הסערה, כי בכלל בגלל הכבשים, עניין שבכל שנה, ואיפה יכולים לקנות אם לא שם. כך אגרונוב, מדגיש שכתובה בתורה המצווה הזאת.

לא בשנה הזאת, הזדעק ליפקין, יודעים שהפסיקו את הכניסה שלהם לעיר, ומי שהולך אליהם, רק בעיניים לא כשרים.

לפחות מזמינים לשבת, ענה דוידוב, לא מרחיקים את הכיסא שלהם לשמור מרחק.

ליפקין קם על רגליו להדגיש ששקר. יכול לפרט רשימה שלמה איך ניסו להזמין, קוראים לבוא לשבת, ודוחים כל פנייה.

הצחיק את ציונה, כי כל ההזמנות בעניין תשלומי המסים, רוצה לשמוע שמכחיש. למה להכחיש, הצטרפה רבקה רייכניץ, מתאמצת להתרומם מעל הרעש, להסביר שלא משלמים את החלק שלהם בחינוך בניקיון. וציונה בצחוק מתגלגל צעקה, ניקיון.

מכה שנוחתת על הקתדרה שלו במלוא כף היד וחוזרת שנייה ושלישית, לקרוא, די. להגיד, הרי לכם. אברמובסקי נראה ממש נואש.

בעיני חוקר ההיסטוריה שמביט מהצד, כותב הערות חכמות. והסברתי את החלוקה, את הסוגים. אחד שיושב במועצה ומחליט, אחר שמשגיח על השווקים למלא את התפקיד על הצד הטוב, והשלישי היסטוריון. תמיד בחולצה מגוהצת והשערות מסורקות לאחור. וכשאומר משפט, כל מילה מנוסחת כמו בספר. שוכח שגם מחנך, ואם קלקלו, בגלל מחנכים שכמותו, מה שעשו, ויותר מזה מה שהחמיצו.

בזמן שאוכלים את ארוחת הצהריים.

תאכל את המרק, אומרת האם.

והמורה מבקש להבין איך קשור החינוך לתסרוקת, ללבוש. ביקורת לא נאה.

כי קורא לזה תרבות, אמרתי, ורק אחיזת עיניים.

ומתכופף אל הצלחת שלו, סימן שחושב.

תאכל את המרק, אומרת האם.

שעשתה משעועית, ופיסות כרובית שצפות רכות מלמעלה, מאוס הטעם שלהן. ומקפידה להפריד, לשים בצלחת שלנו, ואצלו רק תפוחי אדמה. לא אחד שישנה מהרגליו, וכל השנים שכאן בארץ שמלאה ירקות, עגבניות מלפפונים ופלפל, לא טועם ירק חי. וכרובית יכול כי בטעם קולרבי, בתנאי שלא מבושלת.

עד שמרים את העיניים להגיד שני דברים. חוזר ומדגיש ששניים.

אחד לגבי הראייה ההיסטורית. לצחוק עד כמה מאכזבת. הרי אילו העלינו על דעתנו מה עתיד להתרחש שם, כלומר לפני שקרה, היינו צריכים לעזוב הכל ורק לאחוז בצווארונים ולהאיץ להימלט. אילו היינו די חכמים, מעמיקי ראות. ולא. כל מה שמסוגלים, לנסות להבין את האירועים אחרי שהתרחשו, לומר אילו. מה שמושך את הלעג, הביטול.

אבל מול גודל האסון מוכרחים להסכים שמוצדק כל מאמץ לנתח, לפענח, לאתר סימנים שיתרמו לראייה מראש. גם אם נצליח פעם במאה. לכן לקבל את ההיסטוריונים. לא חובה להתפעל, להעריך. מסכים בנקודה הזאת.

ושנית, החינוך. שכבר יודעים כמה מעט משפיע. אם חשבו פעם שחומר ביד היוצר, כבר יודעים שגרוע מתמימות, טיפשות ממש. לכן מה שיכול להגיד לעצמך, אני את שלי, ותהיינה התוצאות מה שתהיינה. יכול בתחבולות, לנסות במתק שפתיים, ובדרך הזאת אולי קונה מעט השפעה. משער שכך מר אברמובסקי.

ואמרתי, בדרך הזאת נהנה מן הפירות שאינם, ואם יהיו בעתיד מי יזכור.

דיבור לועג.

ועונה, ביקורת יכול להשמיע רק מי שעושה יותר.

ועניתי, עושה יותר או מזיק פחות, והכי פחות מזיק אדם מת.

כדי להדגיש את גודל המחלוקת.

עץ השדה

אדון פרוכט עושה את הרשימות במשרדי הנפה, וכל אדם שבא לגור, או כשנולד ילד ולהבדיל אם מת, צריך לכתוב בספרים. בכתונת לבנה וצווארון כמו קרש, לא מרים ראש מהעיתון שלו גם כשחזרנו ובירכנו בוקר טוב בפעם השנייה. ורק כשנכנס איש מבוגר הוא משמיע ריטון רע ומקבל אותו לפנינו.

היינו קודם, אמרתי.

את זה אני קובע, נזף אדון פרוכט.

היו שקעים בפנים שלו, ובסנטר מין קמט שמראה את הגיל. בכל זאת אב לילדים שפחות מבני עשר. חיה סיפרה שעושה לילדות שלו. מגעיל להגיד. היא הביטה לצדדים ובתנועת רכינה שדוחפת את השפתיים כמעט לתוך האוזן, לוחשת שנוגע בכל מיני מקומות.

יודעים בלעדייך, אמרתי.

עכשיו מניח את העיתון ופונה אלינו. נפנפתי בתעודה כי באנו למחוק איש שמת. אתם מי, הוא כועס. ואמרתי, זו הבת שלו.

צריך לפתוח את המחברת ומניח טפסים מסוג אחד ומסוג אחר בפינה של הדלפק. גם מתרומם לגשת אל הארון הירוק, ושם מה עושה, מעמיד כוס למזוג תה ולבחוש. למדוד שתי כפיות סוכר.

היה מלא סל הניירות גם הבוקר, הוא משמיע אל החדר מהצד. ומשם עונה קול אישה, מצייץ שגם את האבק.

נהנה מזה שמחכים, אמרתי לאוה.

היה אד אפור בעיניים שלה, אבל לא ענתה. אדון פרוכט שואל אם לא באה להכין גם לעצמה. והתשובה מהחדר השני שעוד רגע. הוא מניח את הכוס על השולחן ופונה להיכנס פנימה. קול האישה מבפנים מצייץ שוב, מבקשת שיפסיק.

בוא נלך, אמרה אוה.

הושיטה את היד דרך הסורג למשוך את התעודה בחזרה. ואז זינקתי ובמהירות דחפתי את הכוס המלאה אל השפה.

אוה צחקה.

מהר, לחשתי.

מאחור נשמע צליל ההתנפצות, והשהות עד שעלו קריאות זעם שכבר רחוקות לפענח את המילים. רצנו אל תוך השיחים ודרך גדר קרועה של חצר עמוסת גרוטאות, אל הארגזים שלאורך גן המשטרה מאחור ועד החנויות שפונות אל תחנת אגד.

בכל זאת תצטרכו לרשום, אמרתי. וענתה, להשאיר כך.

אחר כך תאמר שאת זה למדתי מאליאס. רעיון שלא יכול לצאת מראש אחר, ושוב תצחק. וגברת כהן תוסיף שגם אם יצטרכו לשלם את הנזק מהכיס שלהם בכל זאת היה ראוי. לראות אותך צוחקת כך.

החזיר הזה, תגיד גברת כהן.

היא סיפרה שהודיעה לאדון בר אדון שעוזבים ורוצה להחזיר לו את המפתחות. וענה שצריכה גם את הציוד שקיבלו מהמועצה. הייתה דאגה בקול שלה שאולי התקלקלו דברים. אולי גם מהתשובות של הסנדלר על הסחורה שנשארה אצלו ולא מצליח למכור, ומחשבון הכספים שיידרשו לנסיעה, לאוכל ולכל מיני סידורים שלא יודעת. כאלה שצצים פתאום. החייט ניסה לברר כמה הצטבר אצלה, כמה הצליחה לחסוך ולא ענתה. גם לא כמה נתנה לרובינשטיינים.

מבטיחה שפחות ממה שהכניסו לקופה המשותפת, הרבה פחות.

יש הילדים, התעקש החייט, גם הזקנה. והם שלושה בוגרים בריאים, ולאדון רובינשטיין מחכה משרה. את זה יודעים, ענתה גברת כהן. בכל זאת נתת, התעקש.

היה זלזול במבט שלה. אם חושב שהזדמנות להראות כוח, עכשיו כשלבדה.

הכי דחוף להתקין את העגלה, הורתה בקול.

מתאים בדוחק לתינוק, העירה אוה, ואליאס ענה שבמקום המדרגה יכניסו לוח עץ לשים את הרגליים, ואת המשענת צריך להוריד הכי נמוך.

הוא התכופף והתחיל לפרק והסנדלר הצטרף אליו, מנסה לייצב בכוח. לפחות די רחב. אליאס דחק עצמו פנימה להראות שנכנס.

בשביל הזקנה, הסבירה אוה. והסנדלר אמר שיכין רצועה להדק ברגליים.

שאלתי אם כדאי כל המאמץ. יכולים לבקש להסיע באוטו של המועצה. עניין של חמש דקות עד תחנת האוטובוסים, אמרתי. ומלמלה שלא לזה.

אמירה סתומה.

מהשיחות שעושים בכל ערב. וניסיתי להבין מהרמזים, למשל שמועד סוליות לנעליים שלהם, ושאלתי אם מתכוונים ללכת ברגל, ולא השיבה. גם שנסע החייט וכשחזר לפנות ערב הודיע שמסודר. היו ניירות שונים שנתן לגברת כהן לשים במקום בטוח. קבלות על תשלומים וכאלה. סיפר שהתעייף מרוב דיבורים, כי ביקשו ללמד את כל ההחלטות על זכויות הדיירים והחובות שלהם. הרבה יותר חובות מזכויות. אנשים מצחיקים, סיכם, ומוסיף, פליטים כולם.

היה צריך כמו שהצעת, הצטער אליאס. וגברת כהן התערבה, לתת לאכול, כי בוודאי לא טעם כלום מהבוקר, וכשישב הוסיף על החברה הממשלתית.

די לכסות את התשלום על הדירה.

כולם הביטו על יזו, על הפנים שלו כמה לבנים, וגברת כהן ביקשה לחשוב בשקט, להתרגל. רק אוה ואני, אמר יזו.

גברת כהן ניגשה לחבק את אוה, להגיד, ילדה, הרי לא מפחדת ממני, מאיש מאתנו. ופניתי הצדה כי ראיתי שבוכה.

כבר היו השבועות האחרונים בבית הספר, וכל מה שעושים, הכנות לחגיגת הסיום ותמונות של כל אחד לצרף יחד תמונת מחזור. גם העבירו שאלות לחקור את התכניות, לאן ממשיכים, ומי מפסיק ללמוד או מנסה לרכוש מקצוע. אברמובסקי הודיע שמוכן ליעץ באופן אישי, ובאו אחדים, אבל לא אלה שלפי דעתו דווקא זקוקים. זה המצב לצערו. כששאל את השלושה, ענו שעוזבים כבר

בימים הקרובים, עוד לפני הסיום. המחנך השהה את המבט שלו עליהם ואמר שאם ישאירו כתובת תישלחנה התעודות בדואר.
רק זה.

היה יכול לתת אותן לפני שתעזבו. אמרתי. וענתה שלא אכפת. להיות מזכרת, צחק אליאס, שמיותרת לגמרי כי יש את הצריף, והדרך שעושים בכל יום, ואפילו השכנה הזאת שהנה עומדת ממתינה להתבונן בנו שוב.
הוא נפנף ביד לעומתה.
אי אפשר לדעת אם לא תצטרכו, אמרתי. אולי לא מיד, ואם אחרי כמה שנים.
ושותקים.

לדעת את חשיבות ההשכלה בתקופה הזאת. כל המקצועות החשובים. והרי הנפח וגברת כהן וכל השאר כולם למדו. אבל לא השתמשו, אמר אליאס.
וטענתי שאחר כך אפשר להחליט, לעשות מה שרוצים.
ושותקים. וכשרואים שלא מרפה, מנענעים בראש כאילו בהסכמה, ובאמת כדי להפסיק.
השיחים ששתלתם, אמרה האישה, כמעט פורחים.
כבר היינו ליד השער, ואליאס אמר שבלי מים לא יחזיקו מעמד.
וענתה שעד הגשם.

בגלל הילדים שיוצאים בצהריים, מתקבצים חבורה צפופה מבית הספר שלנו ומהצד האחר תלמידי בית החינוך של ההסתדרות, ומתערבבים לחצות את צומת הכבישים ליד הקיוסק של גרינצר שמתחיל את השדרה. הרבה רעש מהצווחות שצועקים כינויי גנאי. הם אלינו מזרחי מסרחי, ושלנו בתשובה לכנות הצטרדות. מתנצחים בחוזק הקולות ובתוך כך חוצים את הכביש. אם באה מכונית מדרך ירושלים או מהצד הנגדי שמוביל לתל אביב, מוכרח לעצור בחריקה לפני שתדרוס. יכולים להקפיד על החוקים, יטען דוביק, כי נכנס כביש לתוך כביש ועלול לקרות אסון כשמגיעים לפנייה גם אם ריק מאנשים. ועוד משאית כזו, עם מטען שעובר את גובה הסולמות, לפחות עשר טונות, ושברור שלא די גמישה להגיב במהירות, ובכל זאת. לכן במצב הזה מה יכול, רק למשוך בהגה ימינה, למשוך בכל הכוח וכך.

יכול הרבה דברים, אמר בנצי לוסטיג.

יכול הרבה דברים, חיקה דוביק את הדיבור שלו, לבטא בוז. גזע פחחים שלא יודעים איך נראה תא נהג מבפנים, והמאמץ לסובב את ההגה כי לחץ רב על הגלגלים. אתה מושך אל הצד וכבר לא אכפת מה שתחשוב, הלכה השליטה.

משאית מק, התעקש לוסטיג, לא הגרוטאות הישנות. ומה שגרם שתתהפך, המשקל שנזרק אל הדופן, ממש שבר את הסולמות.

דווקא מפני שמק, מהגודל של הגלגלים, ולא מצליח לתפוס את הסיבוב כל כך חד, ועוד הגדר. לכן נופל הצדה ובגריירה עד אמצע הכביש, והענן כמו ערפל מתקדם לבן כי קמח.

ראשונים הגיעו בריצה גרינצר וכמה נהגים ששותים גוזז. מהר לשחרר את הנהג מהמושב שלו, והאם יצא שלם. פקודת זהירות לידיים שמחזיקות בו ומרימות להשכיב על המדרכה.

כל הקמח, הכריז גרינצר, לפחות חצי נשפך.

להגיד מזל, אמרתי, כי היה יכול להיכנס לתוך הילדים. וענה שנוסע כמו פרא, רואה סיבוב ולא מאט.

כבר הייתה התקהלות. אדון שקולניק שנעצר באמצע הכביש לשאול, וגרינצר אמר, תיקח אותו לבית החולים כי אי אפשר לדעת כמה נפגע. בדיוק בדרך אל האשכוליות, התנצל שקולניק, ממש בכיוון ההפוך. ומסתכל בשקים שמפוזרים אחד כאן אחד כאן, וממה שקרוע חוטפים חופנים לזרוק זה על זה עד שכאילו ילדי קמח. להפסיק את ההשתוללות, שאג שקולניק, פראי אדם שמשחיתים מזון. והצחוק שמתגבר כי מאחור מושלכת מנה גם עליו, יורד כמו גשם על הכתפיים והכרס, ומנער בתנועות עצבניות, צורח, השתגעו.

להתפלא על החינוך שמקבלים בבית הספר, ומה ערך ללימודים אם יכולים להשמיד כך מזון.

אדון שקולניק חג לאחור, די זריז לראות את קצה התנועה, כי חופן נוסף ישר בעורף.

אתפוס אותך, שאג אל גינצי מכיתה ה.

ונבלע הקול שלו בחריקה וצליל התנפצות שבעקבותיה. כי פגע האוטו של צימלינג, נתקע מהצד.

כמו עיוור, אמר דדי, איך קיבלו רישיון אלה.

ואמרתי לגרינצר, בסוף עוד ימות שם על המדרכה.

לקרוא למשטרה, פסק שקולניק. וענו שבעצמו אשם כי העמיד את הרכב בצורה לא חוקית. והמשיך להגיד שתבוא משטרה, יבדקו את החוקים ולפי זה יחייבו בנק. בטוח שלא יצא אשם.

יותר טוב שתסיע לבית החולים, אמר גרינצ'ר, כי רק עיקם את הדלת, ואילו הסעת כשרק ביקשנו היה נחסף כל הנזק.

כדאי לחכות עד שיצטברו עוד כמה, התבדח דדי. לראות את אדון צימלינג מזדחל החוצה, וכמה שהייתה המכונית עלובה לפני כן, האוסטין הישנה הזאת, עכשיו כשמעוקם כל מכסה המנוע, ממש מעוררת רחמים. צימלינג החל להדוף את הילדים, אמר טינופת, ולמה לא מזהירים שבאמצע הכביש. מה עכשיו, רטן.

הזדמנות לקנות חדשה, צחק דוביק.

ושקולניק חזר על הדיבור שלו.

מבית המועצה הגיעו בריצה כל מיני, וגם לייבו בעצמו, פוסע בחשיבות להראות מכובדות, והמלווים שמבקשים לרוץ מאטים את הצעדים, להתאים לקצב שלו. עוד מעט תתכנס כל העיר, אמר דדי, רק עוד להודיע בשכונה למעלה.

אדון צימלינג פרס את הידיים כאילו לחבק את לייבו. מבקש לדעת מי האחראי לעניין הזה. מי ישלם את הנזק. היה פרוץ הגוף שלו, נוטף בשר בבטן ובמותניים, ואמרו שמקרוב אי אפשר לסבול את הריח. זוכר דיבורים על ורה, האישה שלו, שבתחילת המלחמה הגיעה למצוא מקום לעצמה. לא יודעים למה דווקא לכאן. וסיפרו שעובדת אצל לישי, ביום את התפקידים בלול, ובלילה דברים גסים שעושים לאנשים לקרוץ. חיה צירלוי סיפרה על הצעקות של יודית לישי באמצע הלילה, קוראת לזרוק מהמחסן שסידרו למגורים. אחר כך החתונה במסעדה של חבקין שליד תחנת הרכבת, ותמהו איך תעמוד בזה ועוד לישון אתו ביחד. ודיברו שבטח רגילה לכאלה, גם ליותר גרועים. חיה הסבירה שממש חוסר התאמה, שנכנס לתוך גוף כל כך רזה ועדין, ועוד עם התיאבון שלו. וכששאלתי מאיפה הבקאות, ואולי סיפרה לאימא שלך בזמן שמסתפרת, ענתה שכולם יודעים. היא קרצה אליי והוסיפה שדבר שהוא תענוג, אבל לא עם אחד כמו צימלינג.

יצא קול מהגרון שלה כאילו מקיאה.

רוצה לשמוע איך קרה, צייץ לייבו, מתחמק שלא לפגוש בזרועות המושטות, ולזה הכי טוב גרינצ'ר שממש מול הקיוסק שלו. מתחיל בכל ההתרעות שלי, רטן גרינצ'ר, שבפירוש סכנה הסיבוב הזה. מי שמגיע במהירות מכביש תל אביב פתאום פונה אל הכיוון הניצב, לא יכול להמשיך כי יורדים מלמעלה כאלה שצריכים שמאלה.

בגלל הילדים, התערב שקולניק, שהולכים ומפטפטים, לא שמים לב לסכנות, הנה תראו.

כי ממשיכים להתגלגל באבקה הלבנה ואחרים ממלאים בתוך הילקוט או בתיק האוכל להביא הביתה.

לחדול תכף ומיד, זעק שקולניק.

וגם הנהג. התרומם לשבת, צועק לא לגנוב את הקמח.

אליאס הסביר שמוכרחים מנוף, אולי כזה שמעמיס בנמל. לא ימצאו בסביבה ועד שיצליחו להביא בטח רק מחר. בינתיים יכולים להשיג משאית אחרת, לפנות את הסחורה. הוא הסתכל בחיוך ערמומי בלייבו, שעכשיו מחפש בוודאי דרך להיפטר מהנהג.

את זה מנחש מההתלחשות שלו עם שקולניק, שמיד אחריה העלו למכונית שלו, שמקומטת הדלת לכן נכנס בצד האחר, עושה סיבוב להחליף כיוון. אתה חייב להיבדק בבית החולים, הסביר לנהג, להיות בטוח שאין נזק. בינתיים אנחנו נשמור על הסחורה.

כמה מאז ועד המלחמה, בקושי שנה. ובכל פעם תהיתי על אליאס, איך ניחש את המזימה שלהם, וקודם קראו אלינו להתפזר מיד. רחל מהמועצה הכריזה ילדים הביתה, ועברה להאיץ שנסתלק.

אתם, אמרה לדוביק ולליפקין, תדאגו שלא יישארו, ואיך הזדמנת אתה. את זה לאדון צימלינג בדרישה להרחיק מיד את הגרוטאה שלו, אם לא רוצה להסתבך בחקירות, להיות מואשם בתאונה.

בתקיפות שמחדדות את הסנטר שלה להיות שלוח קדימה, והאצבע אל רודי להחזיר את לייבו למשרד שלו. לא צריך שייראה כאן, וגם היא תכף תצטרף. נמרצים הצעדים שלה. רגע אליו להניח זרוע על הכתף כמו דחיפה, ובחזרה אלינו גוערת שאיך עוד לא הלכנו. אתם שם, תחזירו את הקמח.

כי כבר פשטו גם את החולצות, אגרונוב ובן ציון יצחקוב, עושים כמו תרמיל וממלאים. להחזיר את הגנבה תכף ומיד.

ניצוץ ערמומי בעיניים שלה שמלוות את הריצה לברוח. ביד אחת ילקוט בית הספר, והשנייה נמשכת למטה מכובד השלל. לא רק לגרש, אמר אליאס, יותר חשוב שיהיה הסבר לכמויות הקמח שיחסרו.

הצחיק אותו כי גלוי לעין, ואני מביט ולא מבחין, לא תופס את המזימה.

הרבה זמן אחרי שכבר עזבו, כשהיינו מקשיבים לחדשות על ההרוגים בחזיתות שלנו, שמות כפרים, שעוט ומחאזו ושוקת. ובכל בוקר לסמן איך עוברים הקווים מול האויב, לסמן לפי העיתון. לשמוע את המורה אומר שרק נס יעזור, כי כל כך מרובים לעומתנו, כל כך מרובים הרוצחים. משתמש בזה הביטוי, גם מכנה ברברים, ומה יקרה אם חלילה ינצחו. אחר כך מאיץ באם למהר אל מחסני המועצה לראות מה מחלקים. זה משם, חשבת, הקמח שבסל, מהשקים שסחבו ביום ההוא, והעדשים מהפריצה למטמון המושל. משיח דוידוב הזכיר גם את העזרה שלהם, כי הביאו חמישה שישה לעזור בהעמסה, ודדי צחק, מדגיש שבתשלום מלא כל מה שטרחו. אתם תמיד בחינם, רגזה ציונה, עושים הכל בהתנדבות.

כבר הייתה חזקה המלחמה, וכל הנוודים או האחרים שגרים בכפרי טיט, שיירות שיירות נמלטות אל הגבול. ומוריס טייטלבוים עשה רשימות של גברים שלא גויסו, כאלה שבגלל הגיל או חולים. מחלק לכיתות משמר לפי הודעות שתלו על דלת משרדי הלאום, ובכל פעם יוצאים לסיורים בשדות ובמהלול. גדעון סיפר שריק לגמרי, בקתות חומר מכוסות ענפים ופח, ולפעמים חלון או דלת שתקעו סתם. לא השתנתה הערבוביה שמקודם, אבנים ובוץ וקרשים. בהתחלה היו כך גם האנשים, הסביר גדעון, שבאו אלה שבשכונה, נדחפו בינינו ובין מהלול ליצור שטיח רצוף, תערובת מכל המינים, ערבים ובוכרים ואנשים כמונו. עכשיו כאילו חוצץ קיר, להבחין שכאן יהודים קבוצה אחת והאויב מנגד. נאום שנשא אברמובסקי בחג המעלות, והסביר באופן מדעי את הקשר ההיסטורי, מגלגל מחשבות בכמה עניינים, וגם את הדעה שלו, שכבר פרסם בעיתון תחת הכותרת עדה ולאום. לייבו נטל את רשות הדיבור לסכם את המסקנה העיקרית. הכריז, עתידנו באחדות ובאחדות ניבחנו. ואחרי שבוע מוכרח להודות שלצערו לא ייסגר ביום אחד ואולי עניין לדור או שניים.

אחרי שקברו את מאירחי יצחקוב. עושים בלי המולה, בלא להקהיל את האנשים, ורק מהמשפחה כמה קרובים וילדים והאישה שלו. כל אלה שחייבים לפי ההלכה. לייבו דרש שיטמינו מעבר לגדר, שלא יטמא את היקרים ונקיי הכפיים. אבל פורוש מהלשכה הדתית התעקש שלא לנו לשפוט, ודי שנותן דין לפני הכל יכול. היה מרוסק הגוף שלו והפנים קרועות שממש לא להכיר, ורק לפי השרשרת שעל היד וסימנים שהביאה אשתו, נקודות וצלקת בחלק הנמוך.

קיבל מה שמגיע, אמר לייבו, ודווקא מהם. וטייטי הוסיף שממש עשו את מלאכתנו, וגם אזהרה. דדי סיפר שצעקו לחדול מפטפוט, וטייטי התעקש, חוזר שוב ושוב. מי שמחפש במקומות האלה מעמיס על הכתפיים שלו את התוצאות.

היה בדיוק בשורה של הבן של מיטלמן, שרק מהשבוע הקודם, ומוניה פפר ומשפחת חריסמן שממש איימו לחפור ולזרוק אם יטמינו ליד הבנים שלהם. להכריז שחילול קודש. עד שמצאו פינה בחלק הישן, ושם זקנים בלי משפחה, להזדרז ולגמור.

אם באמת התכוונו, זאת אומרת טייטי ואלה, שמים מלכודות לתפוס בתוך מהלול, שמים חומר נפץ ואולי דרך על אחת הפצצות שלנו. דדי שאל אם בתוך הבקתות, ודוביק צעק שדי עם הפטפוטים. יכול להגיע לכל מיני אוזניים שאחר כך מי יודע מה יעשו. יכול להיות שסתם חיפש קרשים, טען אגרונוב. ודוביק הניף אגרוף לאיים אם ישמע עוד מילה אחת.

מאלמים אלומות

ערמת קרשים מרקיבים, והעשב מטפס לכבוש את החלק שלמעלה. צריף ישן. כמה פעמים ראיתי בלי לתת את הדעת. כתם שחור שמסתכלים ועוברים. עכשיו חוזר אל ההתחלה אבל מוסיפות לרחף התמונות עד שמוכרח לנער את הראש, לנפנף חלומות. חוזרים הקוצים, אמרתי.

לזכות בחיוך שלה.
רק הצמחים שליד הקיר.
מי שיבואו לגור במקומנו, אמרה אוה, אולי ימצא חן בעיניו.
וקבר, הוספתי.
יזו הסביר שלא מאמינים בכאלה. לפחות הדעה שלו.
ומתבונן באוה.
לפקפק בהופה ובזקנה, שאולי בכלל תמות. לפקפק באליאס.
יכול פתאום ללכת לחפש במקום אחר.
לא מה שחושבת, כי מוצא את המקומות גם לידם. לנחש איפה משוטט, אולי במהלול, אולי בשכונה למעלה או במשק הפועלות.
נפרד מהנערות, הבעתי השערה, וצחקו.
אולי מהסוס הגנוב של אדון עזריאלי, הזכרתי.
למשל.
לא הסוס, הסביר יזו, לא חשוב גם בעיניו, מחפש אנשים ולא אכפת אם איכרים בעמקים בארץ שעזבנו או השכנים כאן, אפילו אלה שבשכונה למעלה. אנשים.
בכל זאת הגעתם הנה, התעקשתי, וענתה שבגלל הנפח.
לחכות שתסביר, ושותקת.
בגללו, אמר יזו. אבל לא מפני שקיווה למצוא.
ועכשיו תלכו, אמרתי.
ובאה גברת כהן וישבה אתנו. מחליקה את העשב שלא יילחץ, אומרת, כבר סיימו לפרק את הדוכנים. וכשמקפלת את הרגליים בתנועה שצריכה גמישות, כאילו משירה את השנים מהכתפיים ואז אולי דקה ושובה במדרונות קפואים שקשה הטיפוס וצריכים לאמץ את השרירים, גם אומץ להעז. דקה כמו עגור, אמרה פעם אוה בחיוך של חיבה. עכשיו מסבירה שהעביר את האחריות ומה שיהיה כבר דבר אחר.
רציתי לשאול על השאר. כל המבוגרים שממשיכים אתם יחד, אבל אי אפשר כל עוד יושבת זו ומתחילה לדבר על מעשים, לפרק את המנורה בחדר של הרובינשטיינים, ולקרוא שיבואו לקבל את המזרנים. יש פקיד שקוראים בר אדון וצריכים את החתימה שלו. יזו שאל לאיזה צורך, וענתה שבכל זאת עזרו ולא נאה להסתלק בלי לומר שלום. אפילו פעם אחת לא הציצו, אמר יזו.
פתאום ידעתי שהחלטה שלו. כמו להתחיל פרק. גם לצמצם את החבורה, כל אלה שלא מוכרחים. חשבתי שעניין מפחיד כי מתחלף ממש מול העיניים. דברים גדולים שאולי קובעים את החיים, ואיך יכול בגיל כזה. וכאן גם אוה, גם החיים שלה, ואיך לא לצעוק שאולי, אבל לא בטוח.
כמעט חינם, אמרה גברת כהן, כל הכלים שהצליחו למכור בבוקר ומה ששילמו פרוטות. דיבור בצער, והסתכלתי כי כאילו אימא. לבוא אליה כשלבדה, להגיד לה את הדאגות. פנים חיוורות וכמה קמטים שנלחצים אל העצמות. מעבירה את היד להחליק ונמשכת למטה. מחוספסות כפות הידיים, סימני הגיל וכל מה שעברה. בכל זאת לרצות לגעת. מגע חטוף, מרפרף.
היה אוחז אותן, הרהרתי, ומחליק. גם אולי את השיער שכבר בלי ברק, ועכשיו כבר מת.
שיער כבוי, הרהרתי. וגברת כהן אמרה שזמן להוציא את הזקנה לנשום אוויר של ערב, ועניתי שאני. נעשה יחד, חייכה אוה.

וגם גברת כהן, במבט שלא מבחין כי בתוך מחשבות. פתאום מתעוררת לצרף חיוך. תודה, היא אומרת. ואוה אליה שתכף נביא הנה, לשבת אתנו.

לא תמיד נראים הדברים כמו שתצפה, למשל ידי נפח שבוודאי כבדות ושחורות, ולא היו. או החייט שצריך שיהיה דק ועדין, לתפוס בחוט ולהשחיל לתוך המחט, ואיך תדמיין צורה שדוקרת, רק פנים מצומקות והאף בולט חד. ולא.

משאית של קמח, אמר החייט, שסיפרו שהתהפכה.

היה ממש לפני שנעלו, כשהביאו שק למרכז תבלינים חדד, שמנהלים האחים מהמשפחה הזאת, ולא מתחבר באמת לסחורה של אלה. מכריזים שבחצי מחיר כל קילו. ומסביב צעקו ששובר את העסקים, כל מוכרי המזון, חבורה שלמה. ולעומתם החדדים שמוכנים להתחיל במכות, וגם שמעון בקשי מהניקיון. לנחש שגנבו, לכן מוכרחים להיפטר מהר, עוברים בחנויות ומכריזים הזדמנות. היה שם זיסו, צועק שלא ייתן, ותכף יביא את טייטלבוים מהפיקוח. פתאום רצים, סיפר החייט, ודם על הפנים שלו ומטפטף, ואישה צורחת, רוצחים, למהר לגמור אותם, ואם לא, יגמרו את כולנו. אבל פחדו להתנפל. עונים, לקרוא לטייטי. והקהל מסתער על הסחורה לקנות בזול.

מכוערים כמו איכרי סלבונקה שם בעמק, אמר החייט.

לכל אחד הכיעור שלו, תיקנה גברת כהן, שלא לערבב.

וצחוק של החייט. למנות את הסוגים, אנשי ההרים ואלה שבעמק שהרבה יותר כבדים כי איכרי לחם, ועגלונים ממריבור. יהיו הורגים בעד זוג נעליים, הדגישה, ובגלל העדשים הרי חיכו לכם שתעברו ליד הגשר ועקפתם מהנחל.

אני, אמר אליאס, כי ראיתי ניצוץ רע בעיניים שלהם. ואוה אמרה, הו, הנה חזרת.

תוסיף את אלה שכאן, המשיך החייט.

אליאס סיפר שחוזר משם, ושפרקו את השקים. את המשאית גררו הצדה עד שיגיע המנוף, והתנגב אחריהם לראות איפה החביאו.

כבר לא עניין שלנו, אמר יזו.

ואמרה גברת כהן שמחר יבואו מהמועצה.

תוסיף את הסוגים שכאן, אמר החייט, איכרים שמנים וסוחרים שקורצים בעיניים, ואיך תחלק לשבטים, עירקים ובוכרים ופולנים.

רשימה ארוכה.

גם כמה יפים, אמרה גברת כהן, והסתכלה עליי.

מתעקשת שבכל זאת.

אולי רק אדון צירין, אמרתי, מהאנשים שכאן. להיות זהיר גם בדיבור הזה כי מכיר רק חלק ויש הרבה אחרים.

יודע איפה המחבוא, אמר אליאס. ויזו ענה, לא עניין שלנו.

יכול להלשין לאנגלים.

ואת התנועה שעשתה עדנה, להיעמד מאחור ומושכת בשערות שלו שיתרומם גם הוא, ובקול קשה, שהנה מתחיל במזימות שאהובות עליו, ומצדה יכול להסתלק תכף ומיד, להסתלק סופית. הרי כך סוכם כשרק הגיע, שחופשי ללכת.

לשאול אם ברור.

ושקט.

אם ברור, דרשה גברת כהן.

וענה שהתבדח.

נהיו לחוצות הפנים שלה ושקע בלחי, כשנדמה שמתלבטת אם להכות בפרצוף שצחק ממש כנגדה קרוב, ואוה אמרה, די עדנה, די להתרגז בגללו.

לחלום לשקוע בתוך השיער שלה. הנה נכנסות האצבעות ותהדק אליך. שיער שקצת חום ובקצוות יותר בהיר והידיים רזות.

לחלום.

ממש בולטות העצמות בכתפיים.

פחות יפה מאתנו, השוותה חיה, לעומת לאה ליכטר שבאמת נאה, לעומת רחל גרינצ'ר, ופנינה בערך שווה.

הדעה שלה.

בכוונה מדלגת על עצמה, להיות הוגנת. ועכשיו כשהולכים יכול לחזור אליהן, לא מפסיד כלום.

אנשים שבאו בידיים ריקות וכך הולכים. ועייתי, די עם השטויות שלך.

להתרחק בכעס.

ולאורך התעלה שרובצים צביקי ואשר ויצחקלה ליכטר בוויכוח של צעקות. אומרים, הרבה יותר חזק מנוע של מק, כמעט כפול במספר הכוחות. אולי יפה הצעצוע שקנה ארדיטי, כי חדש, אבל בעבודה אין מה להשוות.

אם ראיתי ליד הבית שלו.

הרבה יותר קטנה, הסברתי, לסחוב בקושי שלוש טונות. אבל בכביש תשיג.

לא תשיג, התעקש צביקי.

בתנאי שרק עם נהג.

לא תשיג, חזר צביקי בקול בטוח.

ושאלו אם באתי לשחק, להיות שניים בכל קבוצה, אבל לא רציתי. היה כשכבר קרוב לסוף. ועייתי שצריך לחזור לחצר שלנו כי הבטחתי לעשות דברים לאדון צירין. ושם לתחח במעדר את האדמה בין הברושים שתקע מסביב לאבן, שלושה מכל צד ועוד שניים שמשלימים שלישייה גם מלפנים גם מאחור וביחד שמונה.

ראש חכם, התפעל אדון צירין, כי לפי החשבון שהכפיל בארבעה צדדים ויצא שנים עשר.

עד שהבין.

יכול להתעסק במשך שעות.

לא רציתי להסביר, וצביקי צעק שיודע את הסודות שלי, אבל לא הסתובבתי לענות.

כמו משיש העצמות בכתפיים שלה, להסתכל ולא לגמור. והסנדלר ביקש לדעת איך יהיה במצב ישיבה הלוח שהתקינו. במקום זה להאריך את המדרגה. מראה בתנועות ידיים איך תתקבל התוספת.

והחייט אמר שבאמת.

לזכור שכל תוספת משקל תהיה על הגב שלנו.

ואליאס קם לחפש חוטי ברזל.

עוד מחר, אמרה אוה, לסיים כאן ובמועצה ואם תבוא להיות אתנו.

אומרת אליי.

ואת זה כבר סיפרתי.

עוללות

אחר כך להטיח במורה, להגיד שאת הכל שבר את כל ההנאות. להיות בן ארבע עשרה ובוכה, שלא מסוגל לחשוב איך הלאה, איך להמשיך ולשם מה. ואמר שכדאי לשוחח אחר כך, לא בהתרגשות. דיון שצריך קור רוח, שאפילו יהיה כמו בעיניים שלך, עדיין לא התמוטט, ממשיך להתקיים העולם ואתה בתוך זה.

בטוח שאחד.

שכך עד כאן, והחלומות אולי לא יקרו אף פעם, רק מקום למצוא מקלט לעצמך, ופתאום אלה שבתוך הגדר, וכל כך מהר הולכים הלאה כאילו רק עברו ליד. היה צריך להתחנן שגם אתה, ומה שיגידו לא אכפת, שבוודאי טעות הכחול שלמעלה, כל הצבעים.

אולי לא שמו לב השכנים, ומהצעקות שלו כבר היו מוכרחים, מהקריאות אליי לחזור מיד. וצו בכל החלונות, הפסיקו דברים שעושים בבוקר, מתלבשים ואוכלים, וגרינצר פתח את הדלת לראות מה קרה ורצתי בלי לענות.
איך אפשר כך להתעורר כשכבר השמש ממש גבוהה, וקודם חשבת שבטח לא תצליח להירדם עד הבוקר.

יותר טוב להקדים ולצאת, ואז לא עוצרים לשאול שאלות, כי עדיין בתוך הבתים, ובחוץ רק מעט. רק הפועלים של לישי שעושים מה שצריך בעצמם, לא צריכים מנהל. נראה ששלחו את הזקנה קדימה, ויחד אתה אוה והופה, וכל האחרים במרחק מאחור, נושאים את החבילות. ולקחתי את המזרן שעל הגב של אליאס, מגולגל וקשור בחבל, כי נושא ביד השנייה תרמיל גדול. יזו אמר שחשבו שאולי נבהלתי מהפרשה עם בר אדון אתמול, אולי לא הרשו ההורים. טוב שלא רדף עד הנה, שלא יצא אחריי אל הרחוב, ומה שיהיה כשאחזור למי אכפת. לא הגיעו הבוקר, אמר יזו, נשאר הציוד בחדר הראשון וכבר לא בעיה שלהם. ואליאס אמר שהיה צריך לשרוף. היו רודפים, אמרתי, גם אם תהיו כבר באוטובוס או יחכו לכם בצד השני לאסור כשתגיעו. ואליאס אמר שכל אחד יכול לבוא עכשיו לשפוך קצת נפט לשים גפרור ונגמר. הוציא מהכיס קופסה והושיט לי, אומר, מלאה לגמרי.

יזו אמר שכבר סיכמו את הדיון בנושא הזה. בקול שקצת רוגז, שאי אפשר בכל פעם להתחיל מחדש, והלוואי שימצאו כזה בית גם שם.

היה צריך להתחנן שייקחו גם אותי. וצעקתי למורה שעכשיו כבר לא אחד, לא יהיה אף פעם, והעיר הזאת ובית הספר, ויכול להכות אם רוצה, לתת סטירות על הפנים. וענה שגדול מדי. כבר לא אחד והחלומות אולי מקום לברוח, סימן שיש, ששניים. והשני כל מה שקודם, גדודים שמצטרפים לערי מבצר ועכשיו גם אלה נשתלים פנימה ממלאים תפקידים ובתוך כך מקרבים את הדברים עד שאפשר לגעת.

היה צריך להגיד שמבקש ללכת אתם. להכין כסף לכרטיס. לפעמים קורה שצריך לחכות עד שמתמלא האוטובוס או שיוצא בשעה קבועה, ועד אז קצת זמן לנהל שיחה. למשל שיגידו, אולי תבוא אתנו. לא בפעם הזאת שכבר מחמם את המנוע, מאיץ בהם לעלות, ואותי מברך בבוקר טוב כי מכיר. המבט שלו עוקב בראי, לראות שמושכים את המזרן למעלה אל הגג וקושרים. אומר, דרישת שלום לבת שלי.

אבא של חיה.

לנוסף אליהם ביד והם מהחלונות עד הסיבוב של תחנת הרכבת ואז נשאר לבד, נשאר ריק.